T. C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

TÜRK DESTANLARINDA DEĞER AKTARIMI

UTKU MEHMET ÖDEN

1168202202

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. ÖMER AKSOY

EDİRNE 2023

Tezin Adı : Türk Destanlarında Değer Aktarımı

Hazırlayan : Utku Mehmet Öden

ÖZET

Bu çalışmanın amacı folklorun bir türü olan destanların değer aktarmadaki rolüne dikkat çekmektir. Folklorun işlevleri bakımından ele alındığında, Türk destan metinlerinin içerik ve icralarının değer aktarımı bakımından önemli bir işlevi yerine getirmekte olduğu söylenebilir. Türk dünyasının çeşitli bölgelerinden derlenerek Türkiye Türkçesine aktarılan destan metinlerinin Shalom H. Schwartz'ın değer sınıflamasına göre incelenip metinlerde geçen değerlerin tespit edilerek analiz edilmesi ve sınıflandırılması, destanların bu işlevi yerine getirip getirmediğini sınamak açısından somut veriler elde etmemize imkân sağlayacağı düşünülmüştür.

Tez çalışması "Giriş", "Kavramsal Çerçeve", "İncelenen Destan Metinlerinde Tespit Edilen Değerlerin Schwartz'ın Değer Sınıflamasına Göre Analizi" ve "Sonuç, Tartışma ve Öneriler" bölümlerinden oluşmaktadır. Nitel bir araştırma olan çalışmada verilerin toplanması işleminde Doküman İncelemesi yöntemi kullanılmış, Türk dünyasının farklı sahalarından seçilen destan metinleri Shalom H. Schwartz'ın değer sınıflamasında yer verilen değer ve alt değerlere göre incelenmiş ve elde edilen nitel veriler İçerik Analizi Yöntemi ile analiz edilmiştir.

Araştırmanın sonucunda Türk Dünyası destancılık geleneğine ait metinlerin değerler bakımından zengin kaynaklar olduğu; değer önceliklerin sahalara ve destanlara göre düşük seviyede farklılıklar gösterse de incelenen destan metinlerinin tamamına bakıldığında elde edilen bulguların, değerlerin aktarıldığı toplumsal yapının ihtiyaç duyduğu değer öncelikleriyle ve Schwartz'ın ortaya koyduğu kuramsal yapıyla uyumlu olup olmadığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Türk destanları, Değer aktarımı, Schwartz Değer Sınıflaması

Thesis Name : Value Transfer in Turkish Epics

Prepared by : Utku Mehmet ÖDEN

ABSTRACT

The aim of this study is to draw attention to the role of epics, which is a genre of folklore, in transferring value. When considered in terms of the functions of folklore, it can be said that the content and performances of Turkish epic texts fulfill an important function in terms of value transfer. It is thought that examining the epic texts compiled from various regions of the Turkish world and transferred to Turkey Turkish then analyzing according to Shalom H. Schwartz's value classification and determining and classifying the values in the texts will allow us to obtain concrete data in order to test whether the epics fulfill this function.

The thesis consists of "Introduction", "Conceptual Framework", "Analysis of Values Detected in Epic Texts According to Schwartz's Value Classification" and "Conclusion, Discussion and Suggestions". In the study, which is qualitative research, the Document Analysis method was used in the collection of data, epic texts selected from different areas of the Turkish world were examined according to the values and sub-values which included in the value classification of Shalom H. Schwartz, after that the obtained qualitative data were analyzed with the Content Analysis Method.

As a result of the research, it was determined that the texts belonging to the epic tradition of the Turkish World are rich sources in terms of values; Although the value priorities differ slightly according to the fields and epics, when all the epic texts are examined, it has been revealed that the findings are compatible with the value priorities required by the social structure in which the values are transferred and also the theoretical structure put forward by Schwartz.

Key Words: Values, Turkish Epics, Value Transferring, Schwartz Value Classification

ÖN SÖZ

Halk kavramına en az iki kişinin bir araya gelmesiyle oluşan topluluk olarak mana verirsek, değerler kavramını da halkın birlikteliğini sağlayan sözleşmeler olarak kabul edebiliriz. Aile, topluluk, toplum, halk, millet… Dar veya geniş anlamda, topluluğa dahil olan her insan aynı zamanda bu sözleşmeyi kabul etmiş sayılır. Bu sözleşme çeşitli vasıtalarıyla bireye benimsetilmeye çalışılır. Folklor ürünleri işte bu vasıtaların en önemlilerinden birisidir.

Folklorun bir parçası olan sözlü edebiyat geleneği, değerlerin bireye benimsetilmesi gibi önemli bir işlevi yerine getirir. Destanlar, masallar, halk hikâyeleri, atasözleri, deyimler, ninniler, türküler vb. sözlü edebiyat geleneğimizin en zengin ürünleridir. Birey neyi yapıp neyi yapmaması, neyi nasıl sevip neden nasıl nefret etmesi gerektiğini bu vasıtalarla öğrenir. Türk destancılık geleneği ve Türk destanları bu vasıtaların aktarılması noktasında çok önemli bir işlevi yerine getirmektedir.

Çalışmamızda toplumsal değerlerin ve folklor ürünlerinin ilişkisini göz önünde bulundurarak Türk destanlarının geçmişin bir aynası ve geleceğe ilişkin dersler çıkarılması gereken sanatsal metinler olmasının yanı sıra aktif olarak toplumsal bir ihtiyacı karşılayan değer aktarma vasıtaları olduğuna dikkat çekmek istedik. Destanlar özelinde yapılmış benzer ve kapsamlı bir çalışma olmayışı bizi bu konuda çalışmaya sevk etti.

Ön çalışmamızda ilk olarak destan metinlerinde hangi değerlere yer verilmektedir sorusunu sorduk. Bu soru bizi neyin değer kapsamında değerlendirmeliyiz sorusuna yöneltti. Değerlerin tespiti notasında yaşadığımız sorun bizi Sosyal Psikolog Shalom H. Schwartz'ın değer sınıflandırmasına yöneltti. Sınıflandırmanın çok geniş sahalarda yapılan çalışmalar sonucunda tutarlı sonuçlar vermesi ve kabul görmesi bizi çalışmamızda bu sınıflandırmayı kullanmaya yöneltti.

Bundan başka bir sorunumuz daha vardı. Hangi destan metinlerini çalışmamızda kullanacaktık. Türk dünyası destancılık geleneği o kadar geniş bir sahaya yayılmış bir gelenek ki destan metinlerinin tamamına ulaşmak imkânsızdı.

Destan metinlerinin varyantlarını da hesaba kattığımızda çalışma işin içinden çıkılmaz bir hal almaktaydı. Türkiye Türkçesine aktarılan destan metinlerinin bile değerler bakımından incelenmesinin bir doktora tez çalışmasının çok üzerinde bir zaman ve çabaya ihtiyaç duyduğunu fark ettik. Çünkü toplumsal değerler metin içinde saklıydı ve bunları tespit etmek metnin her cümlesini defalarca üzerinde düşünerek okumayı gerektiriyordu. Çalışmamızda ele aldığımız destan metinlerinden daha fazlasını okumaya çalıştık fakat genel itibariyle destanlarda yer verilen değerlerin sıklıkları ve öncelikleri hemen hemen aynıydı. Biz de hacim olarak denge gözeterek Dede Korkut destan metinleri ile birlikte çeşitli sahadan epik destan olarak kabul edilebilecek destanlar seçmek suretiyle çalışmamıza devam ettik.

Çalışmada karşılaştığımız diğer bir sorun da metinlerin bir kişi tarafından okunması sonucu tutarlı ve doğru sonuçlar elde edememe kaygısıydı. Bu sorunu da destan metinlerini farklı zamanlarda tekrar tekrar okuyarak ve sorun yaşadığımız noktalarda hocalarımızın ve meslektaşlarımızın görüşlerini alarak aşmaya çalıştık.

Bu tezin hazırlanma sürecinde bana her zaman destek olan kıymetli hocalarıma, dostlarıma ve aileme ayrı ayrı teşekkür etmek isterim. Akademik hayatımda bana her zaman destek olan ve beni halk bilimi alanında çalışma yapmaya teşvik eden lisans, yüksek lisans ve doktora sürecimde her zaman desteğini gördüğüm hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Selma SOL'a, doktora sürecinde gerek ders gerek tez aşamasında bana yeni ufuklar açan, çalışmamda kolaylık ve sabır gösteren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Ömer AKSOY'a, tez izleme komitesinde görüşlerinden ve rehberliğinden istifade ettiğim Sayın Doç. Dr. Bülent YILDIRIM'a ve jürimde yer alan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Erkan KALAYCI'ya, kendisinden birçok şey öğrendiğim ve öğreneceğim, hayatımın her anında desteğini gördüğüm kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Bülent BAYRAM'a, entelektüel birikimiyle ve ufkuyla bana yol gösteren, çalışmamı kuyumcu titizliğiyle inceleyen kıymetli ağabeyim Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bilal YAMAK'a, tez çalışmam süresince hep yanımda olan ve bu çalışmanın tamamlanmasında bana çok destek olan kadim dostum ve ağabeyim Sayın Emrah GÜLTEKİN'e, yine her zaman desteğini gördüğüm ve bu çalışmamda da yoğun işlerine rağmen yardımıma koşan, bana sabır gösteren kıymetli dostum ve kardeşim Sayın Yakup DANIŞ'a ve her zaman yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET I

ABSTRACT II

ÖN SÖZ III

İÇİNDEKİLER V

TABLO LİSTESİ XIII

ŞEKİLLER LİSTESİ XIV

GRAFİK LİSTESİ XV

KISALTMALAR XXIII

GİRİŞ 1

A- Problemin Durumu 4

B- Araştırmanın Amacı 5

C- Araştırmanın Önemi 6

D- Varsayımlar (Sayıltılar) 6

E- Sınırlılıklar 7

F- Araştırmanın Yöntemi 7

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 9

1.1. Halk Bilimi ve Halk Bilimi Yaratmalarının İşlevleri 9

1.1.1. Sözlü Epik Anlatı Türleri Kapsamında Destan 10

1.1.2. Destanların İşlevleri 16

1.1.2.1.Türk Destanlarının Hoşça Vakit Geçirme, Eğlenme ve Eğlendirme İşlevi 17

1.1.2.2. Türk Destanlarının Değerlere, Toplum Kurumlarına ve Törelere Destek Verme İşlevi 18

1.1.2.3. Türk Destanlarının Eğitim, Yani Kültürü Gelecek Kuşaklara Aktarma İşlevi 21

1.1.2.4. Türk Destanlarının Toplumsal ve Kişisel Baskılardan Kurtulmak İçin Kaçıp Kurtulma Mekanizması Olması 23
1.1.2.5. Türk Destanlarının Protesto İşlevi 24
1.2. Değerler 25
1.2.1. Değerlerin Özellikleri ve İşlevleri 27
1.2.2. Türk Destanlarının Değer Aktarımı Bakımından İncelenmesi ve Shalom H. Schwartz'ın Değer Kuramı 33
2. İNCELENEN DESTAN METİNLERİNDE TESPİT EDİLEN DEĞERLERİN SCHWARTZ'IN DEĞER SINIFLAMASINA GÖRE ANALİZİ .. 40
2.1. Elde Edilen Bulguların Destanlara Göre Analizi 40
2.1.1. Dede Korkut Destanları 40
2.1.1.1. Güç 42
2.1.1.2. Başarı 44
2.1.1.3. Hazcılık 46
2.1.1.4. Uyarılım 47
2.1.1.5. Özyönelim 48
2.1.1.6. Evrenselcilik 50
2.1.1.7. İyilikseverlik 51
2.1.1.8. Gelenekselcilik 53
2.1.1.9. Uyma 55
2.1.1.10. Güvenlik 56
2.1.2. Başkurt Destanları 58
2.1.2.1. Güç 60
2.1.2.2. Başarı 61
2.1.2.3. Hazcılık 63
2.1.2.4. Uyarılım 64

2.1.2.5. Özyönelim 65
2.1.2.6. Evrenselcilik 66
2.1.2.7. İyilikseverlik 68
2.1.2.8. Gelenekselcilik 70
2.1.2.9. Uyma 71
2.1.2.10. Güvenlik 73
2.1.3. Kırım Tatar Destanları 76
2.1.3.1. Güç 77
2.1.3.2. Başarı 78
2.1.3.3. Hazcılık 79
2.1.3.4. Uyarılım 81
2.1.3.5. Özyönelim 82
2.1.3.6. Evrenselcilik 82
2.1.3.7. İyilikseverlik 83
2.1.3.8. Gelenekselcilik 84
2.1.3.9. Uyma 86
2.1.3.10. Güvenlik 88
2.1.4. Çuvaş Destanları 89
2.1.4.1. Güç 91
2.1.4.2. Başarı 92
2.1.4.3. Hazcılık 94
2.1.4.4. Uyarılım 95
2.1.4.5. Özyönelim 96
2.1.4.6. Evrenselcilik 98
2.1.4.7. İyilikseverlik 99
2.1.4.7.1. Gelenekselcilik 101

2.1.4.8. Uyma 102
2.1.4.9. Güvenlik 104
2.1.5. Uygur Destanları 106
2.1.5.1. Güç 107
2.1.5.2. Başarı 107
2.1.5.3. Hazcılık 108
2.1.5.4. Uyarılım 108
2.1.5.5. Özyönelim 110
2.1.5.6. Evrenselcilik 111
2.1.5.7. İyilikseverlik 112
2.1.5.8. Gelenekselcilik 114
2.1.5.9. Uyma 114
2.1.5.10. Güvenlik 115
2.1.6. Türkmen Destanları 116
2.1.6.1. Güç 117
2.1.6.2. Başarı 119
2.1.6.3. Hazcılık 120
2.1.6.4. Uyarılım 121
2.1.6.5. Özyönelim 123
2.1.6.6. Evrenselcilik 125
2.1.6.7. İyilikseverlik 126
2.1.6.8. Gelenekselcilik 127
2.1.6.9. Uyma 129
2.1.6.10. Güvenlik 131
2.1.7. Yakut Destanları 133
2.1.7.1. Güç 134

2.1.7.2. Başarı 136
2.1.7.3. Hazcılık 137
2.1.7.4. Uyarılım 138
2.1.7.5. Özyönelim 140
2.1.7.6. Evrenselcilik 141
2.1.7.7. İyilikseverlik 142
2.1.7.8. Gelenekselcilik 143
2.1.7.9. Uyma 143
2.1.7.10. Güvenlik 144
2.1.8. Gagauz Destanları 145
2.1.8.1. Güç 146
2.1.8.2. Başarı 148
2.1.8.3. Hazcılık 150
2.1.8.4. Uyarılım 151
2.1.8.5. Özyönelim 152
2.1.8.6. Evrenselcilik 153
2.1.8.7. İyilikseverlik 155
2.1.8.8. Gelenekselcilik 156
2.1.8.9. Uyma 157
2.1.8.10. Güvenlik 158
2.1.9. Tuva Destanları 160
2.1.9.1. Güç 161
2.1.9.2. Başarı 162
2.1.9.3. Hazcılık 163
2.1.9.4. Uyarılım 163
2.1.9.5. Özyönelim 164

2.1.9.6. Evrenselcilik 166
2.1.9.7. İyilikseverlik 167
2.1.9.8. Gelenekselcilik 168
2.1.9.9. Uyma 168
2.1.9.10. Güvenlik 170
2.1.10. Nogay Destanları 171
2.1.10.1. Güç 172
2.1.10.2. Başarı 174
2.1.10.3. Hazcılık 175
2.1.10.4. Uyarılım 176
2.1.10.5. Özyönelim 177
2.1.10.6. Evrenselcilik 179
2.1.10.7. İyilikseverlik 180
2.1.10.8. Gelenekselcilik 181
2.1.10.9. Uyma 183
2.1.10.10. Güvenlik 184
2.1.11. Kırgız Destanları 185
2.1.11.1. Güç 186
2.1.11.2. Başarı 188
2.1.11.3. Hazcılık 189
2.1.11.4. Uyarılım 189
2.1.11.5. Özyönelim 190
2.1.11.6. Evrenselcilik 191
2.1.11.7. İyilikseverlik 192
2.1.11.8. Gelenekselcilik 193
2.1.11.9. Uyma 194

2.1.11.10. Güvenlik 195
2.1.12. Özbek Destanları 196
2.1.12.1. Güç 197
2.1.12.2. Başarı 198
2.1.12.3. Hazcılık 199
2.1.12.4. Uyarılım 200
2.1.12.5. Özyönelim 201
2.1.12.6. Evrenselcilik 202
2.1.12.7. İyilikseverlik 203
2.1.12.8. Gelenekselcilik 205
2.1.12.9. Uyma 206
2.1.12.10. Güvenlik 207
2.1.13. Hakas Destanları 208
2.1.13.1. Güç 209
2.1.13.2. Başarı 210
2.1.13.3. Hazcılık 212
2.1.13.4. Uyarılım 212
2.1.13.5. Özyönelim 213
2.1.13.6. Evrenselcilik 214
2.1.13.7. İyilikseverlik 216
2.1.13.8. Gelenekselcilik 218
2.1.13.9. Uyma 219
2.1.13.10. Güvenlik 220
2.1.14. Kazak Destanları 222
2.1.14.1. Güç 223
2.1.14.2. Başarı 224

2.1.14.3. Hazcılık 225
2.1.14.4. Uyarılım 226
2.1.14.5. Özyönelim 227
2.1.14.6. Evrenselcilik 228
2.1.14.7. İyilikseverlik 230
2.1.14.8. Gelenekselcilik 232
2.1.14.9. Uyma 233
2.1.14.10. Güvenlik 235
2.2.Elde Edilen Bulguların Schwartz'ın Güdüsel Değer Tiplerine Göre Analizi 237
2.2.1. Güç Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar 237
2.2.2. Başarı Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar 238
2.2.3. Hazcılık Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar 240
2.2.4. Uyarılım Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar 242
2.2.5. Öz Yönelim Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar 244
2.2.6. Evrenselcilik Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar 246
2.2.7. İyilikseverlik Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar 248
2.2.8. Gelenekselcilik Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar 250
2.2.9. Uyma Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar 252
2.2.10. Güvenlik Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar 254
3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER 257
3.1. Sonuç 257
3.2. Tartışma 263
3.3. Öneriler 265
KAYNAKLAR 267
DİZİN 271

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Kutsal Metinler ile Destanların İcraları Bakımından Karşılaştırılması 15
Tablo 2. Schwartz Değer Listesi'ndeki Değerlerin Birey Düzeyi Güdüsel Tipleri ... 38

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Değer Kavramı ve Bilim Dallarıyla İlişkisi 26
Şekil 2.Schwartz'ın 10 Güdüsel Değer Tipi Arasındaki İlişkileri Konumlandırdığı Çembersel Değer Modeli 36
Şekil 3. Schwartz'ın 10 Güdüsel Değer Tipinin, İncelenen Türk Destanlarında Elde Edilen Bulgulara Göre Oransal Dağılımı 260
Şekil 4. İncelenen Türk Destanlarında Elde Edilen Bulguların Schwartz'ın 10 Güdüsel Değer Tipinin Türk Tipi Alt Değerlere Göre Yeniden Sınıflandırması Sonucunda Oluşan Oransal Dağılımı 262

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1. Dede Korkut Destanları – Güdüsel Değer Tipleri 41
Grafik 2. Dede Korkut Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri.... 42
Grafik 3. Dede Korkut Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 44
Grafik 4. Dede Korkut Destanlarının Hazcılık Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 46
Grafik 5. Dede Korkut Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 47
Grafik 6. Dede Korkut Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 48
Grafik 7. Dede Korkut Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 50
Grafik 8. Dede Korkut Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 51
Grafik 9. Dede Korkut Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 53
Grafik 10. Dede Korkut Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 55
Grafik 11. Dede Korkut Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 57
Grafik 12. Başkurt Destanları – Güdüsel Değer Tipleri 59
Grafik 13. Başkurt Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 60
Grafik 14. Başkurt Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 61
Grafik 15. Başkurt Destanlarının Hazcılık Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri ... 63
Grafik 16. Başkurt Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri .. 64
Grafik 17. Başkurt Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri65
Grafik 18. Başkurt Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 66
Grafik 19. Başkurt Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 68

Grafik 20. Başkurt Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 70
Grafik 21. Başkurt Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 72
Grafik 22. Başkurt Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri .. 74
Grafik 23. Kırım Tatar Destanları – Güdüsel Değer Tipleri 76
Grafik 24. Kırım Tatar Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri ... 77
Grafik 25. Kırım Tatar Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 78
Grafik 26. Kırım Tatar Destanlarının Hazcılık Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 80
Grafik 27. Kırım Tatar Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 81
Grafik 28. Kırım Tatar Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 82
Grafik 29. Kırım Tatar Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 83
Grafik 30. Kırım Tatar Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 85
Grafik 31. Kırım Tatar Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 86
Grafik 32. Kırım Tatar Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 88
Grafik 33. Çuvaş Destanları – Güdüsel Değer Tipleri 90
Grafik 34. Çuvaş Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 91
Grafik 35. Çuvaş Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 93
Grafik 36. Çuvaş Destanlarının Hazcılık Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 94
Grafik 37. Çuvaş Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 95
Grafik 38. Çuvaş Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri . 97
Grafik 39. Çuvaş Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 98
Grafik 40. Çuvaş Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 100
Grafik 41. Çuvaş Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 101

Grafik 42. Çuvaş Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 103
Grafik 43. Çuvaş Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri .. 104
Grafik 44. Uygur Destanları – Güdüsel Değer Tipleri..... 106
Grafik 45. Uygur Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 107
Grafik 46. Uygur Destanlarının Uyarılma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri .. 109
Grafik 47. Uygur Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 110
Grafik 48. Uygur Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 111
Grafik 49. Uygur Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 112
Grafik 50. Uygur Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 114
Grafik 51. Uygur Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri .. 115
Grafik 52. Türkmen Destanları – Güdüsel Değer Tipleri 116
Grafik 53. Türkmen Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 117
Grafik 54. Türkmen Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri .. 119
Grafik 55. Türkmen Destanlarının Hazcılık Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 121
Grafik 56. Türkmen Destanlarının Uyarılma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 122
Grafik 57. Türkmen Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 123
Grafik 58. Türkmen Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 125
Grafik 59. Türkmen Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 126
Grafik 60. Türkmen Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 128
Grafik 61. Türkmen Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri... 130
Grafik 62. Türkmen Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 132
Grafik 63. Yakut Destanları – Güdüsel Değer Tipleri 133
Grafik 64. Yakut Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 134

Grafik 65. Yakut Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 136
Grafik 66. Yakut Destanlarının Hazcılık Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 137
Grafik 67. Yakut Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri ... 139
Grafik 68. Yakut Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 140
Grafik 69. Yakut Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 141
Grafik 70. Yakut Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 142
Grafik 71. Yakut Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 143
Grafik 72. Yakut Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri .. 144
Grafik 73. Gagauz Destanları – Güdüsel Değer Tipleri..... 146
Grafik 74. Gagauz Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 147
Grafik 75. Gagauz Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 148
Grafik 76. Gagauz Destanlarının Hazcılık Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri . 150
Grafik 77. Gagauz Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 151
Grafik 78. Gagauz Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 152
Grafik 79. Gagauz Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 154
Grafik 80. Gagauz Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 155
Grafik 81. Gagauz Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 156
Grafik 82. Gagauz Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 157
Grafik 83. Gagauz Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 159
Grafik 84. Tuva Destanları – Güdüsel Değer Tipleri..... 160
Grafik 85. Tuva Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 161
Grafik 86. Tuva Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 162
Grafik 87. Tuva Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 164
Grafik 88. Tuva Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri . 165
Grafik 89. Tuva Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 166

Grafik 90. Tuva Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 167
Grafik 91. Tuva Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 169
Grafik 92. Tuva Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 170
Grafik 93. Nogay Destanları – Güdüsel Değer Tipleri 172
Grafik 94. Nogay Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 173
Grafik 95. Nogay Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 174
Grafik 96. Nogay Destanlarının Hazcılık Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri ... 175
Grafik 97. Nogay Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri .. 176
Grafik 98. Nogay Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 178
Grafik 99. Nogay Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 179
Grafik 100. Nogay Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 180
Grafik 101. Nogay Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 182
Grafik 102. Nogay Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 183
Grafik 103. Nogay Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 184
Grafik 104. Kırgız Destanları – Güdüsel Değer Tipleri..... 186
Grafik 105. Kırgız Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 187
Grafik 106. Kırgız Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 188
Grafik 107. Kırgız Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 189
Grafik 108. Kırgız Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 190
Grafik 109. Kırgız Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 191
Grafik 110. Kırgız Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 192
Grafik 111. Kırgız Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 193
Grafik 112. Kırgız Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 194

Grafik 113. Kırgız Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 195
Grafik 114. Özbek Destanları – Güdüsel Değer Tipleri 196
Grafik 115. Özbek Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 197
Grafik 116. Özbek Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 198
Grafik 117. Özbek Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 200
Grafik 118. Özbek Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 201
Grafik 119. Özbek Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 202
Grafik 120. Özbek Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 204
Grafik 121. Özbek Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 205
Grafik 122. Özbek Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 206
Grafik 123. Özbek Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 207
Grafik 124. Hakas Destanları – Güdüsel Değer Tipleri 208
Grafik 125. Hakas Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 209
Grafik 126. Hakas Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 211
Grafik 127. Hakas Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri . 212
Grafik 128. Hakas Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 213
Grafik 129. Hakas Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 215
Grafik 130. Hakas Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 216
Grafik 131. Hakas Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 218
Grafik 132. Hakas Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 219
Grafik 133. Hakas Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 220
Grafik 134. Kazak Destanları – Güdüsel Değer Tipleri..... 222
Grafik 135. Kazak Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 223
Grafik 136. Kazak Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 224

Grafik 137. Kazak Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 226
Grafik 138. Kazak Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 227
Grafik 139. Kazak Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 229
Grafik 140. Kazak Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 230
Grafik 141. Kazak Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri..... 232
Grafik 142. Kazak Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 234
Grafik 143. Kazak Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri 235
Grafik 144. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Güç" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı 237
Grafik 145. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Güç" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı..... 238
Grafik 146. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Başarı" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı 239
Grafik 147. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Başarı" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı..... 240
Grafik 148. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Hazcılık" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı 241
Grafik 149. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Hazcılık" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı..... 242
Grafik 150. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Uyarılım" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı 243
Grafik 151. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Uyarılım" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı..... 244
Grafik 152. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Özyönetim" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı 245
Grafik 153. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Özyönelim" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı..... 246

Grafik 154. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Evrenselcilik" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı 247
Grafik 155. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Evrenselcilik" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı 248
Grafik 156. Türk Destanlarında Tespit Edilen "İyilikseverlik" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı 249
Grafik 157. Türk Destanlarında Tespit Edilen "İyilikseverlik" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı 250
Grafik 158. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Gelenekselcilik" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı 251
Grafik 159. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Gelenekselcilik" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı 252
Grafik 160. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Uyma" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı 253
Grafik 161. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Uyma" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı 254
Grafik 162. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Güvenlik" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı 255
Grafik 163. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Güvenlik" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı 256
Grafik 164. Schwartz'ın Değer Sınıflandırmasında Yer Alan 56 Alt Değerin İncelenen Destan Metinlerine Göre Sıklığı 258

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamalarıyla birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	**Açıklama**
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
AKDTYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Akt.	: Türkiye Türkçesine aktaran
Çev.	: Çeviren
ed.	: editör
Gös. Yer.	: gösterilen yer
s.	: sayfa
SUTAD	: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

Doğası gereği insanın yaşamını sürdürebilmesi için doğumundan itibaren kendi türüne ihtiyaç duyması ve ancak toplumla birlikte varlığını sürdürebilmesi sosyolojik bir gerçekliktir. Fichter, toplum ile ilgili olarak şöyle der: "*Toplum sosyal gereksinmelerini karşılamak için etkileşen ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıdaki insanın oluşturduğu bir birlikteliktir… Toplum, ortak bir kültürü paylaşan ve bir birim olarak görülen, karşılıklı bağlantılı temel grupların bir ağı olarak tanımlanabilir… Toplum ortak bir mekânda birlikte yaşayan, temel sosyal gereksinmelerini tatmin etmek için çeşitli gruplar içinde iş birliği yapan, ortak bir kültüre bağlı olan ve belli bir sosyal birim olarak işlevde bulunan kişilerin örgütlenmiş iş birliğidir."*[1] Benedict de bireyin toplumla ilişkisini açıklarken *"Toplum, onu oluşturan bireylerden ayrı bir bütünlük değildir. Hiçbir birey, katıldığı kültür olmaksızın, kendi gizil güçlerinin eşiğinden içeri adımını atamaz. Tersine, hiçbir uygarlık, son tahlilde bir bireyin katkısı olmaksızın kendini var edemez."*[2] ifadelerini kullanır.

Bu düşünceye göre, insanın yaşamak için toplumsal örgütlenmeye, bir başka deyişle kurumlara ihtiyaç duymasının yanı sıra, kurumlar da varlığını sürdürebilmek için iş bölümüne yani insana ihtiyaç duyar.

İçinde doğduğu toplum tarafından insana hazır bir kimlik ve varoluş amacı verilir. Toplumun sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için insanın yaşama verdiği anlam ile toplumunki örtüşmelidir, böyle olmazsa çatışma başlar.

İnsanın sağlıklı bir şekilde bir toplumda yaşamını sürdürebilmesi için toplumun bulunduğu coğrafyaya ve zamana göre şekillenen toplumsal değerleri (iyi-kötü/doğru-yanlış/faydalı-zararlı) öğrenmesi, kabul etmesi ve toplum tarafından formel veya informel eğitim yoluyla aktarılan bu değerler çerçevesinde bir kimlik ve kişilik oluşturması beklenir.

---

[1] Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir*, Çev. Prof. Dr. Nilgün Çelebi, 9. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara 2009, s. 86-88.
[2] Ruth Benedict, *Kültür Örüntüleri*, Çev. Mustafa Topal, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 269.

İnsan doğasının en önemli özelliklerinden bir tanesi de uyum sağlama yetisidir. Bu, onun hayatta kalmasını sağlayan temel yetilerinden bir tanesidir. İnsan, ait olduğu topluma uyum sağlamakla birlikte toplumun bir bireyi olur ve bu sayede ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerini sağlayarak yaşam faaliyetlerini yerine getirebilir. Kültür ve kültürün içinde barındırdığı değerler de uyum sağlama yetisini desteklemektedir.

Hareket eden tüm canlılar gibi insanlar da temel yaşam gereksinimlerini karşılayabilmeleri için duyu organlarına ihtiyaç duyarlar. Göz ve kulak insan türünün en önemli duyu organlarıdır. Bu duyu organları insanların temel yaşam fonksiyonlarını yerine getirmede önemli olduğu gibi toplumsallaşmada da son derece önemlidir.

Kültürlerin oluşmasında göz ve kulak insan için hayvanlara nispetle farklı bir anlam ihtiva eder. Kültürlerin temelinde doğayı taklit vardır. İnsanlar doğayı taklit ederek sanatı ve kültürü meydana getirirler. Aristoteles, *Poetika* adlı eserinde şöyle demektedir: *"Şiir sanatı genel olarak varlığını, insan doğasında temellenen iki temel nedene borçlu gibi görünüyor. Bunlardan birisi taklit içtepisi olup, insanlarda doğuştan vardır; insanlar, bütün öteki yaratıklardan özellikle taklit etmeye olağanüstü yetili olmalarıyla ayrılır ve ilk bilgilerini de taklit yoluyla elde ederler. İkincisi, bütün taklit ürünleri karşısında duyulan hoşlanmadır ki, bu, insan için karakteristiktir."*[3]

Kültür doğal olana değil, doğanın taklidine dayanır. Bir başka deyişle kültür sayesinde insanlar doğayı şekillendirirler. Ekip biçmek, hayvanları evcilleştirmek, ziraat, zanaat ve sanatla doğal olana yeniden şekil vermek insanları diğer canlılardan ayıran özelliklerdir. Doğanın taklidinde iki duyu öne çıkmaktadır. Bunlar görme ve işitme duyularıdır. İşitme duyusu göçebe ve yarı göçebe toplumlarda daha fazla yer tutmaktadır. Çadır hayatı yaşayan ve göçebe/yarı göçebe yaşam biçimini sürdüren tüm milletler gibi Türklerin de kulak hassasiyeti diğer yerleşik milletlere nispetle daha fazladır. Bu milletler için zaman (ritmik olan) mekândan (görsel olan) daha önemli bir unsur olarak görülür. Buradan yola çıktığımızda göçebe toplumlarda sözün, şiirin ve ritmin öne çıkmasının sebebi temellendirilmiş olur. Göçebe veya yarı göçebe hayat tarzına sahip Türk toplumlarında şiirin -burada ritmik ve ölçülü olan anlatıyı kastediyoruz- resme ve mimariye göre daha muteber olmasının sebebini bu şekilde

[3] Aristoteles, *Poetika*, Çev. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987, s. 16.

izah edebiliriz. Nitekim ses öncelikli ritmik algılayış biçimi, Türklerin İslâm medeniyeti ile tanışmasından sonraki süreçte İslâm medeniyeti dairesinde yer alan diğer milletlerin de aynı algılayış biçimine sahip olmasından dolayı yerleşik düzenin oturması ve tam olarak şehirlileşmenin gerçekleşmesine kadar devam etmiştir.

Eski zamanlardan beri Türklerin düşünce dünyasının temel unsuru imgeler olmuştur. Düşünceyi ussal ve imgesel olarak iki şekilde ele almak mümkündür. İmgesel düşünce toplumların oluşmasında diğer dünya milletlerinde olduğu gibi Türklerin de düşünce tarzının özünü oluşturur. Ziya Gökalp da eski Türklerin kelimeler ve mevhumlarla değil, simgelerle düşündüklerini söyler ve Türklerin nasıl düşündüklerinin anlaşılabilmesi için onların dini ve mitolojik metinlerine bakılması gerektiğini dile getirir.[4]

Türk toplumunda imgesel düşüncenin ve sözlü anlatının diğer milletlere göre daha güçlü olmasının temel nedeni tüm göçebe toplumlardaki gibi sese olan hassasiyetin imaja olan hassasiyetten daha fazla olması şeklinde açıklanabilir.

İşitsel sanatlar varyantlaşmaya elverişlidir. Şiir, henüz yazıya geçirilmemişse yani sadece kulağa hitap ediyorsa şiirde terennüm edilen olay örgüsü, tip, karakter, zaman ve mekân değişmeye açıktır. Lâkin şiir yazıya aktarıldığında göze hitap etmekle birlikte değişmeye kapalı hale gelir. Resim, heykel, mimarî gibi göze hitap eden sanatlar da böyledir.

Toplumlar yapılarını koruyarak birlikteliklerini devam ettirmeleri için imgelere ihtiyaç duyarlar. İmgesel veya mitsel düşünce biçimi bilimsel düşünce biçiminin öne çıktığı günümüzde arkaya itilmiş görünse de toplumsal birlikteliğin devamı açısından bakıldığında yadırganacak bir düşünme biçimi olmadığını vurgulamak istemekteyiz. Hatta imgesel düşünce toplumlar için hayati öneme sahiptir. İnançlar imgesel düşünmenin ürünleridir. Toplumlar birlikteliklerini devam ettirebilmek için mitolojiye, dinî metinlere başvururlar. İmgesel düşünme biçimi bütünler, bir arada tutar; ussal düşünme biçimi ise ayrıştırır, çözer. Ussal düşünmenin ortaya çıkışı eski Yunan toplumlarına dayandırılır. Bilindiği üzere bu toplumlar şehir devletlerinden oluşmaktadır. Daha sonra Hristiyanlığın kabulü ve Roma İmparatorluğu'nun kuruluşuyla bu düşünce yerini imgesel düşünme biçimine bırakır.

---

[4]Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, 4. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 168.

Merkezi devletler, birliklerini kuvvetlendirmek için daima imgesel düşünceyi, muhayyileyi kullanarak toplumlarının duygularına hitap etmişlerdir. Değerlerin, inançların gücü toplumsal kurumlara destek olmuştur.

Türkler tarih sahnesine çıktıkları dönemlerden itibaren teşkilatlı bir şekilde yaşamayı, devletli olmayı şiar edinmiş, devletleri çökse de töre, gelenek ve göreneklerine bağlılıkları sayesinde tekrar tekrar bir araya gelerek yeniden devlet kurmayı başarabilmiştir. Bu başarının sebebi Türklerin imgesel düşüncenin ürünü olan değerlere ve inançlara sıkı sıkıya bağlı olmalarında aranabilir.

Sözlü edebiyat ürünlerinden bilhassa destanlar, Türk düşünce ve inanç sisteminin en önemli taşıyıcılarından biri olarak toplumsal değerlerin aktarımında önemli bir işleve sahip olduğu gerçeğinden hareketle Türk toplumunun değerlerini bizlere göstermesi açısından üzerinde çalışılması gereken metinlerdir.

A- Problemin Durumu

Edebi eserler, üretildiği toplumların düşünce biçimini, değer yargılarını, dünya görüşünü açık biçimde yansıtan mahsullerdir. Bununla birlikte anlatma esasına dayalı destan gibi türler icra edildiği toplumlarda bireyin toplumsallaşma sürecine etkin bir biçimde katkıda bulunurlar.

Örgün eğitim kurumlarının yaygın olmadığı toplumlarda değerler ve normlar, halk biliminin çalışma alanına giren düğün, bayram, şölen gibi birtakım ritüellerle kişilere aktarılır ve kabul ettirilir, böylece kişilerde toplumsal aidiyet pekiştirilir. Türk dünyası destancılık geleneği de yüzyıllarca bu ritüellerin bir parçası olarak işlevini sürdürmüştür.

Türk destanları, icra edildiği toplulukların ihtiyacı olan ideal insan tipinin özelliklerini örtük veya doğrudan dinleyiciye aktararak bu ihtiyacı karşılayan insanı yetiştirmek için katkı sağlar. Türk destanlarında aktarılan toplumsal değerlerin tespitinin, toplumun ihtiyacını karşılayan ideal insanın özelliklerini somut verilerle ortaya koymak için yol gösterici olacağı kanaatindeyiz.

Bu amaçla araştırmamızın problem cümlesi “Schwartz’ın ortaya koyduğu ve birçok ülkedeki araştırmalarda referans olarak kullanılan değer sınıflamasının Türk

dünyasına ait destan metinlerine uygulanması mümkün müdür ve incelenen metinlerde bu değerler ne sıklıkta yer almaktadır?" şeklinde belirlenmiştir.

B- Araştırmanın Amacı

Sözlü anlatı geleneğimizin en önemli türlerinden olan destanlar, geçmişin hatıralarını saklamakla birlikte yaşanılan çağın ideal insanını aktardıkları değerlerle şekillendirme işlevini de taşırlar.

Kültürler değiştikçe toplumların değer yargıları ve değer öncelikleri değiştiği gibi destanlar da sözlü geleneğin ürünleri olması nedeniyle bu değişmelere açık oldukları için dinamik bir şekilde işlevlerini yüzyıllarca sürdürebilmiştir. Bu bakımdan Türk destanları toplumun değer yargılarını yansıtan en iyi numuneler olması bakımından da araştırmacılara zengin veriler sağlamaktadır.

Çalışmada Türk topluluklarından seçilerek ele alınan destan metinleri Shalom H. Schwartz'ın ortaya koyduğu 56 değer ve bu değerleri sınıfladığı 10 temel değer tipinin çerçevesinde incelenmesi, bu metinlerdeki değerlerin önceliklerine göre tespit edilerek Türk destanlarından hareketle Türk toplum yapısının önceldiği değerlerin günümüz ve gelecekteki topluma sağlayabileceği katkıların neler olabileceği ya da neler olamayacağının tartışılması planlanmıştır.

Tezin amacına uygun olarak aşağıda bulunan soruların yanıtları aranmıştır:

1. Türk Destanlarında aktarılan değerler toplumun ihtiyaç duyduğu insanın özelliklerini ne derecede yansıtmaktadır?
2. Değerlerin ve değer önceliklerinin zaman, mekân ve sosyal şartlara göre değişebilir oluşu Türk destanlarında aktarılan değerler üzerinden gözlemlenebilir mi?
3. Günümüz sosyal psikoloji ve sosyoloji çalışmalarında değerlerin önceliklerini tespit etmek için kullanılan Shalom H. Schwartz'ın ortaya koyduğu değerler esas alınarak Türk destanlarında aktarılan değerler tasnif edilip yorumlanabilir mi?
4. Türk destanlarının toplumsallaşma sürecine katkısı nedir?
5. Dinî metinler ile destanlar arasında işlevleri bakımından ne gibi benzerlikler vardır?

6. Türk destanları hangi toplumsal değerleri önceler?
7. İmgesel düşünme biçimi Türk destanlarında ne derecede kendisini gösterir?
8. Toplumun bireyden beklentileri değiştikçe destanlarda aktarılan değerlerin de öncelikleri değişir mi?

C- Araştırmanın Önemi

Sözlü gelenek yüzyıllarca toplumun eğitimi için bir araç olarak kullanılmıştır. Sözlü edebiyat geleneğimizin bir parçası olan destanlar toplumların devamı için ihtiyaç duyduğu değerlerin gelecek nesillere aktarılarak kuşaklar arasındaki bağın kuvvetlenmesi, davranış örüntülerinin ve inançların pekişmesi ve yaşam kaygısının giderilmesinde önemli bir araç olarak işlev görmüşlerdir. Çalışmada; destanların değer aktarımındaki rolü üzerinde durularak buradan hareketle sözlü geleneğin toplumu oluşturan kurumların korunmasında ne derece öneme sahip olduğu değerlendirilebilir.

Yaptığımız literatür çalışmasında, çeşitli edebî metinler üzerinde değer aktarımı ile ilgili çalışmalar incelenmiş ve hususiyetle Türk destanlarında değer aktarımına yönelik bir çalışmanın tespit edilememiş olması araştırmamızın önemini ortaya koymaktadır.

D- Varsayımlar (Sayıltılar)

Araştırmanın varsayımları şunlardır:

- Türk destanlarının birçoğunda toplum tarafından kabul gören ve istenen toplumsal değerler örtük ve direkt olarak dinleyiciye aktarılır.
- Türk destanlarında aktarılan değerler içerik analizi yöntemiyle tespit edilebilir ve tespit edilen değerler sıklıklarına göre gruplandırılarak yorumlanabilir.
- Destanların toplumsal yapının korunmasına değer aktarımı yoluyla katkı sağladığı varsayıldığında toplumun hangi değerleri önceliğini destanlar üzerinden tespit etmek mümkün olabilir.

E- Sınırlılıklar

- Araştırmada Türk destanlarında incelenen değerler, Shalom H. Schwartz'ın (1992) kuramındaki temel varsayımına göre belirlediği 56 değer ve bu değerleri sınıfladığı 10 temel değer tipi ile sınırlanmıştır.
- Araştırmada kullanılacak metinler Türkiye'de yayımlanan ve Türkiye Türkçesine aktarılan metinlerdir. Araştırmamızda esas aldığımız "destan" kavramı ile epik anlatılar kastedilmiştir. Epik destanların çerçevesini çizdiğimiz ilgili bölümde "epik destan" kavramı izah edilmiş, Türk dünyası destancılık geleneği dışında kalan anlatmalar çalışmamıza dahil edilmemiştir.
- Çalışmada incelenen metinler; Dede Korkut Kitabı'nda yer alan "Mukaddime" bölümü, "12 Boy" ve Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası'nda[5] yer alan "13. Boy" ve "Soylamalar"; Başkurt destanlarından "Ural Batır"; Kırım Tatar destanlarından "Tülek", "Tülek Kitabı", "Tülek Susılu", "Tülek Kitabı'nın Ahırı", "Zayatülek Birle Susılu", "Yirtöşlik", "Altayin Sayin Süme", "Mişek Alıp", "Yestey Mönki", "Kara Kükel", "Alıpmemşen", "Alpamşa"; Çuvaş destanlarından "Ulıp"; Uygur destanlarından "Nozugum" ve "Abdurrahman Hoca"; Türkmen destanlarından "Tulum Hoca" ve "Ali Bey-Balı Bey"; Yakut destanlarından "Er Sogotoh"; Gagauz destanlarından "Köroğlu" ev "Gan-Kişi"; Tuva destanlarından "Haan-Tögüldür", Nogay destanlarından "Mamay"; Kırgız destanlarından "Cañıl Mirza"; Özbek destanlarından "Huşkeldi"; Hakas destanlarından "Han Orba" ve Kazak destanlarından "Şora Batır" ile sınırlanmıştır.

F- Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada Türk dünyasının çeşitli bölgelerinden seçilen destan metinleri Schwartz'ın ortaya koyduğu değerler bağlamında incelenmiş olup nitel araştırma yöntemlerinden Doküman İncelemesi Yöntemi, verilerin analizinde ise İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır.

---

[5] Faydalandığımız eserde yazar nüshayı "Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası" olarak isimlendirmiştir. Biz de kaynak olarak aldığımız metni aynı isimle kullandık. Eserin isimlendirmesi ile ilgili bilimsel tartışmalar sürmektedir. İlgili isimlendirme ile tartışmalar için bkz. Ahmet Bican Ercilasun, "Dede Korkut Kitabı'nın Yeni Nüshası ve Üzerindeki Yayınlar", *Milli Folklor,* Sayı 123, 2019, s. 5-22.

Çalışmada farklı Türk boylarına ait 27 adet destan metni, 13 adet "Dede Korkut" metni ile birlikte "Dede Korkut Mukaddimesi" ile "Soylamalar" dahil toplam 42 adet metin Doküman İncelemesi Yöntemi kullanılarak tespit edilmiş, elde edilen veriler İçerik Analizi Yöntemi'yle Schwartz'ın ortaya koyduğu değer teorisi dahilinde 56 değer ve 10 güdüsel değer tipi bakımından incelenmiş ve Türk destanları değer aktarımı açısından değerlendirilmiştir.

Çalışmada destan metinlerinin Türkiye Türkçesine aktarılan metinlerden faydalanılmıştır. Ele alınan destan metinlerinde tespit edilen, 2104 adet değer içeren ifade bilgisayar ortamına aktarılarak Schwartz'ın değer sınıflamasına göre fişlenmiş, bu ifadelerin bir kısmı tezin ikinci bölümünde örnek olarak gösterilmiştir. Metinlerde tespit edilen değer içerikli ifadeler sıklıklarına göre sınıflandırılmış, farklı destan sahalarına ait destan metinleri bu açılardan karşılaştırılmış ve incelenen metinler üzerinden Türk destanlarının değer hiyerarşisi sayısal veriler yardımıyla analiz edilerek ortaya çıkan sonuçlar tartışılmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Halk Bilimi ve Halk Bilimi Yaratmalarının İşlevleri

Halk bilimi disiplini içinde araştırılan, sözlü kültüre ait halk anlatıları çeşitli bakış açılarına sahip okullar ve bilim insanları tarafından incelenmiştir. Bu bakış açılarına sahip okullardan bir tanesi de 20. yüzyılda antropoloji ve sosyoloji gibi disiplinlere önemli katkılarda bulunan İşlevselci Okul'dur. *"İşlevselcilik, toplumun parçalar halinde örgütlendiğini ve her bir parçasının toplumun bütününün sürekliliğine hizmet ettiği varsayımına dayanmakla birlikte, uzlaşılmış ortak değerlerin ve kültürel kabullerin toplumsal düzeni sağlamadaki rolü üzerine de odaklanmıştır."*[6]

Çalışmamızda temel aldığımız işlevselci kuram ve yöntemin temsilcilerinden William R. Bascom da Folklorun Dört İşlevi[7] adlı çalışmasında folklorun sosyal bağlamına dikkat çeker ve folklor metinlerinin icra edildiği bağlamın önemini vurgulamakla birlikte kurumların oluşturulmasında veya korunmasında birtakım işlevlere sahip olduğunu dile getirir.

İlhan Başgöz de 1996 yılında yayınladığı "Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu)" adlı çalışmasında, Bascom'un ilgili makalesini yorumlayarak folklorun dört işlevini *"1) Hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme, 2) Değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme, 3) Eğitim, yani kültürü gelecek kuşaklara aktarma, 4) Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekanizması"*[8] şeklinde özetleyip bu dört işleve ilaveten *"protesto işlevi"*ni folklorun beşinci işlevi olarak ortaya koyar.

Başgöz, Bascom'un makalesinde yer verdiği işlevlerin birbirlerinden net çizgilerle ayrılmasının zorluğuna dikkat çekerek bu dört işlevin aslında *"kurulu düzendeki kültüre sağlamlık ve süreklilik vermeye yönelik"* olduğunu dile getirir ve bu

---

[6] Mehmet Ali Yolcu, "Halk Bilimi Araştırma Kuram ve Yöntemleri", *Halk Bilimi El Kitabı,* ed. Mustafa Açа, 1. Baskı, Kömen Yayınları, İstanbul 2016, s. 269.
[7] William R. Bascom, "Folklorun Dört İşlevi", Çev. Ferya Çalış, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, 3. Baskı, Geleneksel Yayınları, Ankara 2014, s. 71-86.
[8] İlhan Başgöz, Protesto: "Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu)", *Prof. Dr. Umay Günay Türkeş Armağanı,* Ankara 1996, s. 1.

yargıya karşı çıkarak folklorun sadece düzeni ve dirliği sürdürmek eğiliminde olanlara değil, çatışmaları büyütmeye, başkaldırmalara destek olmaya, kurulu düzene ve değerlere karşı koyan ve onları yıkmaya kalkışanlara güç vermeye de destek olduğu fikrini öne sürmektedir. [9]

Halk kavramının ve folklorun tanımından hareketle, eğer halkı en az iki kişinin müşterekliğinden oluşan grup olarak ele aldığımızda burada değerlerden söz etmeye başlamamız gerekmektedir. Değerler de en az iki kişinin birbiriyle etkilenmesi ve birlikte yaşaması için gerekli kuralların oluşmasında işe yararlar. Doğada tek başına yaşamaya çalışan, diğer insanlarla hiçbir şekilde etkileşime girmemiş bir insanın değerlerinden söz etmek mümkün değildir. Bu bakımdan 'değerler' ile 'halk' kavramları birbiriyle doğrudan ilişkilidirler.

Çalışmamızın bu kısmında Türk folklorunun sözlü edebiyat geleneğinin önemli bir parçası olan destanları folklorun işlevleri açısından değerlendirecek ve Türk destanlarının değer aktarımındaki rolünü ortaya koymaya çalışacağız.

1.1.1. Sözlü Epik Anlatı Türleri Kapsamında Destan

Dursun Yıldırım, millî kimliği belirleyen kültürün taşıyıcıları durumunda olan sözlü ve yazılı kültürün sürekli birbirleriyle alışverişte bulunduklarını fakat yazılı kültürün sözlü kültürün tecrübe ve birikimlerinden kaynaklanarak ortaya çıktığını ifade etmektedir.[10] Yıldırım, kültürün yazılı gelenekte kayıtlara geçen unsurlarının, tespit edildikleri andaki hususiyetlerini korurken, sözlü gelenekte yaşayan kültür unsurlarının sürekli değişim ve gelişimleri sebebiyle, yapı, biçim, muhteva ve fonksiyon bakımından çeşitli derecelerde değişikliklere uğramasını bu geleneğin dinamizmine bağlar.[11]

Yıldırım'a göre "*Sözlü kültürü teşkil eden unsurlar, yazılı kültürü oluşturanlara nisbetle millet hayatında daha geniş bir katılımcı kabule sahiptirler ve bu yüzden fertlerin faaliyetleri üzerinde daha etkilidirler. Milletlerin millî kimliklerini*

[9] İlhan Başgöz, *a.g.m.*, s. 1.
[10] Dursun Yıldırım, "Sözlü Kültür ve Folklor Kavramı Üzerine Düşünceler", *Türk Bitiği-Araştırma/İnceleme Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 37.
[11] Dursun Yıldırım, *a.g.m.*, s. 37-38.

oluşturan ortak kabuller, geniş ölçüde sözlü kültür içinde teşekkül eder. Sözlü kültür unsurlarının sürekliliği; fonksiyon, yapı ve muhteva değiştirmeleri, yerlerini yeni unsurlara terk etmeleri ortak kabulleri yaratan topluluğun bunlara karşı takınacağı ortak tavıra bağlıdır. Çünkü kabuller, resmî değil, gönüllü katılım kabulleri hususiyetine sahiptir."[12] Dursun Yıldırım, sözlü kültür ve folklor terimlerinin birbirlerinin yerine kullanılabileceğini de ifade etmektedir.[13]

Folklorun bir parçası olan sözlü geleneğimizin zengin türlerinden destan hakkında yapılan araştırmaların, geliştirilen farklı bakış açılarının ve kuramsal değerlendirmelerin ne kadar zengin olduğu tartışma götürmez. Sözlü geleneğimizin en zengin malzemelerini sunan destanlar bizlere kültürümüzü, millî hafızamızı, sözlü tarihimizi yansıtması açısından önemli bir mirastır.

Araştırmacıların şimdiye kadar yapmış oldukları tanımlamaların Türk dünyasındaki destan kavramını ne kadar kapsayabilmiş olduğu noktasında tartışmalar devam etmektedir. Bu tartışmalara çalışmamızda yer vermemizin çalışmamızın sınırlılıklarını aşacak olması dolayısıyla Türk dünyası destancılık geleneğinin bütüncül olarak değerlendirilmesine imkân sağlayan, tez konumuzun kapsamına ve bakış açımıza uygun olan Mehmet Açа'nın tanımını esas alacağız.

Açа, destan geleneklerinin henüz öğrenilme aşamasında olduğunu, bu bakımdan ihtiyacı karşılayacak bir destan tanımlamasının yapılabilmesi için henüz erken olduğunu dile getirir. Açа'ya göre destan araştırmacıları Türk destan geleneğine ait metinleri yeni yeni tanımakta ve bu tür metinlerin hangi tür içerisinde değerlendirileceği hususunda yapılan eski tartışmalardan yeni yeni haberdar olmaktadır. Açа, araştırmacıların yine de bu metinleri çeşitli bakımdan inceleyerek çeşitli çözüm önerileri ileri sürmeleri gerektiğini vurgular ve kendi tanımını ileri sürer.[14] Açа, bu görüşüne dayalı olarak uzun bir destan tanımı yapmakta ve bu tanımında destanın şu özelliklerine yer vermektedir:

1. Türk Destanları sadece bir Türk boyuna ait olabileceği gibi ulusun tamamına ait de olabilir. Destanda aktarılan olay dar veya geniş bir

---

[12] Gös. yer.
[13] Dursun Yıldırım, *a.g.m.*, s. 40.
[14] Mehmet Açа, "Türk Halk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi", *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, 1. Baskı, Kriter Yayınları, İstanbul 2009, s. 464-465.

alanda yaşanmış olabilir. Aynı zamanda destan topluluğun, toplumun ya da ulusun içine yönelik veya dışına yönelik de olabilir.

2. Destanlarda toplumun, kabilenin ya da ulusun bireylerini doğrudan ilgilendiren ya da etkileyen olaylar dar veya çok geniş bir alanın bahadırı olan "alp tipi" etrafında toplanarak anlatılır.
3. Destanlar, atlı göçebe yaşam tarzının uzun bir süre "edebiyatçı" ve "tarihçi" görevini yerine getiren, atlı göçebe yaşam tarzının sanatkâr tipi olan sanatkârlar (ozan, cırav, vd.) tarafından destan formuna kavuşturularak müzik âleti eşliğinde ya da herhangi bir müzik âleti kullanılmadan ezgili ve kendine has bir akış ve üslup ile icra edilirler.
4. Destanlar sanat ve estetik kaygıları taşıyan metinlerdir. Destanlarda tarihteki bölgesel ya da ulusal temelli olaylar tam anlamıyla gerçekçi bir şekilde değil de efsane ya da tevatür boyutuyla nakledilir.
5. Destanların teşekkülü uzun bir süreyi gerektirir. Destanlar, sözlü kültür ortamında teşekkül etmesi ve sözlü iletişim vasıtasıyla nakledilmesi nedenleriyle değişime uğrayabilir, toplumun yaşadığı kültürel ve dinî değişimlerden doğrudan doğruya etkilenebilir. Destanlar yazıya geçirilmiş ise çoklukla yazıya geçirildikleri dönemin şartlarını ve özelliklerini yansıtırlar.
6. Destanlar ulusların geçmişe dair hafızasını romantik ve taraflı bir üslupla aktarırlar, anlatıldıkları dönem ve ortamlarda ulusun bireylerine tarih şuuru ile birlikte kahramanlık duyguları aşılarlar ve onların geçmişlerinden övünmeleri ve geleceğe daha emin bir şekilde bakmaları için katkıda bulunurlar.
7. Destanlar ulusal bir karaktere bürünen, atlı göçebe yaşam tarzının çoklukla manzum olan, fakat zaman zaman mensur ya da manzum-mensur bir yapı sergileyebilen kahramanlık konulu metinlerdir.[15]

Burada destanların millî kimlik oluşturmadaki rolünü göz önünde bulundurmak gerekir ki destan metinleri aynı zamanda toplumun kabullerini, değer

[15] Mehmet Açа, *a.g.e.*, s. 465.

yargılarını idealize edilmiş kahraman ve aktarılan olay üzerinden hedef kitleye aktarmak için imkân sağlar.

Sözlü kültürün tüm yaratmaları gibi destanlar da kurumsal yapıların oluşmasında ve korunmasında, toplumsal değerlerin aktarımında önemli rol üstlenirler. Bu bakımdan destanlar, geçmişin hatıralarını saklayan, millî şuuru canlı tutan hikâyeler olmakla birlikte icra edildiği zamana ve mekâna ait değerlerin kabulünde ve aktarımında da büyük bir öneme sahiptir.

Bahaeddin Ögel, kurumların üst yapısını ifade eden devlet fikrinin ananeler ve dinsel inançlar sayesinde oluştuğunu, mitolojileri ve efsanelerin de bu devlet fikrine bir açıklık ve objektiflik verdiğini ve bunun sembollerle anlatıldığını ifade etmektedir.[16]

Çalışmamızda destan kavramıyla kastedilen Çobanoğlu'nun ortaya koyduğu gibi "epik anlatılar"dır. Türk epik destan geleneği isimlendirmesini Türk folkloru araştırmalarında ilk kez dile getiren Özkul Çobanoğlu Oğuz Kağan-Dede Korkut-Manas çizgisinde her bakımdan karşılaştırmalar yapılabileceğini, bunun Türk kültür ekolojisini çözümlemek ve yorumlamak bakımından faydalı olabileceğini ifade eder.[17]

Destanlar işlevleri bakımından dinî metinler gibi bir ahlak kitabı olarak değerlendirilebilir. Dinî metinlerin icraları, icracıları, icra zamanları gibi birçok unsur destanlarla benzerlik göstermektedir. Folklorun, sözlü ve yazılı edebiyat metinlerinin, halk hikayelerinin, masal ve destan gibi türlerin toplumlaşma sürecinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermek açısından örnek olarak vermek istediğimiz karşılaştırmada muhayyileye ve duygulara hitap eden kutsal metinler ve bu metinlerin icralarıyla destanların ne kadar benzerlik gösterdiğini, kimi zaman birlikte kimi zaman ise birbirlerinin yerini dolduracak şekilde toplumsallaşmada nasıl bir işleve sahip olduklarını değerlendirmek istemekteyiz.

Müslüman Türk dünyasında Kur'an-ı Kerim'i okuyan hafızların icraları, icra ortamları, Kur'an-ı Kerim'in okunduğu özel zamanların olması; içerik olarak irrasyonel ve ibretlik hikayelerle ders verici özelliğe sahip olması bir bakıma

---

[16] Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi: Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar*, 6. Baskı, AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Cilt, Anlara 2014, s.293.
[17] Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Anlara 2007, s. 13.

destancılık geleneğiyle paralellikler göstermesi bakımından dikkate değerdir. Farklı inançlara sahip toplumların edebî metinleriyle kutsal metinlerinin icraları ve içerikleri karşılaştırıldığında da benzer sonuçlara ulaşılabileceği kanaatini taşımaktayız. Şüphesiz hem kutsal metinler hem de sözlü geleneğe ait diğer metinler aktardıkları değerler bakımından toplumları var eden, devamını sağlayan, insanların yaşamlarına anlam veren önemli miraslardır. Bu metinlerde geçen olayların gerçekten olduğu şekliye yaşanmış olup olmadığını tartışmak inancın alanına girmektedir. İnanç sahibi kişiler tarafından, aktarılan metinlerdeki olaylar gerçek olarak kabul edilirler.

İster olduğu gibi doğru kabul edilsinler isterse de bahsi geçen olayların sembolik olup başka bir gerçekliğin dile getirildiği kabul edilsin günümüz toplumlarının dahi varlıklarını sürdürebilmeleri için ussallıktan daha ziyade us dışılığa yani irrasyonaliteye, muhayyileye, imgeleme zaman zaman başvurduklarını ve buna günümüzde de ihtiyaç duyulduğunu söylemek yanlış olmaz kanaatindeyiz.

Kutsal metin Kur'an-ı Kerim'in ve destanlarımızın aynı değerleri paylaşan Türk kültür coğrafyasında yaşayan toplum ve topluluklar tarafından kadim zamanlardan bu yana icra edilişlerindeki ortak noktaları ve bu metinlerin toplumlaşma süreçlerinde yerine getirdikleri işlevleri göstermek açısından şöyle bir karşılaştırma yapmayı uygun gördük:

Kutsal Metinler (Kur'an-ı Kerim)	**Destanlar**
Başlangıçta sözlü olup daha sonra yazılı kültüre ait olmuştur. Genellikle ezbere icra edilir. Her zaman değiştirilmeden asıl şekliyle icra edilir. Varyantlaşmaya kapalıdır.	Sözlü kültüre aittir. İrticalen icra edilirler. Destanlar, destan icracıları tarafından öğrenilir. İcracılar metne, bağlama göre ekleme veya kısaltma yapabilirler.
Ezberi kolaylaştıran şiirsel bir yapıya sahiptir. Tecvit ve tilavet esaslarına uygun olarak icra edilir.	Olay örgüsünü akılda tutmaya yarayan, icrayı ve aktarımı kolaylaştıran şiirsel bir yapıya sahiptirler. Kendilerine mahsus özel bir ezgiyle icra edilirler. Buna çoğu zaman kopuz gibi müzik enstrümanları da eşlik eder.
Kıssalarda olağanüstü olaylar anlatılır ve bunlara inanmak inancın bir gereği olarak kabul edilir.	Olağanüstü olaylara yer verilir ve bu olaylar dinleyenler tarafından gerçek kabul edilir.
Okunduğu ortamda icracıların ve dinleyenlerin belli kurallara uyması gerekir. Özellikle Türk	İcra ortamında icracıların ve dinleyicilerin belli kurallara uyması beklenir. Bu kurallara uyulmadığı takdirde uymayanların destanın iyesi

kültür coğrafyasında kurallara uymayanların Tanrı tarafından cezalandırılacağına inanılır.	tarafından cezalandırılacağına veya başına kötü bir şey geleceğine inanılır.
Her zaman okunabilir fakat belirli gün ve zamanlarda özellikle okunması gerektiğine inanılır. Cuma geceleri, mevlit geceleri, doğum, ölüm gibi geçiş zamanları vb.	Genellikle belirli ve özel zamanlarda icra edilirler. Av merasimleri, özel günler, hasat zamanları, kış geceleri vb.
Kur'an-ı Kerim okumanın insanları felaketlerden koruyacağına inanılır. Bolluk ve bereketin artması, bir işte başarı kazanılması için de özel zamanlarda okunur.	Destan icra etmenin insanları belirli felaketlerden koruyacağına inanılır. Bolluk ve bereketin artması, bir işte başarı kazanılması için de özel zamanlarda icra edilirler.
Kur'an-ı Kerim okuyan hafızlar halk tarafından saygı görürler. Onlara hediyeler takdim edilir.	Destan anlatıcıları halk tarafından saygı görürler. Destan icracıları geçimlerini destan icra ederek karşılarlar. İcracılara halk tarafından hediyeler takdim edilir.
Toplumun kabul ettiği değerleri (iyi/faydalı/doğru) aktararak toplumun bu değerlere uyması beklenir. Toplumun kabul ettiği değerler sevap olarak, kabul etmediği değerler ise günah olarak adlandırılır. Böylece kutsal metinler toplumsal kurumların oluşmasına ve korunmasına destek olur.	Destanlar toplumsal değerleri (iyi/faydalı/doğru) aktararak toplumun kurumsal yapılarının oluşmasına ve korunmasına destek olur.
Hiçbir zaman değişikliğe uğramaz. Yazılı bir şekilde saygıyla muhafaza edilir. Metnin Tanrı tarafından korunduğuna inanılır. Fakat toplumsal değerler dinamik ve değişken olduğu için bu metinlerde aktarılan değerler farklı zamanlarda yaşayan toplumların değer algılarına göre yeniden yorumlanabilirler.	Destan metinleri canlıdır. Yazıya geçirilmekle birlikte sözlü olarak hafızada tutulduğundan varyantlaşmaya ve daireleşmeye yatkındırlar. Kültür değişmelerinden etkilenir. Türk dünyasının farklı yerlerinde ve farklı zamanlarda aynı kahraman farklı özelliklerde ve farklı olay örgülerinde karşımıza çıkabilir.
Okuyanlarda ve dinleyenlerde duygu yoğunluğu meydana gelir.	İcracıları ve dinleyenlerde duygu yoğunluğu meydana gelir.

Tablo 1. Kutsal Metinler ile Destanların İcraları Bakımından Karşılaştırılması

Görüldüğü üzere, destanlar bir bakıma dinî metinler gibi toplumların kabullerini şekillendiren, dile getirilen olayların doğru kabul edildiği, poetik ve imgesel düşüncenin hâkim olduğu zamanlarda ve topluluklarda toplumsal yapının oluşmasına, korunmasına ve sürdürülmesine içerdiği konular, icra ediliş şekilleri ve içinde barındırdığı değerlerle katkı sağlayan önemli yaratmalardır.

Destanlar, poetik bir yapıya sahip olduğu için duyuya, duyguya ve imgeleme yani muhayyileye dayalı metinlerdir. Herhangi bir sanat dalında sanatçı, özel olarak da destan anlatıcısı veyahut peygamberler bizlere hakikatlerinin temsillerini yani imgeleme dönüşmüş biçimlerini sunarlar.

İnsanoğlu hangi çağda yaşarsa yaşasın daima imgeleme, muhayyileye, us dışına ihtiyaç duyar. İnsanlar ve toplumlar davranışlarını ustan daha çok muhayyilesi ile şekillendirmeye yatkındır. Sözgelimi, iyilik yapmasının karşılığında ilahi veya us ötesi birtakım dönütler bekler. Fedakârlık, usun değil muhayyilenin veya başka bir deyişle imgesel düşüncenin bir sonucudur. Sevdiği bir kişi için kendi konforundan feragat etmek de buna örnek verilebilir. Toplumsal kurumlar da varlıklarını devam ettirebilmeleri için muhalliyeye ve imgeleme ihtiyaç duyarlar. Toplumsal kurumlar zor ve buhranlı zamanlarda bireylerden fedakârlık bekler, burada imgeleme başvurur. Toplumsal kurumun -devlet- varlığını korumak için kendi canını feda etmek -şehit olmak- buna örnek gösterilebilir. Bir bakıma millî değerler de imgeler yoluyla vücut bulur.

Tüm bunlardan hareketle söyleyebiliriz ki imgesel düşünceyi, sadece geçmiş zamanlara mahsus bir düşünüş biçimi olarak değil; özelde insanda, genelde ise toplumlarda her zaman başvurulan bir düşünme biçimi olarak görmek gerekir. İster şiir, mit, efsane, halk hikayesi masal veya destan; ister kutsal metinler, tiyatro, roman ve sinema gibi ustan ziyade duyguya hitap eden sanat eserleri ve bu eserlerin taşıdıkları imgesel değerler daima insanın ve toplumun varlığını devam ettirebilmesi için bir güç, varlık ve yaşama nedeni ve teselli kaynağı olarak kabul edilebilir. Sanatın asıl işlevlerinden biri de bu değerleri dinleyiciye veya okuyucuya aktarmaktır.

Araştırma konumuz olan Türk destanları da bu işlevi yüzyıllarca yerine getirmiş, din ve kültür değişmelerinin etkisiyle yeni formlar kazanmanın yanında içerik bakımından da zenginleşmiş, bireyin ve toplumsal kurumların ihtiyacı olan değerleri dinamik bir şekilde aktarmış ve gelenek olarak varlığını bir şekilde günümüze kadar devam ettirmiştir.

1.1.2. Destanların İşlevleri

Anlatma esasına dayalı metinler sınıfında değerlendirilen destanlar diğer sanat eserleri gibi estetik haz uyandırmanın yanında birtakım işlevleri yerine

getirmektedir. Günümüzde kullanılan kitle iletişim araçları gibi destanlar da icralarının yaygın olduğu zaman ve coğrafyalarda tıpkı diğer folklor yaratmaları gibi toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir işleve sahip olmuşlardır. Destanlar bu işlevler bakımından folklorun diğer türlerinden ayrı düşünülemez. İcrası bağlamında destan, dili, kültürü, töreleri, gelenekleri ve normları topluma aktararak aynı zamanda toplumlaşmaya ve toplumun devamına destek verir. William R. Bascom, "Folklorun Dört İşlevi" adlı makalesinde folklorun işlevlerini *"Hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme", "Değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme", "Eğitim, yani kültürü gelecek kuşaklara aktarma", "Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekanizması(olma)"*[18] şeklinde dört başlıkta değerlendirir. Bununla birlikte Başgöz, ortaya koyduğu "protesto işlevi"[19]ni Bascom'un maddelerine dahil eder. Biz de bu işlevleri Türk destanlarına ve geleneğine bağlı olarak değerlendirmeye çalışacağız.

1.1.2.1. Türk Destanlarının Hoşça Vakit Geçirme, Eğlenme ve Eğlendirme İşlevi

Gerek icraları gerek içerikleri bakımından ele alındığında folklorun diğer türlerinde olduğu gibi destanların da hoşça zaman geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Türk dünyasının birçok yerinde destanlar av merasimi, düğün, bayram veya Ramazan gibi dini bakımdan önemli sayılan günlerde icra edilmişlerdir. Hatta bazı sahalarda destan icrasına sadece belirli zamanlarda izin verilmektedir. Anlatıcı ve dinleyiciler törene dahil olmanın gerektirdiği bilinçle ve birtakım kuralla uyarak törensel bir havada icraya katılırlar. Destanların icra ortamları çoğu zaman güzel vakit geçirmek için düzenlenmiş, insanların icra ortamında bulunmasını sağlamak için ziyafetlerin verildiği ortamlardır.[20] Bununla birlikte destan anlatıcısı da ezgili söyleyişi ve müzik aletiyle coşku ve heyecanı canlı tutarak icrasını sürdürür. Böyle bir icra ortamı, bir arada olmanın, birlikte yeme içmenin, özellikle gündelik işlerin tamamlandığı gecelerde

---

[18] William R. Bascom, *a.g.m.*, s. 71-86.
[19] İlhan Başgöz, *a.g.m.*, s.1-4.
[20] Karl Reichl, *Türk Boylarının Destanları*, Çev. Metin Ekici, 3. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 2014, s. 96-99.

gündelik sıkıntılardan kaçarak eğlenmek, hoşça vakit geçirmek için bir fırsat olarak görülebilir. Bütün bunlarla birlikte destan karakterleri, başlarından geçen maceralar ve hür iradeleri ile yaptıkları seçimler ile "iyi" olanı tercih etmeleri; iyiliğin ödüllendirilip kötülüğün cezalandırılması gibi içeriğe ilişkin unsurlar dinleyicide rahatlamaya sebep olur.

Aristoteles'e göre bir tragedyada karakterlerin en önemli özelliği ahlâk bakımından iyi olmasıdır. O, bir insanın karakterinin varlığını belli bir istem yönü göstermesiyle açıklar. Bu istem yönünün ahlak bakımından iyi olması onun iyi karakterli, ahlak bakımından kötü olması ise kötü karakterli olmasının göstergesidir.[21] Tragedyalarda olduğu gibi Türk destanlarında da destan kahramanı her zaman iyi karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinleyici destan kahramanıyla bir özdeşlik kurar ve kahramanın özgür iradesiyle yaptığı seçimler sonucunda elde ettiği ödülden dinleyici de payını alır. Bu durum dinleyicide rahatlamaya yol açar.

1.1.2.2. Türk Destanlarının Değerlere, Toplum Kurumlarına ve Törelere Destek Verme İşlevi

Destanların en önemli işlevlerinden bir diğeri de dil aracılığıyla kültürel belleği canlı tutması ve geleceğe taşımasıdır. Kültürel bellek, kimlik inşasında ve kimliğin yoğunlaşmasında, "biz" ve "bizim karşıtlarımız" algısının oluşmasında ve böylece toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında önemli bir işleve sahiptir. Diyebiliriz ki kültürel bellek sayesinde topluluk olarak yaşamın devamı mümkün olur. Kültürel bellek şamanlar, din adamları, öğretmenler, ozanlar, filozoflar vb. gibi toplum tarafından bilgi ve ilgi taşımaya yetki verilen kişiler tarafından törensel bir şekilde ve bir biçime sokularak aktarılır.[22] Bu bakımdan kültürel bellek, iletişimsel bellek gibi gündelik olayları değil kişisel hafızada iz bırakan, toplumsal açıdan önemli görülen olaylara odaklanır.

Destan anlatıcıları kültürel belleğin taşıyıcıları olarak tarihin bilinmeyen zamanlarından beri kültür aktarımının sağlanmasında önemli bir vazife

---

[21] Aristoteles, *a.g.e.*, s. 42-43.
[22] M. Emir İlhan, *Kültürel Bellek Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2018, s. 69.

üstlenmişlerdir. Destan anlatıcıları gerek icra ortamlarıyla gerek destanlarında dilin imkanlarını kullanarak aktardıkları sözlü kültür mirasıyla toplumsal değerlerin onaylanması, aktarılması ve toplumsal birlikteliğin sağlanmasına hizmet etmektedirler.

Malinowski, mitin bilimsel ilgiyi doyurmaya yönelik bir açıklama değil, uzak geçmişteki bir gerçekliğin anlatı biçiminde yeniden yaratılması olduğunu, mitsel bilginin derin dinî ihtiyaçların, ahlaki amaçların, toplumsal bağlılığın karşılanması için haklar, hatta pratik gerekler nedeniyle aktarıldığı düşüncesini ortaya koyar. Aynı zamanda Malinowski'ye göre mitler inancın ifadesi olup inancı derinleştiren, şifreleyen sonuç itibariyle ahlakı koruyan ve ona güç veren bir işleve sahiptirler.[23]

Mehmet Şükrü Nar, *Günümüz Toplumunda Mitler: Anadolu Halk Efsaneleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme* adlı çalışmasında mitlerin destanların kökünü oluşturması bakımından destanların içinde birçok mitolojik öğeyi görmenin mümkün olduğunu, bunun sebebinin her ikisinin de kaynağını halkın kültüründen alan, belli bir süreç sonucunda oluşan edebi sözlü eserler olmasından kaynaklandığını ifade eder.[24] Destanlar da mitler gibi toplumların ortak inançlarını derinleştirir, toplumun kabul ettiği inançları, değerleri bireylere aktarmada ve toplumları ortak değerlerde ve ülküde buluşturarak bireylere birlikte yaşama azmi ve kararlılığı kazandırmada destek olurlar. Destanlar, toplumsallaşmanın bir ajanı[25] olarak bireyin toplumsallaşması için gerekli görülen sosyal rollerin özümsenmesinde, dahil olduğu kültürün örüntüleşmiş bir davranış tarzının belirlenmesinde ve benimsenmesinde önemli bir işlevi yerine getirir.

Bascom, folklorun toplum tarafından kabul edilmiş davranış örüntülerini sürdürme işlemini yerine getirdiğini, folklorun eğitim işleviyle bu işlevin birbiriyle örtüşse de aslında birbirinden bazı noktalarda ayrıştığını ifade etmektedir. Bascom'a göre bu işlev, erişkin bireyin toplumsal geleneklerinden sapması halinde onu kınayarak ve azarlayarak bu geleneklerin dışına çıkmasını önlemeye yöneliktir.[26]

---

[23] Bronislaw Malinowski, *Büyü Bilim ve Din*, Çev. Saadet Özkal, 1. Baskı, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 105.
[24] Mehmet Şükrü Nar, "Günümüz Toplumunda mitler: Anadolu Halk Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Folklor/Edebiyat*, Cilt: 20, Sayı:79, 2014, s. 61.
[25] Joseph Fichter, *a.g.e.,* s. 32.
[26] William R. Bascom, *a.g.m.,* s. 81.

Fichter, davranış örüntüleri ile ilgili geniş bir değerlendirme yapmaktadır. Fichter'e göre Davranış örüntüsü, aynı davranışta bulunan insanların bu davranışlarını sürekli yinelemeleriyle biçimlenir veya formlaşır ve bir toplumdaki çok sayıdaki kişi uzun bir süre boyunca aynı şeyi aynı biçimde yaparsa, orada nomethetik bir sosyal alışkanlık gelişir. Düşünce ve hareketteki bu yineleniş bir kültürel örüntüdür. Örüntü rol, kurum ve kültürlerin temel ve indirgenemez birimidir. Davranış örüntüleri herhangi bir toplumda neyin kabul edilebilir, neyin de kabul edilemez olduğu ile ilgili bir model veya rehber olarak hizmet ederler., Davranış örüntüleri genelleşmiş, standardize edilmiş ve düzenlenmiş davranışlardır. Davranışsal örüntüler sadece dışsal etkinlikler değildir; aynı zamanda da. Davranış örüntüleri kültürdeki inanç, anlam, değer ve tutumları kapsayan ortak düşünme ve inanç yollarıdır. [27]

Fichter temel örüntü tiplerini töre, gelenek ve görenek olmak üzere üç kategoride inceler. Fichter, töreleri bir toplumun zorunlu davranışları olarak değerlendirerek bunların toplumun refahı için çok önemli olduğunu, bunları çiğneyenlerin ağır bir suç işlediğinin kabul edildiğini söyler. Fichter, modern toplumlarda da yurtseverliğin ve sadakatin ne kadar çok değerli olduğunu söylemekle birlikte çocuk eğitimini, dini ibadetlerin yerine getirilmesini de bu kapsamda değerlendirir.

Fichter, ikinci olarak gelenekleri ele alır ve bunların törelerden daha az zorunlu olduğunu, uygulanmaları için katı, kesin kurallar bulunmadığını; örüntülerin geleneklere dönüşmesi için gülme, alay etme, dedikodu gibi genellikle olumsuz ve gayri resmi bir nitelikte bir baskı unsurunun olması gerektiğini dile getirir.[28]

Fichter'e göre en az zorlayıcı olan üçüncü tip davranış örüntüsü ise göreneklerdir. Genellikle iyi yetişmenin göstergesi olan görenekler, nezaket kuralları gibi toplum tarafından uzlaşılan, alışkanlıklara dayalı büyük bir yaptırıma sahip olmayan örüntülerdir.[29]

Davranış örüntüleri folklorun tüm alanlarında olduğu gibi destan türünün de inceleme alanına girmektedir. Türk destanları belirli zaman ve mekânlarda tekrar edilen icralarıyla, icracıların ve dinleyicilerin davranış kalıplarını sürdürmelerini

---

[27] Joseph Fichter, *a.g.e.*, s. 97-98.
[28] Joseph Fichter, *a.g.e.*, s.101.
[29] Gös. Yer.

sağlar. Destan kahramanının yinelenen davranışlarıyla idealize edilen destan kahramanı üzerinden toplumun kabul ettiği davranış örüntüleri dinleyiciye aktarılır. Bu da dinleyicinin toplumun beklentilerini karşılayan bir kimlik oluşturmasına katkı sağlar.

Destanlar icraları ve içeriklerinde barındırdıkları değerlerle birlikte davranış örüntülerinin pekişmesine katkı sağlayarak töre, gelenek ve göreneklere destek verir, böylece toplum kurumlarının devamlılığına katkı sağlar.

1.1.2.3. Türk Destanlarının Eğitim, Yani Kültürü Gelecek Kuşaklara Aktarma İşlevi

"Yaşantı ve öğrenme yoluyla bireyde istendik yönde (olumlu) davranış değişikliği meydana getirme süreci" olarak tanımlan eğitim yalnızca okullarda formel olarak değil, yaşamın her anında toplumsallaşmaya yarayan bir süreç olarak kabul edilir.[30] Bu anlamıyla eğitim, sadece bireyler için değil, toplumların ve kültürlerin devamını sağlama noktasında da büyük bir öneme sahiptir.

Eğitim, formel veya informel bir şekilde bireyin toplum tarafından istenen iyi bir insan, iyi bir vatandaş haline gelmeyi öğrendiği yani toplumsallaştığı, önceki nesillerden devralınan toplumsal ve kültürel birikimin sonraki kuşaklara aktarıldığı süreçtir. Bu süreç sayesinde bireyin toplum ile bütünleşerek toplumun bir parçası haline gelmesi sağlanır.[31] Böylece birey, toplumda kabul gören bir insan kimliğine kavuşur.

Türk destancılık geleneğinin en önemli işlevlerinden bir tanesi de diğer folklor yaratmalarında olduğu gibi okuma yazma olmayan kültürlerde eğitim işlerinin yürütülmesine katkı sağlamaktır. Daha çok okuma yazma bilmeyen, sözlü kültürün hâkim olduğu göçebe ve yarı göçebe toplumlarda kültür ve değer aktarımı informel biçimde gerçekleşir. Diğer folklor ürünleri gibi Türk destanları da kültür ve değer aktarımının en somut örneklerini bizlere vermektedir. Destanlar gerek icra ortamlarıyla gerek idealize edilen destan kahramanı üzerinden toplumsal kültürü

---

[30] Durmuş Ali Arslan-Zehra Sözer, "Eğitim ve Toplum", *Sosyoloji Günlük Yaşamı Anlamak,* ed. Durmuş Ali Arslan ve Mustafa Çağlayandereli, Paradigma Akademi, İstanbul 2016, s. 241.
[31] Durmuş Ali Arslan-Zehra Sözer, *a.g.e.*, s. 242.

oluşturan değerleri informel bir biçimde dinleyiciye aktararak bireyin kimlik inşası sürecine katkıda bulunur.

Göçebe hayattan yerleşik hayata geçen Türk toplumlarında formel eğitimin gelişmesiyle birlikte destanların da diğer türler gibi zamanla yazıya geçirilmesi hızlanmış, yazının daha geniş kitlelere ulaşması sağlanmış ve böylece destanların yazıya geçirildikleri dönemin değer yargılarını yansıtacak biçimde günümüze ulaşması sağlanmıştır. Fakat Türk dünyasının birçok yerinde halen yazıya geçirilmemiş olan destanların varlığı bilinmektedir. Bu destanlar hala sözlü kültürün bir parçası olarak yaşamakta ve icra edilmeye devam edilmektedir. O halde Türk destanları sadece okuma yazma bilmeyen toplumlarda değil, formel eğitimin ulaştığı yerlerde de eğitim işlevini sürdürmektedir denebilir.

Günümüzde tiyatro ve sinema gibi sanat dallarının üstlendiği eğitim işlevinin bir benzeri olarak destanlar da kültürün ve değerlerin taşıyıcısı olarak informel eğitimin bir parçası olarak görülebilir. Bu bakımdan ele alacak olursak "Türk destanlarının değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işlevi" ile "Türk destanlarının eğitim, yani kültürü gelecek kuşaklara aktarma işlevi" örtüşür niteliklere sahiptir diyebiliriz. Daha önce ifade ettiğimiz gibi bu iki işlevi ayıran nokta eğitim işlevinin daha çok gençlere toplumun uygun gördüğü kuralları öğretmeye; değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işlevinin ise erişkinlerin sapmalarını önlemeye yönelik olduğunu söyleyebiliriz.

Türk destanlarının gerek icralarında gerek içeriklerinde bu iki işlevi gözlemlemek mümkün olabilmektedir. Örnek verecek olursak, destanların icraları sırasında toplumun kabul ettiği davranışların dışına çıkılması durumunda destan icracısının veya ortamdaki diğer kişilerin kınamalarına maruz kalınması 'değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işlevi'nin; destan metinlerinde yer alan atasözlerinin, deyimlerin, kelimelerin veya kavramların dinleyiciye aktarılması 'eğitim, yani kültürü gelecek kuşaklara aktarma işlevi'nin kapsamında değerlendirilebilir.

Kısaca diyebiliriz ki Türk destanları kültürlenme sürecinde hem icraları hem de metinlerin dil hazinesi sayesinde kültürün gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir role sahip olmuştur.

1.1.2.4. Türk Destanlarının Toplumsal ve Kişisel Baskılardan Kurtulmak İçin Kaçıp Kurtulma Mekanizması Olması

Destanlar muhtevaları bakımından dinleyicileri teskin ve teselli etmeye yarayan niteliklere sahiptir. Destanlar bu özelliği bakımından dinî metinlerle de benzerlik göstermektedirler. Dinî inanca sahip kişiler, dünyada elde edemedikleri mutlulukları ahirette elde edebileceğine inanırlar. Savaşta veya doğal afet sebebiyle hayatlarını kaybeden kişilerin öldükten sonra şehit olacağına ve cennetle ödüllendirileceklerine inanılır. Dünyada haksızlığa uğrayan bir kişi hakkını alamadığında ilahi adalete başvurarak dünyada veya ahirette hakkını aramaya yönelir. Bu bakımdan din, teselli, moral ve motivasyon işlevi üstlenir. Bir bakımdan din, ritüelleriyle veya öğretileriyle bireye *"günlük yaşamın zorluklarından, eşitsizliklerinden ve adaletsizliklerinden telafi edici bir kaçış sağladığı"*[32] gibi destanların da aynı işleve sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Destanlar da dinî metinler gibi bireyin, ailenin veya toplumun zora düştükleri kaos zamanlarında idealize edilmiş bir kahraman tarafından düzenin nasıl sağlandığını dile getiren metinlerdir. Aynı zamanda destan kahramanı haksızlığa uğrar, haksızlıklara karşı çıkar, bazen ettiği bir dua, bazen ilahi bir yardımcı, bazen de tabiatın vermiş olduğu kuvvet sayesinde olağanüstü güçlü düşmanları kolaylıkla alt eder. Bu, aynı zamanda anlatıyı dinleyenin kendisini kahramanla özdeşleştirerek motive olmasını sağlar.

Destan kahramanı, dinleyiciye moral ve motivasyon sağlayarak dinleyicinin aynı durumda kaldığı zaman nasıl hareket etmesi gerektiği hususunda tutum oluşturmasında etkili olduğu gibi dinleyiciyi teskin ve teselli etmede önemli bir işlevi yerine getirir. Toplumsal değerleri üzerinde taşıyan bireyin veya toplumun, zor durumda kaldığında bu değerler sayesinde sonunda galip geleceği ve başarılı olacağı fikri destan muhtevası üzerinden dinleyiciye aktarılır.

---

[32] William R. Bascom, *a.g.m.*, s. 81.

Toplumlar zor zamanlarda epik anlatılara daha çok ihtiyaç duyarlar. Millî mücadele yıllarında yazılan epik şiirler buna örnek gösterilebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk adlı eserindeki Gençliğe Hitabe'de, Türk gençliğinin muhtaç olduğu kudretin damarlarındaki asil kanda olduğunu[33] söylemekle epik anlatılardaki gibi irrasyonel, sembolik bir gerçekliğe atıf yaparak gençliğe moral, motivasyon vermektedir.

Toplumlar da bireyler gibi zor durumlarda moral ve motivasyona ihtiyaç duyarlar. Moral ve motivasyon birinci derecede us dışılığa yani irrasyonaliteye ihtiyaç duyar. Sevdiğimiz bir insan zor durumda kaldığında "Allah'tan ümit kesilmez.", "Her şerde bir hayır vardır.", "Gün doğmadan neler doğar.", "Allah büyük." gibi ifadeleri kullanarak rasyonel aklın değil, inancımızın kavramlarıyla ona moral vermeye, onu teselli ve teskin etmeye çalışırız. Destanlar da us dışılığı kullanarak toplumlara moral, motivasyon ve teselli verip sıkıntılı durumlardan bir kaçış mekanizması olarak işlev görürler. Osmanlı Devleti'nin parçalandığı ve Türkçülük düşüncesinin kurtuluş çaresi olduğu yıllarda Ergenekon Destanı'nın mitolojik sembolü olan bozkurt figürünün önce bu düşünceyi benimseyen Türk Ocakları gibi toplumsal kurumlarda daha sonraları ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Millî Eğitim Bakanlığında, resmi şirketlerinde ve ulusal banknotlarında sembol olarak kullanılması toplumların zor zamanlarında mitolojiye, muhayyileye ve düş gücüne başvurmaları bu düşüncemizi doğrular niteliktedir.

1.1.2.5. Türk Destanlarının Protesto İşlevi

İlhan Başgöz, "Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu)" adlı çalışmasında Bascom'un ortaya koyduğu folklorun işlevlerinin sınırlarını çizmekte güçlük çekildiğini ve bu işlevlerin hepsinin kurulu düzendeki kültüre sağlamlık ve süreklilik vermeye yönelik olduğunu dile getirmektedir. Başgöz, bu işlevlerin sadece Başgöz, bu işlevlerin sadece Bascom'un ileri sürdüğü işlevlerden ibaret olduğu fikrine karşı çıkar ve tek işlev teorisinin folklora tutucu, düzeni koruyucu bir rol yüklediğini fikrini öne sürer. Başgöz'e göre içinde kavga dövüş, baş kaldırma, değerlere karşı

[33] Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt I, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1989, s.597.

koyma, irili ufaklı çatışma olmayan toplum yapısı yoktur. O her toplumda birleştirici, düzenleyici ve bölücü, düzen bozucu güçlerin yan yana bulunduğunu ileri sürmektedir. Ona göre her toplumda ekonomik ve sosyal çıkarları çatışan, inanışları ve değerleri ters düşen insanlar ve sınıflar vardır. Başgöz, "Folklor bu güçlerden diriliği sürdürmek eğiliminde olanlara destek veriyor olamaz." diyerek folklorun beşinci işlevi dediği "Protesto İşlevi"ni ortaya koyar.[34]

Başgöz, çalışmasında tek yanlı işlev kuramının eksikliğini öne sürer ve *"Folklor; çatışmaları büyütmek, baş kaldırmalara destek olmak, kurulu düzene ve değerlere direnmeleri arkalamak, onları yıkmaya kalkışanlara güç vermek gibi bir işlev de görüyor."*[35] diyerek folklorun baskılara baş kaldırmaya, hâkim düzeni yıkmaya destek verdiğini dile getirir.

Türk destanlarının hemen hemen hepsinde destan kahramanı, taşıdığı toplumsal değerleriyle, haksızlıklara başkaldırır. Toplumunun karşılaştığı adaletsizliklere karşı tavır koyarak adaleti yeniden tesis eder. Türk destanlarına bu açıdan bakıldığında destan kahramanlarının büyük ölçüde protest bir karaktere sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Fakat bu durumun kahramanların sosyal düzene tam anlamıyla başkaldırısı anlamına geldiğini söylemek uygun bir ifade olmayacaktır. Destan kahramanının tavrı bir anarşi yaratmamakta, o sosyal eşitsizliklere ve adaletsizliklere karşı bir tavır koymakta ve bozuk düzeni tekrar tamir ederek ideal toplumsal yapıyı yeniden kurmaktadır.

1.2. Değerler

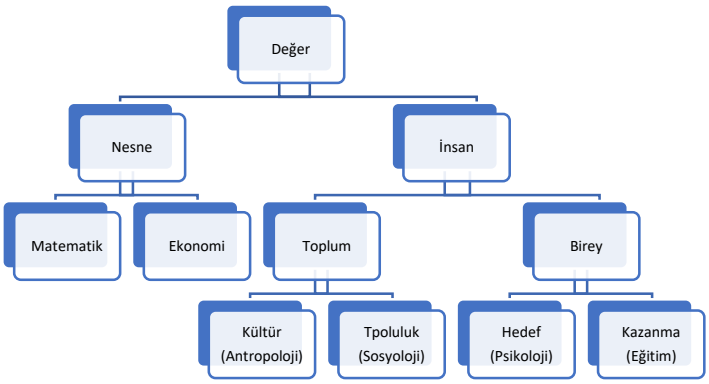
Değer kavramı sözlükte *"Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet; kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü"*[36] şeklinde tanımlanmaktadır.

---

[34] İlhan Başgöz, *a.g.m.*, s. 1-2.
[35] İlhan Başgöz, *a.g.m.*, s. 2.
[36] *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 2011, s. 607.

Erol Güngör, değeri bir şeyin arzu edilebilir "iyi" veya edilemez "kötü" olduğu hakkındaki inanç olarak tanımlamıştır.[37] Kişiye ve gruba yararlı olan, kişi ve grup tarafından arzu edilen ya da bu kişi ve grup tarafından beğenilen her şeyin değere sahip olduğu söylenebilir.[38]

Değer kavramı matematik, felsefe, ilahiyat, ekonomi, antropoloji, sosyoloji ve psikoloji gibi birçok bilim dalının konusu olmuştur. Kavramın nesne-insan bağlamında diğer disiplinler ile ilişkisini göstermek bakımından Eğitim Psikolojisi, bilgi, düşünme, değer ve yetkin davranış üzerine birçok çalışması olan Hasan Bacanlı'nın aşağıdaki şemasından yararlanabiliriz.

Şekil 1. Değer Kavramı ve Bilim Dallarıyla İlişkisi[39]

Değer kavramı ile ilgili farklı bilim dallarında farklı tanımlamalar yapılmış, ilk çağ filozoflarından itibaren bu kavramla ilgili sayısız görüşler ileri sürülmüş, sayısız çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Değer kavramıyla ilgili tartışmalar üzerinde durmak bizim tez konumuzun çerçevesini aşacağından biz bu tartışmalara girmeyeceğiz. Biz çalışmamızda toplumsal değerlerin aktarımında destanların rolü üzerinde duracağımızdan destanların aktardıkları değerlerle toplumsal yapının korunmasında nasıl bir etkiye sahip olduğuna odaklanacağız. Bu bağlamda değer kavramından toplumsal değerleri kastettiğimizi ifade etmek isteriz.

Değer kavramının nesne ve insanla ilişkisini birbirinden ayırmak gerekir. "Değer" ve "değerler" kavramları birbirinden farklı şeyleri ihtiva ederler. Kuçuradi,

---

[37] Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998, s. 27.
[38] Joseph Fichter, *a.g.e.*, s. 166.
[39] Hasan Bacanlı, *Değer Bilinçlendirme Yaklaşımı*, Çizgi Kitabevi, Konya 2017, s. 30.

değer ve değerler kavramını birbirinden ayırarak 'kişinin değeri' ve 'kişinin değerleri'nin farklı şeyleri ifade ettiğini dile getirmektedir. Kuçuradi'ye göre "kişinin değeri", kişinin toplumla ilgisi bakımından özel durumu olmakla birlikte "kişinin değerleri", kişilerarası ilişkilerde doğrudan doğruya veya dolaylı olarak ortaya çıkan sevgi, dürüst olma, bağlılık, saygı, adil olma gibi ve açık düşünebilme, doğru bağlantılar kurabilme gibi kişi imkanlarıdır.[40]

Maxwell de "değer" ve "değerler" kavramını birbirinden ayırır. Maxwell, "Değer" kelimesinin kıymet demek olduğunu, sanatsal değer, nakdi değer veya arazi değeri gibi şeylerden söz edilirken bu geniş anlamın akla gediğini, çoğul hâldeki "değerler" sözcüğünün ise günlük dilde kullanıldığı şekliyle ifade ettiği şeyin genellikle etik veya ahlaki değerler olduğunu ifade eder. Maxwell'e göre değerler "*anlamlı, gelişen yahut iyi yaşanan bir insan hayatı, uygun bir özsaygı ve başkalarına davranış şekli hakkında bir bireye veya toplumun algısına bilgi sağlayan bir ilkeler, standartlar ve temel inançlar bütünü"*dür.[41]

Çalışmamızda "değer" kavramından kastettiğimiz anlam birçok araştırmacı tarafından aslında "değerler" kavramıyla açıklansa da literatürde "değer" ifadesiyle de aynı anlam ifade edilegelmektedir.

1.2.1. Değerlerin Özellikleri ve İşlevleri

Değerler ile ilgili çalışma yapan birçok bilim insanı değerleri farklı ölçütlere göre sınıflandırmış, sosyoloji çalışmalarında kullanılmak üzere çeşitli yaklaşımlar ileri sürülmüştür. Bu alanda çalışma yapan bilim insanlarından birisi de Shalom H. Schwartz'dır. Schwartz, daha önce bu alanda birçok teorisyen ve araştırmacı tarafından yapılan çalışmaları inceledikten sonra değerler ile ilgili tespit ettiği özellikleri şu şekilde özetlemiştir:

1. Değerler birer inançtırlar ve etkileşimle doğrudan bağlantılıdırlar. Değerler etkin hale getirildiklerinde duygularla aşılanırlar. Bağımsızlık insanlar için bir değerse bağımsızlıkları tehdit edildiğinde uyarılacak, onu

[40] İoanna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri (Değer Problemi)*, Yankı Yayınları, İstanbul 1971, s. 57-58.
[41] Bruce Maxwell, "Değerler", *Değerler Eğitimi Ansiklopedisi*, Çev. Tülin Şenmerdan Uçar, Edam Yayın, İstanbul 2018, s. 149.

korumakta çaresiz kaldıklarında umutsuzluğa kapılacak ve tadını çıkarabildiklerinde mutlu olacaklardır.

2. Değerler, eylemi motive eder ve arzu edilen hedeflere işaret ederler. Sosyal düzen, adalet ve yardımseverliğin insanlar için önemli değerler olması onları bu hedeflere ulaşmak için motive eder.

3. Değerler, belirli eylemleri ve durumları aşarlar. Örneğin itaat ve dürüstlük işte veya okulda, sporda, iş hayatında ve siyasette, aile, arkadaşlar veya yabancılarla ilgili olabilecek değerlerdir.

4. Değerler standartlar veya kriterler olma işlevine sahiptirler. Değerler, eylemlerin, politikaların, insanların ve olayların seçimine veya değerlendirilmesinde rehberlik ederler. İnsanlar, sıkı sıkıya bağlı oldukları değerlerinin olası sonuçlarına dayanarak neyin iyi veya kötü, haklı veya gayri meşru, yapmaya veya kaçınmaya değer olduğuna kanaat getirirler. Fakat günlük alınan kararlarda değerlerin etkisi nadiren bilinçlidir. Değerler, kişinin göz önünde bulundurduğu eylemler veya yargılar, kişinin değer verdiği farklı değerler için çelişkili çıkarımlara sahip olduğunda farkındalığa girerler.

5. Değerler birbirlerine göre önem derecesi bakımından bir hiyerarşik yapıya sahiptirler. İnsanların değerleri, onları birey olarak nitelendiren sıralı bir değer öncelikleri sistemi oluşturur. Başarıya veya adalete mi, yeniliğe veya geleneğe mi daha fazla önem veriyorlar? Bu hiyerarşik özellik aynı zamanda değerleri norm ve tutumlardan da ayırır.

6. Birden çok değerin birbirlerine göre önem sırası, eylemi yönlendirir. Herhangi bir tutum veya davranış, tipik olarak, birden fazla değer için çıkarımlara sahiptir. Örneğin, bir mabede gitmek, hazcılık ve öz aşkınlık değerleri pahasına geleneksellik, uyma ve güvenlik değerlerini ifade edebilir ve destekleyebilir.[42]

Schwartz'ın ortaya koyduğu bu özellikleri Türk destanlarında destan kahramanının tutum ve davranışları üzerinden gözlemlemek mümkündür. Türk

[42] Shalom H. Schwartz, "Les valeurs de base de la personne: Théorie, mesures et applications (Basic Human Values: Theory, Measurement, and Applications)", *Revue française de sociologie*, 47, 4, 2006, s. 931.

destanlarında kimi değerler daha sık vurgulanmakta, icra edildiği toplumun inançlarına ve ihtiyaçlarına göre değerlerin öncelikleri değişebilmektedir. Türk destan kahramanının davranışlarını sahip olduğu değerler belirler. Kahramanın değerleri onun kararlarına ve eylemlerine yön verir, değerler kahraman için motive edicidir.

Fichter değerlerin kültür ve topluma anlam ve önem veren ölçütler olduğunu dile getirir ve o da değerlerin özelliklerini şu şekilde sıralar: "***Değerler paylaşılırlar;*** *kişilerin çoğunluğu değerler üzerinde uzlaşmıştır. Herhangi bir bireyin yargısına bağlı değildir.* ***Ciddiye alınırlar;*** *kişiler bu değerleri ortak refahın korunması ve sosyal gereksinimlerin karşılanması ile birlikte görür.* ***Değerler coşkularla birlikte bulunur;*** *kişiler yüce değerler için özveride bulunur, dövüşür ve hatta ölürler. Değerler kişiler arası oydaşma ve uzlaşma gerektirdiği için, kavramsal olarak diğer değerli nesnelerden soyutlanabilir."* [43]

Maxwell de değerlerin özellikleri şu şekilde sıralamaktadır:

1. Değerler genellikle nesilden nesle aktarılırlar ve değer aktarımı bilhassa çocukluk çağlarında gerçekleştirilir. Buna aile veya daha geniş kültürel çevre aracılık eder. Bu bakımdan insanlar kendi değerlerini seçmekte tam olarak özgür olamazlar. Kişinin değerleri tarihsel bakımdan kendine özgü şartlara ne derecede bağlıysa değerler de aynı derecede onlara sahip olan birey veya kültürlere özgüdür.
2. Oluşturulmasında sosyal rollerin belirlenmesi ve bir topluluk üyeliği duygusu kişinin kendi öyküsünden daha önemlidir.
3. Değerler evrenselci olarak kabul edilirler. Bireye veya ait olduğu kültüre göre, doğru olarak kabul edilen değerler sadece kendileri için değil o değerleri paylaşmayanlar da dâhil olmak üzere tüm insanlar için geçerli kabul edilir. Bu sebeple değerlerin bir övünç kaynağı olabilmesinin yanında bir ihtilaf kaynağı da olabilmesi söz konusudur.
4. Değerler akılcı düşünme, kendini keşfetme, hayat tecrübeleri veya diğer bazı yollarla değişim geçirebilirler. Değerlerde gerçekleşen bu psikolojik anlamdaki dönüşüm edebiyatın da konusu olmuştur.

---

[43] Joseph Fichter, *a.g.e.*, s. 167.

5. Değerler de ahlaki yargılar gibi eylemi yönlendirici bir özelliğe sahiptirler. Değerler yalnızca durağan bilişsel durumları tanımlamakla kalmazlar aynı zamanda değerlerin uygulamaya dönük anlamları da vardır. Örneğin hırsızlık yapmanın yanlış olduğu görüşü normal olarak kişinin hırsızlık yapmaması gerektiği düşüncesini doğurur.[44]

Her toplum kendine özgü bir değerler sistemine sahiptir. Maxwell, bir toplumda kullanılan ödül ve cezaların asıl temelinin değer sisteminde bulunduğunu, hiçbir değere sahip olmayan bir toplumun, en güçlü sosyal kontrol aracını da yitirmiş olduğunu ayrıca değerler sisteminin insan deneyimlerinin birikimini yansıttığını ve değerler sisteminin çağdaş insan deneyimlerinin üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğunu dile getirmektedir. Maxwell'e göre değerler sistemi kişilerden neyin istendiğini, kişilere neyin yasaklandığını; neyin ödüllendirilip neyin cezalandırıldığını belirlerler.[45]

Ertan Özensel, değerlerin kişiler üzerinde bütünleştirici bir etkiye sahip olmalarına karşın, bu değerlerin zaman zaman bazı sosyal problemlere kaynaklık edebileceğini; kuşak çatışmalarını buna örnek göstererek kuşakların farklı değerleri benimsemelerinin bu çatışmalara sebep olduğunu dile getirir.[46] Bu, değerlerin önceliğinin kişilere, kurumlara ve toplumlara göre değişebilir olmasından kaynaklanır. "*Değer sistemleri toplumdan topluma ve aynı toplumda zamandan zamana ve bölgeden bölgeye farklılık arz eder. Bu durum değerlerin değişebilirliğini ve esnekliğini gösterir."*[47] Değerlerin bu özelliğine Fichter de işaret eder. "*Değer sistemleri kültürden kültüre, aynı kültürde zamandan zamana ve hatta aynı toplumda da bir bölge ve sınıftan diğerine farklılık gösterir. Bu durum değerlerin değişebilirliğini ve esnekliğini sergiler. Bir başka deyişle iyi-kötü, doğru-yanlış, düzgün-bozuk gibi yargılama ölçütlerinin kişilerin zihninde dikkati çekecek ölçüde değiştiğini sergiler."*[48] Aynı çalışmasında Fichter, değerlerin işlevlerini de şu şekilde sıralar:

---

[44] Bruce Maxwell, *a.g.e.*, s. 149.
[45] Joseph Fichter, *a.g.e.*, s. 171.
[46] Ertan Özensel, "Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Sayı 1, Cilt 3, Konya 2003, s.233.
[47] Ertan Özensel, *a.g.m.*, s. 235.
[48] Joseph Fichter, *a.g.e.*, s. 178.

1. Değerler sosyal değerin yargılanmasında hazır birer araç olarak kullanılırlar. Tabakalaşma sistemini mümkün hale getirirler ve bireyin çevresindekilerinin gözünde "nerede durduğunu" bilmesine yardım ederler.

2. Değerler kişilerin dikkatini istenilir, faydalı ve önemli olarak görülen maddi kültür nesneleri üzerinde odaklaştırmaya yararlar. Çok değerli bir nesne her zaman birey veya grup için "en iyi" olarak görülmeyebilir. O nesnenin sosyal olarak değerli görülmesi, o nesne için çaba gösterilmesine yol açar.

3. Her topluma özgü olan ideal düşünme ve davranma yolları, değerler tarafından işaret edilir. Değerler sosyal olarak kabul edilebilir davranışların adeta şemasını çizerler. Böylece kişiler de hareket ve düşüncelerini "en iyi" hangi yolla gösterebileceklerini kavrayabilirler.

4. Değerler kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde rehberlik ederler. Değerler ilgi yaratır ve cesaret verirler. Böylece kişiler de çeşitli rollerin gerekliliklerinin ve beklentilerinin birtakım değerli hedefler doğrultusunda işlemekte olduğunu kavramış olurlar.

5. Değerler aynı zamanda sosyal kontrol ve baskının da araçlarıdır. Değerler kişileri törelere uymaya yöneltirler ve "doğru" şeyleri yapmaya cesaretlendirirler. Değerler aynı zamanda toplumun onaylamadığı davranışları engellerler, yasaklanmış örüntülerin neler olduğuna işaret ederler ve sosyal ihlallerden kaynaklanan utanma ve suçluluk duygularının kolaylıkla anlaşılabilmesini sağlarlar.

6. Değerler aynı zamanda dayanışma araçlarıdırlar. Kişiler aynı değerleri güden kişilere doğru yaklaşırlar. Ortak değerler sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli hale getiren en önemli unsurlardandır.[49]

Bacanlı, normların değerlerle ilişkisini açıklarken değerlerin normlardan daha kapsamlı olduğunu, normların belli bir durumda ne yapılması gerektiğini, değerlerin ise istenir olanın ölçütlerini ifade ettiğini vurgular. Bacanlı'ya göre değerler belli normların kabul edilmesinde ölçüt olma işlevini yerine getirmektedir. Bacanlı, bu

[49] Joseph Fichter, *a.g.e.*, s. 176.

düşüncesini öğrenciye not veren bir öğretmenin öğrencisinin ifadelerini olumlu yorumlayarak ona bol not vermesinin bir norma işaret ettiğini, ancak öğretmenin adalet değerine sahip olduğunu düşünerek norma uymayabilmesini veya yardımseverlik değerine sahip olduğunu düşünerek bol not verebilmesini örnek gösterir.[50]

Değerler ile davranış örüntüleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Bir toplumdaki davranış örüntülerini anlayabilmemiz için o toplumda yürürlükte olan değerleri anlamamız gerekmektedir. Çünkü davranış örüntülerinin temelinde değerler yatmaktadır. Yabancı olduğumuz bir toplumdaki davranış örüntülerini anlayamamamız o toplumdaki değerleri tam olarak bilmediğimizden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda bu kendi toplumundaki davranış örüntülerine uymakta eksiklikler gösteren kişilerin de ait olduğu toplumun sosyal değerlerini iyi bilmediğini göstermektedir.[51]

Değerler davranış örüntülerini, örüntüler ise sosyal rolleri meydana getirir. Kişi birden çok sosyal rollere sahip olabilir. Örneğin bir kadın evde anne, okulda öğretmen olarak farklı sosyal rollere sahipse evde anne olarak gerçekleştireceği davranış örüntüleri ile okulda öğretmen olarak gerçekleştireceği davranış örüntüleri farklı olacaktır. Davranış örüntülerine kaynaklık eden değerlerin öncelikleri de değişecektir.

Davranış örüntülerini töre, gelenek ve görenek olarak üç grupta değerlendiren Fichter'e göre sosyal değerler kişiler üzerinde sırasıyla çeşitli derecelerde baskı yaparlar.[52] İster yazılı hukuk kuralları ister töre, gelenek ve görenek gibi yazılı olmayan sosyal kuralların temelinde toplumun geneli tarafından kabul gören değerler yatmaktadır.

Türk destanları, kahramanın davranış örüntülerinin incelenmesiyle icra edildiği toplumun değerlerini açığa çıkarır. Çeşitli Türk topluluklarının veya bu topluluklara ait olan kişilerin çeşitli zaman ve mekânda sahip oldukları dünya görüşü, Türk

---

[50] Hasan Bacanlı, *a.g.e.*, s. 33.
[51] Joseph Fichter, *a.g.e.*, s. 169.
[52] Joseph Fichter, *a.g.e.*, s. 171.

destanlarının içerdikleri değerlerin incelenmesine yönelik çalışmalar sayesinde daha net bir şekilde anlaşılabilecektir.

1.2.2. Türk Destanlarının Değer Aktarımı Bakımından İncelenmesi ve Shalom H. Schwartz'ın Değer Kuramı

Değerlerin özellikleri bahsinde ifade edildiği gibi Schwartz'a göre değerlerin temelinde inançlar vardır. Hançerlioğlu'nun Felsefe Sözlüğü'nde, inanç terimi "*Bir sanı ya da bir kanıya dayanarak benimseme… İnanç, bilginin bittiği yerde başlar ve inanç alanı bilgidışı bir alandır."*[53] şeklinde tanımlanmıştır. Hançerlioğlu sözlüğünde mit için de şu ifadelere yer verilir: *"Ölçülü söz anlamındaki epos ve gerçeği dile getiren söz anlamındaki logos'a karşı mit ya da mitos, olağanüstü kahramanlıkları ve doğaüstü güçleri anlatan hayâl ürünü sözdür. Bilgi öncesi ve dışıdır, pratikle denetlenemez, inanç alanının kapsamı içindedir. Bilgisiz insanlığın dünyayı açıklama gereksinmesinden doğmuştur. Örneğin gök gürlüyor, şimşekler çakıyor, yıldırımlar düşüyordu. Demek ki gök tanrıydı, kızmıştı ve insanları cezalandırıyordu. Hiç açıklayamamaktansa böylesine hayâl ürünü açıklamalar insanlığa çok uzun bir süre yetmiştir."*[54] Buradan hareketle hem "değerler"in hem de "mit"in temelinde inançların olduğunu söylemek mümkündür.

Mitsel ya da imgesel düşünce diyebileceğimiz düşünce biçimi, inançları ve toplumları kuvvetlendiren, bütünü anlamaya ve anlamlandırmaya; ussal ya da bilimsel düşünce diyebileceğimiz düşünce biçimi ise bilimsel ilgiyi doyurmaya ve belirli bir ihtisas alanında bilgi elde etmeye yönelik olan düşünce biçimi olarak kabul edilmektedir.

Malinowski, mitsel düşünce biçiminin önemini ve ussal düşünce biçiminden işlev olarak farkını mitin bilimsel ilgiyi doyurmaya değil, toplumsal gereksinimlere ve isteklere, dahası, pratik gereksinimlere yardım eden, dinsel gereksinimleri ve ahlaksal özlemleri derinden doyurmaya yönelik olduğunu, ilkel uygarlıklarda önemli bir işlevi yerine getirdiğini, inançları yükselterek bir düzene koyduğunu, ahlakı koruyup

---

[53] Orhan Hançerlioğlu, "İnanç". *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, 24. Baskı, İstanbul 2018, s.186.
[54] Orhan Hançerlioğlu, "Mit". *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, 24. Baskı, İstanbul 2018, s. 266.

kayırdığını, ayinin etkinliğini güvence altına aldığını ve insanın davranışı için pratik kuralları içerdiğini vurgulayarak insan uygarlığı için yaşamsal bir katkı maddesini oluşturduğunu dile getirmektedir.[55]

Claude Lévi-Strauss, Malinowski'nin "ilkel" olarak adlandırdığı düşünce biçimini tırnak içine alarak bunun yerine "yaban düşünce" terimini kullanır ve bu düşünce biçimi ile bilimsel düşünceyi mukayese eder. Lévi-Strauss yaban düşüncenin bütünlük tutkusunun, bilimsel düşünme süreçlerinden oldukça farklı olduğunu ifade eder. Ona göre bütünlük tutkusunun gerçekleşememesi bu farkı meydana getirmektedir. Strauss, *"Bilimsel düşünme vasıtasıyla doğa üzerinde egemenlik kurabildik -yeterince açık olan bu noktayı ayrıntıyla ele almaya gerek yok- oysa mit, insana çevreye tahakküm edebileceği maddî gücü vermekte açıkça başarısızdır. Yine de mit insana, çok önemli bir şeyi, evreni anlayabileceği ve evreni anladığı illüzyonunu verir. Bu elbette sadece bir illüzyondur."*[56] diyerek bilimsel düşünce ile mitsel düşünceyi karşılaştırır.

Mitsel ya da imgesel düşünme biçimi olarak adlandırılan düşünce biçimi sadece eski zamanlara mahsus değildir. Günümüz insanının da hayal gücünü kuvvetlendiren, sanatı ve yaratıcılığı sağlayan ve aynı zamanda modern insanın da bilmediğini anlamlandırmada etkin bir işleve sahiptir. İnançlar, dinler ve insanın hayata anlam verme ihtiyacı sürdüğü sürece bu düşünce biçiminin devam etmesi kaçınılmaz olacaktır.

Özellikle çocukların imgesel düşüncede yetişkinlere göre daha yetkin oldukları görülür. Oskay, ilkel insanların ve çocukların düşünme biçimlerinin birbirlerine benzer olduklarını şu şekilde değerlendirir: "*Çocukların resimleriyle ilkellerin çizdikleri resimler birbirine benzetilir çoğu zaman. Bu resimleri oluşturan düşünce sistemi de birbirine benzer aslında. Çocuk da tıpkı ilkel sanatçı gibi imgelerle düşünür. Çocukların ve ilk insanların yaptıkları bu resimlerin sanat olarak adlandırılmamasının sebebi, bu amaçla yapılmamış olmalarıdır. Yeni tanımaya*

---

[55] Bronislaw Malinowski, *İlkel Toplum*, Çev. Hüseyin Portakal, Öteki Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 1998, s. 103-104.
[56] Claude Lévi-Strauss, *Mit ve Anlam*, Çev. Gökhan Yavuz Demir, İthaki Yayınları, İstanbul 2013, s. 51.

başladıkları dünyayı anlama çabası içindedirler ve bu çaba onlara sanatın dilini keşfettirmiştir. Zihinlerinde oluşturdukları bütün imgelerini, konuşmayı bilseler bile sanat yoluyla, imgelerine canlılık kazandırarak daha rahat ifade edebilirler. Çocuğun resminde ya da tarih öncesi çağlardan kalma bir resimde, görünenin değil de bilinen her şeyin en açık şekilde ifade edilmesinin nedeni de budur aslında. Dünyayı tanıma çabası."[57] İmgelemin çocuklar için ne kadar faydalı olduğunu masallar üzerinden değerlendiren Oskay, masalların çocukların zihinsel gelişimlerinde ve değerlerin aktarımında nasıl bir işleve sahip olduklarını da şu şekilde dile getirmektedir: *"Masal çocuğun zihinsel gelişimi için en yararlı kaynaktır. Çocuklar farkında olmadan da masallardaki olaylardan ve karakterlerden, duygularını, algılarını, imgelemlerini, kavramlarını geliştirici bilgiler edinirler. Aynı zamanda masal, çocuğu düşsel bir dünyada gerçek yaşama hazırlar. İyiyi, kötüyü, erdemi ... masallarda bu özellikleriyle karakterleri çizilmiş olan kahramanlardan öğrenirler."*[58] Sadece masallar değil, tüm sanatsal yapılar imgesel düşüncenin mahsulleridir.

Sanat eserlerinin bir özelliği de duygulara hitap etmesidir. Değerler de Schwartz'ın değindiği gibi duygularla aşılanırlar. Türk destanları da inancın alanına giren değerleri aktarmada yüzyıllarca doğal bir araç olarak işlev görmüştür. Biz de Shalom H. Schwartz'ın ortaya koyduğu değer kuramı üzerinden Türk destanlarını inceleyerek Türk destanlarının değer aktarımındaki rolünü anlamaya çalışacağız.

Sosyal bilimlerde son yıllarda değerler alanında araştırma yapan araştırmacıların en önemlilerinden birisi Shalom H. Schwartz olmuştur. *"Değerler üzerine yapılan yüzlerce araştırmaya konu olan ve ne zaman değer üzerine bir araştırma yapılmak istense yapmış olduğu değer sınıflaması kullanılan Schwartz değerler konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Yapmış olduğu bu sınıflandırma araştırmacılar tarafından ya aynen alınmış ya da eklemeler yapılarak araştırmacıların uygulama yaptığı topluma uygun hale getirilmiştir."*[59]

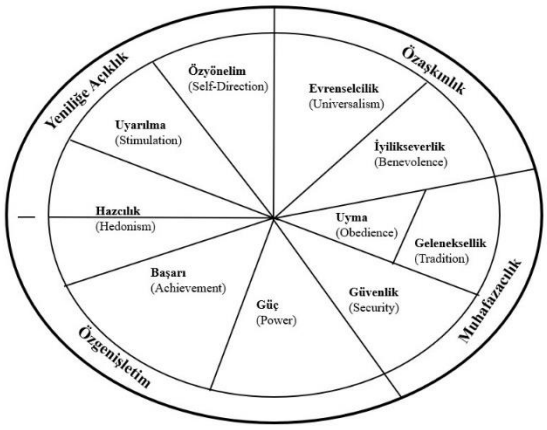
---

[57] Yeliz Oskay, *Sanat Eğitiminde İmge ve İmgelemin Yeri*, (Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2004, s. 9.
[58] Yeliz Oskay, *a.g.t.*, s. 53.
[59] Yavuz Bolat, "Sosyal Değerleri ve Değerler Eğitimini Anlamak", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 4, Sayı 29, 2016, s. 335.

Kendilerinden önceki çalışmaları değerlendiren Schwartz, farklı disiplinlerdeki değerler ile ilgili çalışmaların bireyleri veya toplumları karakterize etmek, zaman içindeki değişimi izlemek, tutum ve davranışların altında yatan temel motivasyonları açıklamak için kullanılan sosyal bilimlerin bir aracı olduğunu belirtir.

Temel değerler kavramı, bu kavramın içeriği ve değerlerin birbirleriyle ilişkilerinin yapısı konusunda bir fikir birliğinin olmaması, bununla birlikte değerleri ölçmek için güvenilir ampirik yöntemlerin de bulunmayışı bu sosyal bilimlerde yapılan çalışmaları olumsuz etkilemiştir.[60] Schwartz, bu boşluğu doldurmaya yönelik bir kuram ortaya koymaktadır.

Schwartz, bireyin değerlerini tespit etmede tüm kültürlerde gözlenen, motivasyonlar açısından farklı olan 56 temel değeri belirleyerek bu değerleri güdüsel yönden birbirleriyle uyumlu ve zıt olan on değer grubuna ayırır. Schwartz, yaptığı çalışmalarda bu on değer tipinin aralarındaki karşıtlıkları ve uyumlulukları ortaya koymaya çalışır. Schwartz, çembersel bir modelleme yaparak ortaya koyduğu kuramında yer alan on güdüsel değer tipini uyumluluklarına ve zıtlıklarına göre konumlandırır.[61]

Şekil 2.Schwartz'ın 10 Güdüsel Değer Tipi Arasındaki İlişkileri Konumlandırdığı Çembersel Değer Modeli

---

[60] Shalom H. Schwartz, "Les valeurs de base de la personne: Théorie, mesures et applications (Basic Human Values: Theory, Measurement, and Applications)", *Revue française de sociologie*, 47, 4, 2006, s. 929-930.

[61] M. Ersin Kuşdil-Çiğdem Kağıtçıbaşı, "Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı", *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt 15, Sayı 45, 2000, s. 62.

Schwartz, Şekil 2'de görüldüğü üzere güdüsel değer tiplerini iki boyutta konumlandırmıştır. Birinci boyut, 'Yeniliğe Açıklık - Muhafazacılık' boyutudur. Bu boyutun Yeniliğe Açıklık ucu 'özyönelim' ve 'uyarılım' değer tiplerini içine almakta ve bireylerin duygusal ve düşünsel ilgilerini önceden kestirilemeyecek biçimlerde izlemelerine imkân sağlayan değerlerden oluşmaktadır. Boyutun Muhafazacılık ucu ise, 'güvenlik', 'uyma' ve 'geleneksellik' değer tiplerinden oluşmakta ve bireyin yakın olduğu kişilerle, kurumlarla ve geleneklerle olan ilişkilerindeki süreklilik ve belirliliğin sürmesine imkân sağlayan değerleri içermektedir. İkinci boyut ise, 'Özaşkınlık- Özgenişletim' adını almıştır. Bu boyutun Özaşkınlık ucu 'evrenselcilik' ve 'iyilikseverlik' değer tiplerini; Özgenişletim ucu ise, 'güç' ve 'başarı' tiplerini kapsarlar. Özgenişletim grubunun içindeki değerler bireyin, başkalarının zararına bile olsa, kendi çıkarları doğrultusunda davranmasına imkân sağlayan değerlerden oluşmaktadır. Özaşkınlık grubu ise, bireyin, yakın ya da uzak tüm insanların ve doğanın yararı için, bencil amaçlarından vazgeçmesine yönelik değerleri kapsamaktadır. On değer tipi içinde yalnızca 'hazcılık', hem Yeniliğe Açıklık hem de Özgenişletim değer gruplarından unsurları içinde barındırmaktadır.[62]

Schwartz'ın kuramında değerler birbirleriyle döngüsel bir ilişki içindedirler. Güç değeri başarı değerine yakın bir yerde bulunurken, evrenselcilik ve iyilikseverlikle karşıt bir konumda yer almaktadır. Özaşkınlık – Özgenişletim boyutu bir yanda başarı ve güce önem vermeyi, diğer yanda evrenselcilik ve iyilikseverlik değerlerini içermektedir. Özaşkınlık ucunda kişi başkalarına iyilik yapmaya önem verirken, özgenişletim ucunda kendini genişletme, yayılma ve tahakküm kurmaya önem vermektedir. Yeniliğe açıklık boyutu kişinin yeni yaşantılara açık olduğunu gösterir ve özyönelim, uyarılma ve hazcılık değerlerinden oluşur. Diğer uçta Muhafazakarlık bulunur ve geleneksellik, uyma ve güvenlik değerlerini içerir.[63]

---

[62] M. Ersin Kuşdil – Çiğdem Kağıtçıbaşı, *a.g.m.*, s. 63.
[63] Hasan Bacanlı, *a.g.e.*, s. 49-50.

Schwartz'ın[64] belirlediği on güdüsel değer tipinin ve bu değer tiplerinin altında konumlanan bireysel düzeydeki değeri Kuşdil ve Kağıtçıbaşı tarafından tablolaştırılarak Türkçeye şu şekilde çevrilmiştir:

Açıklama	Değerler	Kaynaklar
Güç (Power): Toplumsal Konum, İnsanlar Ve Kaynaklar Üzerinde Denetim Gücü.	Sosyal Güç Sahibi Olmak, Otorite Sahibi Olmak, Zengin Olmak, Toplumdaki Görüntümü Koruyabilmek [İnsanlar Tarafından Benimsenmek][a]	Etkileşim Grup
Başarı (Achievement): Toplumsal Standartları Temel Alan Kişisel Başarı Yönelimi	Başarılı Olmak, Yetkin Olmak, Hırslı Olmak, Sözü Geçen Biri Olmak, [Zeki Olmak]	Etkileşim Grup
Hazcılık (Hedoism): Bireysel Zevke, Hazza Yönelim	Zevk, Hayattan Tat Almak	Organizma
Uyarılım (Himulation): Heyecan Ve Yenilik Arayışı	Cesur Olmak, Değişken Bir Hayat Yaşamak, Heyecanlı Bir Yaşantı Sahibi Olmak	Organizma
Özyönelim Self-Direction): Düşünce Ve Eylemde Bağımsızlık	Yaratıcı Olmak, Merak Duyabilmek, Özgür Olmak, Kendi Amaçlarını Seçebilmek, Bağımsız Olmak, [Kendine Saygısı Olmak]	Organizma Etkileşim
Evrenselcilik (Universalizm) Anlayışlık, Hoşgörü Ve Tüm İnsanların Ve Doğanın İyiliğini Gözetmek	Açık Fikirli Olmak, Erdemli Olmak, Toplumsal Adalet, Eşitlik, Dünyada Barış İstemek, Güzelliklerle Dolu Bir Dünya İstemek, Doğayla Bütünlük İçinde Olma, Çevreyi Koruma, [İç Uyum]	Grup[b] Organizma
İyilikseverlik (Benevolence) Kişinin Yakın Olduğu Kişilerin İyiliğini Gözetme Ve Geliştirme	Yardımsever Olmak, Dürüst Olmak, Bağışlayıcı Olmak, Sadık Olmak, Sorumluluk Sahibi Olmak [Gerçek Arkadaşlık, Olgun Sevgi, Manevi Bir Hayat, Anlamlı Bir Hayat]	Organizma Etkileşim Grup
Gelenekselcilik (Tradition): Kültürel Ya Da Dinsel Töre Ve Fikirlere Saygı Ve Bağlılık	Alçakgönüllü Olmak, Dindar Olmak, Hayatın Bana Verdiklerini Kabullenmek, Geleneklere Saygılı Olmak, Ilımlı Olmak [Dünya İşlerinden El Ayak Çekmek]	Grup
Uyma (Conformity): Başkalarına Zarar Verebilecek Ve Toplumsal Beklentilere Aykırı Olabilecek Dürtü Ve Eylemlerin Sınırlanması	Kibarlık, İtaatkâr Olmak, Anne-Babaya ve Yaşlılara Değer Vermek, Kendini Denetleyebilmek	Etkileşim Grup
Güvenlik (Security): Toplumun Varolan İlişkilerin Ve Kişinin Kendisinin Huzuru Ve Sürekliliği	Ulusal Güvenlik, Toplumsal Düzenin Sürmesini İstemek, Temizliğe Önem Vermek, Aile Güvenliğine Önem Vermek, İyiliğe Karşılık Vermek [Bağlılık Duygusu, Sağlıklı Olmak]	Organizma Etkileşim Grup
Not: Organizma: biyolojik organizmalar olarak bireylerin evrensel gereksinimleri; Etkileşim: uyumlu bir toplumsal etkileşimin evrensel nitelikteki önşartları; Grup: grupların sorunsuz işlev göstermesi ve varlığını sürdürebilmesi için evrensel gereklilikler. a. Kültürlerarası karşılaştırmalarda tutarlı sonuçlar vermediği saptanan değerler köşeli parantez içinde belirtilmiştir. b. İnsanların asıl grupların dışındaki insanlarla ilişkiye geçtikleri, gruplararası karşılıklı bağımlılığı kabul ettikleri ve doğal kaynakların kısıtlı olduğunun farkına vardıkları zaman ortaya çıktığı varsayılır.		

Tablo 2. Schwartz Değer Listesi'ndeki Değerlerin Birey Düzeyi Güdüsel Tipleri[65]

Tablo 2' deki sınıflandırmanın ilk sütununda on ayrı güdüsel değer tipine yer verilmiş ve bu değer tiplerinin ne anlama geldikleri açıklanmıştır. Tablonun ikinci

[64] Shalom H. Schwartz, "Are there universal aspects in the structure and content of human values?", *Journal of Saocial Issues*, 50, 4, 1994, s. 22, 33.
[65] M. Ersin Kuşdil – Çiğdem Kağıtçıbaşı, *a.g.m.*, s. 61.

sütununda ise bu güdüsel değer tiplerin altında yer alan değerlere yer verilmiştir. Kültürlerarası karşılaştırmalarda tutarlı sonuçlar vermeyen kimi değerler tabloda parantez içerisinde gösterilmiştir.

Schwartz'ın kuramı Türkiye dahil birçok ülkede farklı sosyal gruplar üzerinde birçok çalışmanın konusu olmuştur. Ayrıca kimi edebî eserler de bu açıdan değerlendirilmiştir. Türk edebiyatı ve halk bilimi alanında yapılan çalışmalara Bedia Kırkulak'ın, ""Bir Genç Kızın Gizli Defteri"nde ve "Bir Genç Kızın Günlüğü"nde İdealize Edilen Genç Kız"[66] adlı yüksek lisans tezi; Fahri Dağı, Mehmet Alptekin ve Tuba Kaplanın birlikte hazırladıkları "Türk Dünyası Hayvan Masallarında Tespit Edilen Değerler"[67] adlı çalışmaları, Nevin Akkaya'nın "Keloğlan Masallarında Yer Alan Değerlerin İncelenmesi"[68] ve "Kıbrıs Tük Masallarında Değerler"[69] adlı çalışmaları örnek gösterilebilir.

Schwartz'ın kuramı Türkiye dahil birçok ülkede farklı sosyal gruplar üzerinde birçok çalışmanın konusu olmuştur. Nitekim, Schwartz'ın portre değerler anketinin uygulandığı bazı nitel araştırmalarda farklı kültürlerde kuramsal yapıdan birtakım sapmaların gözlendiği belirtilir. Demirutku ve Sümer, Schwartz'ın portre değerler anketinin bir üniversitenin öğrencileri arasında uygulandığı Türk örnekleminde "Uyma" ve "Geleneksellik" değer tipi alanlarının birleştiğini, bununla birlikte bazı değer tipi alanlarının komşu alanlara yaklaşmak suretiyle kuramsal konumundan saptığını önceki çalışmalara atıfta bulunarak değerlendirir.[70] Çalışmamızda elde edilen veriler Demirutku ve Sümer'in tespit ettiği Türk örnekleminde ortaya koydukları sonuçlar dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

---

[66] Bedia Karakulak, *"Bir Genç Kızın Gizli Defteri"nde ve "Bir Genç Kızın Günlüğü"nde İdealize Edilen Genç Kız*, (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2018.

[67] Fatih Dağı-Mehmet Alptekin-Tuba Kaplan, "Türk Dünyası Hayvan Masallarında Tespit Edilen Değerler", *SUTAD,* Sayı 43, 2018/2, s. 227-247.

[68] Nevin Akkaya, "Keloğlan Masallarında Yer Alan Değerlerin İncelenmesi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Yıl:2, Sayı:2/1, Haziran 2014, s. 312-324.

[69] Nevin, Akkaya, "Kıbrıs Türk Masallarında Değerler", *folklor/edebiyat,* Cilt 23, Sayı 90, 2017/2, s. 231-244.

[70] Kürşad Demirutku- Nebi Sümer, "Temel Değerlerin Ölçümü: Portre Değerler Anketinin Türkçe Uyarlaması", *Türk Psikoloji Yazıları*, Cilt 13, Sayı 25, Haziran 2010, s. 23.

2. İNCELENEN DESTAN METİNLERİNDE TESPİT EDİLEN DEĞERLERİN SCHWARTZ'IN DEĞER SINIFLAMASINA GÖRE ANALİZİ

2.1. Elde Edilen Bulguların Destanlara Göre Analizi

2.1.1. Dede Korkut Destanları

Destansı hikâye de diyebileceğimiz yaratmalar içinde Türk destancılık geleneğinin en önemli miraslarından biri olması, Oğuz destanının bir parçası kabul edilmesi ve yayıldığı sahanın genişliği sebebiyle Dede Korkut destan parçaları çalışmamızda öncelik verdiğimiz metinlerin başında gelmiştir. Dede Korkut ile ilgili yapılan çalışmaların sayısını tespit etmek bile başlı başına büyük bir çalışma konusu olabilir. Biz çalışmamızda bu eserle ilgili ilk çalışmayı yapan Muharrem Ergin'in ve yeni bulunan 13. hikâyeyi Türkiye Türkçesine aktaran Metin Ekici'nin eserlerini temel aldık.

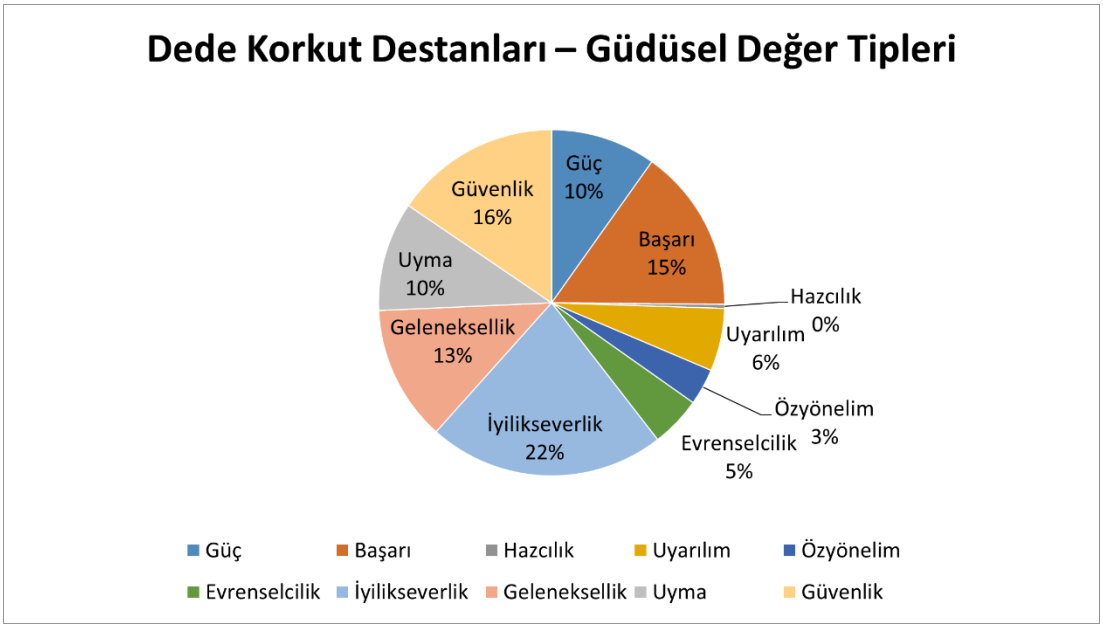
Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı adıyla aktardığı eserinin giriş bölümünde Oğuzların Müslüman olmasının yanında dinin destan metinlerinde çok kuvvetli bir unsur olarak görünmediğine, savaşa gitmeden önce beylerin abdest alıp görklü Muhammed'e salavat getirseler de mücadele sonunda aldıkları kalelerin kiliselerini mescit yapıp bu mescitlerde ezan okutsalar da zaferi bol bol kımız içerek, at eti yiyerek kutladıklarına dikkat çekmektedir.[71] Türklerin İslam'la tanışma döneminde teşekkül eden Dede Korkut destan metinleri aktardıkları değerler bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Dede Korkut destanlarında tespit edilen değerler çalışmanın genel verileriyle kıyaslandığında çalışmanın genelinde ulaştığımız sonuç gibi eserde Özaşkınlık ve Muhafazacılık değer yönlerinin ağırlıkta olduğunu söyleyebiliriz.

---

[71] Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, 9. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 2014, s. 27.

Dede Korkut Destanlarında yer verilen Mukaddime, 12 hikâyeye ek olarak literatüre yeni kazandırılan 13. Hikâye ve soylamaları Schwartz'ın değerler sınıflandırmasına göre incelediğimizde ulaştığımız veriler aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

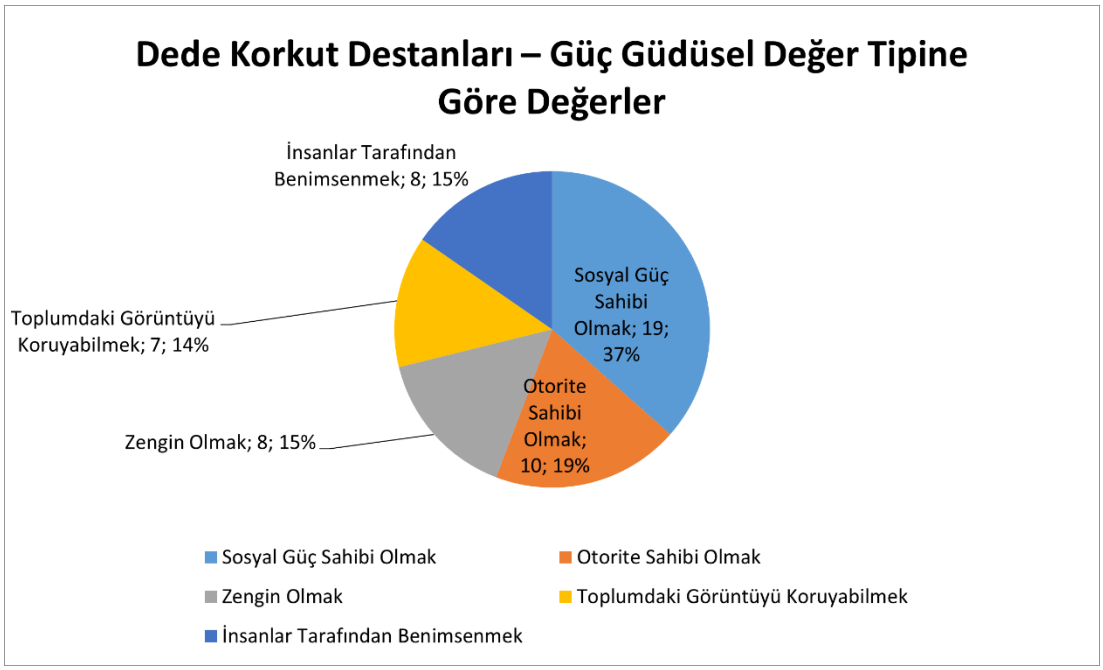

Grafik 1. Dede Korkut Destanları – Güdüsel Değer Tipleri

Elde edilen verilere göre *"İyilikseverlik"* ve *"Güvenlik"* güdüsel değer tiplerinin ön planda olduğu, *"Başarı"* ve *"Geleneksellik"* değer tiplerinin de metinlerde ağırlıklı olduğu gözlenmiştir. Dede Korkut destan metinlerinin tamamı değerlendirildiğinde diğer destan metinlerinde olduğu gibi Özaşkınlık ve Muhafazacılık değer yönlerinin bu metinlerde de öne çıktığını gözlemlemekteyiz. Dede Korkut destan metinlerinde yer alan güdüsel değer tipleri ve bunların içinde konumlanan alt değerlerin sıklıkları ile ilgili veriler aşağıdaki alt başlıklarda sunulmaktadır.

2.1.1.1. Güç

Dede Korkut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güç" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 2. Dede Korkut Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güç" güdüsel değer tipinin içinde *"Sosyal Güç Sahibi Olmak"* ve *"Otorite Sahibi Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Dede Korkut destanlarında "Güç" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Kam Gan oğlu Han Bayındır yerinden kalkmıştı. Kara yerin üstüne ak otağını diktirmişti. Alaca gölgeliği gök yüzüne yükselmişti. Bin yerde ipek halıcığı döşenmişti. İç Oğuz, Dış Oğuz beyleri Bayındır Hanın sohbetine toplanmıştı. Pay Püre Bey de Bayındır Han'ın sohbetine gelmişti."[72]

[72] Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı,* 33. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2005, s. 58.

"Korkut Ata Oğuz kavminin müşkülünü hallederdi. Her ne iş olsa Korkut Ata'ya danışmayınca yapmazlardı. Her ne ki buyursa kabul ederlerdi. Sözünü tutup tamam ederlerdi."[73]

"Yeri gelip konuştuğunda sözü etkili, /Hadi demeden baş getiren yüz cellâdlı, /Hırçın atları sakinleştiren imrahorlu, /Çalkanınca yağı dökülen şöleni bol nimetli, / Kadir Tanrı'nın gölgesi, /Seksen bin İç Oğuz, doksan bin Dış Oğuz'un padişahı, /Padişah Bayındır gibi kutlu olmalı."[74]

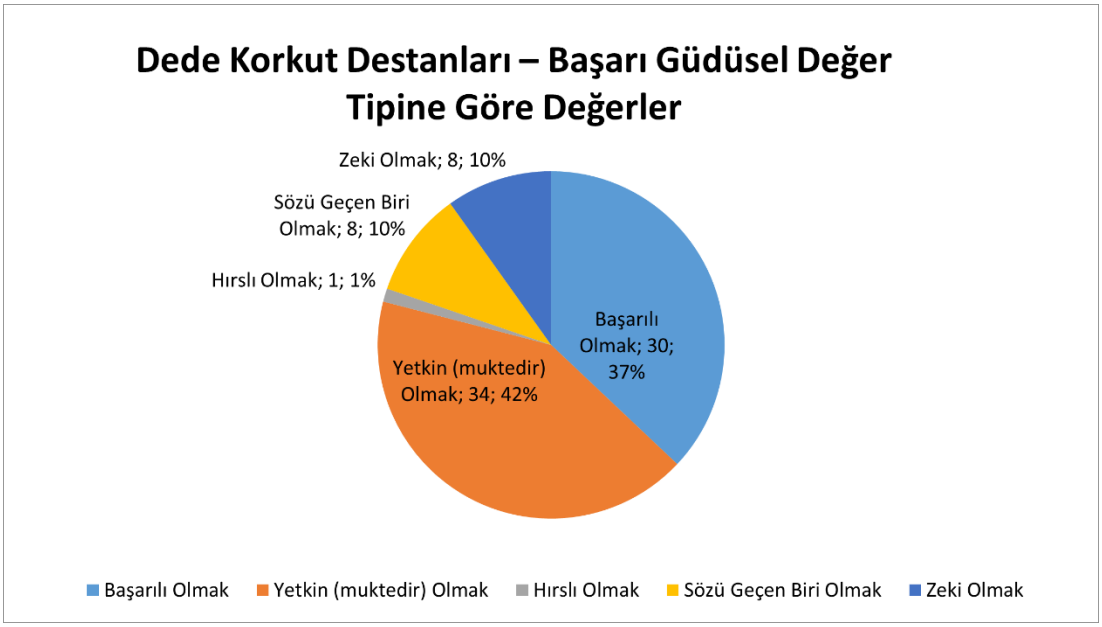
"Sağlam kalelere dayanınca; /At mahmuzlayan yiğitlere hürmet eden, /At sürmeyen kavatlara kan yutturup ceza veren, /Salur, Eymir beylerinin tek yüreği, /n salkım mızraklı, /Konur At'ı perçemli, /Kaynayan deniz kursaklı, /Kara çelik kılıcın keskini, sürcidanın parlağı, /Katı yaylar kabzası, sahar oklar temreni, /Altı dilimli gürzün dövdüğü /Alakaplan eniğinin çeviği, /Gür ormanın göllerinde kağan aslan eniğinin kükreyeni, /Kayış dilli kurt yavrusunun kapıp alanı, /Savalan Dağı yaylaklı, Sarıkamış kışlaklı, /Seksen bin er heybetli, Azerbaycan çıpası, /İslam dini kuvveti, Konur atlı, çakmur gözlü, /Salur'un beyi, Eymür'ün görkü, Dulkadir'in delisi,"[75]

---

[73] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 15.
[74] Metin Ekici, *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası Soylamalar ve 13. Boy Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020, s. 175.
[75] Metin Ekici, *a.g.e.*, s. 178.

2.1.1.2. Başarı

Dede Korkut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Başarı" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 3. Dede Korkut Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Başarı" güdüsel değer tipinin içinde *"Başarılı Olmak"* ve *"Yetkin Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Dede Korkut destanlarında "Başarı" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Bre boğanızı koyu verin gelsin dedi. Boğanın zincirini aldar, salı verdiler. Boynuzu elmas mızrak gibi. Kan Turalı'nın üzerine hücum etti. Kan Turalı adı güzel Muhammed'e salâvat getirdi, boğanın alnına öyle bir yumruk vurdu ki boğayı kıçı üzerine çökertti. Alnına yumruğunu dayadı, sürdü meydanın başına çıkardı. Çok uğraştılar. Ne boğa yener ne Kan Turalı Yener. Kut kut boğa solumağa başladı. Ağzı köpüklendi. Kan Turalı der: Bu dünyayı erenler akıl ile bulmuşlardır, bunun önünden sıçrayayım, ne hünerim var ise ardında göstereyim dedi. Adı güzel Muhammed' salâvat getirdi, boğanın önünden savuldu. Boğa boynuzu üzerine dikildi. Kuyruğundan üç kere kaldırıp yere attı. Kemikler hur dahaş oldu. Bastı boğazladı. Bıçak çıkarıp derisini yüzdü. Etini meydanda bırakarak derisini Tekür'ün önüne

getirip der: Yarın sabah kızını bana veresin dedi. Tekür der: Bre kızı verin, şehirden sürün, çıksın gitsin dedi."[76]

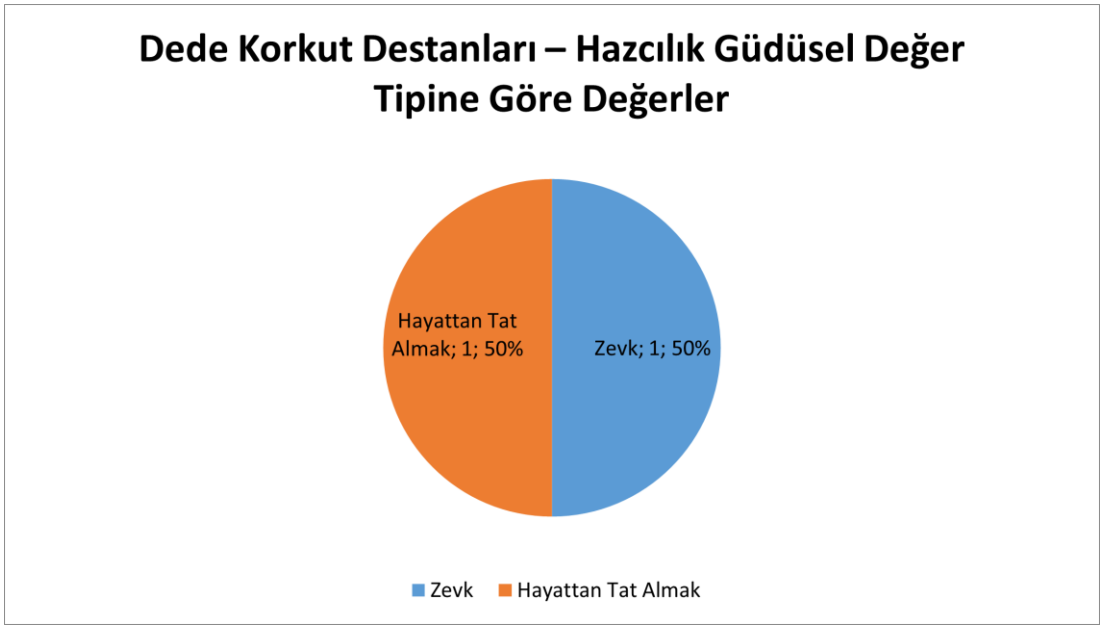
"Tepegöz boynuzu kaldırıp yere çaldı der: Oğlan kurtuldun mu? Basat der: Tanrım kurtardı. Tepegöz der: Bre oğlan, al şu parmağımdaki yüzüğü parmağına tak, sana ok ve kılıç kâr eylemesin. Basat aldı yüzüğü parmağına geçirdi. Tepegöz der: Oğlan yüzüğü alıp takındın mı? Basat der: Takındım. Tepegöz Basat'ın üzerine saldırdı, Hançerle çaldı kesmek istedi. Sıçradı, açıkta durdu. Gördü ki yüzük gene Tepegöz'ün ayağı altında yatıyor. Tepegöz der: Kurtuldun mu? Basat der: Tanrım kurtardı. Tepegöz der: Oğlan şu künbeti gördün mü? Der: Gördüm. Tepegöz der: Benim hazinem var, o ihtiyarlar almasınlar, var mühürle dedi. sat künbedin içine girdi. Gördü ki altın akçe yığılmış. Bakarak kendisini unuttu. Tepegöz künbedin kapısını tuttu, der: Künbede girdin mi? Basat der: Girdim. Tepegöz der: Öyle çalayım ki künbet ile darmadağın olasın. Basat'ın diline bu geldi ki: Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh dedi. Hemen o anda künbet yarıldı, yedi yerden kapı açıldı. Birinden dışarı çıktı. Tepegöz künbede elini soktu, öyle kaçtı ki künbet altüst oldu. Tepegöz der: Sana ölüm yokmuş, şu mağarayı gördün mü? Basat der: Gördüm. Der: Orda iki kılıç var, biri kınlı biri kınsız, o kınsız keser benim başımı, var getir, benim başımı kes dedi. Basat mağara kapısına vardı. Gördü bir kınsız kılıç durmaz iner çıkar. Basat der: Ben buna hemen tedbirsizce yapışmayayım deyip kendi kılıcını çıkardı tuttu, iki parçaya böldü. Vardı bir ağaç getirdi kılıca tuttu, iki parçaya böldü. Vardı bir ağaç getirdi kılıca tuttu, onu da iki parça eyledi. Sonra yayını eline aldı, ok ile o kılıcın asıldığı zinciri vurdu. Kılıç yere düştü gömüldü. Kendi kılıcını kınına soktu. Sapından o kılıcı sımsıkı tuttu. Geldi, der: Bre Tepegöz nicesin dedi. Tepegöz der: Bre oğlan daha ölmedin mi? Basat der: Tanrım kurtardı. Tepegöz der: Sana ölüm yokmuş dedi."[77]

---

[76] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 130-131.
[77] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 159-160.

2.1.1.3. Hazcılık

Dede Korkut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Hazcılık" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 4. Dede Korkut Destanlarının Hazcılık Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Hazcılık" güdüsel değer tipinin içinde *"Zevk"* ve *"Hayattan Tat Alma"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Dede Korkut destanlarında "Hazcılık" güdüsel değer tipine örnek metinler:

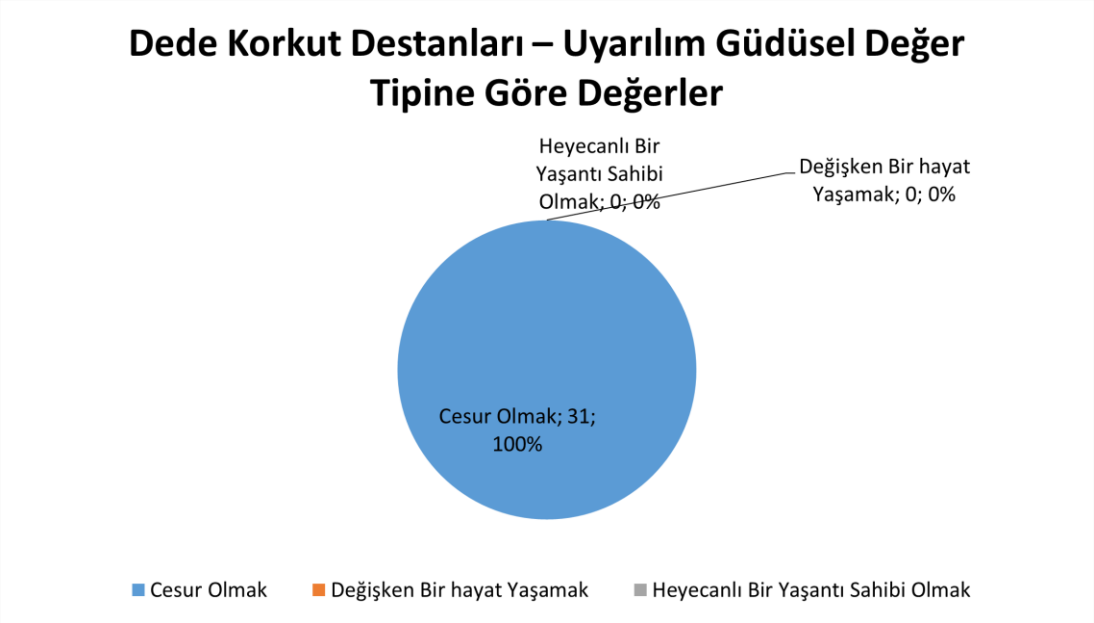
"İçip içip Ulaş oğlu Salur Kazan'ın alnına şarabın keskini çıktı, Kaba dizi üzerin çöktü. Dedi: Ünümü anlayın beyler, sözümü dinleyin beyler, yata yata yanımız ağrıdı, dura dura belimiz kurudu, yürüyelim beyler, av avlayalım, kuş kuşlayalım, yabani geyik yıkalım, dönelim otağımıza inelim, yiyelim içelim hoş geçelim."[78]

"Meyhanede beş gün yeme içme oldu. Ondan sonra Şirögüven kenarından Gökçe Deniz'e kadar olan memleketleri yağmaladı. Sayısız ganimet alındı."[79]

[78] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 38.
[79] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 178.

2.1.1.4. Uyarılım

Dede Korkut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyarılım" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 5. Dede Korkut Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyarılım" güdüsel değer tipinin içinde *"Cesur Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Dede Korkut destanlarında "Uyarılım" güdüsel değer tipine örnek metinler:

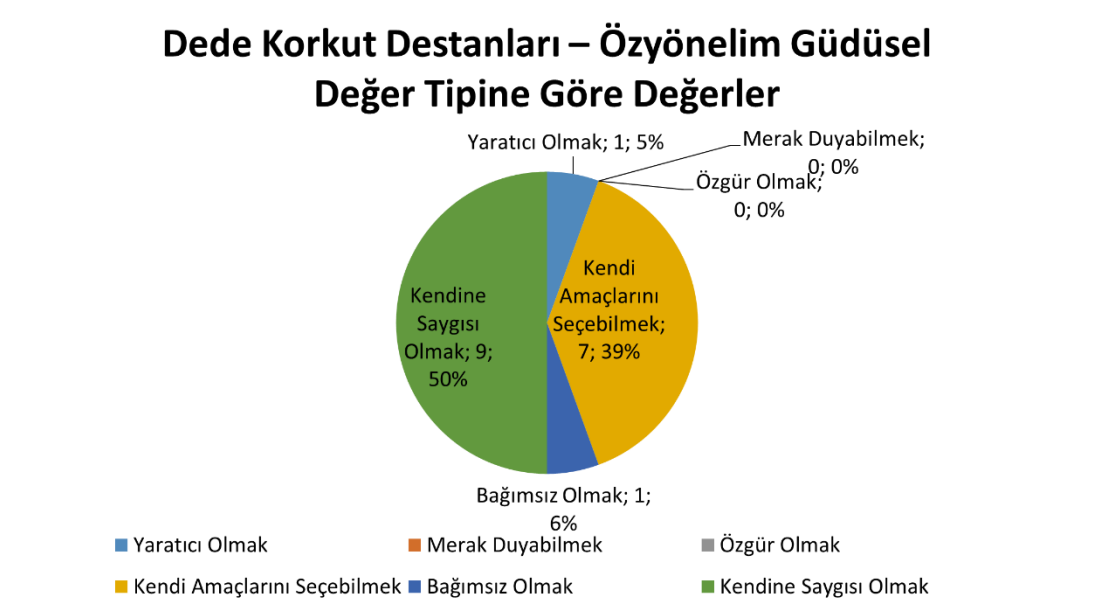
"O üç oğlan kaçtı. Dirse Han'ın oğlancığı kaçmadı, ok meydanın ortasında baktı durdu. Boğa da oğlana sürdü geldi. Diledi ki oğlanı helâk kılsın. Oğlan yumruğu ile boğanın alnına kıyasıya tutup vurdu. Boğa geri geri gitti. Boğa oğlana sürdü tekrar geldi. Oğlan yine boğanın alnına yumruğu ile sert vurdu. Oğlan bu sefer boğanın alnına yumruğunu dayadı, sürdü meydanın başına çıkardı. Boğa ile oğlan bir hamle çekiştiler. İki kürek kemiğinin üstüne boğanın köpük bağlandı. Ne oğlan yener ne boğa yener. Oğlan fikreyledi, der: Bir dama direk vururlar, o dama destek olur, ben bunun alnına niye destek oluyorum duruyorum dedi. Oğlan boğanın alnından yumruğunu

giderdi, yolundan savuldu. Boğa ayak üstünde duramadı, düştü tepesinin üstüne yıkıldı Oğlan bıçağına el attı, boğanın başını kesti."[80]

"Meydan okuyup gelen hasmı karşılamaya yürek gerek; /Düşman saflarına dalıp hasım alıp dövüşmeye, /Atılgan, cesur yürekli, gözü kanlı, demir zırhlı, /Ok yeleği uğultusundan korkmaz, /Mert yiğidin yanında güvenilir yoldaş gerek;"[81]

2.1.1.5. Özyönelim

Dede Korkut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Özyönelim" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 6. Dede Korkut Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Özyönelim" güdüsel değer tipinin içinde *"Kendine Saygısı Olmak"* ve *"Kendi Amaçlarını Seçebilmek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Dede Korkut destanlarında "Özyönelim" güdüsel değer tipine örnek metinler:

---

[80] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 25.
[81] Metin Ekici, *a.g.e.*, s. 183.

"Kazan Bey der; Bu hüner atın mıdır, erin midir? Hanım, erindir dediler. Han der: Yok, at işlemese er övünmez, hüner atındır dedi. Bu söz Begil'e hoş gelmedi. Begil der: Alplar içinde bizi kuskunumuzdan balçığa batırdın dedi. Bayındır Han'ın bahşişini önüne döktü, hana küstü, divandan çıktı. Atını çektiler, elâ gözlü yiğitlerini alıp evine geldi."[82]

"Kara bulut, üç yıldırım gökten inse, /Kara çelik, sağlam taşa ulaşınca durur mu, durmak yok; /Ağzı burnu yusyuvarlak değil midir? /Kapkara ejderha kursağına ağı damlanılsa kıvranır mı, kıvranmak yok; /Kara ormanda pusup yatan fil hakanı, /İri deveye kendisini ezdirtir mi, ezdirmek yok; /Her kanadı birer arşın değil midir? /Akdoğan şahı gökyüzünden yeryüzüne gölge salsa, /Pırıldayan yeryüzüne göz gezdirse, /Kalkıp uçan kuşların birini kapıp tutsa. /Pençesinin ucunda kanını akıtsa /Gagasının ucunda tüylerini dağıtsa, /Tüm yüreğini döşünden söküp, kıpır kıpır kıpırdatsa; /Kanadı ala saksağana kendisini paylanır mı, paylatmak yok, /Altmış arşın al kayada yuva yapan ala kaplan /Yüksek yerde kır teke ile kızıl geyiği pusuda tutsa, /İnce belinden tutup kırsa, /Gök pençesinin arasına et doldursa, /Üstüne yeni doğmuş ay ışığı düşünce sıçramaya hazırlansa, /Kuyruğunu görünce kükrese, /Al kayada homur homur homurdansa. /Üstüne ala sarı yaylı avcı gelse, /Avın üstündeyken, o avcıdan kaçar mı, kaçmak yok;"[83]

"Kazan fikreyledi, der: Eğer çoban ile varacak olursam kudretli Oğuz beyleri benim başıma kakınç kakarlar, çoban beraber olmasa Kazan kâfiri yenemezdi derler dedi."[84]

"Burada oğlan babasına söylemiş, görelim hanım ne söylemiş: Der: Baba ne söylüyorsun ne diyorsun /Bağrım ile yüreğimi ne dağlıyorsun /Kalkıp yerimden doğrulmam yok /Yelesi kara cins atıma binmem yok /Arku Beli Ala Dağı avlayarak aşmam yok /Ak alınlı Bayındırın divanına varmam yok /Kazan kimdir benim onun elini öpmem yok /Altındaki al aygırı bana ver /Kan terletip koşturayım senin için /Yapısı sağlam demir giyimini bana ver /Yen yakalar diktireyim senin için /Kara çelik öz

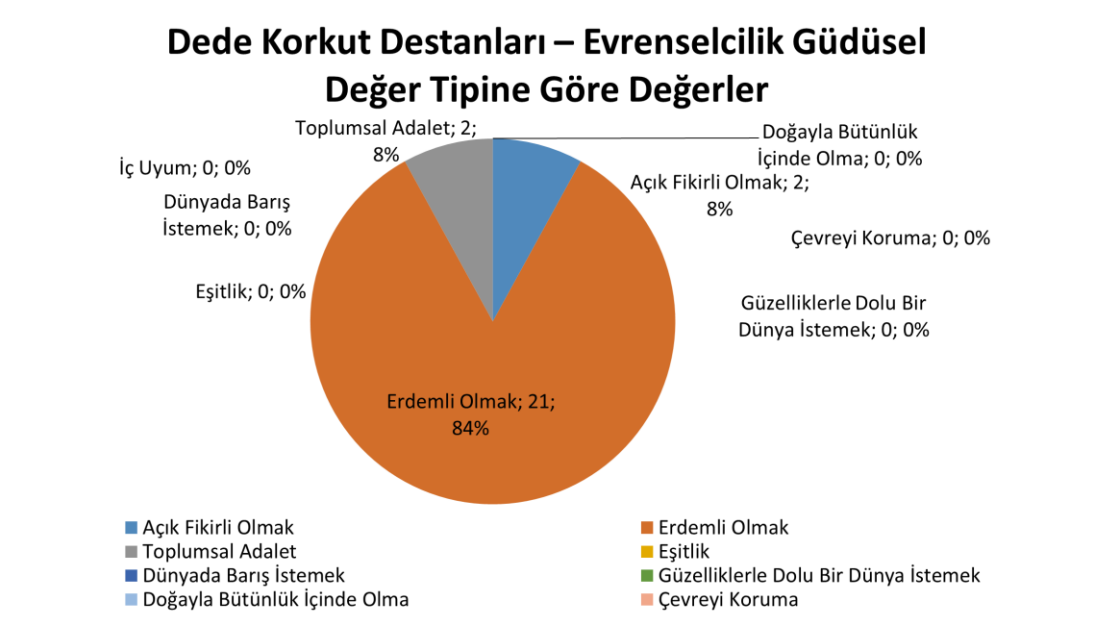
---

[82] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 166.
[83] Metin Ekici, *a.g.e.*, s. 161-162.
[84] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 46-47.

kılıcını bana ver /Birdenbire başlar keseyim senin için /Kargı dalı mızrağını bana ver /Göğsünden er mızraklıyayım senin için /Ak tüylü delici okunu bana ver /Erden ere geçireyim senin için /Elâ gözlü üç yüz yiğidini bana ver arkadaşlığa /Muhammed dini yoluna savaşayım senin için"[85]

2.1.1.6. Evrenselcilik

Dede Korkut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 7. Dede Korkut Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Erdemli Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Dede Korkut destanlarında "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Uruz der: Ağzın kurusun ana, dilin çürüsün ana, ana hakkı Tanrı hakkı olmamış olsaydı kalkarak yerimden doğrulaydım, yakan ile boğazından tutaydım, Kaba ökçem altına ataydım, ak yüzünü kara yere tepeydim ağzın ile burnundan kan

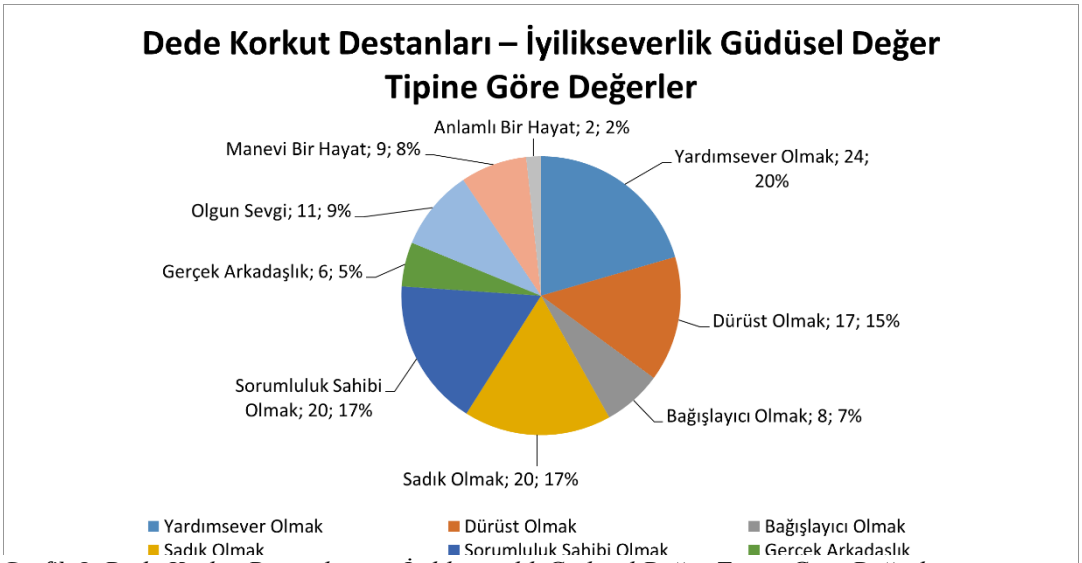
[85] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 172.

fışkırtaydım, can tatlılığını sana göstereydim, bu nasıl sözdür, sakın kadın ana benim üzerime gelmeyesin, benim için ağlamayasın, bırak beni kadın ana çengele vursunlar, bırak etimden çeksinler kara vurma etsinler kırk bey kızının önüne iletsinler, onlar bir yediğinde sen iki ye, seni kâfirler bilmesinler duymasınlar, ta ki pis dinli kâfirin döşeğine varmayasın, kadehini sunmayasın, babam Kazan'nın namusunu lekelemeyesin, sakın dedi. Oğlan böyle diyince boncuk boncuk gözünün yaşı revan oldu. Boyu uzun, beli ince Burla Hatun boynu ile kulağını tuttu düştü, güz elması gibi al yanağını çekti yırttı, kargı gibi kara saçını yoldu, oğul oğul diyerek feryat figan etti ağladı.''[86]

"Bir yiğit yaya olsa, çok seğirtse aklı azıp beylik taslar, / Etli, yağlı sofraya otursa yemek beğenmez, /Yamalı don giydiğinde, Hakk Teâlâ göstermesin, omuz düşürür, /Sakına çekine söz söyleyen ulu beylerin yanında iş bitirir, /Dedem der; "Sakınmadan söz söyleyen sonra utanır."''[87]

2.1.1.7. İyilikseverlik

Dede Korkut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 8. Dede Korkut Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[86] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 48-49.
[87] Metin Ekici, *a.g.e.*, s. 173.

Elde edilen verilere göre "İyilikseverlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Sadık Olmak", "Sorumluluk Sahibi Olmak"* ve *"Yardımsever Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Dede Korkut destanlarında "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Dede Korkut dilinden ozan der: Karılar dört türlüdür. Birisi solduran soptur. Birisi dolduran toptur. Birisi evin dayağıdır. Birisi ne kadar dersen bayağıdır. Ozan, evin dayağı odur ki kırdan yabandan eve bir misafir gelse, kocası evde olmasa, o onu yedirir içirir, ağırlar azizler gönderir. O Âyişe, Fâtıma soyundandır hanım. Onun bebekleri yetişsin. Ocağına bunun gibi kadın gelsin."[88]

"Kazan bir nara atıp, Allah'ına yalvardı: "Ey dilediğini göklere çıkaran görklü Tanrı! Ey batırdığını sessizliklere gark eden ulu Tanrı! Çok kimseler seni gökte arar, müminlerin gönlündesin, sadıkların dilindesin. Allah Tanrı! Sana bir diyenin ağzını öpeyim, iki diyenin ağzını çarpayım, akar çaylar üstüne köprü kurayım, kalmışların elinden tutayım, fakirlerin sırtını örteyim. Demesinler son çağında Kazan'ı bir yılan yuttu. Ey Perverdigâr! Sen bana bir kurtuluş yolu göster.""[89]

"Meğer hanım gene bir gün beyleri çiğneyip otururca, Ters Uzamış derlerdi Oğuz'da bir yiğit var idi, der: Bre Uşun Koca oğlu bu oturan beyler her biri oturduğu yeri kılıcı ile, ekmeği ile almıştır, bre sen baş mı kestin kan mı döktün, aç mı doyurdun, çıplak mı donattın dedi. Eğrek der: Bre Ters Uzamış baş kesip karı dökmek hüner midir dedi. Der: Evet hünerdir ya! Ters Uzamış'ın sözü Egreğe tesir etti. Kalktı Kazan Bey'den akın diledi. Akın verdi, ilân etti, akıncıları toplandı. Üç yüz mızraklı yiğit bunun yanına cem oldu."[90]

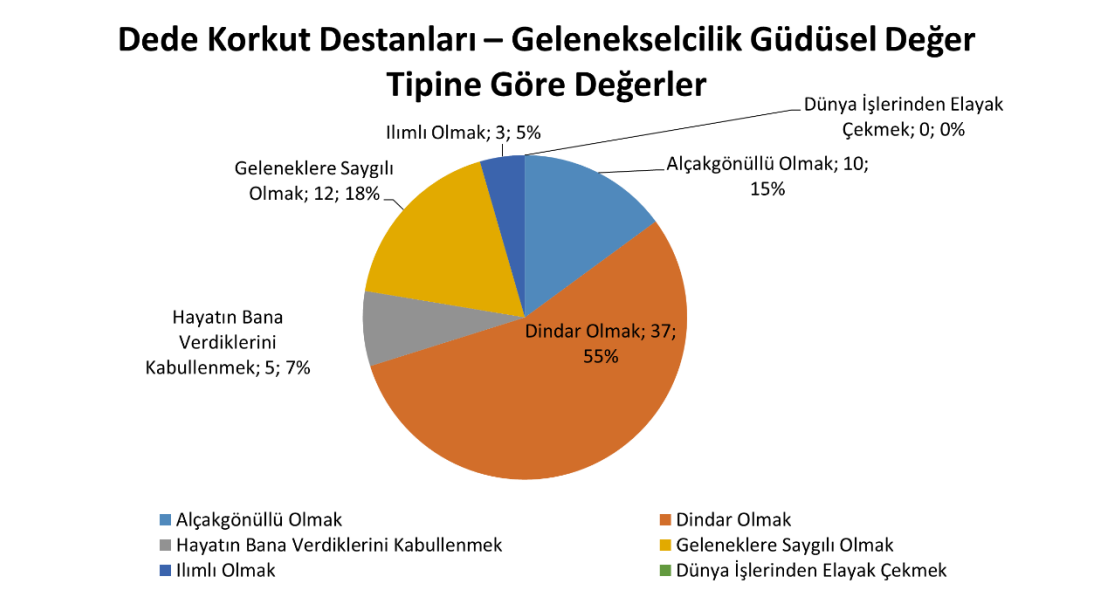
---

[88] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 18.
[89] Metin Ekici, *a.g.e.*, s. 202.
[90] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 178.

"Bu sırada, Kazan'ın askerleri arasında olan Lala Kılbaş adındaki Kazan'ın lalası işitti ki Kazan yalnız başına av yerinde kalmış. Bunu öğrenir öğrenmez yerinde duramadı. Kazan'ın ardınca gitti."[91]

2.1.1.8. Gelenekselcilik

Dede Korkut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 9. Dede Korkut Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Dindar Olmak"* ve *"Geleneklere Saygılı Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Dede Korkut destanlarında "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Dedem Korkut geldi kopuz çaldı, gazi erenlerin başına ne geldiğini söyledi. Hani övdüğümüz bey erenler /Dünya benim diyenler /Ecel aldı yer gizledi /Fani dünya kime kaldı /Gelimli gidimli dünya /Son ucu ölümlü dünya Ölüm vakti geldiğinde arı

[91] Metin Ekici, *a.g.e.*, s. 201.

imandan ayırmasın. Kadir seni nâmerde muhtaç etmesin. Beş kelime dua kıldık, kabul olsun. Âmin âmin diyenler Tanrı'nın yüzünü görsün. Günahımızı adı Muhammed Mustafa hürmetine bağışlasın hanım hey!...”[92]

“Ağız açıp bir Allah'ın adını kimler anmaz, /Adını anan erenler, gönül ehli içinde mümin, hakir gerek; /Allah ilmi an Kuran'ı açıp kim okumaz, /Okuduğunu dosta doğru okuyan, bu dünyada âlim gerek; /Allah evi, görkemli Ka'be'ye kimler varmaz, /Varsa gelse, azmasa azdırmasa, inancı bütün, niyeti düzgün, din yolunda hacı gerek;”[93]

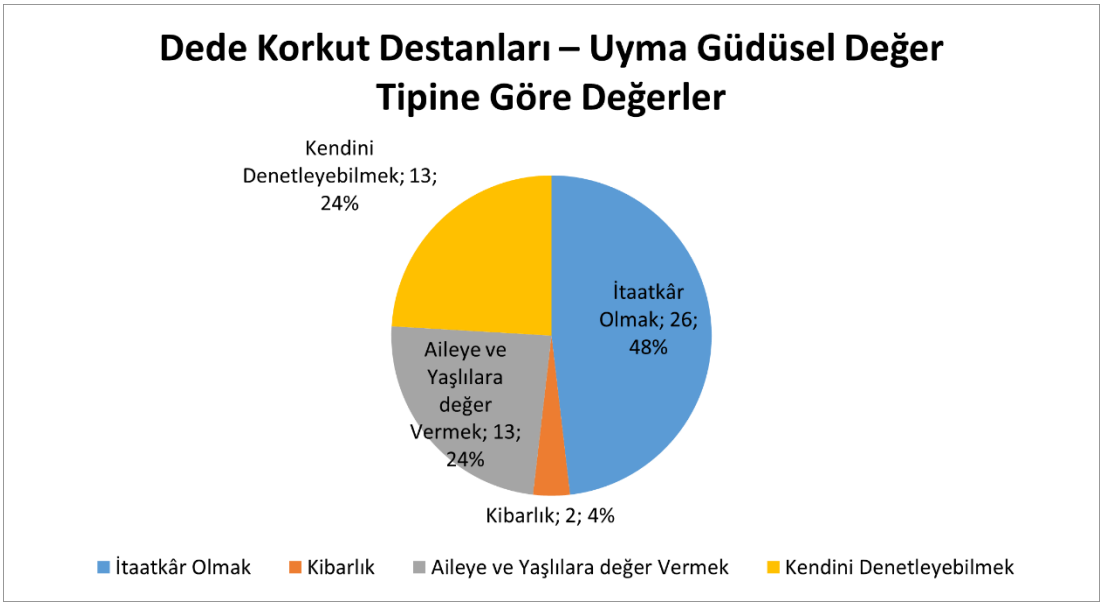
“Dede Korkut söylemiş: Allah Allah demeyince işler düzelmez, kadir Tanrı vermeyince er zenginleşmez. Ezelden yazılmasa kul başına kaza gelmez, ecel vakti ermeyince kimse ölmez. Ölen adam dirilmez, çıkan can geri gelmez. Bir yiğidin kara dağ yumrusunca malı olsa yığar, toplar, talep eyler, nasibinden fazlasını yiyemez. Gürüldeyip sular taşsa deniz dolmaz. Kibirlilik eyleyeni Tanrı sevmez, gönlünü yüce tutan erde devlet olmaz. El oğlunu beslemekle oğul olmaz, büyüyünce bırakır gider, gördüm demez. Kül tepecik olmaz, güveyi oğul olmaz. Kara eşek başına gem vursan katır olmaz, hizmetçiye elbise giydirsen hanım olmaz. Lapa lapa karlar yağsa yaza kalmaz yapağılı yeşil çimen güze kalmaz. Eski pamuk bez olmaz, eski düşman dost olmaz. Kara koç ata kıymayınca yol alınmaz, kara çelik öz kılıcı çalmayınca hasım dönmez, er malına kıymayınca adı çıkmaz. Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul babadan görmeyince sofra çekmez. Oğul babanın yerine yetişenidir, iki gözünün biridir. Devletli oğul olsa ocağının korudur, Oğul da neylesin baba ölüp mal kalmasa, Baba malından ne fayda başta devlet olmasa. Devletsiz şerrinden Allah saklasın hanım sizi!”[94]

---

[92] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 203.
[93] Metin Ekici, *a.g.e.*, s. 157.
[94] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 15-16.

2.1.1.9. Uyma

Dede Korkut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyma" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 10. Dede Korkut Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyma" güdüsel değer tipinin içinde *"İtaatkâr Olmak", "Kendine Denetleyebilmek"* ve *"Aileye ve Yaşlılara Değer Vermek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Dede Korkut destanlarında "Uyma" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Kazan Bey bakıp temaşa ediyordu. Adam gönderdi Beyreği çağırdı. Deli ozan geldi, baş indirdi, bağır bastı, selâm verdi. Beyek der: Sabah erken sapa yerde dikilince ak otağlı /Atlas ile yapılınca mavi gölgelikli /Tavla tavla çekilince yiğit atlı /Çağırıp yardım isteyince bol çavuşlu /Çalkandığında yağ dökülen bol nimetli /Darda kalmış yiğidin arkası /Zavallının biçarenin ümidi /Bayındır Han'ın güveysi /Yırtıcı kuşun yavrusu /Türkistanın direği /Amıt suyunun aslanı /Karacuğun kaplanı /Yağız al atın sahibi /Han Uruz'un babası /Hanım Kazan /Ünümü anla sözümü dinle /Sabah sabah kalkmışsın /Ak ormana girmişsin /Ak kavağın budağından sallayarak geçmişsin /Can yaycığını eğmişsin /Okcağızını kurmuşsun /Adını gelin odası koymuşsun /Sağda

oturan sağ beyler / Sol kolda oturan sol beyler / Eşikteki inançlılar /Dipte oturan has beyler /Kutlu olsun devletiniz dedi."[95]

"Dedem der; ay geçe, yıl dolana, /Zamaneler kopup gele; /Dağ otlan tükene, diken kala; /Tatlı dirlik tükene, dava ile savaş kala; /Asil beyler tükene, avam kala; /Çadırlar yıkıla, bir yerde oba ola; /Otağlar yıkıla, bir yerde köylü ola; /Bir köyde iki baş ola, beş de başın başı ola; /Onlar da birbirinin sözünü dinlemeyeler, /Ortalıkta kötü niyetliler ile yalancılara gün doğa; /O günleri görmemişim; /Ben Dedem görmüş gibi söylerim."[96]

"Gurbete gelen yatar mı olur /Benim gibi pazusundan ak ellerini bağlatarak /Domuz damında yatar mı olur /Ak sakallı babasını ak bürçekli anasını /Ağlatarak sızlatır mı olur /Niye yatıyorsun yiğit /Gafil olma güzel başını kaldır yiğit /Elâ gözünü aç yiğit /Kadirin verdiği tatlı canını uyku bürümüş yiğit /Pazusundan kollarını bağlatma /Ak sakallı babanı ihtiyarcık ananı ağlatma /Ne yiğitsin kudretli Oğuz elinden gelen yiğit /Yaradan hakkı için kalkı ver /Dört yanını kâfir sardı belli bil dedi."[97]

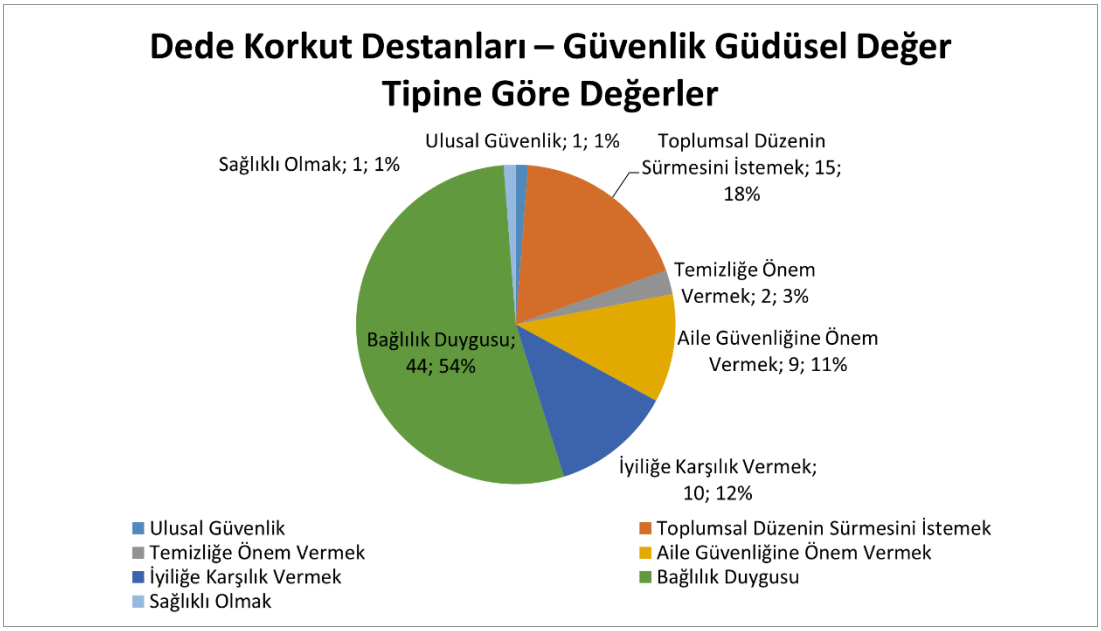
"Oğuz yiğidinin yüreği kabardı. Kılıcını çıkardı yere çaldı, kertti, dedi ki: Yer gibi kertileyim, toprak gibi savrulayım, kılıcıma doğranayım, okuma saplanayım, oğlum doğmasın, doğarsa on güne varmasın, bey babamın kadın anamın yüzünü görmeden bu gelin odasına girersem dedi. Evini çözdü, devesini bağırttı, kara koç atını kişnetti, geceyi gündüze kattı, göçtü."[98]

2.1.1.10. Güvenlik

Dede Korkut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güvenlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[95] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 81-82-83.
[96] Metin Ekici, *a.g.e.*, s. 192.
[97] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 186.
[98] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 135.

Grafik 11. Dede Korkut Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güvenlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Bağlılık Duygusu"* ve *"Toplumsal Düzenin Sürmesini İstemek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Dede Korkut destanlarında "Güvenlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Der: Düz engin havadar yerden gelen kervancı /Bey babamın kadın anamın hediyesi kervancı /Ayağı uzun koç ata binen kervancı /Ünümü anla sözümü dinle kervancı /Ulaş oğlu Salur Kazanı sorar olsam sağ mı kervancı /Kudretli Oğuz içinde /Kıyan Selçük oğlu Deli Dündarı sorar olsam sağ mı kervancı /Kara Göne oğlu Kara Budağı sorar olsam sağ mı kervancı /Göz açıp da gördüğüm /Gönül ile sevdiğim / Pay Piçen kızı Banu Çiçek evde mi kervancı /Yoksa kimseye vardı mı kervancı /Söyle bana /Kara başım kurban olsun kervancı sana dedi."[99]

"Karşıda duran karlı dağa ilgisiz bakan, /Ova yerde kalbini vesveseyle bozmaz mı? /Uyandıran taşkın çaya ilgisiz bakan, /Kimsenin içmediği bulanık, kokmuş suyla sulanmaz mı? /Altındaki, bindiği ata ilgisiz bakan, /Hızlı yürürken eyerini sırtında taşımaz mı? /Sert çizme o yiğidin tabanını kabartmaz mı? /Eşiğinde çift öküze ilgisiz bakan, /Sonra kıtlık olunca, şehirler kıyısında ekmek, ekmek diye dilenmez mi?

[99] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 72-73.

/Eşiğindeki sağmallara ilgisiz bakan, /Yaz günleri elinde kara çanakla, /"Akça ayran" diyerek komşuları dolanmaz mı? /Yük taşıyan hayvanına ilgisiz bakan, /Herkes yurttan göçüp gittiğinde, /Kara yurdun çardağında karaltı gibi kalmaz mı? /Tanıyıp bildiği öz beylerine ilgisiz bakan, /Başka beyler kulluğuna gidince, /"Kimsesizsin" denilerek dövülmez mi, sövülmez mi? /Hak kitabını okuyan imamlara ilgisiz bakan, /Derin suda kalınca; "Hızır Nebi, Hızır İlyas; medet, medet!" diye diye ünlemez mi? /Arı dinli, güzel yüzlü Muhammed'e ilgisiz bakan, /Dedem der; ecelsizce zor ölüme düşmez mi?"[100]

"Kudretli Oğuz beyleri yetiştiler, Salahana Kayası'na geldiler. Tepegöz'ün başını ortaya getirdiler. Dedem Korkut gelip neşeli havalar çaldı, gazi erenlerin başına ne geldiğini söyleyi verdi. Hem Basat'a dua verdi: Kara dağa seslendiğinde cevap versin / Kanlı kanlı sulardan geçit versin dedi. Erlikle kardeşinin kanını aldın, kudretli Oğuz beylerini en kurtardın, kadir Allah yüzünü ak etsin Basat dedi."[101]

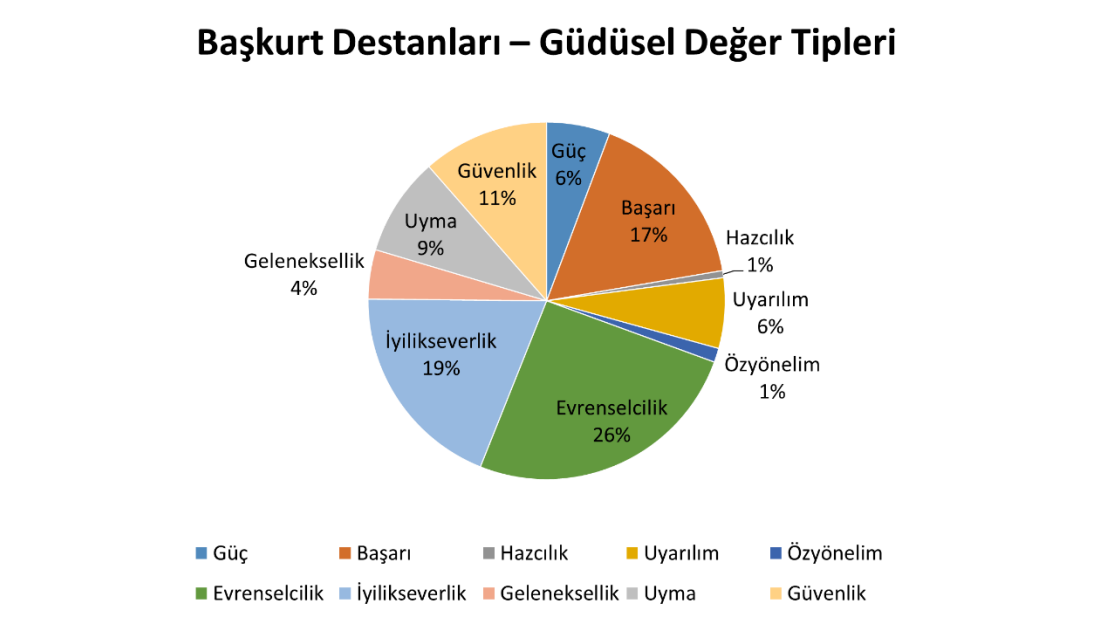
2.1.2. Başkurt Destanları

Ural Batır destanı Başkurt destanları içinde mitolojik destan olarak adlandırılan destanlar arasında yer almaktadır. Destan kahramanı Ural Batır, iyiliğin temsilcisi olarak destanın başından sonuna kadar kötülükle, ölümle mücadele etmektedir. Ural Batır tabiatla konuşmakta, tabiatüstü bir güçle kötülüğün karşısında durmaktadır. Destan metni değerler bakımından zengin bir içeriğe sahiptir. Ural Batır'ın kötülüğün karşısında iyiliği seçtiği ilk sınavına kardeşi Şülgen ile başlar ve kötülüğe karşı destan boyunca mücadele eder. Destanın sonunda Ural Batır, ölümsüzlük suyunu dünyaya bağışlayarak son sınavını kendisine karşı kazanır.

---

[100] Metin Ekici, *a.g.e.*, s. 179.
[101] Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 163.

Destan, aktarılan değerler bakımından zengin bir içeriğe sahiptir. Değerler bakımından incelenen destanda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

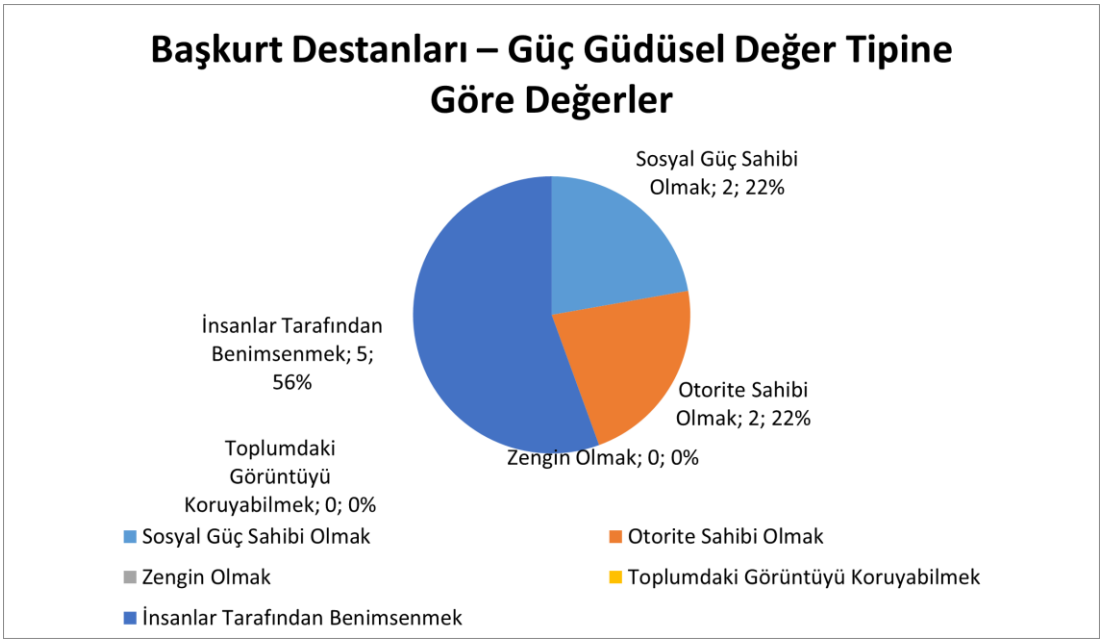
Grafik 12. Başkurt Destanları – Güdüsel Değer Tipleri

Elde edilen verilere göre "*Evrenselcilik*", *"İyilikseverlik"* ve *"Başarı"* güdüsel değer tiplerinin Başkurt Destanı Ural Batır'da öne çıktığı gözlenmiştir. Diğer destanlarda olduğu gibi Özaşkınlık ve Muhafazacılık değer yönleri bu destanda da öne çıkmaktadır.

Başkurt destanlarından Ural Batır destan metni içinde yer alan güdüsel değer tipleri ve bunların içinde konumlanan alt değerlerin sıklıkları ile ilgili veriler aşağıdaki alt başlıklarda sunulmaktadır.

2.1.2.1. Güç

Başkurt destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güç" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen alt değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 13. Başkurt Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güç" güdüsel değer tipinin içinde *"İnsanlar Tarafından Benimsenmek", "Sosyal Güç Sahibi Olmak"* ve *"Otorite Sahibi Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Başkurt destanlarında "Güç" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Bu yüzden bizleri, / Mutlu azat ettiren / Padişah kızı oldu ya. / O sebep oldu ya. / Seni sevip haykırdı, / Babasıyla tartıştı; / Padişah kızını al, yiğit, / Burada kal, yiğit! / Denilen sözü işitince, / Hepsi de teklif edince, Ural (kızı) alacak olmuş, Kızı alıp düğün yapıp, / Biraz kalacak olmuş."[102]

"Hepsi de gelmiş, / Ural'ı çevrelemiş de: / -Tanrı vermeyen yardımı, / Bize yiğit, sen yaptın, / Ülkeyi saran kötünün, /Ateşli askerini yendin / Şimdi yiğit, ne

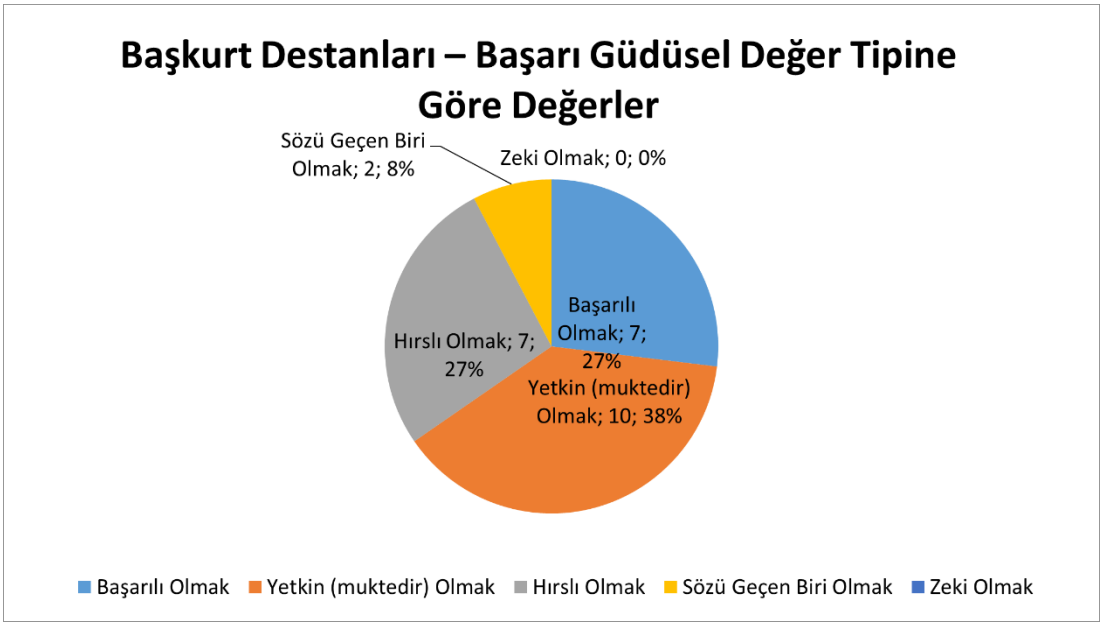
[102] Ahmet Süleymanov- Gaynislam İbrahimov- Metin Ergun, *Başkurt Destanları I Mitolojik Destanlar*, TDK Yayınları, Ankara, 2014, s. 79.

edelim? / Nasıl bir hediye verelim? / Tanrı desek, insansın, / Ne deyip de yüceltelim? / -Hiçbir yüceltme gerekmez; / El batırı bu olur / İnsan sever er olur. / Sizin sevinciniz, benimki. / Benim sevincim, seninki."[103]

"Toplanıp, atılıp Ural'ın, / Hepsi yanına gelmiş. / Ural saraya gitmiş, / Bütün halkı toplamış, / Kaçıp saklanan hepsine / Öz yuvasına dönmeye / Ural ferman vermiş. / İçlerinden baş seçtirip, / Kendisi gitmek istemiş. / Halk kurultay kurmuş, /Ural orada durmuş."[104]

2.1.2.2. Başarı

Başkurt destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Başarı" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 14. Başkurt Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Başarı" güdüsel değer tipinin içinde *"Yetkin Olmak", "Başarılı Olmak"* ve *"Hırslı Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

---

[103] Ahmet Suleymanov vd., *Başkurt Destanları 1: Mitolojik Destanlar*, Cilt 1, Ankara 2014, s. 87.
[104] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 78.

Başkurt destanlarında "Başarı" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Ural, kavrayıp tutmuş, / Yere vurup çalmış, / Şu sözü söylemiş: / -İnsanı yok eden ölümü, / Aramaya çıkan batırım, / Ölüm taraflı, birini, / Yerde sağ bırakmam; / Adım Ural olanda, / ... / İnsana yardım ederim, / Ülkemi zengin ederim, / İnsana düşman olanın, / Hepsini tarumar ederim! / ... / Kötü ölüm yoldaşı, / Bütün yılan çıyanı / Hepsini tarumar ederim!"[105]

"Batır erle arslanı / Dünyadaki zorluk ola / İkisi birlikte binip / Birbirine bakışıp, / Gölge gibi gezerler, / Peş peşe gelirler / Nöbetleşerek yürürler. / Batır olan er yiğit / Yenemeyeceği şey olur mu? / Batırım diyen er yiğit / Düşmana yol verir mi? / Ateşe karşı su olur; / Savaşa karşı dağ olur, / (Yalnız) kendine değil, herkese, / Zorlukta yol olur; / Batırdan el üzülmez, / Batır hiç zorlanmaz, / İyilikten bıkmaz, / Savaştan da hiç yorulmaz. / ... / Demiş Ural, Şülgen'e."[106]

"Hepsi bir araya toplanmış, / Ural'a gelip yalvarmış. / Ural şaşırıp kalmamış, / Yeri basan sudan da / Gök kaplayan ateşten de / Hiç de korkmamış, / Binip aldığı Bozat'ına, / Eline tutmuş polatını / Dev padişahına karşı o / Kanlı vuruş, savaş açmış. / Ay boyu savaşmış, Ural, / Yıl boyu savaşmış, Ural, / Ateşe yakmaya vermemiş, / Kayık yapıp herkes, / Suya batıp ölmemiş. / Ural acımasız savaşıp, / Devleri kırmış, / Onlar çokça ölmüş, / Geniş denizin üstünde, / Dağ meydana gelmiş. / ... / Ural ürküp kalmamış, / Kendini de kaybetmemiş, / ... / Erzeke cansız yığılmış,"[107]

"Kendime çocuk demedim, /Hiçbir şey düşünüp durmadım, /Deve, ben atıldım, /Bir başından ateş saçtı, /Bir başından zehir saçtı. /O bir vurdu, ben vurdum, /Üstüne atlayıp bindim. /Elimde vuracak bir şey yoktu, /Yalnızca çıplak kolum idi; /Böyle de güç (üstünlük) vermedim, /Deve yol vermedim, /Dövmeye başladım /Sıktım boynundan /Kan püskürttüm ağzından, /Yine üç defa daha vurdum, /Sersemledi, takati kalmadı, /Duracak hâli kalmadı / Yine atılıp vurdum, /Dağ devirmiş gibi ettim. /Dev

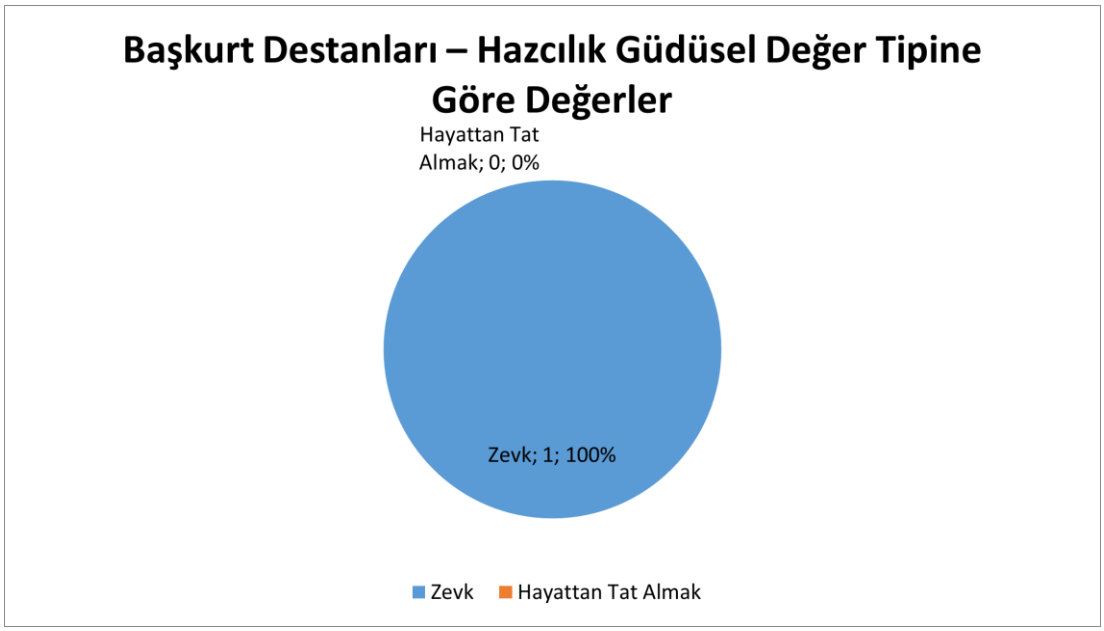
---

[105] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 86-87.
[106] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 109-110.
[107] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 119-120.

yatıp can verdi. /Saray içi kanla doldu; /Anam belince kanı geçip /Susadın, deyip, su verdi, /Yüzüne şatlık doldu."[108]

2.1.2.3. Hazcılık

Başkurt destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Hazcılık" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 15. Başkurt Destanlarının Hazcılık Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Hazcılık" güdüsel değer tipinin içinde *"Zevk"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir. Bu değer tipi sadece bir yerde tespit edilmiştir.

Başkurt destanlarında "Hazcılık" güdüsel değer tipine yer verilen metin:

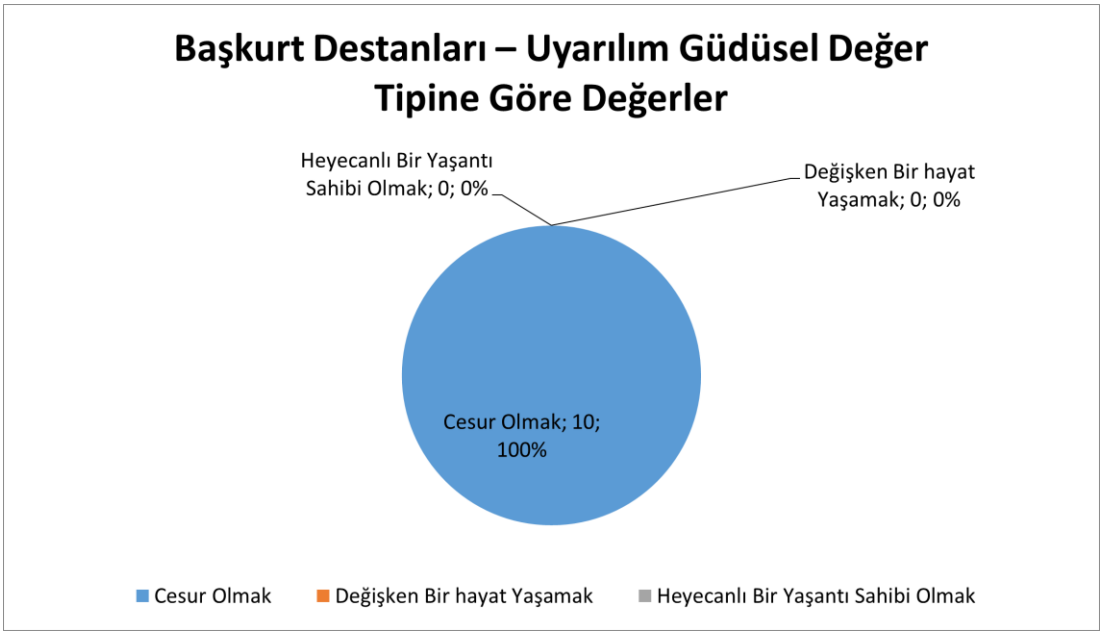
"Oturduğunu Şülgen'in / Soğuk yüzünü görende, / Huma, ondan şüphelenmiş. /Ural yatsa uyumaya, /Beş gün kalkmadan uyuyunca, /..."[109]

---

[108] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 126.
[109] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 110.

2.1.2.4. Uyarılım

Başkurt destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyarılım" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 16. Başkurt Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyarılım" güdüsel değer tipinin içinde *"Cesur Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Başkurt destanlarında "Uyarılım" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"-Padişah denen şeyi / İnsan öldüren âdeti, / İşitip de, görüp de, / Nice yıllar gezip de, / Hiçbir yerde görmedim, / Varlığını da bilmedim / Ben yâd âdet bilmiyorum, / Ölüm denen düşmanı / Öldürmek için arıyorum / Âdetinden de korkmuyorum, / Ölümden de ürkmüyorum."[110]

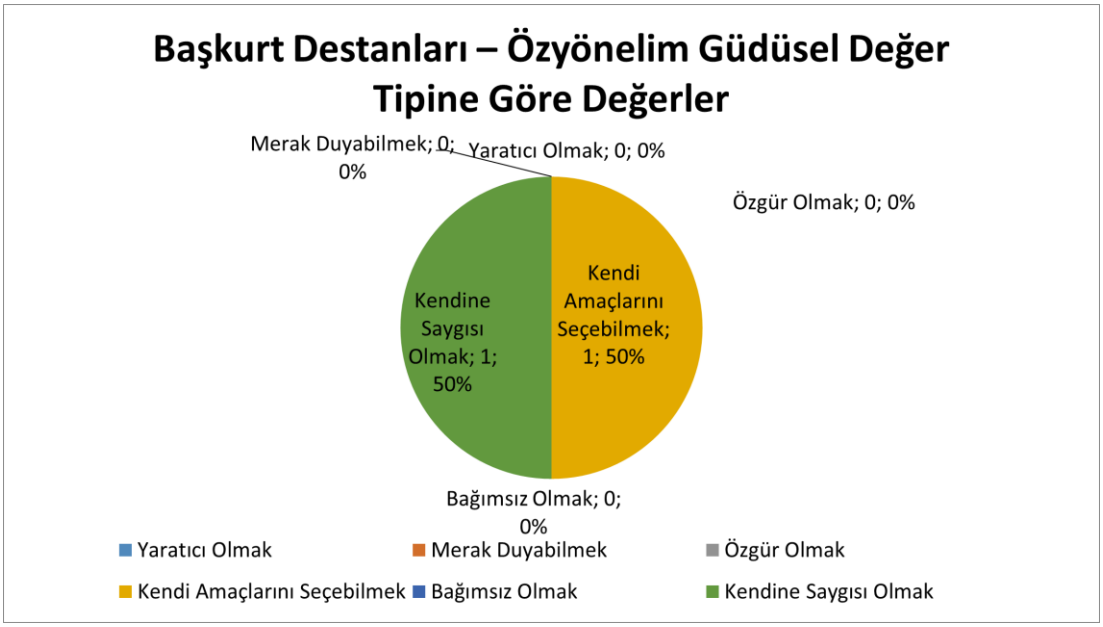
"Kendime çocuk demedim, /Hiçbir şey düşünüp durmadım, /Deve, ben atıldım, /Bir başından ateş saçtı, /Bir başından zehir saçtı. /O bir vurdu, ben vurdum, /Üstüne atlayıp bindim. /Elimde vuracak bir şey yoktu, /Yalnızca çıplak kolum idi; /Böyle de güç (üstünlük) vermedim, /Deve yol vermedim, /Dövmeye başladım /Sıktım

[110] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 74.

boynundan /Kan püskürttüm ağzından, /Yine üç defa daha vurdum, /Sersemledi, takati kalmadı, /Duracak hâli kalmadı / Yine atılıp vurdum, /Dağ devirmiş gibi ettim. /Dev yatıp can verdi. /Saray içi kanla doldu; /Anam belince kanı geçip /Susadın, deyip, su verdi, /Yüzüne şatlık doldu."[111]

2.1.2.5. Özyönelim

Başkurt destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Özyönelim" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 17. Başkurt Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Özyönelim" güdüsel değer tipinin içinde *"Kendine Saygısı Olmak"* ve *"Kendi Amaçlarını Seçebilmek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Başkurt destanlarında "Özyönelim" güdüsel değer tipine örnek metinler:

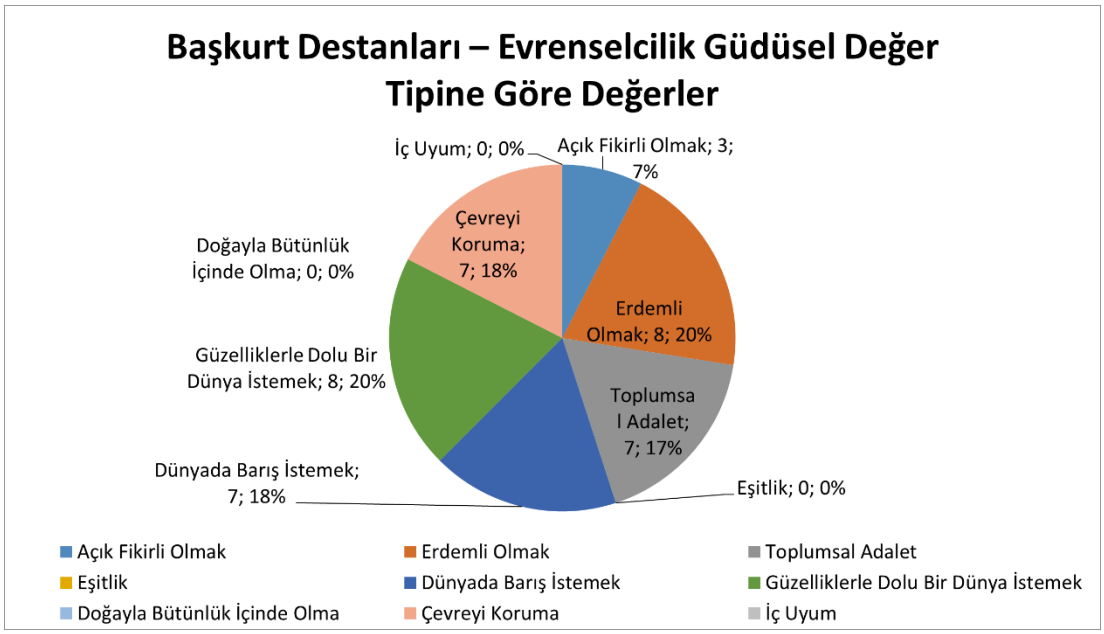
[111] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 126.

"Sular geçip, dağ aşıp / Yıllar boyu gelmekteyim, / Çok yolları geçtim; / Gizlenen ölümü / Arayıp burada, bulmazsam, / Başını kesip koparmazsam, / Onu ortadan kaldırmazsam, / Ural'ım diye gezmem ben!"[112]

"-Padişah denen şeyi / İnsan öldüren âdeti, / İşitip de, görüp de, / Nice yıllar gezip de, / Hiçbir yerde görmedim, / Varlığını da bilmedim / Ben yâd âdet bilmiyorum, / Ölüm denen düşmanı / Öldürmek için arıyorum / Âdetinden de korkmuyorum, / Ölümden de ürkmüyorum."[113]

2.1.2.6. Evrenselcilik

Başkurt destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 18. Başkurt Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Erdemli Olmak"* ve *"Güzelliklerle Dolu Bir Dünya İstemek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

---

[112] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 70.
[113] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 74.

Başkurt destanlarında "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Başka çare kalmayınca, / Yılan, başını kaldırıp, / Ural'a bakıp yalvarmış: / -Ey yiğidim, yardım et, / ... / Yardımına karşı da / Ben de yardım ederim. / ... / Ural şöyle demiş: / -Hiçbir şey yapmayan / Kimseye dokunmayan, / Kan içmeyen geyiği, Et yemeyen geyiği, / Benim düşmanım ölüme, / Duçar ettin garibanı, / ... / Bana hediye gerekmez, / Bana saray gerekmez. / Ben çıkmışım elimden / Kurtarmaya insanı, / Suçsuz geyik gibisini / Kötü düşman ölümden."[114]

"Bizim elde bütün insanlar, / İhtiyarı da genci de /Hepsi kardeş gibi, / Bir anadan doğmuş gibi; / Ülkeyi soymamaya, / İnsan kanını dökmemeye; / Fazla servet toplamamaya, / El incisini saklayıp, / Yere gömüp koymamaya; / Bulup buluşturduğu her şeyi / Hiç saklayıp ayırmamaya; / Güçlüründür, servet deyip / Fakiri ezmemeye; / Kıza ana olanı / Rezil ana, deyip küçümseyip / Çocuklarını suya atıp, / Öyle adet yapmamaya, / Diye elin andı var."[115]

"-Karanlığa uçtuktan sonra, / Gönlünü korku aldı mı? / Bana bıçak bileyen, / Anın göz önüne geldi mi? / Korkuma, korkun / Yardımcı olsuni yiğidim; / Kan güden, yaş döken, / Çok kişinin başını alan, / Kan içmeye niyetlenen / Öfkeli yüreğin bitsin, /Yumuşak yüreğin büyüsün. / Yürek yağın erisin, / Bütün canlıyı kendin gibi / Seven bir gönül doğsun;/ Merhametli genç yürek / Düşüncene baş olsun."[116]

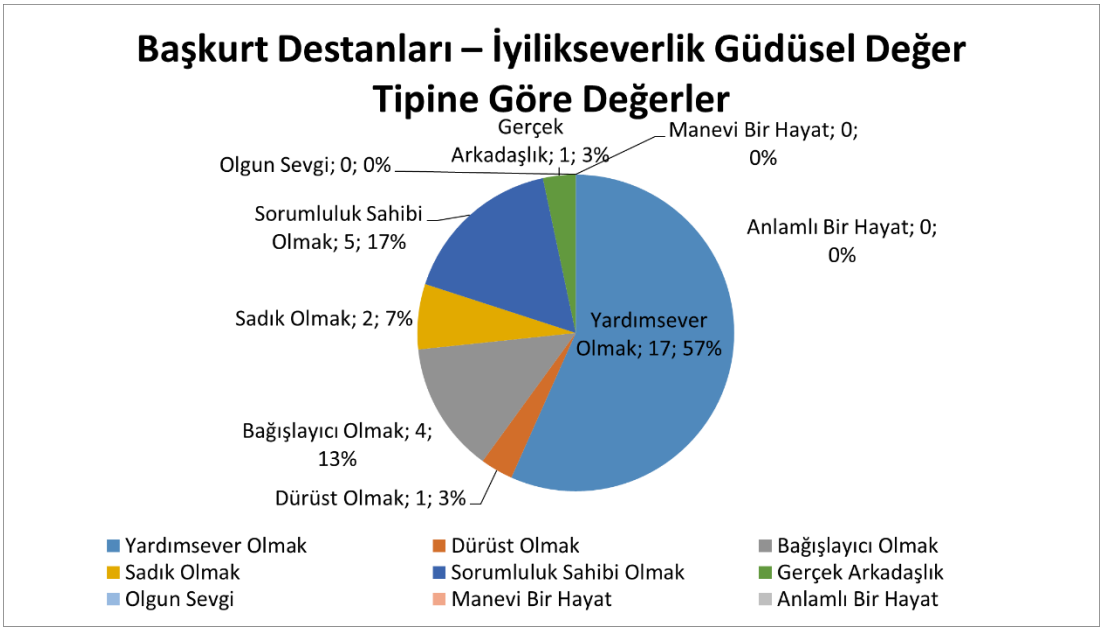
"-Bunlar hiçbir insana / Bir kötülük etmemiş, / Öldürüp, kan dökmemiş, / İnsana düşman olmamış, / ... / Kız alayım diye savaş açıp / Ölüme biz yol verip, Hiç yoktan kan döküp, / Kötü isim almayalım; / Kan dökücü şöhretini alıp, / Yurda kötü dönmeyelim. / Erzeke'yi yenelim, Pınardan su alalım, Ölene can verelim, İnsanları dünyada / Ölmez canlar kılalım,"[117]

---

[114] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 80-81.
[115] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 89.
[116] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 97-98.
[117] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 110-111.

2.1.2.7. İyilikseverlik

Başkurt destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 19. Başkurt Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "İyilikseverlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Yardımsever Olmak", "Sorumluluk Sahibi Olmak"* ve *"Bağışlayıcı Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Başkurt destanlarında "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"-Ben uzaktan, el gezip, / İyiyi kötüyü görüp, / Ölümü bulup öldürüp, / Kurtarmaya insanı, / Rahatlatmaya hepsini, / Düşünüp, çıkan batırım, / Sana kuşunu bulayım, / Senden yardım alayım, / Hediyene şart edip, / Ben de bir söz söyleyeyim, / Altın yükler yüküm yok, / İnci takar kimsem yok, / İyilikten başka fikrim yok; / Ölümden başka kimseden / Güdülecek davam yok. / El dileğini almaya, Yurdu zenginleştirmeye, / Ölüme karşı varmaya, / Onu tarumar etmeye, / İnatlaşıp savaş açanda, / Ölüm yolunu basanda, / Kan ağlayan kişinin, / Göz yaşını silecek, / Bana yoldaş olacak. / Savaşta

arkadaş olacak / Hediye ver, diye soruyorum / O hediyen ne olur, / Söyle, öğrenip gideyim."[118]

"Namus arar er olsa, /Ümidi olmaz gününden; /El geleceğini hesaplayan /Gününü ayırmaz geceden: /Yırtıcı olan canlılara /Kara gecesi gün olur, /Gözü kör baykuşu /Gece avlayıp, mutlu olur. /İnsanlara gece idi /Sana aydınlık gün idi. /Yaşayan insanı, /İnsana düşman devi /Kendine dost seçtin; /İnsanın kara gecesinde, /Ayı çıkar demedin, /Ayı batsa tan atıp, /Günün parlayacağını, bilmedin, /Şimdi gördük göz ile /İnsana güneş geldiğini, /Devin ile kendine /Kara gecenin geldiğini; /Dev yüzen denizin /Yere dönüşüp kaldığını, /Ezreke denen padişahından /Kayalı dağ olduğunu; /Kötü ile temiz kızdan /Cesur batırın doğduğunu; /Yılan yiyen erlerin, /Orada tutsak kızların, /Güleç yüzlü olduğunu, /Önüne gelip doğduğu,/ Artık görüp, inansan; /İnsana karşı saldırıp, /Kötülükten savaş açıp /Ebediyyen yenemeyeceğini /Bir durup düşünsen, /Kötülüğüne baş olup, /İnsanlığı seçsen, /Öz arslanının sözünden /Örnek alacak olsan, /Ben de bir yol vereyim, /Senden iyilik bekleyeyim. /Babamın hakkı için, /Anamın hatırı için, /Daha da bir sınayayım, /İstediğini vereyim."[119]

"Yurtta yılan savaş açtı, / Bütün yeri su bastı. / Gencine, yaşlısına / Kayık yapıp hepsine / Hepsini koyup kayığa, / Yalnız özüm savaştım. / Savaşta yurdu vermeyince, / Suda kimse batmayınca, / Kendim genç bir çocuk gibi, / Gözlerine ilişince, / Zerkum gelip durdu, / Kılıç alıp saldırdı. / Ben de bakıp durmadım, / Çocuk gibi durmadım: / Kılıç alıp vuruştum, / Ona hiç güç (üstünlük) vermedim; / O vuranda düşmeden / Batırlarca savaştım."[120]

"Su sorduğum ağzıma /Devler doldu savaşla, /Kalbimi parçaladılar, /Elden gücü aldılar, /Halkım, size şunu söyleyeyim, /Oğullarım, size söyleyeyim: /Oyuk oyuk göllerin. /Hepsinde dev olacak, /Kötülüğünü yapacak, /İçinize girecek. /Devlerin kötülüğü, /Hepinize değecek, /Bundan hepiniz ölecek(siniz). /Gölün suyunu içmeyin, /Haraplığa düşmeyin, /Devlere baş eğip, /Kol kavuşturup durmayın. /Devlere savaş açıp. /Denizi devden arıtıp, /Yerde yaşayacak ver buldum. /İnsanları kötüden

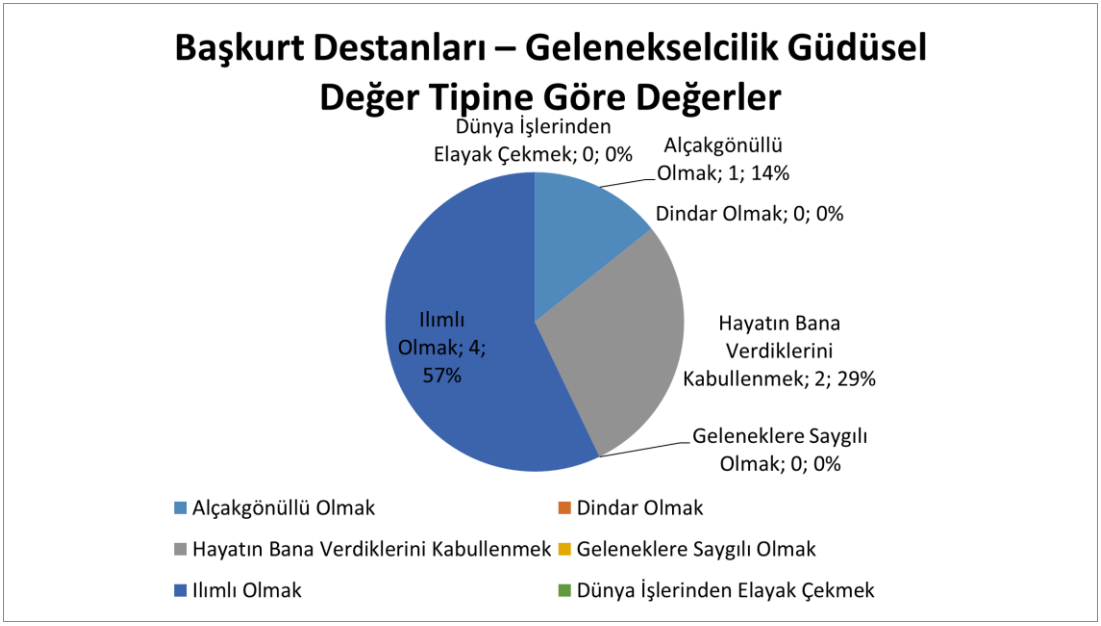
---

[118] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e*., s. 100.
[119] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e*., s. 131-132.
[120] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e*., s. 120.

/Kurtarmaya çalıştım. /Binsem, Bozat var idi, /Elde polat var idi; /Asker toplayacak yerimde, /Güzel yurdum var idi; /Yandaş olacak yurdumda, /Batır erler var idi. /Onların değerini bilmedim, /Bahadırlığa güvenip. /Meclis kurmadım, /Yalnız başıma düşündüm. /Olmayacak yolu seçtim. /Oğullarım, dinleyin, size söylüyorum, /Dinle, elim, sana söylüyorum: /Er arslan olsan da /Batır bilekli doğsan da /El gezip, yurt görmeden, /Dizinden kan geçmeden /Gönlün batır olamaz. /Kötüye yoldaş olmayın, /Meclissiz iş yapmayın. /Oğullarım, size söylüyorum: /Benim temizlediğim yerlerde, /İnsana bolluk bulunuz; /Savaşta olsa, baş olup. /İnsana yurt kurunuz, /Şanlı batır olunuz. /Uluyu ulu görünüz, /Meclis kurup yürüyünüz. /Küçüğü küçük kabul ediniz. /Maslahat verip yürüyünüz. /Gözünüze düşecek /Gözsüz kalacak hâlde /Halkın önünde, /Gözüne kirpik olunuz"[121]

2.1.2.8. Gelenekselcilik

Başkurt destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 20. Başkurt Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[121] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 139-140.

Elde edilen verilere göre "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Ilımlı Olmak"* ve *"Hayatın Bana Verdiklerini Kabullenmek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Başkurt destanlarında "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

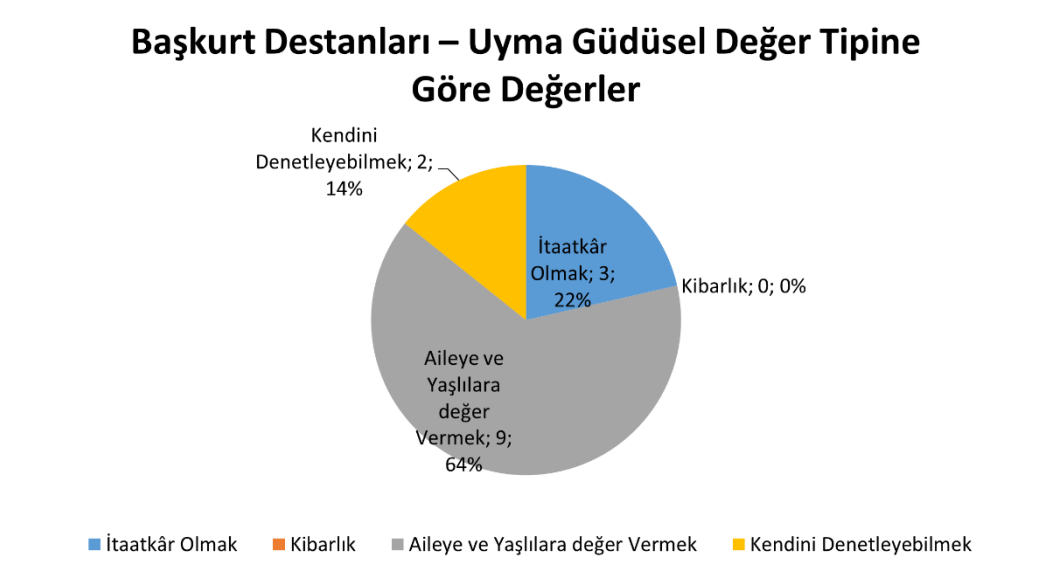
"Bizim elde bütün insanlar, / İhtiyarı da genci de /Hepsi kardeş gibi, / Bir anadan doğmuş gibi; / Ülkeyi soymamaya, / İnsan kanını dökmemeye; / Fazla servet toplamamaya, / El incisini saklayıp, / Yere gömüp koymamaya; / Bulup buluşturduğu her şeyi / Hiç saklayıp ayırmamaya; / Güçlüründür, servet deyip / Fakiri ezmemeye; / Kıza ana olanı / Rezil ana, deyip küçümseyip / Çocuklarını suya atıp, / Öyle adet yapmamaya, / Diye elin andı var."[122]

"Ağrı sızı görmemiş, / Ölümün varlığını bilmemiş, / Bütün her şeye ölüm /Kendimiz diye düşünmüş."[123]

2.1.2.9. Uyma

Başkurt destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyma" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

[122] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 89.
[123] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 55.

Grafik 21. Başkurt Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyma" güdüsel değer tipinin içinde "*Aileye ve Yaşlılara Değer Vermek"* ve *"İtaatkâr Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Başkurt destanlarında "Uyma" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Dediği sözünü işitince, / Babasına varmış, / Saklamayıp bir şeyi, / Söyleyip vermiş. /-Seviyorsan, kızım, gidersin, / Akbozat'ını verirsin, / Aydınlık dünya yüzünde / Rahat yaşarsın, yavrum, / Ural gibi batıra, / Ana olursun, yavrum. / Ural Batır hakkına /Şülgen'i de çıkar sen, / Batır erle evlen sen, / Hiç kimse de kalmasın / Hepsini toplayıp ağırla sen, / Denilen sözünü dinlemiş, Babasının fikrini anlamış, / Şülgen'i de çıkarmış, / Bütün eli toplamış, Coşturup ağırlamış."[124]

"Anam gelip el saldı, / Yaşlandırıp gözlerini, / Şöyle deyip konuştu: /"Baban Ural Batırım, / Ondan doğan Nögöş'üm, /Batır olarak doğmuşsun, /Babana yardımcı olmuşsun. / Bin Tolpara, sen oğlum, / Babana yoldaş ol, Oğlum!" /Deyip anam sevdi de /Tolpar tutup verdi de /Bana yolu öğretti /Beni, savaşa gönderdi."[125]

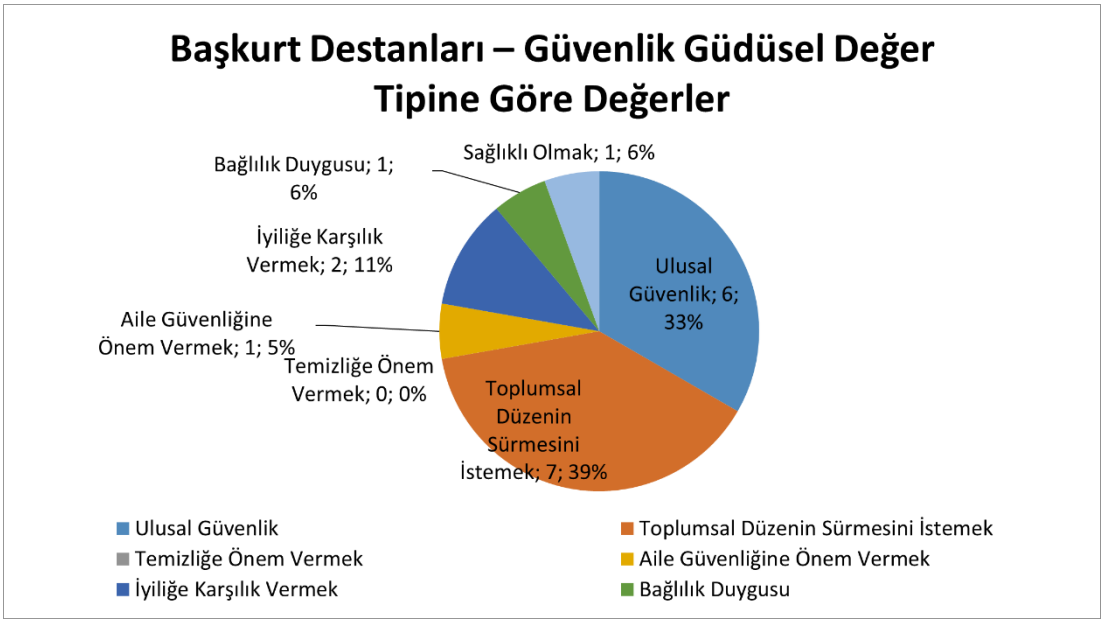
[124] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 108-109.
[125] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 124.

"Ural, halkı toplamış, /Şülgen'i ortaya koymuş. /Küçüklükten kötü büyüdün sen, /Çalıp kanda içtin sen /Babamın sözünü tutmadın, /Kötülüğe yöneldin, /İyiliği terk ettin. /Kanda yüzdün savaşınla, /Yurt kapladın suyunla, /Yurt yaktın ateşinle. /Devleri dost edindin /İnsanları düşman; /Kötülüğünü ad, /Yüreğini taş ettin. /Babamın yüzünü yad ettin, /Anamın sütünü ağı ettin. /Yolda yoldaş oldum ben, /Savaşta yandaş dedim ben; /Kız seçtin kabul ettim, /At seçtin izin verdim; /Şan bulmayı diledin /Dileğine yol verdim. /Koluna dayak tutuşturdum, /İyilikten göz yumdun, /Kan dökmeyi düşündün; /Eli ateşte bıraktın. /Çoğunu suya batırdın, /Devlere izin verip, /Devlere kanıp, /İnsan kanı döktürdün. /Süt gibi temiz birinin /Göz karası gibi ikisinin, /Birini nişanlayıp verdirdim, /Yüreğin ak olur, deyip, /Seni övüp sevdirdim. /Sen sözünde durmadın, /İyiliğe yol vermedin, /Babamın sözünü tutmadın, /Anamın sözünü dinlemedin. /Bütün eli su ettin, /İnsan kanını dökmeye, /Devleri kışkırttın, /Yer üstünde topladın, /Sakin yatan yer yüzünü, /Alt üst ettirdin. /Kötülüğü iyiliğin, /Yendiğini şimdi bildin mi? /İnsanların dünyada /Üstünlüğünü gördün mü? /Şimdi bütün devlerin, /Hayvanlara yuva dağ olur, /Kahkaha'nın askerleri. /Ayaksız kalan asker olur. /Yer öpüp ant içmezsen, /İnsan önünde baş eğip, /Ak sözünü vermezsen, /insanların göz yaşını, /Üstüne almazsan, /Babamla görüşende, /Suçluyum demezsen, /Başını zar gibi uçurup, /Un gibi yaparım; /Kelebek gibi canını, /Gece dumanı yaparım; /Kanına boyayıp gövdeni, /Ezreke'den meydana gelen, /Yamantav diye adlandırılan /Dağa götürüp gömerim."[126]

2.1.2.10. Güvenlik

Başkurt destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güvenlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

[126] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 128-129.

Grafik 22. Başkurt Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güvenlik" güdüsel değer tipinin içinde *Ulusal Güvenlik"* ve *"Toplumsal Düzenin Sürmesini İstemek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Başkurt destanlarında "Güvenlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Çocuğun babasını bilmediği, /Babanın yavrum demediği /Asrı da gördüm ben; /insanlar birlikte toplanıp, /Aralarında ayrılıp, /Güçlü urukların güçsüze /Talanını da gördüm ben; /Yılan, dev, padişahlar, /İnsanları izleyip, /Bulduğu yerde birer birer /Yiyip, başını büyütüp, /Kimisini kul yapıp, /El içinde gururlanıp, /İnsanları korkutup, /Kan ağlattığı çağda, /Yiğit olup yetiştim ben."[127]

"İnsanlar bundan yakınıp /Korkup, yalvarıp, /Ural'a hepsi gelmiş, /Ural'a söylemişler. /Ural halkı toplamış, /Devleri beklemiş; /Devler bunu öğrenince de /Yeryüzüne çıkmamış. /Ural bakıp durmamış: /İdil, Yayık, Nögöş'ü /Hakmar, diğer hatırları /Askerine baş kılmış; / Polat kılıcını alıp, /Kendisi Akbozuna binmiş /Kızıp, bağırıp, /Akbozat'ını koşturup, /Yerde fırtına kopartıp, /Suda dalga çıkartıp, /Şülgen Gölü'ne varmış, /- Gölünü sorup bitireceğim. /Su bırakmayıp kurutacağım, /İnsana rahatlık vermeyen, /Kalan- kurtulan devden, /Savaş çıkarıcı Şülgen'den /Bütün halkı

[127] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 133.

kurtaracağım! /Deyip, gölü sormuş, /Göl suyu kaynamaya başlamış, /Devler korkup bağırmış, /Şülgen hepsini toplamış, /Ural, gölü yutar, /Devler içine dolar, /Teker teker Ural'ın /Yüreğini, bağrını dilimler. /Devler çok fazla dolunca, /Yüreğini dilince, /Ural gölü püskürmüş, /Dışarı çıkan devleri, / Batırları tutmuş. /Ayağına basamadan, /Tekrar savaş açamadan; /Ural orada yıkılmış, /Bütün insanlar toplanmış. /El bahtı idi, deyip, /Hepsi hıçkırıp ağlamış."[128]

"Bizim elde bütün insanlar, / İhtiyarı da genci de /Hepsi kardeş gibi, / Bir anadan doğmuş gibi; / Ülkeyi soymamaya, / İnsan kanını dökmemeye; / Fazla servet toplamamaya, / El incisini saklayıp, / Yere gömüp koymamaya; / Bulup buluşturduğu her şeyi / Hiç saklayıp ayırmamaya; / Güçlünündür, servet deyip / Fakiri ezmemeye; / Kıza ana olanı / Rezil ana, deyip küçümseyip / Çocuklarını suya atıp, / Öyle adet yapmamaya, / Diye elin andı var."[129]

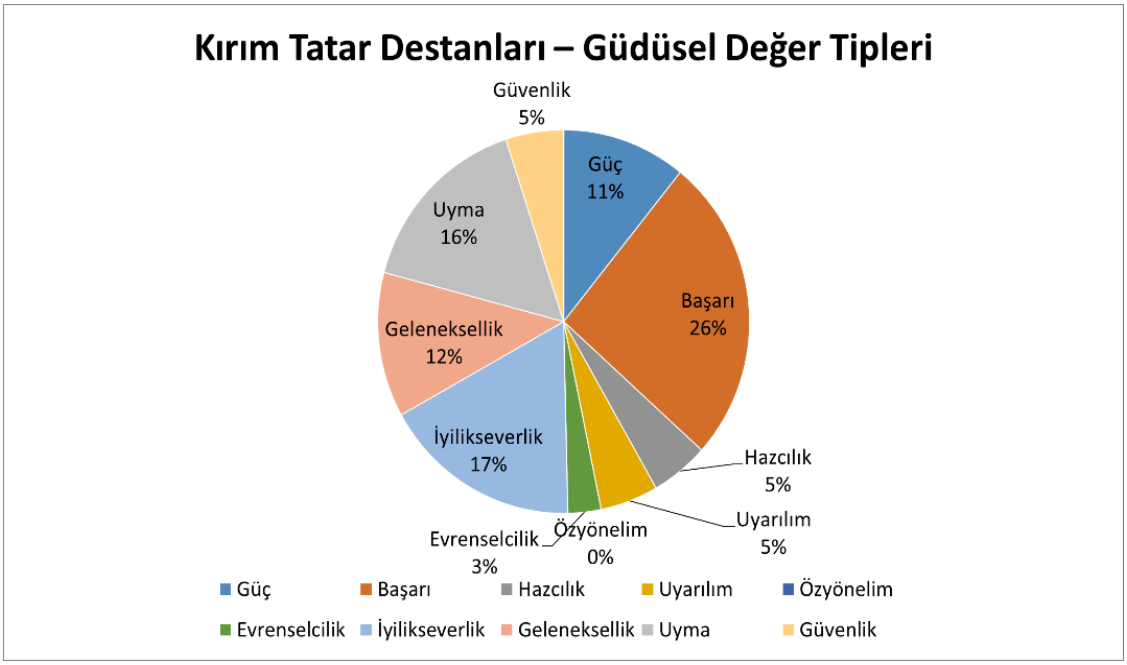
"Namus arar er olsa, /Ümidi olmaz gününden; /El geleceğini hesaplayan /Gününü ayırmaz geceden: /Yırtıcı olan canlılara /Kara gecesi gün olur, /Gözü kör baykuşu /Gece avlayıp, mutlu olur. /İnsanlara gece idi /Sana aydınlık gün idi. /Yaşayan insanı, /İnsana düşman devi /Kendine dost seçtin; /İnsanın kara gecesinde, /Ayı çıkar demedin, /Ayı batsa tan atıp, /Günün parlayacağını, bilmedin, /Şimdi gördük göz ile /İnsana güneş geldiğini, /Devin ile kendine /Kara gecenin geldiğini; /Dev yüzen denizin /Yere dönüşüp kaldığını, /Ezreke denen padişahından /Kayalı dağ olduğunu; /Kötü ile temiz kızdan /Cesur batırın doğduğunu; /Yılan yiyen erlerin, /Orada tutsak kızların, /Güleç yüzlü olduğunu, /Önüne gelip doğduğu,/ Artık görüp, inansan; /İnsana karşı saldırıp, /Kötülükten savaş açıp /Ebediyyen yenemeyeceğini /Bir durup düşünsen, /Kötülüğüne baş olup, /İnsanlığı seçsen, /Öz arslanının sözünden /Örnek alacak olsan, /Ben de bir yol vereyim, /Senden iyilik bekleyeyim. /Babamın hakkı için, /Anamın hatırı için, /Daha da bir sınayayım, /İstediğini vereyim."[130]

---

[128] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 138.
[129] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 89.
[130] Ahmet Süleymanov vd., *a.g.e.*, s. 131-132.

2.1.3. Kırım Tatar Destanları

İncelediğimiz Kırım Tatarlarına ait destan metinleri Türkiye Türkçesine aktarılan mitolojik destanlar, kahramanlık destanları ve lirik- epik destan metinlerden seçilmiştir. Kırım Tatar Destanlarından Tülek, Tülek Kitabı, Tülek Susılu, Tülek Kitabının Ahırı, Tülek Kitabı, Zayatülek Birle Susılu, Yirtöşlik, Altayin Sayin Süme, Mişek Alıp, Yestey Mönki, Kara Kükel, Alıpmemşen, Alpamşa Destan metinleri incelenmiştir. Tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

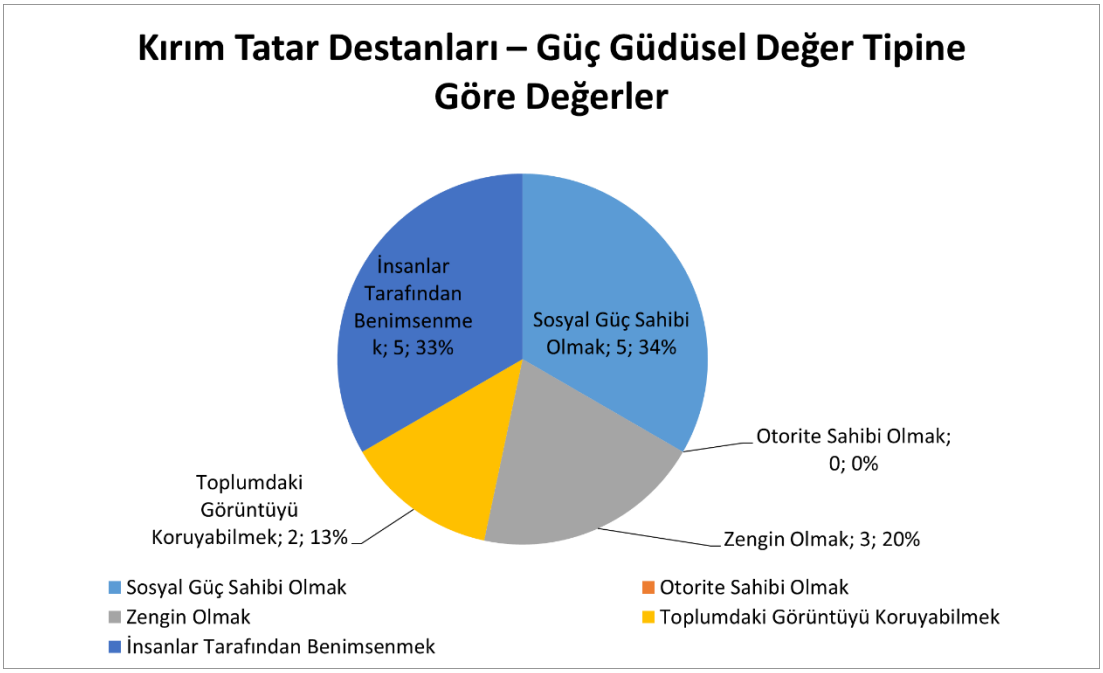

Grafik 23. Kırım Tatar Destanları – Güdüsel Değer Tipleri

Elde edilen verilere göre *"Başarı", "İyilikseverlik"* ve *"Uyma"* güdüsel değer tiplerinin ön planda olduğu gözlenmiştir. Elde edilen veriler diğer sahalara ait destanlarınkiyle benzerlik göstermekte, Özaşkınlık ve Muhafazacılık değer yönlerinin kuvvetli olduğu gözlemlenmektedir. Kırım Tatar destanlarında tespit edilen güdüsel değer tipleri ve bunların altında yer alan alt değerlerin dağılımı aşağıdaki alt başlıklarda sunulmaktadır.

2.1.3.1. Güç

Kırım Tatar destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güç" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 24. Kırım Tatar Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güç" güdüsel değer tipinin içinde *"Sosyal Güç Sahibi Olmak"* ve *"İnsanlar Tarafından Benimsenme"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kırım Tatar Destanlarında "Güç" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Ulu beyler, vezirler anlaşıp, sordular: " Ey, şah-ı cihan sen bizlere han oldun. Biz sana halkla tabi olduk. Üç yıl oldu cesaret edemedik. Şimdi biz soruyoruz: "Kimin soyundansın, sen kimin oğlusun adın nedir?" diye sordular."[131]

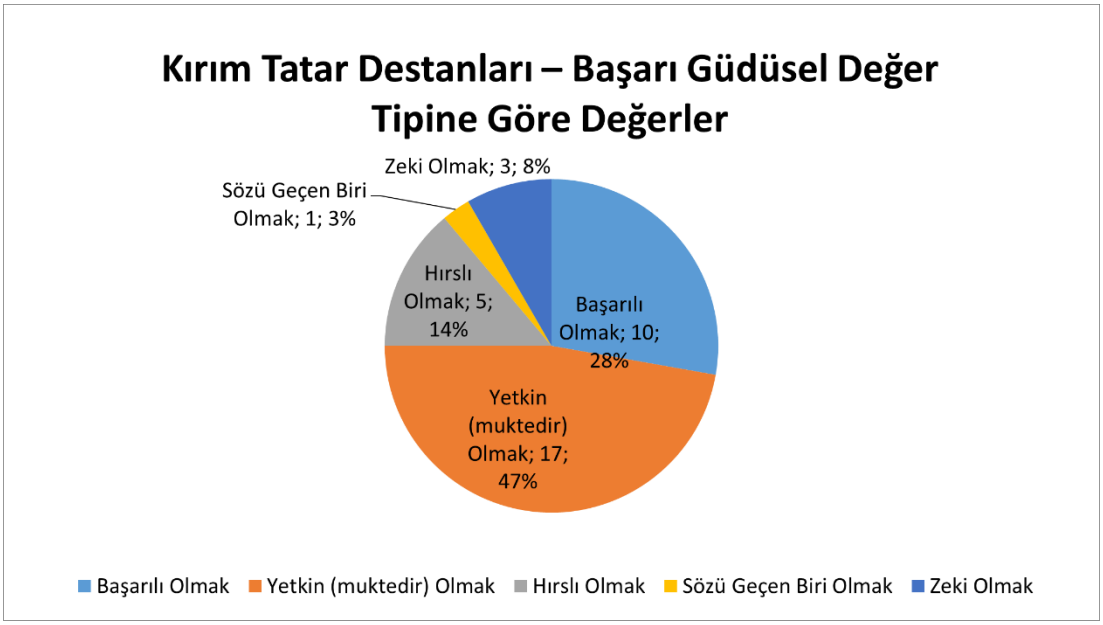
[131] Fatih Urmançı, *Tatar Destanları I*, TDK Yayınları, Ankara 2007, s. 77.

"Çünkü Zayatülek farklı hünerlerde onlara üstün olmasının üstüne, şiirde, domrada usta, tip olarak yakışıklı, güçlülüğü ile meşhur ve bu sebeplerden dolayı han ülkesi, onun büyük kardeşleri Zayatülek'i diğerlerine göre daha fazla sevmişlerdi. "[132]

"Ulu beyler, vezirler anlaşıp, sordular: "Ey, Şah-ı Cihan sen bizlere han oldun. Biz sana halkla tabi olduk. Üç yıl oldu sormaya cesaret edemedik. Şimdi biz soruyoruz: " Kimin soyundansın? Sen kimin oğlusun? Adınız nedir?" diye sordular. Ondan sonra Tülek söyledi: "Ben sizin kendi soyunuzdanım ve yine öz oğlunuzdanım, dedi."[133]

2.1.3.2. Başarı

Kırım Tatar destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Başarı" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 25. Kırım Tatar Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[132] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 113.
[133] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 109.

Elde edilen verilere göre "Başarı" güdüsel değer tipinin içinde *"Başarılı Olmak"* ve *"Yetkin Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kırım Tatar destanlarında "Başarı" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Zayatülek bu zamanki han çocukları neyle meşgul olurlarsa, ne ile şöhret olurlarsa, bu da bunlar gibi eğitim alıp, her işte herkesten üstün oldu. Yani o zamanın hünerlerinden olan at yarıştırma, ok atma, mızrak tutma, güreşme gibi şeylerin hepsinde Zayatülek birinci olup ünlenirdi. Büyü geniş, sınırsız bozkırlarda kuş atıp kuş avlama, bu hususta ustalıkla meşhur olmak büyük hünerlerden sayılırdı."[134]

"Bir süre sonra doğu tarafından bir düşman geldi. Asker halka elçi gönderdi, savaş alanları hazırlansın, dedi. Savaşmaya hazırlanıp, savaştılar. Çok kişiyi öldürdü, bunlara gelen askerin hiç birisi eşit gelmedi."[135]

"Alpamşa: -Benim hünerim var, ben size hünerimi gösteririm, der. İşte benim Akbüz atım var, o şimdi gelir, o yalnız benim değil, Sandugaç'ın da atı. O gelince, biz Sandugaçla ona bineriz, şehir içinden geçeriz. Biz sokaktan giderken bizim arkamızdan pencereler çıkar, işte benim hünerim budur, der. Dışarı çıkar ve ıslık çalar. Akbüz atı gelir. Sandugaç Akbüz atı altın eyerle eyerler. Atı eyerledikten sonra ikisi binip giderler. Bunlar gidince, bunların atların basıp gitmesine kalmadan, pencere camları kırılır."[136]

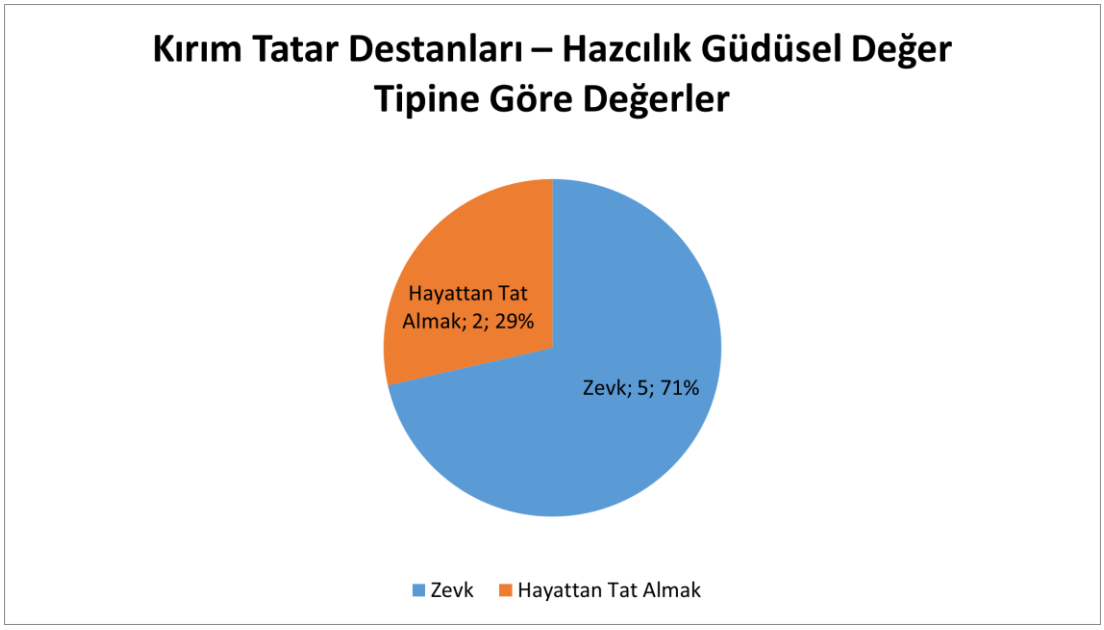
"Üç yıl hanlık yapmamıştı ki, öyle adalet kıldı, bütün viran yurtlar düzeldi. Bu adalet bereketinden sanki koyunlarla kurtlar birlikte yaşar oldu."[137]

2.1.3.3. Hazcılık

Kırım Tatar destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Hazcılık" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[134] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 113.
[135] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 213.
[136] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 238-239.
[137] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 107.

Grafik 26. Kırım Tatar Destanlarının Hazcılık Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Hazcılık" güdüsel değer tipinin içinde *"Zevk"* ve *"Hayattan Tat Alma"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kırım Tatar destanlarında "Hazcılık" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Bir yere geldi, atından indi, eyerini çıkardı, atı bıraktı. Ateş yaktı, şeker şerbeti kaynatıp yemek yedi. Yatıp uyudu. Yedi gün uyudu. Ondan sonra kalktı, bir geyik gördü. O geyiği yakaladı, kesip yüzüp astı, asıp pişirdi, oturup yedi. Büyük kemiğini ağzından küçük kemiğini burnundan çıkardı. Geyiğin etinin tümünü yiyip, çorbasının hepsini içti. Atını tutup, eyerleyip, binip gitti."[138]

""Tülek gelip padişah sarayına ulaştı. Kırk gün yediler içtiler hep birlikte kaldılar."[139]

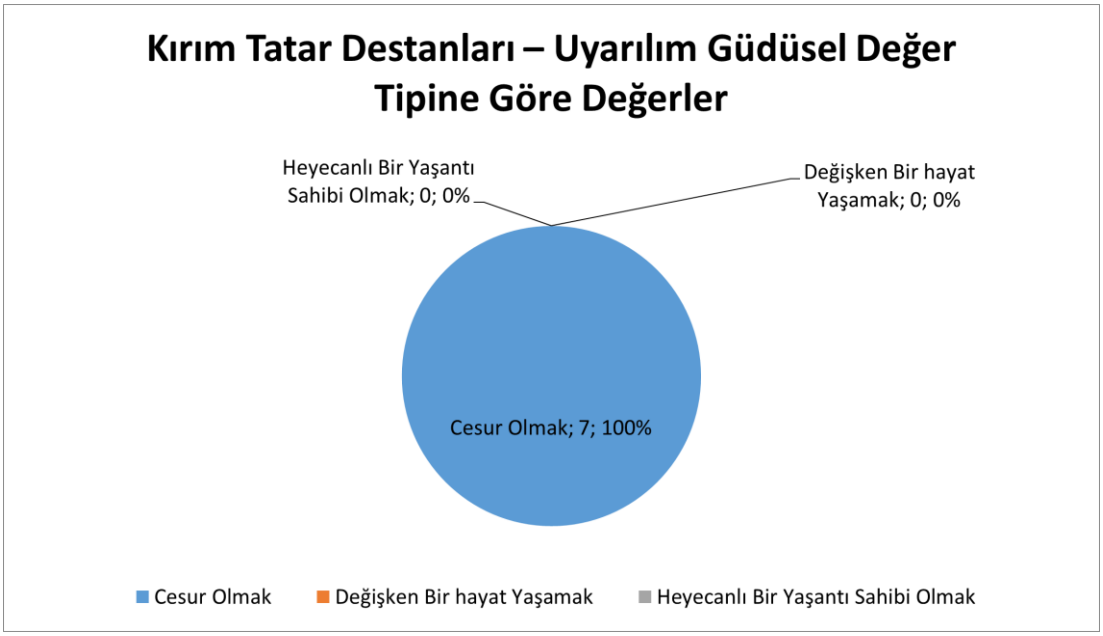
"Orada bir geyik yakaladılar. Topal olan üç ayaklı kazanı yerleştirdiler, /Dolu olan kazanı oturttular, /Geyiği yüzüp astılar, pişirip yediler. /Büyük kemiğini

[138] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 177.
[139] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 49.

ağızlarından aldılar, /Küçük kemiğini burunlarından çıkardılar. /Bir yedi gün yatıp uyudular."[140]

2.1.3.4. Uyarılım

Kırım Tatar destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyarılım" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 27. Kırım Tatar Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyarılım" güdüsel değer tipinin içinde *"Cesur Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kırım Tatar destanlarında "Uyarılım" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Yestey Mönki: -Güreşten de kaçmam, ok atmaktan da kaçmam, sen vur! Yilbegen yumruğunu kaldırdı, Yestey Mönki'ye vurdu. Yestey Mönki yumruğunu yakalayıp Yilbegen'e vurdu. Yilbegen yere battı. Başını kesti, yaktı, külünü göğe savurdu. Yilbegen'in atını alıp evine dönüp geldi."[141]

---

[140] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 181.
[141] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 201.

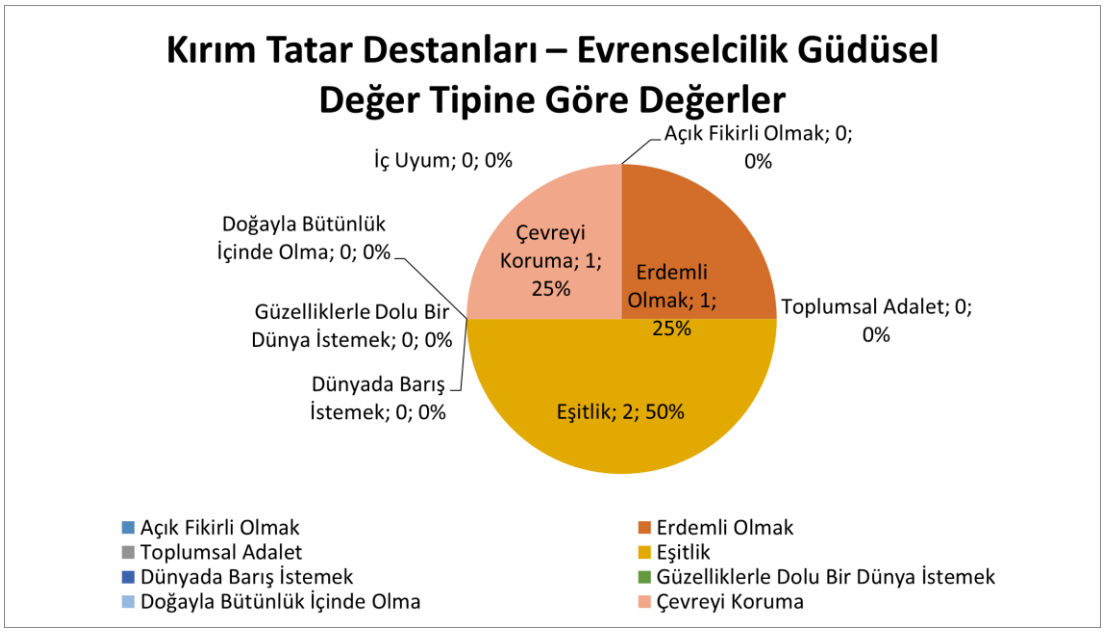
"Kükel Yiğit: -Bu isteyip gittiğin çocuk benim, dedi. Bu yiğit: -Ama sensen, vuruşur musun, güreşir misin? Kara Kükel: -Yok, vuruşmak baba işi! Güreşelim! Gel buraya! Deyip atından indi."[142]

2.1.3.5. Özyönelim

İncelenen Kırım Tatar destanlarında Schwartz'ın değer sınıflamasının "Özyönelim" güdüsel değeri tespit edilememiştir.

2.1.3.6. Evrenselcilik

Kırım Tatar destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 28. Kırım Tatar Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Eşitlik", "Erdemli Olmak"* ve *"Çevreyi Koruma"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

---

[142] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 209.

Kırım Tatar destanlarında "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

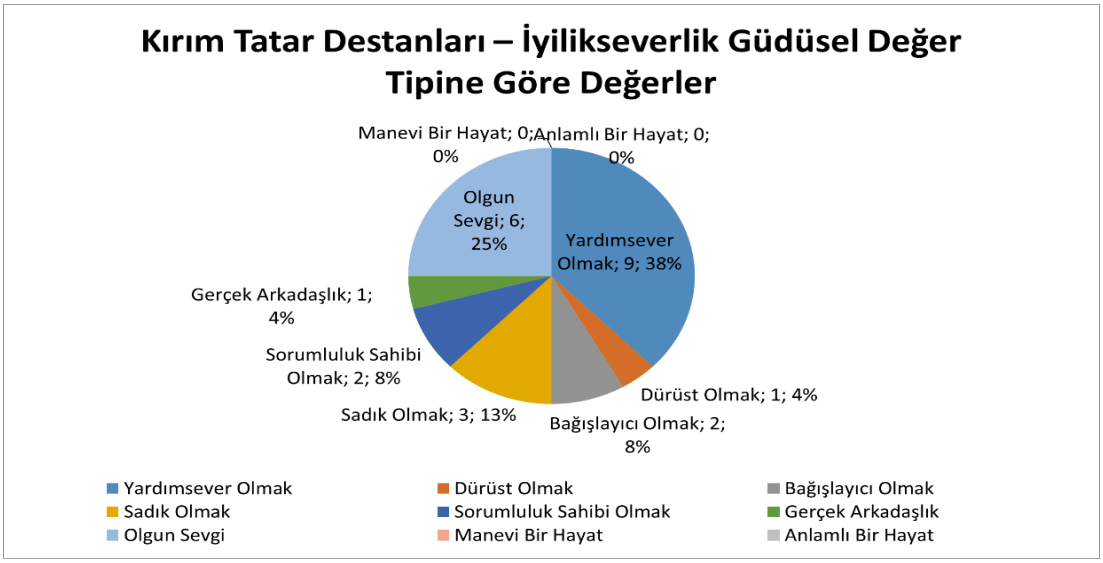
"Yestey Mönki kazancıya geldi. -Koyuna bakıp iştahım açıldı, dedi, çorba verin, içeyim! Kazancı: Yok, vermem! Han ile karısı yiyecek başkasına vermiyoruz. Yestey Mönki bir kemiği aldı, kazanı vurdu, kazan dökülüp gitti. Yestey Mönki'yi sürdü, şehir dışına çıktılar. Yestey Mönki süren kişiyi yakaladı, alnını yırtıp öldürdü. Ayağı ile yere vurdu, oraya gömüp bıraktı. Demir çömçeyi alıp, kazancı olup dönüp geldi."[143]

"Üç yıl hanlık yapmamıştı ki, öyle adalet kıldı, bütün viran yurtlar düzeldi, Bu adalet bereketinden sanki koyunlarla kurtlar birlikte yaşar oldu."[144]

"Üç yıl han olup oturdu. Öyle adalet kıldı, bütün viran yurtlar düzeldi, sanki koyunlarla kurtlar birlikte yaşar oldu."[145]

2.1.3.7. İyilikseverlik

Kırım Tatar destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 29. Kırım Tatar Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[143] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 201-203.
[144] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 107.
[145] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 77.

Elde edilen verilere göre "İyilikseverlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Olgun Sevgi"* ve *"Yardımsever Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kırım Tatar destanlarında "İyilikseverlik" değer tipine örnek metinler:

"Kuşun babası Mişek Alıp'a: -Şimdi iyilik ettin, bizden fazla büyük oldun bizim yavrularımıza. Şimdi sana ne iyilik yapalım? Malımız olsa, mal verirdik, paramız olsa para verirdik. Mişek Alıp kuşlara: -Bana mal, para gerekmez, bana Çüçele denen kuşun derisi gerek."[146]

"Atı alıp çıkmış, eyerlemiş. Ağabeyini kurtarmak için buna binip gitmek ister."[147]

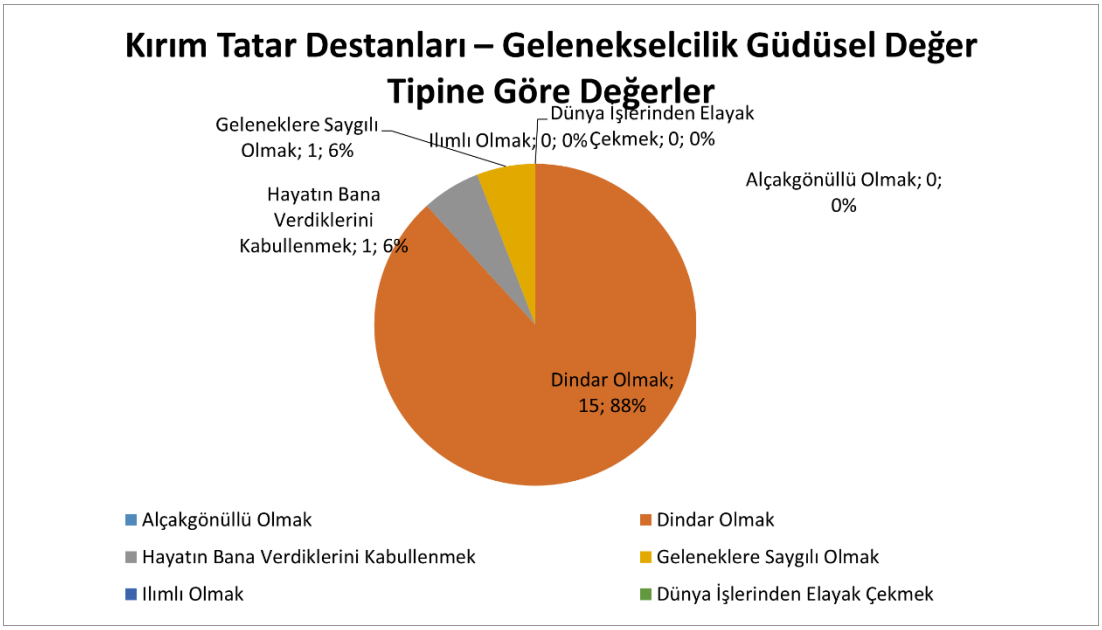
"Geyik: -Senin sığırın var, bu sığırın sütü çıkmayan cana ilaç oluyormuş, diye duyup geldim. Onun sütünü ver bana, bu yavruma içirirsem, ayağı iyi olur. Yestey Mönki dönüp gelip, sığırını sağıp, geyiğin yavrusuna içirdi. Ayağı iyi oldu. Geyik oradan gitti."[148]

2.1.3.8. Gelenekselcilik

Kırım Tatar destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[146] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 191.
[147] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 217.
[148] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 199.

Grafik 30. Kırım Tatar Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Dindar Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kırım Tatar destanlarında "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Bu gece Tülek yatsı namazını kıldıktan sonra iki rekât hacet namazı kıldı. İsm-i Azam Duası'nı okuyup, iman etti. Başını secdeye koyup söyledi: "İlahî, bütün arzularımı nasip ettin. Şimdi bir dileğimi versen. Bu sarayımı, tahtımı, devletimi Rahmanım sen verdin, sen Cabbar'a şükürler olsun. Şimdi bu taht, devlet, halk, mülkümüz ve yine bu Balkan dağını, yabani hayvanları kuşları ile birlikte insan ülkesine yerleştirsen, gücün vardır. Böyle yapmak sana kolaydır, ey Cabbar'ım!" diye gözünden yaş saçtı. Hak Tealâ'ya yalvarıp, çok münacat etti."[149]

"Saraydan çıkıp yeryüzüne indi, tenha yere gitti, teyemmüm aptesti alıp iki rekât hacet namazı kıldı. İsm-i Azam Duası'nı okudu, başını secdeye koydu ve söyledi: " İlahî bütün zorlar sana kolaydır" deyip Hak Tealâ'ya münacat kıldı, söyledi: " Bu kavmi bu güneşin sıcaklığından kurtarıp, sağlık vermek sana kolaydır!" diye yalvarır

[149] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 105.

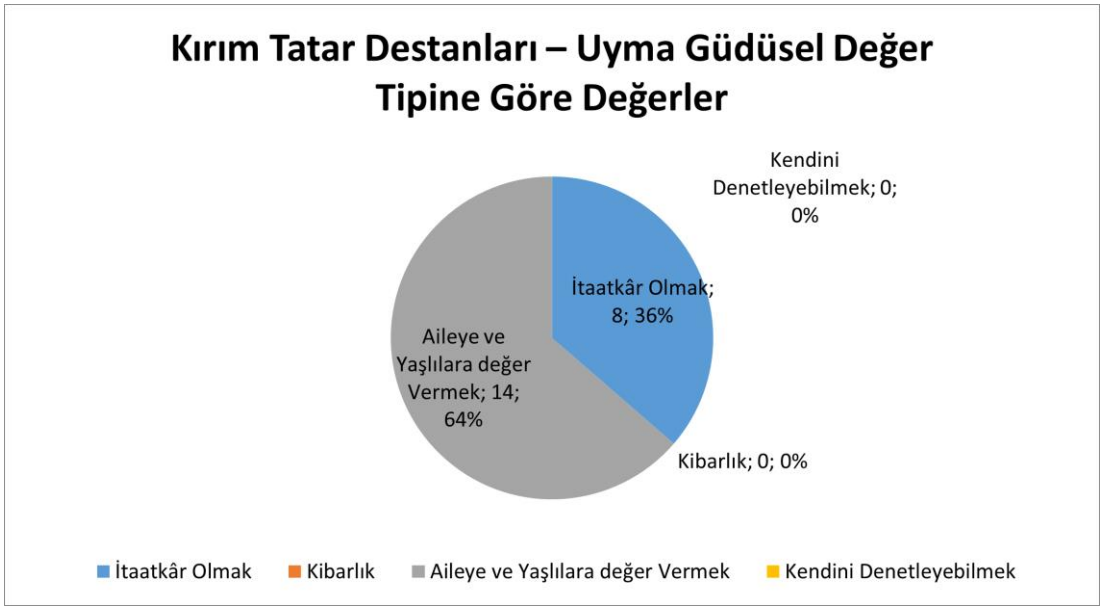
yalvarmaz, serin rüzgâr esip o bal ırmağı, yine o süt ırmağı, yine o dört ırmağı akmaya başladı, herkes kendinden geçip üç gün üç gece uyudu."[150]

"İlahî bütün zor işim sana kolaydır, deyip Hak Tealâ'ya yalvardı. Bu kavme rahmet edip, güneşin sıcaklığını giderip, sevgi vermek sana kolaydır, diye yalvardığında, o an mülayim serin bir rüzgâr esip, bal, süt ve su deryaları akmaya başladı. Bütün halk kendinden geçip, üç gün, üç gece uyudular."[151]

"Tülek hiçbir zaman kulluktan ayrılmazdı, gönlü temizdi."[152]

2.1.3.9. Uyma

Kırım Tatar destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyma" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 31. Kırım Tatar Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyma" güdüsel değer tipinin içinde *"İtaatkâr Olmak", "Kendine Denetleyebilmek"* ve *"Aileye ve Yaşlılara Değer Vermek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

---

[150] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 63.
[151] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 41.
[152] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 81.

Kırım Tatar destanlarında “Uyma” güdüsel değer tipine örnek metinler:

“O halk içinde Tülek'in babası Mirkas Bey de vardı. Tülek ile yanındaki kişiler selamlaşmaya başladılar. Orada selamlaşma sırası Tülek'in babasına geldi, kucaklaşıp selamlaştılar, Tülek'in bütün vücudu titreyip, rengi attı. Bir kızardı, bir düzeldi. Ondan sonra kız Tülek'ten gizlice sordu: "O kişi ile selamlaşırken bütün vücudun titreyip, rengin attı", dedi. Ondan sonra Tülek kıza söyledi: " Ey can muhabbeti, bu kişi benim babamdır, onunla sevişip selamlaşmaktan boyunlarımın hâli gitti. Bunun için titredim", dedi. Kız anladı kaynatasıdır.[153]

“Altayin Sayin Süme hana söyledi: -Toprağımı, suyumu özledim, anama babama dönmek istedim.”[154]

“"-Hey, ihtiyar, yaşlanmışsın, bırak bunu! Ben parçalayayım! Kara Kükel Yiğit bıraktı, gelen oğlu, Yeş Yiğit Alpi, yakalayıp, kaldırıp yere vurdu, toz duman çıktı. Gelen oğlu: -Ey, babam, sizin oğlunuzum, siz benim babamsınız. Timir Alp'ın kızından doğdum, dedi bize izin ver, siz eve dönün! dedi.”[155]

“Hepsi, altınlı dizginlerini alıp sürünün yanına gittiler, Zayatülek'ten başkası dizginlerini şaklatmadan, sürü içinden en iyilerini seçip aldılar. Ama Zayatülek basının sözünü ayak altına aldırmamak için, onun isteği doğrultusunda, dizgini şaklatır. Böylece cılız Akbüz tay ona bakar, Zayatülek de bana nasip bu tay diye Akbüzçe'yi yakalayıp, dizginledikten sonra, Büzçe'nin rengi, kemiği (gövdesi cılız olsa da) iyiliğini, çevikliğini, anladı.”[156]

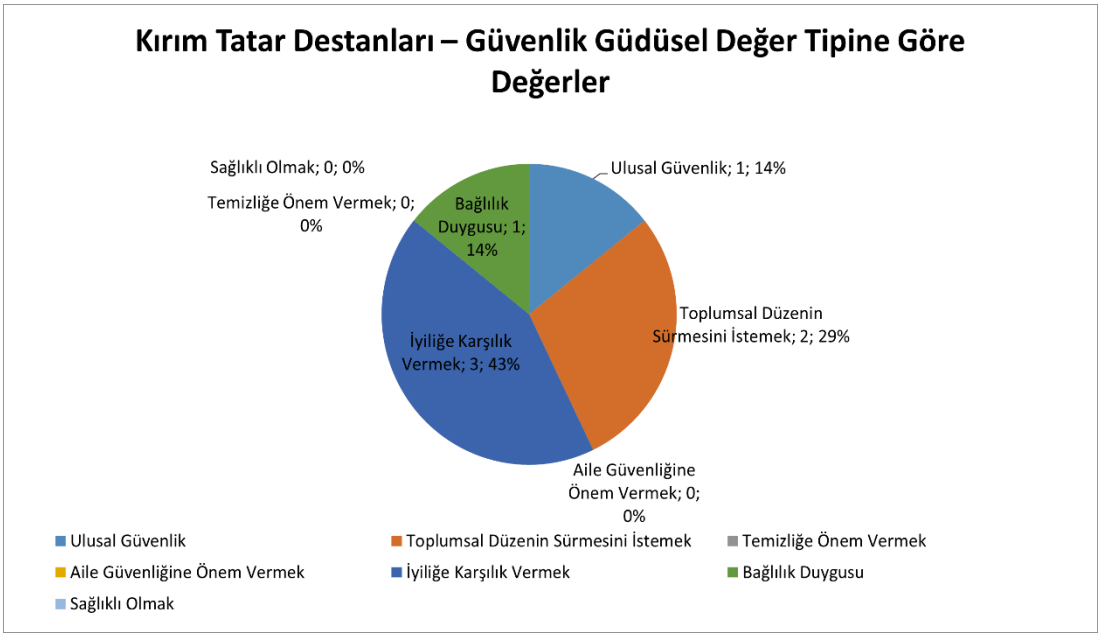
“Tülek onun sözünü dinledi, ürteke suretini yaptı, canlı ürtekesini kızın yanına koyup gitti.”[157]

---

[153] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 107.
[154] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 185.
[155] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 213.
[156] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 113.
[157] Fatih Urmançı, *a.g.e.*, s. 47.

2.1.3.10. Güvenlik

Kırım Tatar destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güvenlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 32. Kırım Tatar Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güvenlik" güdüsel değer tipinin içinde *"İyiliğe Karşılık Vermek"* ve *"Toplumsal Düzenin Sürmesini İstemek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kırım Tatar destanlarında "Güvenlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Şimdi Tebene Kuga Hanım: -Halkını topladın mı düğüne? Dedi. Kara Han: topladım, dedi. Tebene Kuga Hanım: Beni alıp gelen Mişek Alıp'ı getirdin mi? Dedi. Kara Han: -Yok, alıp gelmedim, çağırmadım, şimdi çağırayım, dedi. Alıp geldiler hanın evine. Tebene Kuga Hanım Kara Han'a: Mişek Alıp deryadaki balığın yanağını alıp, getirip kazanına kapak yaptı, o zaman bu iyi işe bir hak verdin mi? At verdin mi? Elbise verdin mi? dedi. Yemek yedirdin mi, ağırladın mı? dedi. Şimdi han Tebene Kuga Hanım'a: -Hakkını şimdi veririm, diye söyledi. Tebene Kuga: -Ondan sonra Mişek Alıp Çüçele kuşunun derisini alıp gelip bu evin tavanını kapatıp, kuyruğunu kapı yaptı. O zaman Mişek Alıp'a hak verdin mi? At verdin mi? Ona elbise verdin mi? Yemek

yedirdin mi ona? dedi. Kara Han: -Yok, hakkını şimdi vereyim, dedi. Tebene Kuga Hanım yine söyledi: -Mişek Alıp ondan sonra beni getirip, altın yerine oturttu. 0 zaman Mişek Alıp'a bir şey verdin mi? Yemek verdin mi? At verdin mi? Kara Han söyledi: -Şimdi ağırlarım onu. Tebene Kuga söyledi: -Şimdi bu kendi hatun kara av köpeği, kancık köpek olsun. Tam o anda havlayarak yürüyüp gitti. Tebene Kuga Hanım yine söyledi: Kendin kara ağaçkakan ol! Uçup git! Ağaç kabuğu gagalayıp, kurt yeyip yaşa! Tam o anda Kara Han ağaçkakan oldu, uçup gitti, ağaç kabuğu gagalayıp, yiyip yaşadı."[158]

"Kuşun babası Mişek Alıp'a: -Şimdi iyilik ettin, bizden fazla büyük oldun bizim yavrularımıza. Şimdi sana ne iyilik yapalım? Malımız olsa, mal verirdik, paramız olsa para verirdik. Mişek Alıp kuşlara: -Bana mal, para gerekmez, bana Çüçele denen kuşun derisi gerek."[159]

"Üç yıl hanlık yapmamıştı ki, öyle adalet kıldı, bütün viran yurtlar düzeldi. Bu adalet bereketinden sanki koyunlarla kurtlar birlikte yaşar oldu."[160]

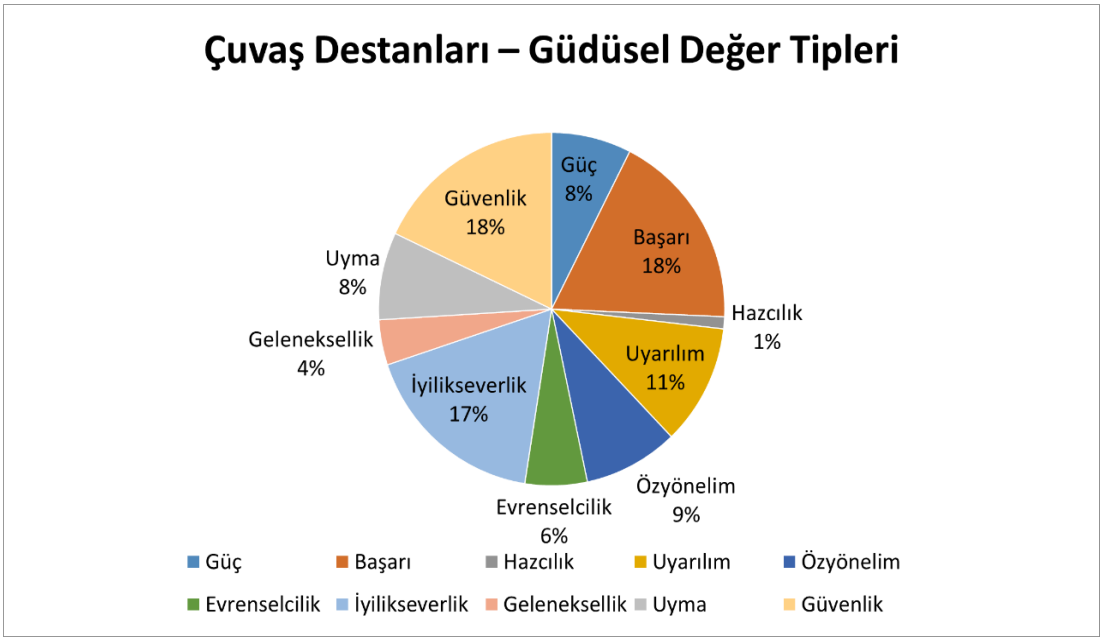
2.1.4. Çuvaş Destanları

Çuvaşlar destan geleneğini koruyamamışlardır. Çuvaş şair ve yazarlar tarafından yapma destan olarak kaleme alınan eserler arasında en kapsamlı olan metin, Şuyın Hivetiri tarafından Ulıp Destanı olarak telif edilmiştir. Hivetiri eserini halk masallarında geçen alp anlatmalarını derleyerek hazırlamıştır.[161] Çuvaş Türkleri genel Türk topluluklarından farklı olarak dil ve din bakımından ayrı bir yerde bulunmaktadır. Bu durum Çuvaş destan metinlerinde aktarılan değerin içeriklerini önemli kılmaktadır.

Çalışmada incelediğimiz "Ulıp" destan metninde tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[158] Fatih Urmançı, *a.g.e.,* s. 195-197.
[159] Fatih Urmançı, *a.g.e.,* s. 191.
[160] Fatih Urmançı, *a.g.e.,* s. 107.
[161] Bülent Bayram, *Ulıp Çuvaş Destanı (Şuyın Hivetiri),* Türksoy, Ankara 2013, s. 11-15.

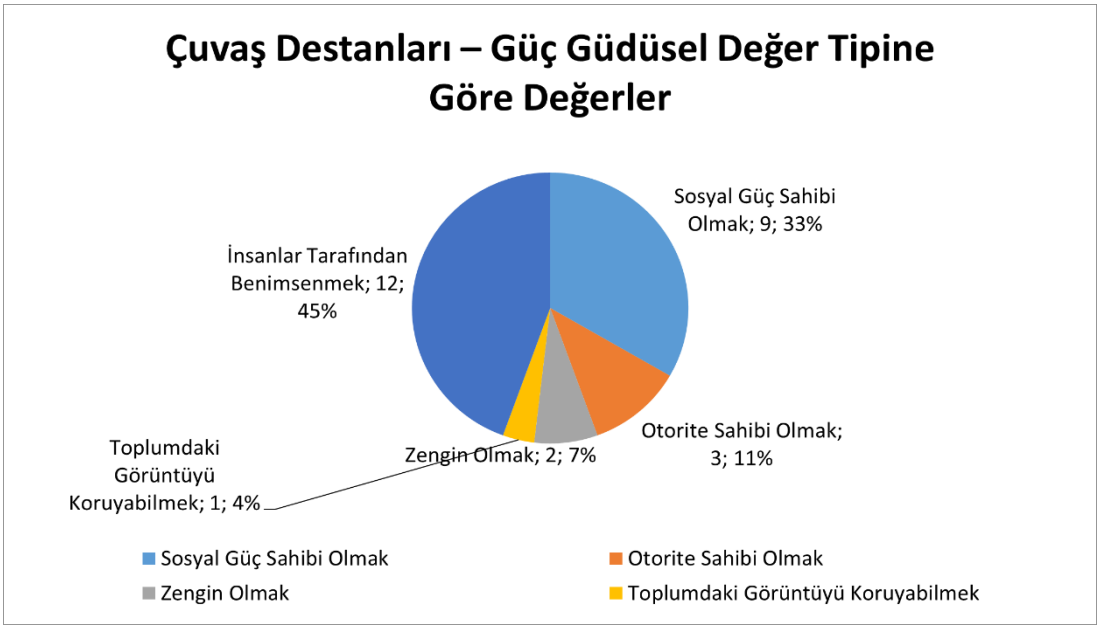
Grafik 33. Çuvaş Destanları – Güdüsel Değer Tipleri

Elde edilen verilere göre Ulıp destan metninde de *"Başarı", "İyilikseverlik"* ve *"Güvenlik"* güdüsel değer tiplerinin ön planda yer aldığını görmekteyiz. Görüldüğü üzere bu Ulıp destanında da Özaşkınlık ve Muhafazacılık değer yönlerinin ağırlık teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim destan metni telif eser olsa da halk muhayyilesinden beslendiği için aktardığı değerler bakımından diğer sahalara ait destanlardan farklılık arz etmemektedir. Bunun yanında destanın dil ve din bakımından Türk dünyasında farklı bir konumda bulunan Çuvaşlara ait oluşu aktardığı değerler bakımından bir ayrışmaya sebep olmamaktadır.

Metinde tespit edilen güdüsel değer tiplerinin kapsadığı alt değerlerin sıklıkları alt başlıklarda sunulmuştur.

2.1.4.1. Güç

Çuvaş destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güç" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 34. Çuvaş Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güç" güdüsel değer tipinin içinde *"Sosyal Güç Sahibi Olmak"* ve *"İnsanlar Tarafından Benimsenmek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Çuvaş destanlarında "Güç" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Beğendirmek için akıl gerek, /Sözün güçlü olması gerek,"[162]

"Çuvaş ülkesinde büyük danışman, büyük kurban başı öldü. Padişahla Sarine halk arasında dolaşan kinayeli konuşmaları duyarlar. Ustaların toplantısında bu kinayeleri anlamaya çalışırlar. Ancak beceremezler. Ulıp toplantıda kinayelerin içini açar, büyük danışman olur. O, büyük kurban başı"[163]

[162] *Bülent Bayram, a.g.e., s.* 139.
[163] *Bülent Bayram, a.g.e., s. 328.*

"Siğeri Şirpü, yaşlı olan, /Güç yönünden yiğit. /Uzun yola çıktığında, /Dostlarıyla bir olunca, /Yaşlı Uslati saygı görür, /İki dostunun arasında"[164]

"Susturdu güzel sözle: /Yeter, başka şey gerek değil, /Büyüyeceksin, büyüyeceksin, /Olacaksın güçlü ve sağlam, /Yaşlı meşeden geçeceksin. /İşin gücün sonsuza kadar /Olsun bütün halk için, /Bahadır gücün ölçüsüz /Olsun ana vatanın için. /Dua sana iyilik görmen için, /İyi işler yapıp yaşaman için."[165]

"Söyledim ben işte böyle: /"Altın sandık, sahibi ol, /Açılmasam düşman için. /Senin koruduğun, kıymetli /Çuvaş için çok gerekli." /Çuvaş halkının gözyaşı /Dayanılmaz ağır derdini, /Ekşiyerek güç alınca /İçilecek zaman gelince /İçireceksin sen ona /Benim seçtiğim gence. /Bu gözyaşını içen /Her zaman aklıyla yürüyen /Doğru ruhlu olmalı, /Yürek atmayana kadar, /Temiz gözü sönene kadar /O halk için yapmalı. /Onu içen o anda"[166]

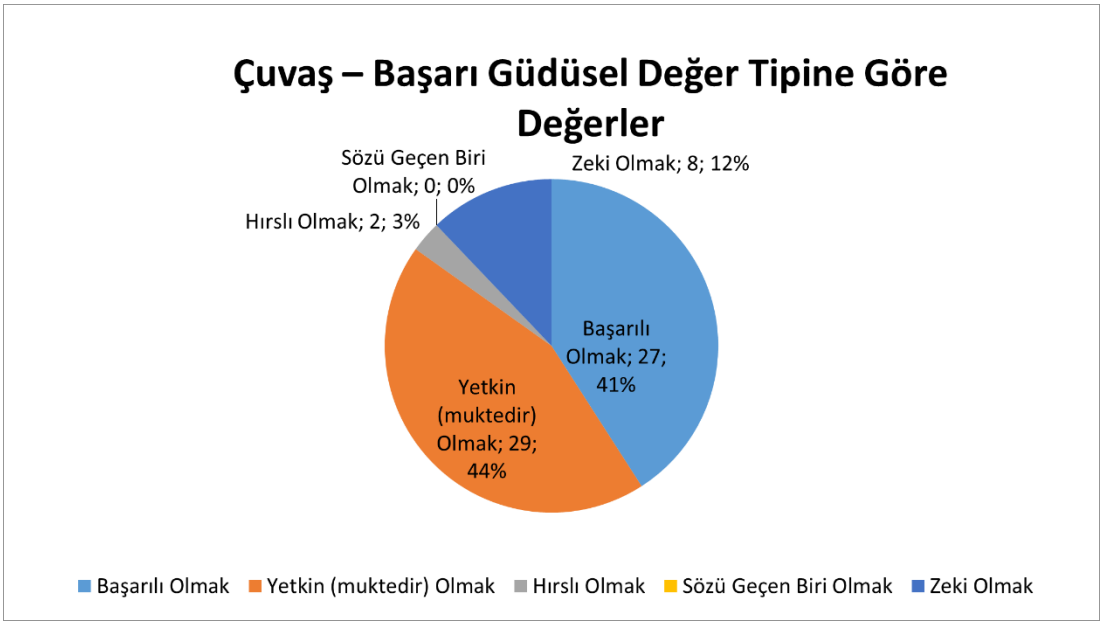
"Salar bırakır meliki /Çuvalından bağladığını. /-Benim sözümü demeye /Şimdi koştur saraya. /Kaleden yedi çağrımda, /Türk yolu dönemecinde, /Ulıp seni bekliyor, /Konuşmak ister de."[167]

2.1.4.2. Başarı

Çuvaş destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Başarı" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[164] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 45.
[165] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 168.
[166] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 164-165.
[167] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 349.

Grafik 35. Çuvaş Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Başarı" güdüsel değer tipinin içinde *"Başarılı Olmak"* ve *"Yetkin Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Çuvaş destanlarında "Başarı" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Hoplar zıplar sabahleyin. /Yelkanatın burnundan /Yedi çağrıma kadar /Islık çalarak ateş çıkar, / Düşmanları korkutarak. /Kulağından fırtına çıkar, /Yaşlı meşeleri eğecek kadar."[168]

"Sen o kadar çalışıp /Eğer yardım etmeseydin, /Yarı sürüyü kaybederdim, /Halka bela getirirdim. /Sen yorulmuş olsan da /Ne kadar dertli olsan da /Aceleyle çıktın barakadan /Köprü koymaya arazide. /Aramşi'den başlayıp /Sır Suyu kıyısına çıkmalı. /Ustalığını göstedin, /Köprü yapmayı başardın."[169]

"Ulıp gider uçarak, /Han izini izleyerek. /Çarığını sallar da /Tepe yapar o yerde. /Ayağının bastığı yerde /Çukur olur yayılıp. /Sık ormandaki kötüler, /Arşuriler, şeytanlar /Onu kesmeye çalışanlar, /Ulıp onları enseler. /Aşlı meşeden korkanlar,

[168] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 52.
[169] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 265.

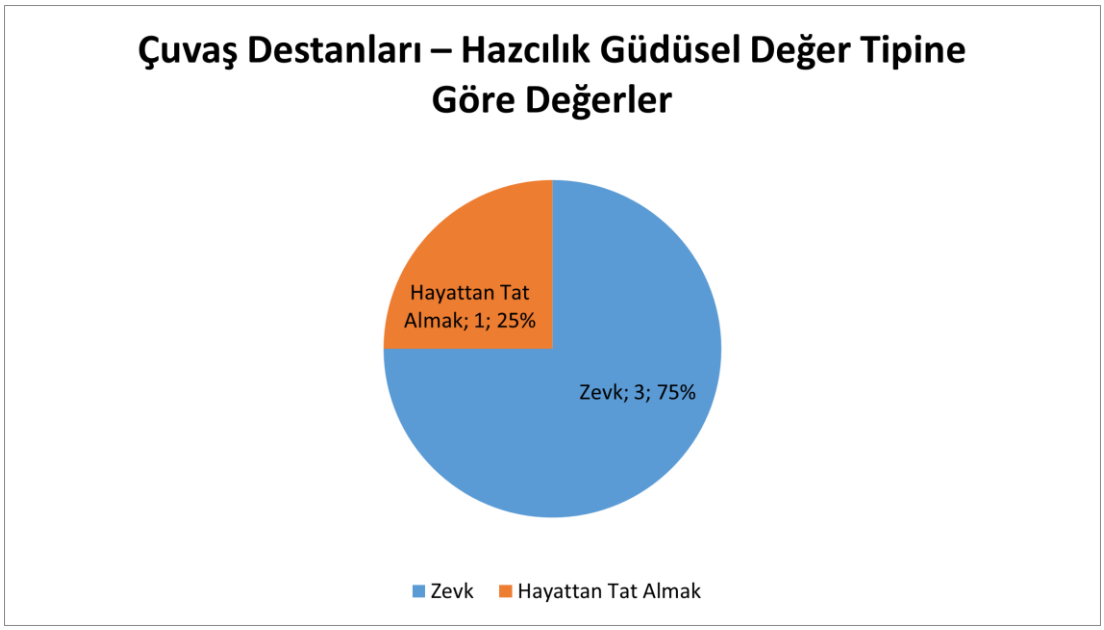
/Yelle düşmeyi unutanlar, /Durdurunca Ulıp'ı /Dönerler tilki otuna. /Çakmak taşından olsa da /Aybaltayla keser ve /Dağıtır bozkıra doğru."[170]

"Bahadır da öfkelenip /Mızrakla keser yılanı. /Yedi başı da yılanın /Koparlar hep birden. /Yılanın başı boynuyla /Birleşene kadar /Ulıp hemen sallar /Aybaltasını parlatıp /Ejderhanın bütün boynu /Düşerler yere doğru."[171]

"Ah annecim, ah annecim, /Sen bana kızdın. /Köy kırına gittim, /Yılan yavrusunu gördüm. /Yılan yavrusu bir insanı, /Garip gördü onu. /Tutup yemeye çalıştı, /O bana da saldırdı. /Küt başlı kuyruğuyla /Çekip aldı yanına, /Kıskaç gibi eliyle /Tutup uçtu ta göğe. /Beni oradan, gökten, /Yere vurmaya çalıştı. /Ancak gücü yetmeyince /O girdi benim altıma. /Küstah yılanı ben de /Çekip vurdum tepeye. /Ben onu ondan sonra /Fırlattım ormana."[172]

2.1.4.3. Hazcılık

Çuvaş destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Hazcılık" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 36. Çuvaş Destanlarının Hazcılık Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[170] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 343.
[171] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 378-379.
[172] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 74-75.

Elde edilen verilere göre "Hazcılık" güdüsel değer tipinin içinde *"Zevk"* ve *"Hayattan Tat Alma"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

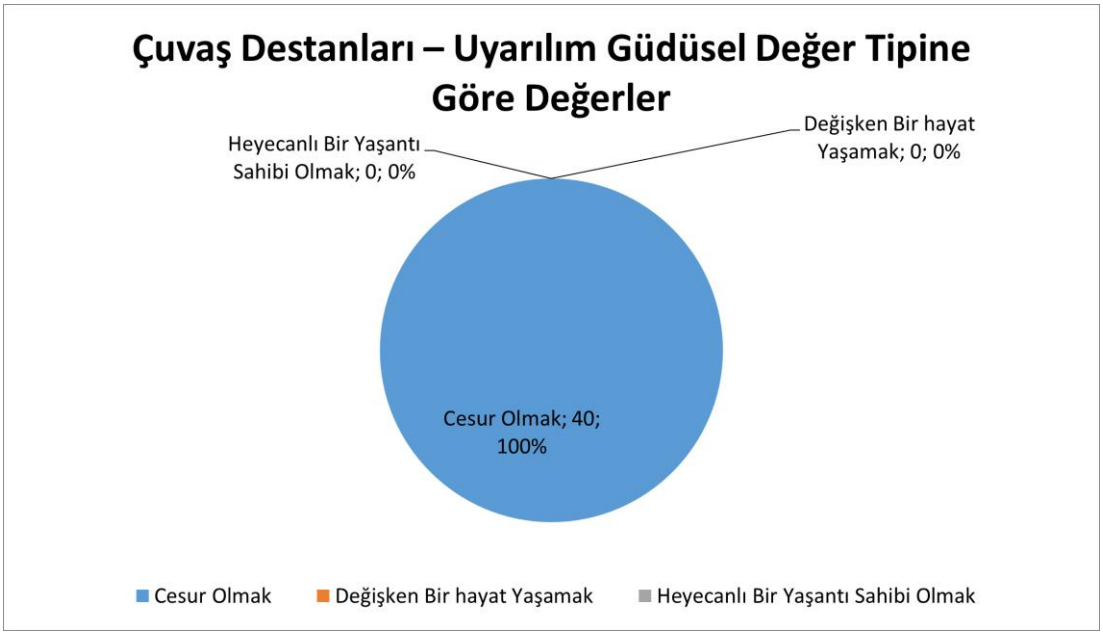
Çuvaş destanlarında "Hazcılık" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Ulıp'ı çabucak /Uyandırmaya çalıştı. /Ancak Ulıp aldırmaz, /Silkelesen de kalkmaz. /Horlayarak uyur, /Burnundan yel uğuldar."[173]

"Ulıp tatlı uykuda, /Ölü gibi yatıyor, /Ordan buradan battığını /Hissetmez hiçbir şey. /Bazen uyku halinden /Ya da düş gördüğünden /Yüzünü siler eliyle"[174]

2.1.4.4. Uyarılım

Çuvaş destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyarılım" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 37. Çuvaş Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[173] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 194.
[174] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 280.

Elde edilen verilere göre "Uyarılım" güdüsel değer tipinin içinde *"Cesur Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Çuvaş destanlarında "Uyarılım" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Bahadır da öfkelenip /Mızrakla keser yılanı. /Yedi başı da yılanın /Koparlar hep birden. /Yılanın başı boynuyla /Birleşene kadar /Ulıp hemen sallar /Aybaltasını parlatıp /Ejderhanın bütün boynu /Düşerler yere doğru."[175]

"Orda gördü şunları: /Küçük kızı Silpi'yi /Düşman tutmak ister, /Onu cariye yapmak ister. /Nuhrat padişah Urtem'le /Arslan gibi ikisi de /Savaşıyorlar düşmanla"[176]

"Küstah düşman Bulgar'a /İşte böyle saldırır. /Çuvaş boyun eğmez, /Düşmanı bir daha dağıtır,"[177]

"Ulıp hiç ürkmez, /Köprüdeki halıya, /Öfkelenmiş olsa da,"[178]

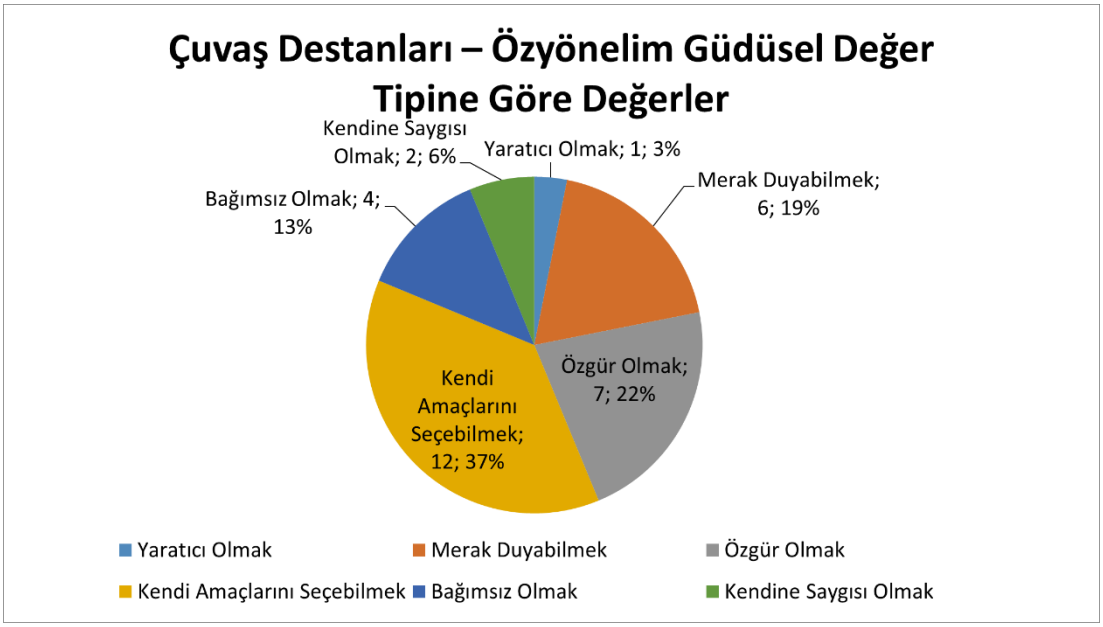
"Bir kap daha doldurarak /İçer Ulıp ilacı. /İçer içmez girip vücuda /İşte başladı yayılmaya /Şimdi ben artık, büyükanne, /Söyleyeceğim söze göre, /Dağıtıyorum tepeleri."[179]

2.1.4.5. Özyönelim

Çuvaş destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Özyönelim" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[175] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 378-379
[176] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 516.
[177] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 489.
[178] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 250.
[179] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 168.

Grafik 38. Çuvaş Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Özyönelim" güdüsel değer tipinin içinde *"Kendi Amaçlarını Seçebilmek"* ve *"Özgür Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Çuvaş destanlarında "Özyönelim" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Ben, insanoğluyum da, /Dayanamıyorum onlara, /Gök gözümü kapayana dek, /Toprağa girip yatana dek /Savaşacağım onlarla."[180]

"Erkek söyler kadına: /Yaşlı Kirişmet yüzünden /Macar halkı sıkıntıda, /Dayanılmaz dert görür. /At'ın boyu bitiyor. /-Yardım etmeli Arpat'a, /Azap gören halka, /Dedi Ulıp kılıç çekip, /Yelkanat'ı çağırıp."[181]

"Bir kap daha doldurarak /İçer Ulıp ilacı. /İçer içmez girip vücuda /İşte başladı yayılmaya /Şimdi ben artık, büyükanne, /Söyleyeceğim söze göre, /Dağıtıyorum tepeleri."[182]

"Cevap verdi işte böyle: /Bedava hayat hayat değil, /Satılmış kişi kötüdür. /Satılmış olana dek /Yerdeki çöp olurum. / Bunu unutma hiçbir zaman, /Ne kadar ağır

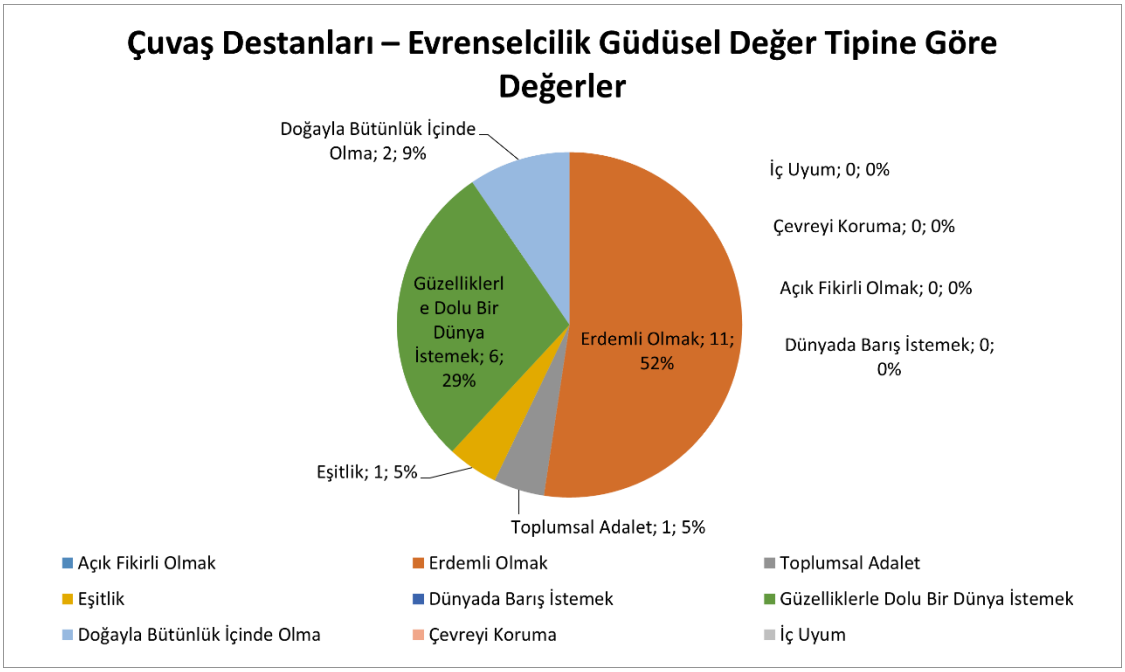
[180] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 273.
[181] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 437.
[182] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 168.

olsa da, /Çuvaş'ın alın yazısı / Çuvaş'ta olur, yalan demem. /Yalansa beni yer yutsun."[183]

"Kimin kızağıyla gidiyorsan /Onun türkünü söylersin."[184]

2.1.4.6. Evrenselcilik

Çuvaş destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 39. Çuvaş Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Erdemli Olmak"* ve *"Güzelliklerle Dolu Bir Dünya İstemek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Çuvaş destanlarında "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Akçe para veren /Altından da kıymetli, /Çakmak taşı veren /Çakmak taşından sağlam. /Orak tırpan veren /Tarla işinde çalışkan, /Kılıç ok veren /Çelik

[183] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 423.
[184] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 109.

kılıçtan sağlam. /Kovayla bal veren /Çuvaşlar için bal gibi, /Ak yumurta veren /-Tertemiz ol ölene kadar.''[185]

''Cevap verdi işte böyle: /Bedava hayat hayat değil, /Satılmış kişi kötüdür. /Satılmış olana dek /Yerdeki çöp olurum. / Bunu unutma hiçbir zaman, /Ne kadar ağır olsa da, /Çuvaş'ın alın yazısı / Çuvaş'ta olur, yalan demem. /Yalansa beni yer yutsun.''[186]

''Söz sıraladı işte böyle: /-Taşlar iyi ruhlu da /Kendileri düştükleri yerde /Kaynak olacak akacak. /Bu da kalacak geleceğe: /Bu suyu kız beğensin, /Ondan yatıp su içsin, /Bu yerde gece geçirsin, /O erkeğiyle karşılaşsın, /Birbirini sevsinler, /Bu yere köy kursunlar, /Yeni nesil yetiştirsinler. /Pattır köyler bu desinler''[187]

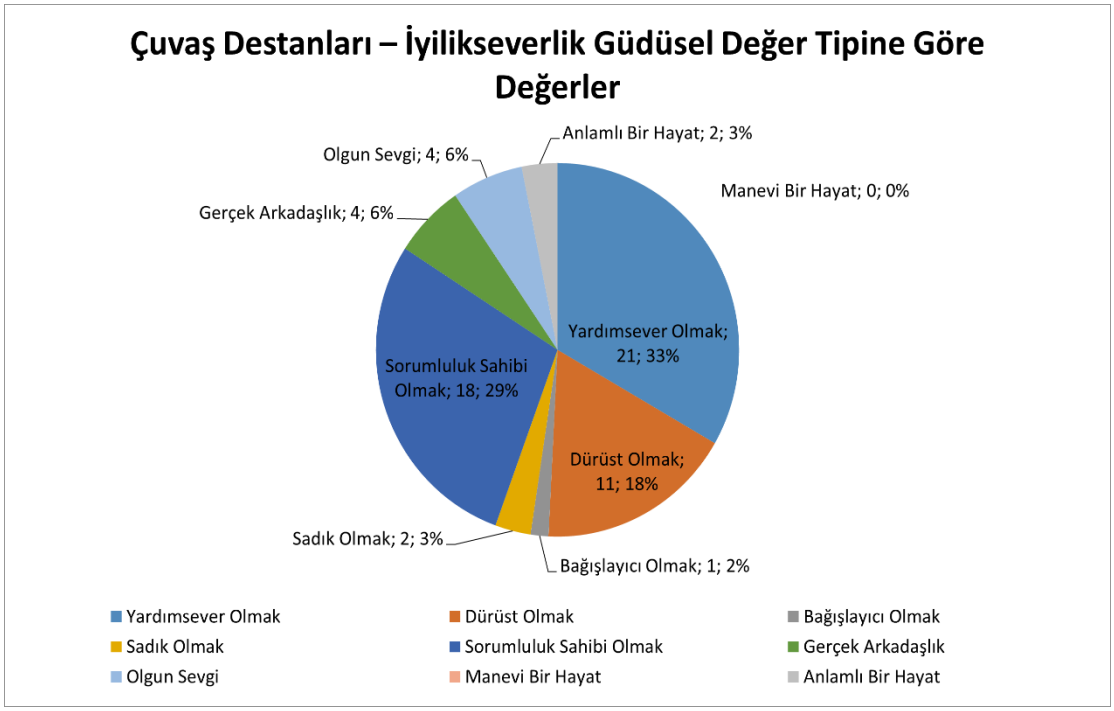
''Yalanla ilerleyebilirsin, /Ancak dönersin geriye. /Kötü yalancı isimle /Doğru ol da sakin ol, /Kimseye yapma kötülük. /İnsanın iyi adı yayılır, /Artar böyle itibarı.''[188]

2.1.4.7. İyilikseverlik

Çuvaş destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[185] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 63.
[186] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 423.
[187] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 177.
[188] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 109.

Grafik 40. Çuvaş Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "İyilikseverlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Sorumluluk Sahibi Olmak"* ve *"Yardımsever Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Çuvaş destanlarında "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Söz söyler seçerek: /-Ulıp, beni dinle, /Ben sana gerekliyim, /Çantandaki yemeği /Önüme koyup yedir. /Ulıp da sabahtan beri /Yememiş bir lokma. /Martıya yine de /Yemek verir aceleyle."[189]

"Aygır başlar konuşmaya: /-Gerçekten kalbin iyi, /Kurtardın ölümden beni. /Doyurdun, suladın, /Ayağa kaldırdın. /Keyfim yerine geldiğinden /Teşekkür ediyorum yürekten."[190]

"Ulıp ilaç otuyla /Buralarda yetişenle, /Hastalanan insanları /Gece gündüz sağaltır, /Ayak üstüne kaldırır."[191]

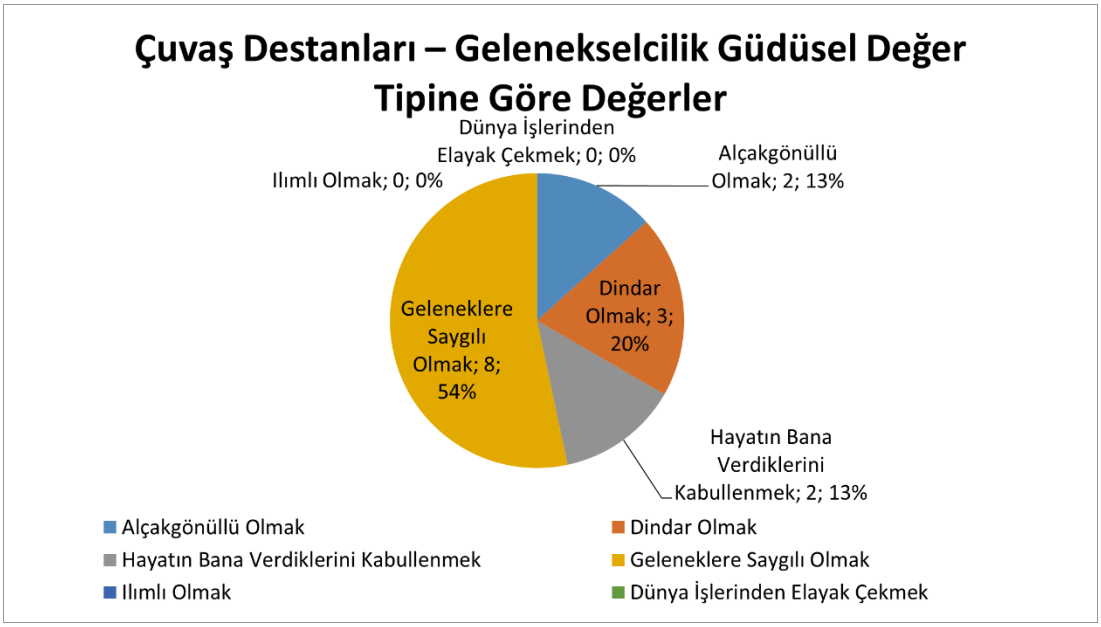
[189] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 137.
[190] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 296.
[191] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 440.

"Çeke çeke parçalar, /Kölelikten kurtulur. /Ulıp kötü Kalay'ı /Yumruklar çenesinden. /Tutar çeker karnından, /Onu yarar ortadan. /Kırk ülke insanı, /Zayıflayıp gidenler, /Çıktılar sincap yavrusu gibi. /"Nasıl da onlar eve doğru /Yola çıktılar zayıflıktan /Ulıp düşünür içinden. /Gözlerinde üzüntüsü. /Kalay Han'ın fiçısından /Güç suyu içtin dibine dek. /Ben bu suyu tekrar /Gariplere vermeliyim.""[192]

"Ulıp tekrar cevap verdi: /-Hayır yenge, ben oraya /Ne olsa da gitmeliyim, /Oradaki yolu açmalıyım. /O Akarsu tarafına,"[193]

2.1.4.7.1. Gelenekselcilik

Çuvaş destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 41. Çuvaş Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Dindar Olmak"* ve *"Geleneklere Saygılı Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

---

[192] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 374-375.
[193] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 127.

Çuvaş destanlarında "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Yaşlı Menteley dua edip /Yuvarlak büyük ekmeği /Çevirip böldü üç parçaya. /Hep parçaya töreye göre /Ufalayıp biraz tuz, /Peynir, şırttan parçaları. /Ekmek parçasını üçünü /Yemelerini isteyerek /Sırayla dağıttı."[194]

"Lezzetli orman yemeği. /Ne zahmeti, konuşma, /Yolcuya yemek ver, /Çuvaş adeti böyle, Olan olur böyle."[195]

"Diz çöküp dua edince, /Ocak çevresinde dönünce, /Töre türküsünü söyleyince, /Çikeş evine çıktı. /Aksakallar ön köşede, /Kızlar ocak başında. /Ekmek kesmeye başladılar. /Tuzla peyniri, /Pişmiş kazı parçalayıp /Pliska verdi düzenlice. /Yedirmek için halka."[196]

"Gönüllerini etmeye, /Bize geleneğin dediği gibi /Gidip alın Don suyunu. /Don suyunu, biraz soğuğunu, /Tuna gözü gibi temizi"[197]

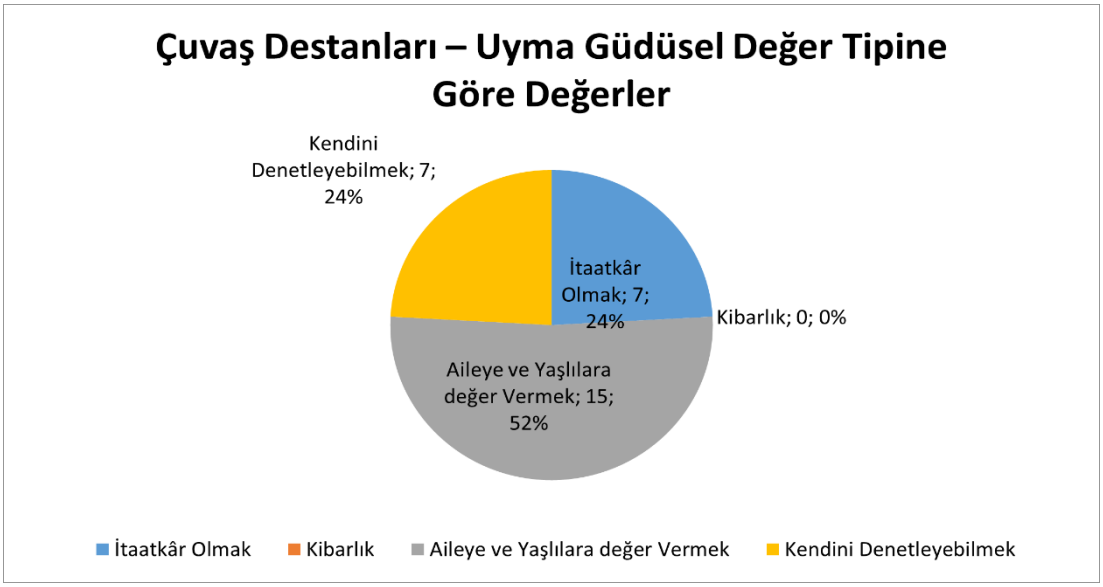
"Tuz, ekmek hayatta /Karşı karşıya şeyler. /Bunu babacım padişah da /Hep aklında tutmalı."[198]

2.1.4.8. Uyma

Çuvaş destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyma" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[194] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 234.
[195] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 360.
[196] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 63.
[197] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 464.
[198] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 501.

Grafik 42. Çuvaş Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyma" güdüsel değer tipinin içinde *"İtaatkâr Olmak", "Kendine Denetleyebilmek"* ve *"Aileye ve Yaşlılara Değer Vermek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Çuvaş destanlarında "Uyma" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Sadece umutla zengin olan /Yaşlanır buharlaşarak. /Ondan düşman korkmaz. /Savaş yoluna çıkana kadar, /Kılıcı sallayana kadar /Aklını geliştirmeli, /Erkek hesabına girmeli. /Erkek denen şöyle olur: /Çift sürer, tarla sürer /Güneş batana kadar, /Tuzlu ter çıkana kadar. /Ev kurar kırkına kadar, /Köye güzellik sokana kadar. /Hayvan korur sürüyle, /Şırttan yer misafirle."[199]

"Hazırladı suyu o. /Yetmiş yedi ottan /Faydalı ilaç yaptı. /Yeni banyoda her gün /Ulenke'yi yıkadı o. /Anasının öğrettiği gibi /Sağalttı yaşlığı o. /Birer birer temizledi /Yaşlı Ulenke'nin saçını /Saçıyla sakalını /Dualı suyla yıkadı o. /Başbuğun saçı ak pamuk /Kıvırcıklandı şimdi o."[200]

"Yaşlı nine, yardım edeceğim, /Kara budunu, unutmayacağım."[201]

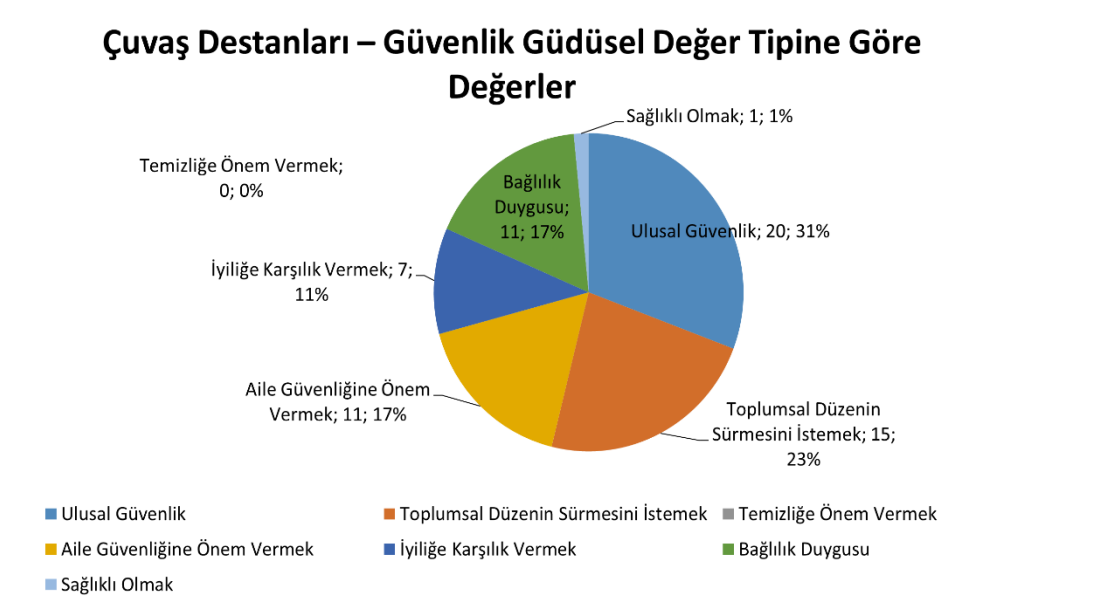
[199] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 105-106.
[200] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 383.
[201] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 169.

"Dedi yavaşça Sarine /Yaşlı babasını biraz kırarak. /Senin sözünden çıkmayacağım, /Senin istediğini yapacağım."[202]

"Bunun için de sözü /Onun şöyle oldu: /-Ne yapacaksın hayatta /Görmen gerekeni göreceksin, /Dayanacağına dayanacaksın."[203]

2.1.4.9. Güvenlik

Çuvaş destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güvenlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 43. Çuvaş Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güvenlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Ulusal Güvenlik"* ve *"Toplumsal Düzenin Sürmesini İstemek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Çuvaş Destanlarında "Güvenlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

---

[202] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 207-208.
[203] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 206.

"Şöyle söyler yürekten: /Anavatan sıkıntıda, /Bütün Çuvaş savaşta. /Evden insanca? / Halktan ayrı kalmayın, /Halkla beraber yürüyün."[204]

"Susturdu güzel sözle: /Yeter, başka şey gerek değil, /Büyüyeceksin, büyüyeceksin, /Olacaksın güçlü ve sağlam, /Yaşlı meşeden geçeceksin. /İşin gücün sonsuza kadar /Olsun bütün halk için, /Bahadır gücün ölçüsüz /Olsun ana vatanın için. /Dua sana iyilik görmen için, /İyi işler yapıp yaşaman için."[205]

"Çağıldıyor Don Irmağı, /Çağıldamaz Don ırmağı, /Çağlıyor gözyaşı, halkın derdi. /Büyük Çuvaş ülkesinde /Dans, türkü sesi yok, /Çünkü her yerde: /Şehirlerde köylerde /-Düşman yağmalıyor, / Evleri barkları yakıyor. /Güneş annesi, yardım et, /Düşmanı sen yak, /Uslati'ye güç ver, /Evinin yolunu göster!"[206]

"Tamamen bitmiş halkta /Bahadır nasıl doğar?"[207]

"Yeni çifti kutlayıp /Şöyle dua eder: /-Evlenmek bizden çıkan adet değil. /Hayvanlar da evlenip /yavruluyorlar, /Arılar da evlenip bal yapıyor, /Siz de bugün evlenip önümüzdesiniz. /Bizi doğurdular, siz de böyle doğurun. /Bize sevip baş eğdiler, /size de böyle /saygı göstersinler /Asma kuşu gibi sevinçle yaşayın, /Kara samur gibi yumuşayıp yaşayın. /Kuş gibi çiftleşip iki kişi yatıp /üç kişi kalkın. /Ay gibi büyük olun, fındık gibi /Gündüzki ya da gecedeki işi koymadan /bilip durun. /Bu hayatın tutacağıdır. /Karın hamile olsun, on iki /çocuk doğursun, /Dokuzu oğlan olsun, üç kız olsun, /Oğullar köylüye, komşuya /yararlı olsun /Kızlar yabancıya yararlı olsun. /Nesilden nesile filiz veren olsun, /Baba ayağı yerine oğlu bassın, /Gelini kaynanasını saygılı olsun. /Ayağının yerine bassın. /Peyke dolu çoluk çocuk, bahçe dolu /hayvan olsun. /Kiler dolusu ekmek tuz olsun, /Ambar dolusu tahıl olsun. /Ambardakinin, kilerdekinin /bereketli olsun. /Bir liradan yüz lira olsun. / Tanrıdan korkun, insandan utanın, /Evdeki sözü köye alıp gitmeyin, /Köydeki sözü eve alıp getirmeyin, /Köylüye yararlı olsun, /Ana baba sözünden çıkmayın, /Asık suratlı öfkeyle gezmeyin. /Söylediklerimi unutmayın. /Kadın erkek ardına girip yatmayın, /Kadından sır almaya

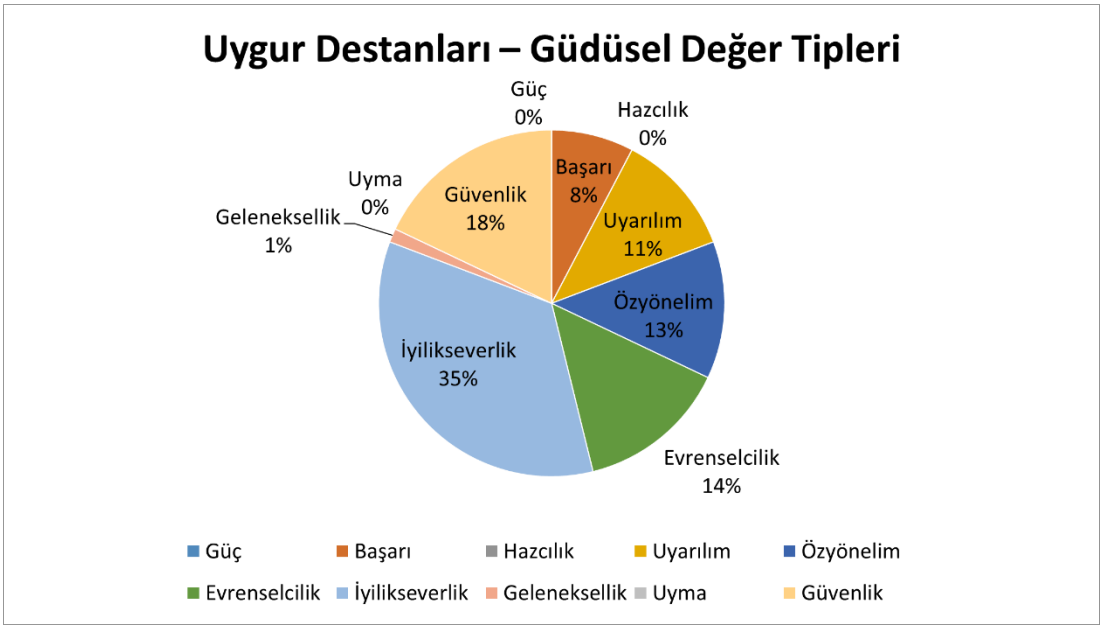
---

[204] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 52.
[205] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 168.
[206] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 56.
[207] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 247.

kalkmayın. /Su kıyısına gidince arkadaki insanı /bekleyip tutmayın. /Öndeki insanını yakalayıp geçsin. /Konuşup mutlu olup /yaşlanana dek yaşayın. /Ayaktaki çizme başa bağlanana /dek yaşayın. /Boyundaki surpanı çizme yerine giyene /dek yaşayın."[208]

2.1.5. Uygur Destanları

Uygur sahası Türk destancılık geleneği açısından ayrı bir öneme sahiptir. Destancılık geleneği meddah denilen destan anlatıcıları tarafından yakın geçmişe kadar devam ettirilmiştir. Uygur destanları üzerinde Doğu Türkistan'da ve Türkistan coğrafyasının diğer memleketlerinde birçok bilimsel araştırma yapılmış, sahalardan derlenen metinler yazıya geçirilmiştir. Aşk ve kahramanlık Uygur destanlarının temel konularıdır. Çalışmamızda Uygur destanlarından kahramanlık konularının işlendiği "Nozugum" ve "Abdurrahman Hoca" destan metinleri incelenmiştir. Tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 44. Uygur Destanları – Güdüsel Değer Tipleri

Elde edilen verilere göre *"İyilikseverlik", "Güvenlik" ve "Evrenselcilik"* güdüsel değer tiplerinin ön planda olduğu gözlenmiştir. İncelenen metinler elde edilen veriler ele alındığında Uygur sahasında da ağırlığın Özaşkınlık ve Muhafazacılık değer yönlerinde olduğunu gözlemlemekteyiz. İncelediğimiz destan metinlerinde yer alan

[208] Bülent Bayram, *a.g.e.*, s. 435-436.

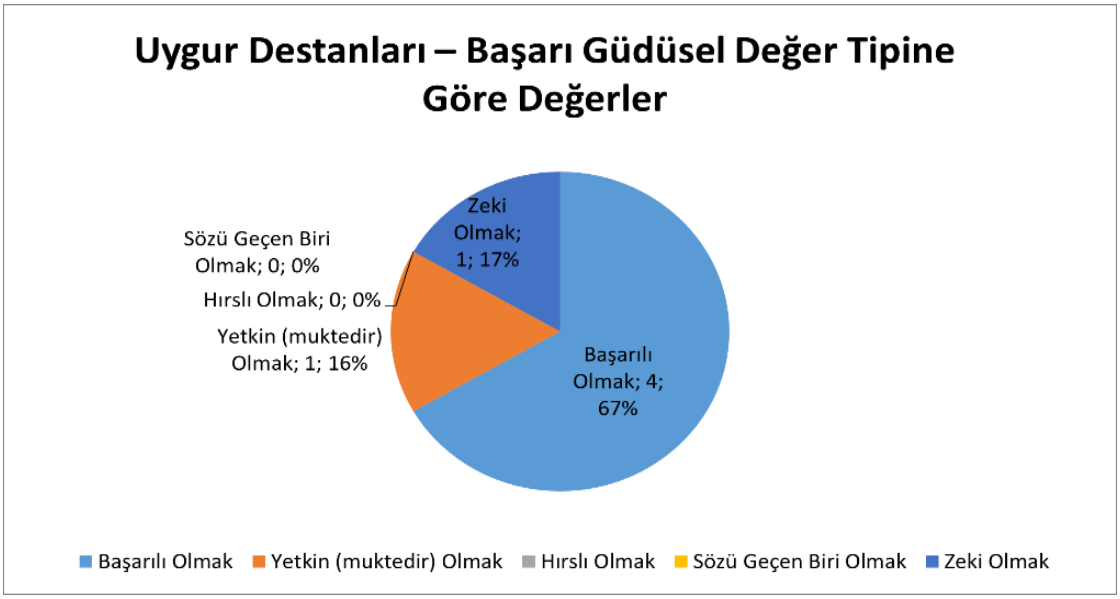
güdüsel değer tiplerinin kapsayan alt değerlerin sıklıkları aşağıdaki alt başlıklarda sunulmaktadır.

2.1.5.1. Güç

İncelenen destan metinlerinde Schwartz'ın Değer sınıflamasında yer alan "Güç" güdüsel değeri tespit edilememiştir.

2.1.5.2. Başarı

Uygur destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Başarı" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 45. Uygur Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Başarı" güdüsel değer tipinin içinde *"Başarılı Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Uygur destanlarında "Başarı" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Han bu fikre katıldı, /Çalı çırpılar yığıldı. /Kartal gibi Ahmet Han, /Ateş tufanı olup süzüldü. /Düşmanlar her yana dağıldı. /Ahlar, feryatlar içinde /Demir kapı açıldı. /Mızrak, kılıç darbesiyle, /Binlerce asker kırıldı. /Sağ kalanlar bayrak açıp,

/Esirlerin yanına sürüldü. /Ecel ile buluştu. /Şehitler yurdu Hoten'de /Mum çerağlar yakıldı. /El ve ayaktaki zincirler /Parçalanıp atıldı."[209]

"Ayar ayları kovaladı, /Günler günleri kovaladı. /Abdurrahman Han Hoca, /Arslan gibi er oldu. /Şimşir gibi vücuduna, /Volkan gibi güç doldu. /Ertunga gibi yetişip /Her adımda düşmanı /Yer ile bir etti."[210]

"Elkıssa, kandırma yoluyla Nozugum'u elde edemeyen bey zorluk gücüne dayanıp pis elini ona uzattı. Diz bükmeyen Nozugum, düğün gecesi beyi boğarak öldürüp albastıların mağarasından kaçtı. Pek çok dağ tepe ve yokuşları aştı. Nozugum'un arkasına bir sürü takipçi düştü. Nozugum çöllerde dolaşıp, kamışlıkta gizlenip altı aya kadar cellâtlara teslim olmadı."[211]

2.1.5.3. Hazcılık

İncelenen destan metinlerinde Schwartz'ın değer sınıflamasında yer alan "Hazcılık" güdüsel değeri tespit edilememiştir.

2.1.5.4. Uyarılım

Uygur destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyarılım" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[209] Alimcan İnayet, *Uygur Destanları I*, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 104.
[210] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 95.
[211] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 19.

Grafik 46. Uygur Destanlarının Uyarılma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyarılım" güdüsel değer tipinin içinde *"Cesur Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Uygur destanlarında "Uyarılım" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Han bu fikre katıldı, /Çalı çırpılar yığıldı. /Kartal gibi Ahmet Han, /Ateş tufanı olup süzüldü. /Düşmanlar her yana dağıldı. /Ahlar, feryatlar içinde /Demir kapı açıldı. /Mızrak, kılıç darbesiyle, /Binlerce asker kırıldı. /Sağ kalanlar bayrak açıp, /Esirlerin yanına sürüldü. /Ecel ile buluştu. /Şehitler yurdu Hoten'de /Mum çerağlar yakıldı. /El ve ayaktaki zincirler /Parçalanıp atıldı."[212]

"İnfaz meydanı insan seline dönüştü. Nozugum göz yaşlarını tutamayan kardeşlerine bakarak: -Aziz vatandaşlarım, zalimler beni darağacına asmak istiyor. Ellerinden geleni yapsınlar, ben ölümden korkmuyorum. Ben öleceğim, ama kavim kardeşlerim ölmez dedi ve tir tir titremekte olan cellâtlara hitap etti: Emrini ver cellât, /Beni darağacına asmaya. /Halkın kısası yerde kalmaz, /Sana yol yok kaçmaya. /Beni darağacına asarken, /Dikkat et öz aşına. /Ruhum gürz-i ümit olup, /Bir gün değer başına."[213]

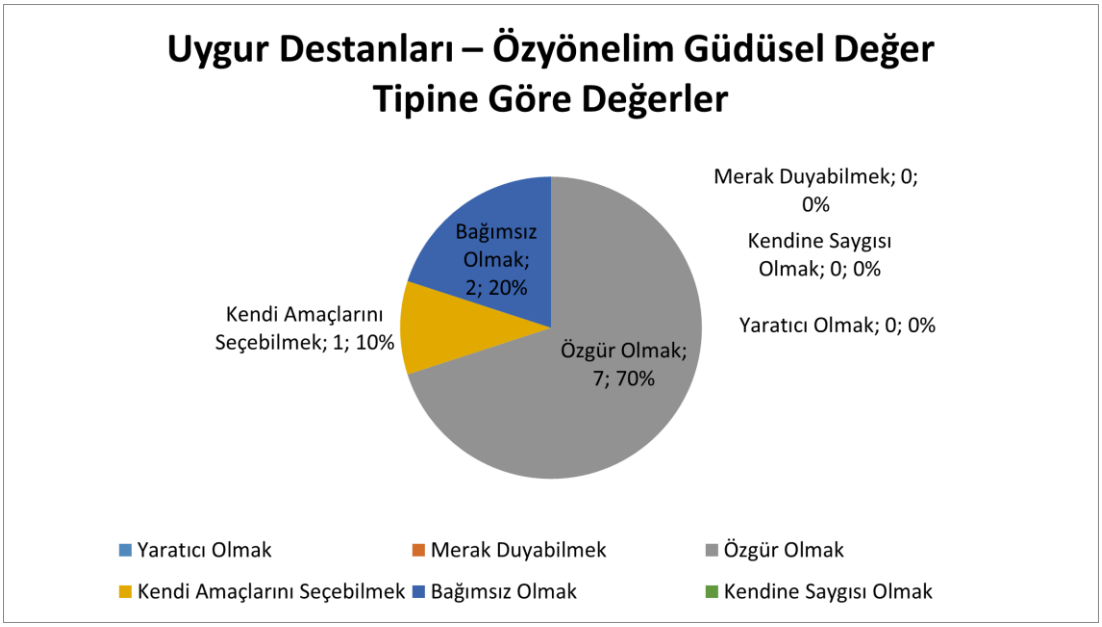
---

[212] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 104.
[213] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 21.

"Soylu atlar atlandı, /Düşmanın beli ikiye katlandı. /Birinci taarruzda /Seksen asker haklandı. /İkinci, üçüncü seferde, /Yüzlerce ceset dizildi. /Piyalma'da düşmana, /Can kurtarmak zor oldu."[214]

2.1.5.5. Özyönelim

Uygur destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Özyönelim" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 47. Uygur Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Özyönelim" güdüsel değer tipinin içinde *"Özgür Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Uygur destanlarında "Özyönelim" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Elkıssa, kandırma yoluyla Nozugum'u elde edemeyen bey zorluk gücüne dayanıp pis elini ona uzattı. Diz bükmeyen Nozugum, düğün gecesi beyi boğarak öldürüp albastıların mağarasından kaçtı. Pek çok dağ tepe ve yokuşları aştı.

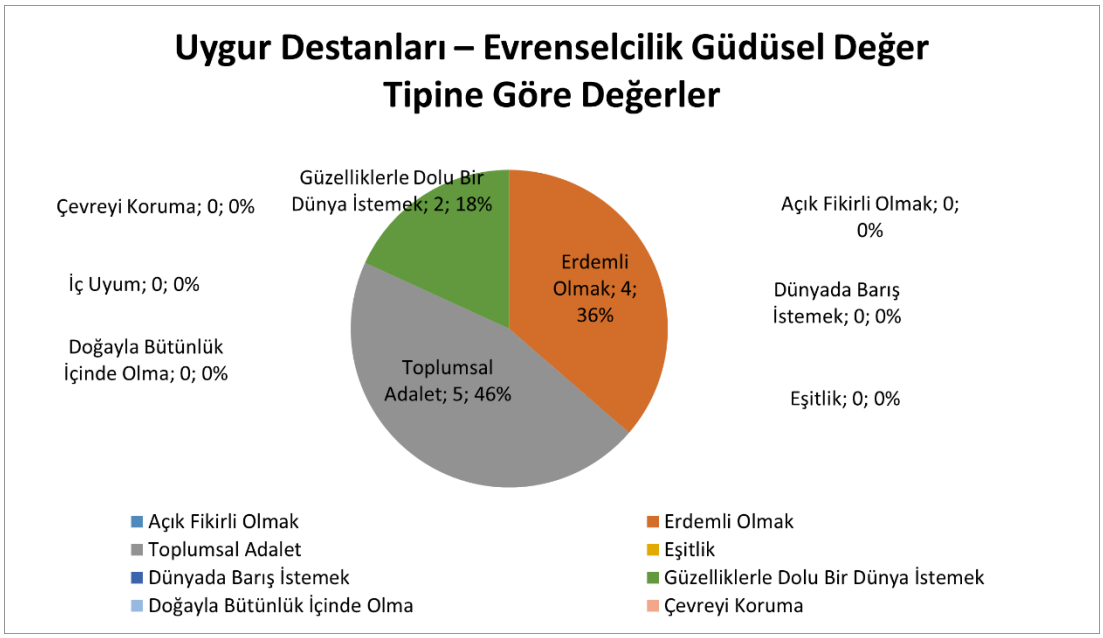
[214] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 108.

Nozugum'un arkasına bir sürü takipçi düştü. Nozugum çöllerde dolaşıp, kamışlıkta gizlenip altı aya kadar cellâtlara teslim olmadı."[215]

"Önümüzde iki yol /Hayat-ölüm kalmıştır. / Kim yanarsa gönülden /Doğup büyüdüğü eline, /Kılıcını çekip kınından /Binsin atının beline. /Bilensin kılıçlar /Baturların anıt taşına. /Ecel ile boğuşup, /Gam yağsın düşmanın başına. /Meydanda kazandığımız şan ile, /Yücelsin birlik dağları. /Mertlerin döktüğü kan ile /Yıkansın yurdun yüzündeki dağları."[216]

2.1.5.6. Evrenselcilik

Uygur destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 48. Uygur Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Erdemli Olmak"* ve *"Toplumsal Adalet"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Uygur destanlarında "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

---

[215] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 19.
[216] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 102.

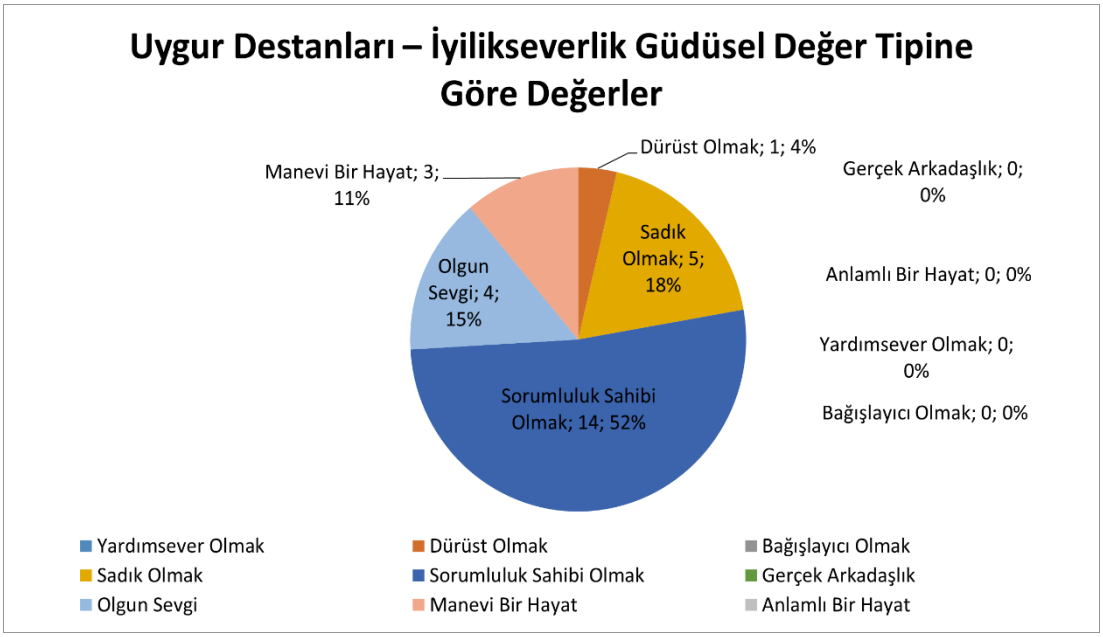
"Huzur içinde yat mezarında, yavrum, /Milletin yürür yolunda, yavrum, /Zulümün kara tahtını, yavrum, /Kül ederiz sonunda, yavrum."[217]

"Zalim Duvañ çok ağlattı, /Yoksulları kastı kavurdu. /Genç, ihtiyar demeden, /Darağacına astı. Nice yiğit, güzel kız, /Özgürlük yolunda kana bulandı. /Günahsız masumların, /Başlarına kılıç vuruldu. /Tümen nehri nara attı, /Su yerine kanlar aktı. /Şahit olup bu tarihe, /Binlerce Nazik nazıma kattı."[218]

"Elkıssa: Nozugum merdane yürüyerek darağacının altına geldi. Meydanda bir gürültü koptu. Nozugum yüksek sesle söyledi: Kimse benim gibi olmasın, /Belalara kalmasın. /Bana gelen dert elem, /Hiçbir kula gelmesin."[219]

2.1.5.7. İyilikseverlik

Uygur destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 49. Uygur Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

---

[217] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 113.
[218] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 12.
[219] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 21.

Elde edilen verilere göre "İyilikseverlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Sadık Olmak", "Sorumluluk Sahibi Olmak"* ve *"Olgun Sevgi"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Uygur destanlarında "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Yardım isterler kullar, /Feryât edip Hüda'ya. /Dayanabilir mi hiç, /Böyle müthiş cefaya… /Nasıl dayansın Han Hoca, /Halkın göz yaşı seline, /Eyvah bu kader, kısmet /Dokundu gönül teline."[220]

"Öz yurdunu âlemde /Sevmeyen er var mı? /Şehitler yurdu Hoten gibi, /Gaflet basan yer var mı? /Şimdiye kadar görmedim, /Gündüz ile gecenin farkını. /Felek kara mı yazmış, /Hotenlinin bahtını. /Kerbelâ'ya benziyor, /Piyalma'nın çölleri. /İmam Hasan, Hüseyin gibi, /Hazan oldu gülleri. /Bu sebepten gönlüm kırık /Gam tasım doludur. /Yurdumda asayiş olsa, /Bu hepsinden uludur."[221]

"Garip, fakir ve yetimler /Daima aklında olsun."[222]

"Elveda, gülüm kızım Nozugum, /Parlayaduran yıldızım, /Külfet düşüp başına, /Tutsak oldun yavrucuğum. /On çiçeğinin biri bile, /Açılmamış olan Nozugum. /Kokusu bir kez bile, /Saçılmamış olan Nozugum. /Ateşe koysa yanmazdım. /Şimdi yanıp kül oldum. /Yağmurun yağdığı bağlar gibi, /Göz yaşımda ıslandım. /Duvañ denen uğursuz, /Onda hiç yok şefaat. /Ak sakalım yolundu, /Kalbim paramparça oldu. /Kimse benim gibi olmasın, /Sevdiğim kızım Nazik ay. /Hem kardeşinden ayrıldım, /Hem de senden ayrıldım."[223]

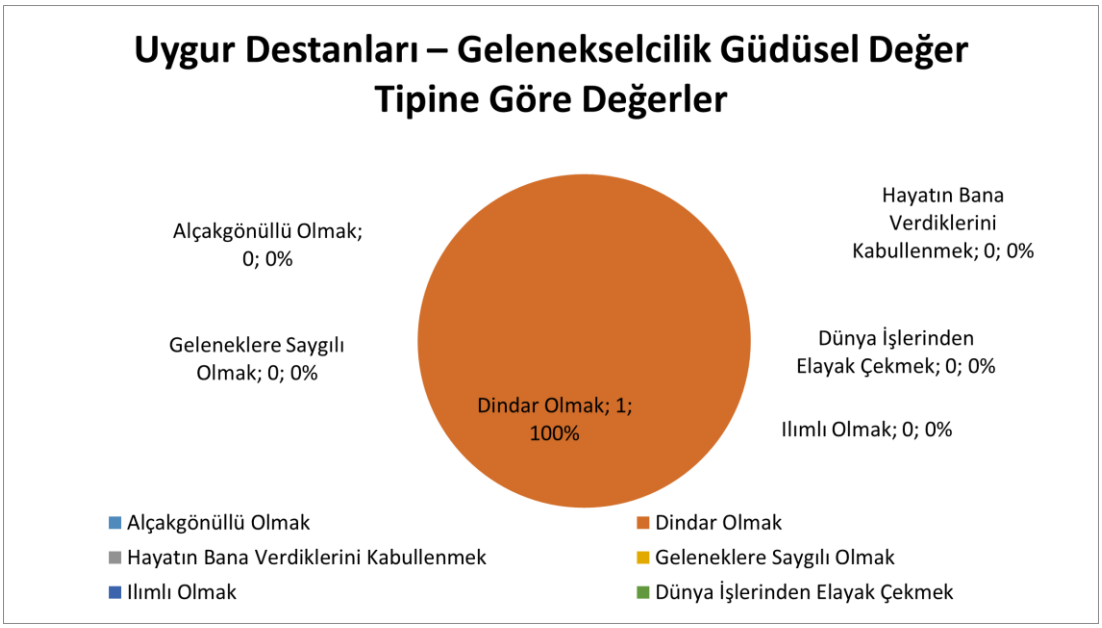
"Art niyetli yabancının hilesini unutmuşum. /Beslersen insan yavrusunu, ağzını burnunu kan eder, /Hikmet meşalesi, ataların bu sözünü şan eder, /Yabancıya aşikâr eylersen sırrını ayan eder, /Düşmana gönül verip, başını nişan eder, /Sır saklamak altın imiş kadrini bilmemişim."[224]

---

[220] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 97.
[221] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 93-94.
[222] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 98.
[223] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 12-13.
[224] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 109.

2.1.5.8. Gelenekselcilik

Uygur destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 50. Uygur Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Dindar Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Uygur destanlarında "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Ey oğlum, canım oğlum, /Hak yoluna girmişsin. /Ananın sütünü helâl ettirmeyi, /Borcun, farzın bilmişsin."[225]

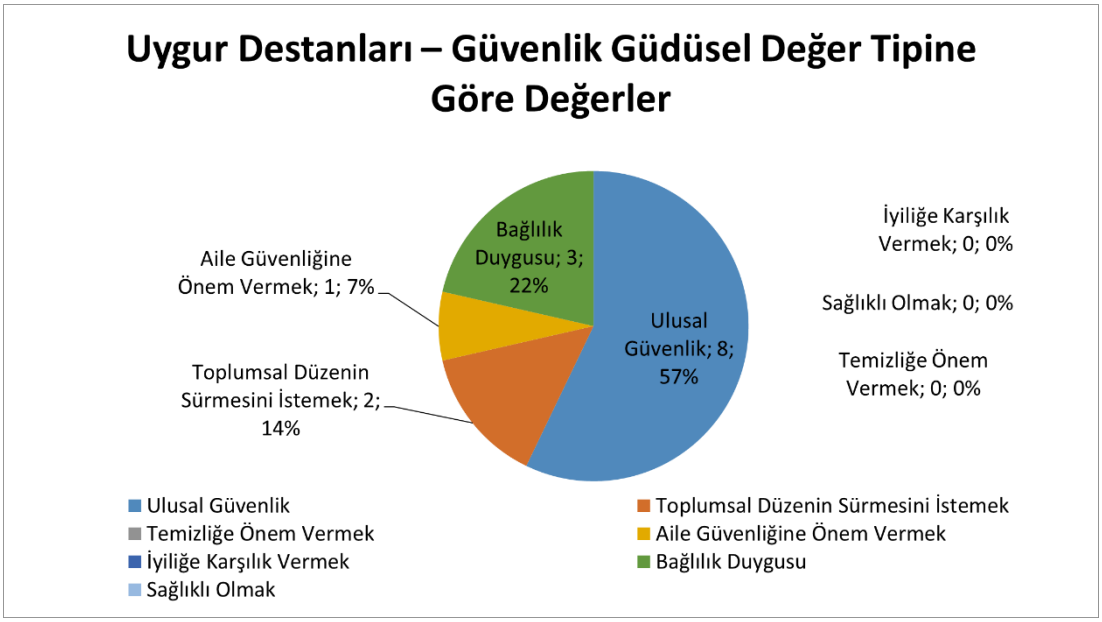
2.1.5.9. Uyma

İncelenen destan metinlerinde Schwartz'ın Değer sınıflamasında yer alan "Uyma" güdüsel değeri tespit edilememiştir.

[225] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 94.

2.1.5.10. Güvenlik

Uygur destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güvenlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 51. Uygur Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güvenlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Bağlılık Duygusu", "Toplumsal Düzenin Sürmesini İsteme"* ve *"Ulusal Güvenlik"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Uygur destanlarında "Güvenlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Azizler yurdu Hoten'i /Şehitler yurdu eden ambal o. /Yeşim taşı mekânında, /Kan döken ambal o /Oğlum etme gözü peklik, /Bu yaptığın cahillik. /Yüreklileri bitirdiler. /İşe yarayan er yok. /Yan bakarsan ambala /Bize dünyada rahat yok."[226]

"Zulüm ve külfetin bağrına, /Kılıç, hançer vurasın. /Ambal, Dotey tahtını, /Tahrip edip, kırasın. /Şehit halkın önünde /Yüz akıyla bakasın. /Ruhun yücelip o an, /Sırat köprüsünden cennete /Revan olup akasın."[227]

[226] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 100.
[227] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 94

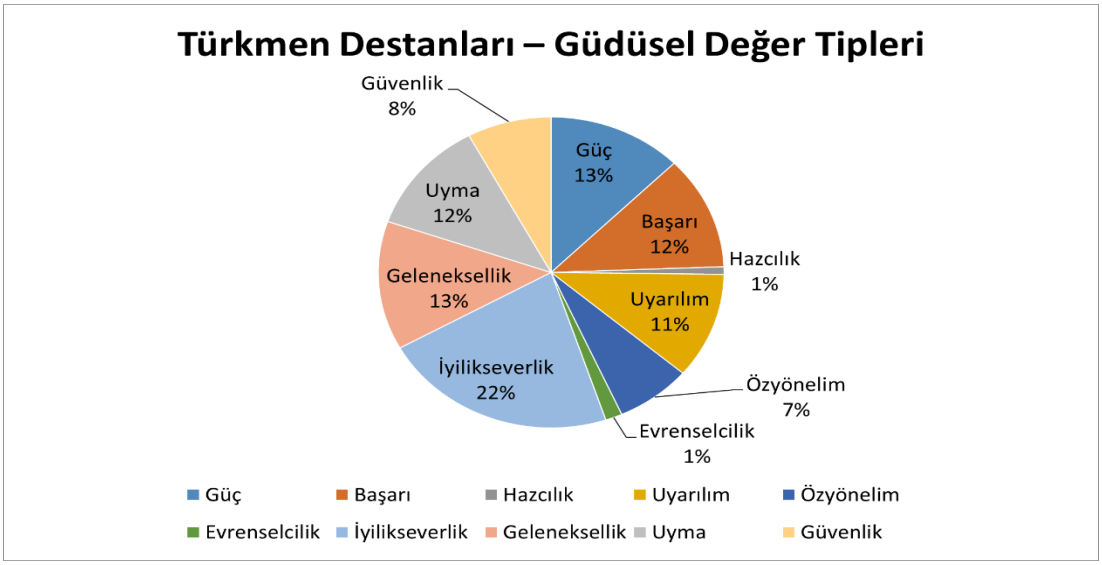
"Öz yurdunu âlemde /Sevmeyen er var mı? /Şehitler yurdu Hoten gibi, /Gaflet basan yer var mı? /Şimdiye kadar görmedim, /Gündüz ile gecenin farkını. /Felek kara mı yazmış, /Hotenlinin bahtını. /Kerbelâ'ya benziyor, /Piyalma'nın çölleri. /İmam Hasan, Hüseyin gibi, /Hazan oldu gülleri. /Bu sebepten gönlüm kırık /Gam tasım doludur. /Yurdumda asayiş olsa, /Bu hepsinden uludur."[228]

"Ayar ayları kovaladı, /Günler günleri kovaladı. /Abdurrahman Han Hoca, /Arslan gibi er oldu. /Şimşir gibi vücuduna, /Volkan gibi güç doldu. /Ertunga gibi yetişip /Her adımda düşmanı /Yer ile bir etti."[229]

"İsmail'dir benim kanadım, /Kanadımdır hayatım. /Ben ondan ayrılırsam, /Kalmaz hürriyetim."[230]

2.1.6. Türkmen Destanları

Çalışmada Türkmen destanlarından "Tulum Hoca", "Ali Bey-Balı Bey" destan metinleri incelenmiştir. Üzerinde çalıştığımız destan metinleri kahramanlık destanları içinde değerlendirilebilecek metinler olması bakımından çalışmamıza dahil edilmiştir. İncelediğimiz metinlerde tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

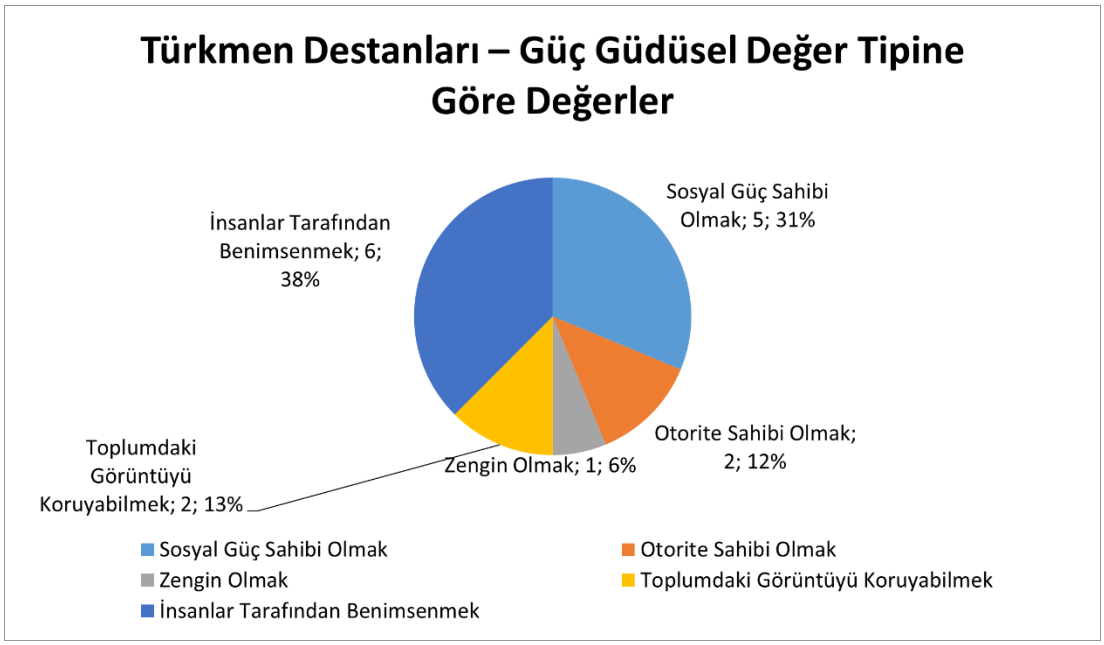
Grafik 52. Türkmen Destanları – Güdüsel Değer Tipleri

[228] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 93-94.
[229] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 95.
[230] Alimcan İnayet, *a.g.e.*, s. 106.

Elde edilen verilere göre *"İyilikseverlik", "Güç"* ve *"Gelenekselcilik"* güdüsel değer tiplerinin ön planda olduğu gözlenmiştir. Ele aldığımız destan metinlerinde aktarılan değerlerin değer ağırlıklarının Özaşkınlık ve Muhafazacılık değer yönlerinde olduğunu gözlemlemekteyiz. İncelediğimiz destan metinlerinde yer alan güdüsel değer tiplerini kapsayan alt değerlerin sıklıkları aşağıdaki alt başlıklarda sunulmaktadır.

2.1.6.1. Güç

Türkmen destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güç" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 53. Türkmen Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güç" güdüsel değer tipinin içinde *"Sosyal Güç Sahibi Olmak"* ve *"İnsan Tarafından Benimsenmek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Türkmen destanlarında "Güç" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Toktamış Şah'ın doksan beyi, vezir ve vekili vardı. Beyler, vezirler her gün padişahın halini hatırını sorup huzura gelirlerdi. Oturup fikir alışverişinde bulunurlardı."[231]

"Elkıssa, bu sözden sonra Gözel Şah, önlerine düştü, Ali Bey askeri ile bir yere kondu. Gözel Şah bütün muhafızları ile el bağlayıp: -Hoş geldiniz, şimdi siz Mısır'a padişah olun, bizler karşınızda hizmetkarınız, diyerek bir muhammes okudu: Beylerim siz hepiniz bizim misafirimizsiniz, /Geldiyseniz hoş geldiniz baş üstüne misafirimizsiniz, /Edeyim kurban sana başımı feda bu canımız, /Yanınızda çıksa canımız yok hiç ukdemiz, /Şimdi bizim şehrimizin içinde olun siz canımız. /Bu cihanda daima olsun Allah yârin senin, /Hem yine Allah'ın dostu olsun Allah yârin senin, /Bu Mısır olsun daima önünde hizmetçin senin, /Gezinti yeri olsun sana bu köşk ile eyvanımız. /Yedi ulu, yedi âşık, yedi sultan kollasın, /Server-i sahip eden o Allah'ın aslanı kollasın, /O Harezm şehrinde Hazret-i Pehlivan kollasın, /Mısır'a padişah olan Kenan'ın Yusuf'u kollasın, /Hem kurban canımız olsun sana canımız. /Geldiniz sizler bugün iki sultanın yerine, /Kırk yiğit ile Aşır Bey, Erali Han yerine, /Isfahan'ın padişahı Bozoğlan'ın yerine, /Burada siz padişah olun Kenan'ın Yusuf'u yerine, /Nice yıllar sizinle olsun bizim devranımız."[232]

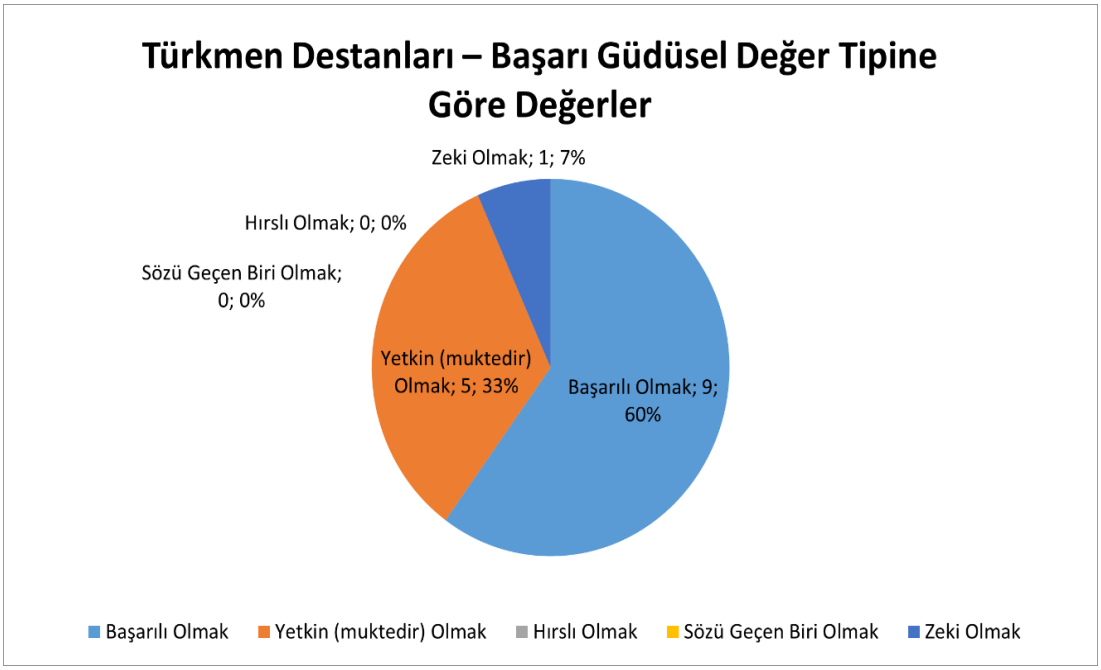
"Yiğitlerin içinde olsun şahin, /Bir Allah'ım versin aslanın gücünü, /Dostlarım, düşmandan alsın öcünü, /Yavrum, oğlunun adı Ali Bey olsun. /Savaş meydanında Rüstem gibi kuvvetli, /Saltanatın esası, şahtan şevketli, /Cömertlik yolunda Ali gibi gayretli, /Yavrum, oğlunun adı Ali Bey olsun. /Erenler terbiye etsin kendisini, /Şöhreti yayılsın yeryüzüne, /Kabul edersen Alav Hoca sözünü, /Yavrum, oğlunun adı Ali Bey olsun."[233]

---

[231] Halil İbrahim Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, 2. Baskı, Kömen Yayınları, Konya 2011, s. 446.
[232] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 558.
[233] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 532.

2.1.6.2. Başarı

Türkmen destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Başarı" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 54. Türkmen Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Başarı" güdüsel değer tipinin içinde *"Başarılı Olmak"* ve *"Yetkin Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Türkmen destanlarında "Başarı" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Burada Aytgeldi, padişaha gözdağı vererek bir şiir söyledi: Korkmam senin gibi yüz bin kâfirden, /Kâfir şahım, kim olduğumu öğren bugün. /Korkan insan gelmez senin şehrine, /Bu sözümü ciddiye al bugün. /Bugün canım sıkılıp kızsam, /Kılıç sallayıp meydana girsem, /Kalırsınız kefeninize dolanıp, /Tüke Şah'ım kulak ver bugün. /Men geldim senden pacımı almaya, /Elini bağlayıp zindanına atmaya, /Yurdunu alıp kendim sultan olmaya, /Bil ki onun için savaşırım bugün. /Hazırla kırk bir yıllık pacını, /Yükle develere hem haracını /Ver bana başındaki tacını, /Kendin çıkıp sokaklarda gez bugün. /Savaşsam Rüstem gibi gücüm var, /Sen kâfirsin ben Müslüman öcüm var, /Kırk bir yıllık haracım var, pacım var, /Durma şimdi, hepsini hazırla bugün. /Aytgeldi koşuşturur sağdan soldan, /Koç yiğidim her iş gelir elimden,

/Ben gelirim Harezim yurdundan, /Tulum Bey'in oğluyum öğren bugün. Aytgeldi bu şiirini tamamladı. Tüke Şah'a karşı siyaset yürüterek Kara Dev'in saçını çekti ve yüzüne bir tokat vurdu. Kılıcını kınından çıkararak onu öldürecek oldu. Bunu gören herkes şaşırdı."[234]

"Sonra Ali Bey, asker ile Baya Dağı adlı dağa vardı. O dağ, Mısır'a Yakındı. Ondan sonra Rüstem Bey, Gözel Şah'a gitti ve müjde verdi: - Türkmen beyleri geldi, diyerek bir gazel söyledi: Gözel Gözel Şahım bir müjde, /Ürgenç'in askeri geldi. /Asal Dağ'dan at sürüp, /Türkmenin beyleri geldi. /Dıştan Rüstem heybetli, /Her işte Hatem himmetli, /Her biri aslan sıfatlı, /Altı pirin erleri geldi. /Her biri bahadır Türkmen /Her esbaptan var galiba, /Yüzleri parlak ay gibi, /Güzelliği güya peri geldi. /Savaş etse bir zaman /Vermez kâfire aman, /Kılıçları İsfahani, /Böyle koçakları geldi. /Yusuf oğlu Ali Bey var, /Ahmet oğlu Balı Bey var, /Dövdeş oğlu Aşır Bey var, /Cihangir Muzrap geldi. /Rastladı kâfir ordusu, /Müslüman kesti başını, /Karmaşada vurdu çok kişiyi, /İslam dininin hepsi geldi. /Rüstem der yoktur yalanı, /Müslüman'ın yok öleni, /Yüz seksen bindir geleni, /Tuğ ve bayrakları geldi."[235]

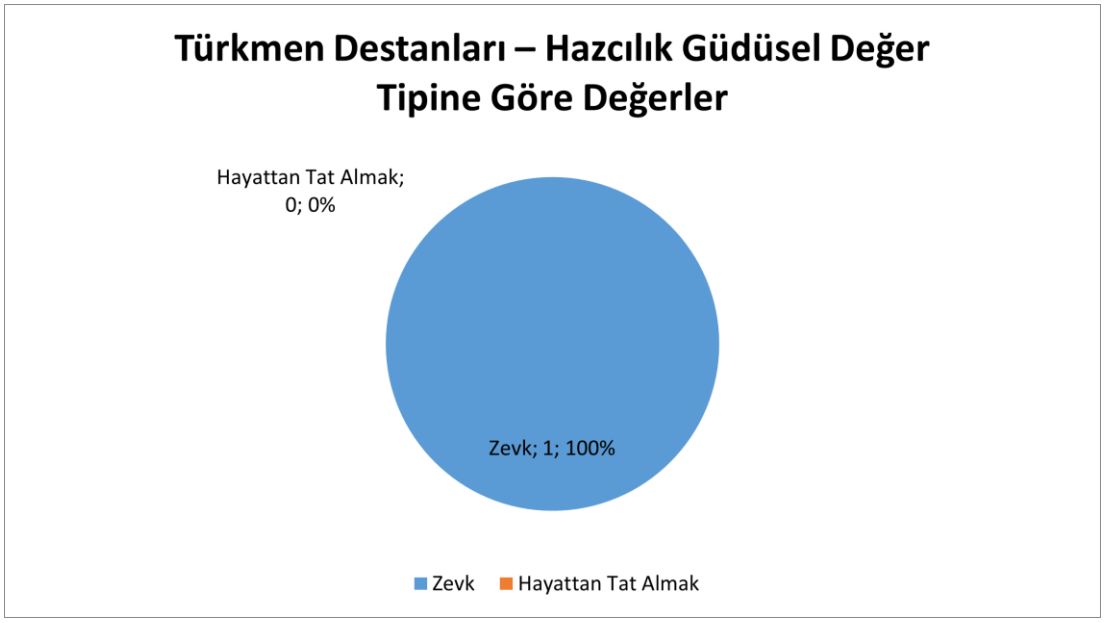
"Elkıssa, bundan sonra Mızrap Şah, savaştı. Kafirleri öyle öldürdü ki kanlar ırmak olup aktı. Nihayet, dokuz gün savaştı, sekiz bin seksen dört kişiyi öldürdü ve kendi ordusuna katıldı."[236]

2.1.6.3. Hazcılık

Türkmen destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Hazcılık" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[234] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 487-488.
[235] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 555-556.
[236] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 560.

Grafik 55. Türkmen Destanlarının Hazcılık Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Hazcılık" güdüsel değer tipinin içinde *"Zevk"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

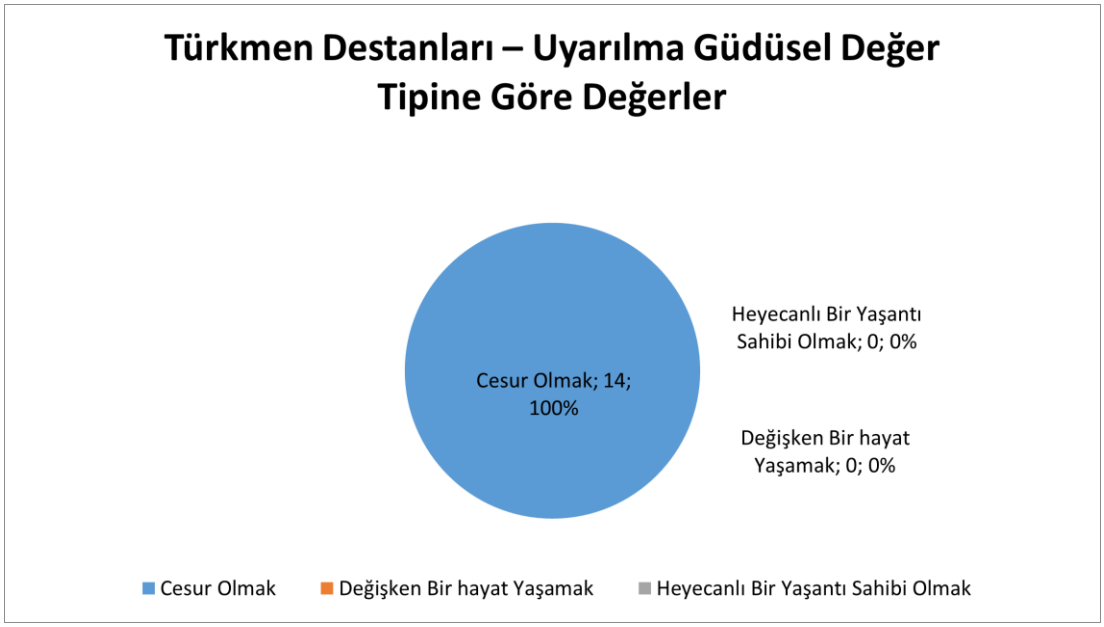
Türkmen destanlarında "Hazcılık" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Sonra Gözel Şah, Ali Bey'e, Balı Bey'e, Dövdeş'e, Muzrap'a ve onların askerlerine kırk gün hizmet etti, onlar vakitlerini mutlu mesut, saz sohbette, yemede içmede geçirdiler."[237]

2.1.6.4. Uyarılım

Türkmen destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyarılım" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

[237] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 562.

Grafik 56. Türkmen Destanlarının Uyarılma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyarılım" güdüsel değer tipinin içinde *"Cesur Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Türkmen destanlarında "Uyarılım" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Sabah erkenden komutanlarını çağırdı ve askerin arasına girip bir şiir söyledi: Askerlerim, size beyan edeyim, /Hepiniz şimdi yurda dönün beylerim. /Mert olup doğruyu söyleyin, /Gidip bizden selam söyleyin beylerim. /Şimdi gitmekten başka yok çaremiz, /Tüke Şah'ın üstüne yalnız gideriz, /Bizi sorarsa ata ile annemiz, /Sağ, esen diye söyleyin beylerim. /Her ne gelirse başa ben görürüm, /Yalnızın dostu Allah olur, /Nereye gitsem elimdedir Zülfikar /Siz kalın dostlarım, beylerim. /Aytgeldi der evden çıktım ölmeye, /Gözüm kesmiyor yine dönüp gelmeye /Sizler dönün ayş u devran sürmeye, /Ben gelinceye kadar eğlenin beylerim. Elkıssa, Aytgeldi bu şiirini tamamlayarak askerlerin hepsini geri gönderdi. Tek başına yola devam etti."[238]

"Ali Bey'e bakarak bir şiir söyledi: İzin verirsen gideyim savaşa, /Olsun meydanda temaşa. /Bozgun salayım Kızılbaşa, /Olsun meydanda temaşa. /Savaş edeyim davul çalıp, /Temaşa edin sizler bakıp, /At bağrından kanlar akıp, /Olsun

[238] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 475.

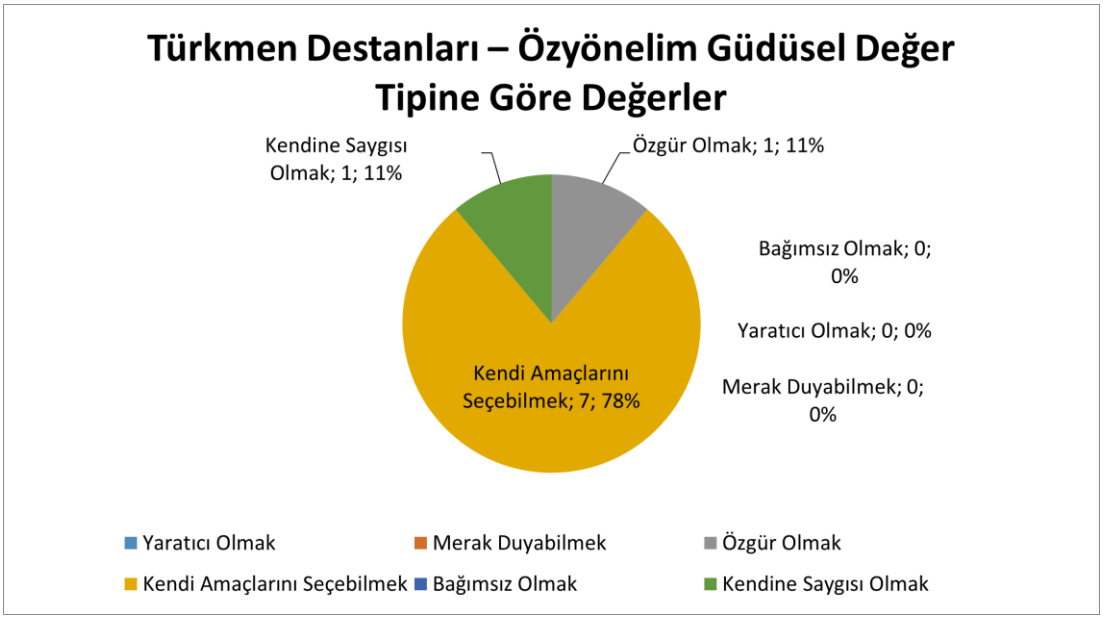
meydanda temaşa. /Tozdan gökyüzü kaplanıp, /Kırmızı kanlar katılıp, /Kelle şalgam gibi atılıp, /Olsun meydanda temaşa."[239]

"Elkıssa, ondan sonra Mısır askerinden hiç kimse çıkmadı. Gözel Şah "Bir mert yok mu?" diye bağırdı. Hurbat Müsür adlı bir yiğit vardı. Çok yiğit birisiydi."[240]

"Aytgeldi de ona cevap olarak bir şiir söyledi: Dinle doğru sözümü, /Bir serdarım ben. /Tanıtsam sana kendimi, /Bir yiğit pehlivanım ben. /Dileğim daima gazadır, /Müşkül işlerim kolaydır, /Yurdumu sorarsan Gonrat'tır, /O yurdun hanıyım ben. /Kendim bağların gülüyüm, /Yaradan'ın bir kuluyum, /Tulum Bey'in oğluyum /Yurduma sultanım ben. /Buraya yalnız geldim, /Budur yaptığım işim, /Seninle var savaşım, /Senin düşmanınım ben. /Sığındığım bir Huda'dır, /Peygamberim Mustafa'dır, /Aytgeldi der savaşım vardır, /Kanına susayan kişiyim ben."[241]

2.1.6.5. Özyönelim

Türkmen destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Özyönelim" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 57. Türkmen Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[239] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 560.
[240] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 538.
[241] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 480-481.

Elde edilen verilere göre "Özyönelim" güdüsel değer tipinin içinde *"Kendi Amaçlarını Seçebilmek"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Türkmen destanlarında "Özyönelim" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Sah, mektubu mirzaya verip okuttu. İçeriği şöyle idi: Benim sözümü işit Şapolat Şah'ım, /Geri dönmem yolumdan asla dönmem. /Haktır benim iki dünyada sığınağım, /Geri dönmem yolumdan asla dönmem. /Lat ile Menat'tan oldum pişman, /Yaratan Tanrı'ya getirdim iman, /Gönül rahatlığı ile oldum Müslüman, /Geri dönmem yolumdan asla dönmem. /Huda'nın resulünü doğru bilmişim, /Onun dinini senden güzel bilmişim, /Allah'ın resulüne ümmet olmuşum, /Geri dönmem yolumdan asla dönmem. /Din kuvveti resul etse şefaat, /Gelsen kılıç ile veririm zarar, /Kâfirin yüzü kara, kıyamet günü, /Geri dönmem yolumdan asla dönmem. /Eğer toplayıp gelsen bütün askerini, /Birine aman vermeden kırarım hepsini, /Gelip gör yaşlı kulun hünerini, /Geri dönmem yolumdan asla dönmem. /Senin dininin varlığı mesnetsizdir, /Sen kâfirsin, ben seni öldüreceğim, /Sözün ile gönlüm yıkılmış olmaz, /Geri dönmem yolumdan asla dönmem. /Din bu dindir, bilsen iki cihanda, /Kâfir yanar orada cehennem ateşine, /Savaş talep edersen gel meydana, /Geri dönmem yolumdan asla dönmem. /Gözel Şah söyler, bu söz ile yemez gam, /Ben asla olmam senin ile yoldaş, /Sen kâfirsin, senin yerin cehennem, /Geri dönmem yolumdan asla dönmem."[242]

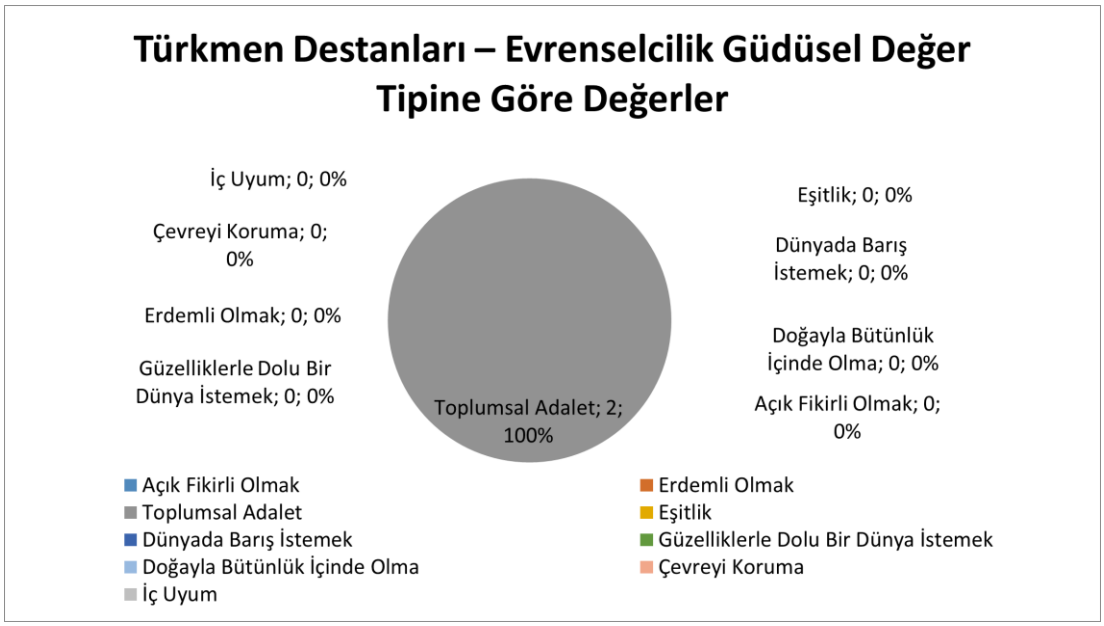
"Keyküt kel şiirini daha bitirmeden sinirlenen Rahimverdi, onu dövüp bütün aşıklarını elinden aldı ve: -Ey kel ağa, senin cezan budur. Nereye gideceksen şimdi git deyip bir şür söyledi: Git şimdi nereye gideceksen, /Budur Keyküt, cezan senin. /Aşıkları aldatarak alırsan, /Budur Keyküt, cezan senin. /Sen mi benim paramı alacaksın, /Başına sacayağı geçsin, /Aşık satıp zengin olacaksın, /Budur Keyküt, cezan senin. /Çocukları aldatarak yenip, /Doymazsın sen aşık satıp, /Öldürürüm ben seni tutup, /İşte Keyküt, cezan senin."[243]

---

[242] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 556.
[243] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 465.

2.1.6.6. Evrenselcilik

Türkmen destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 58. Türkmen Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Toplumsal Adalet"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Türkmen destanlarında "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Nice yıllar gördüm zülüm, /Matem oldu her günüm, /Gelen bütün halkım, /Hoş geldiniz, başım üstüne."[244]

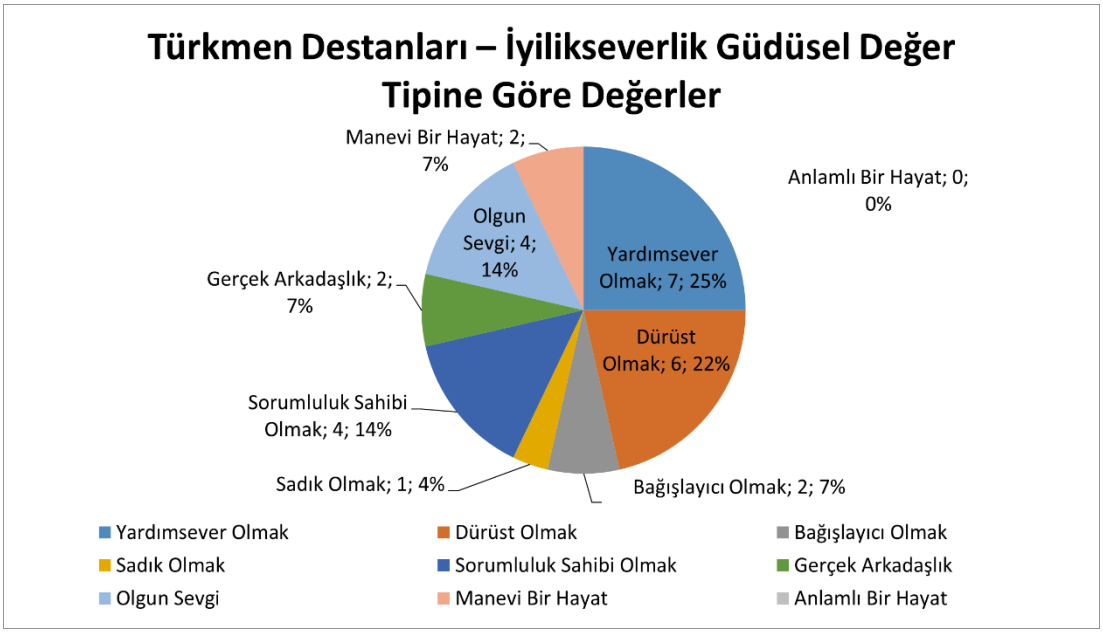
"Gözel Şah, görüştü, konuştu, Ürgenç ilini, Erali Han'ı, beyleri sordu, beylere bakarak bir gazel söyledi: Ürgenç ilinden gelen canlarım, /Adaletli Erali Han iyi mi? /Mısır iline sefer eden canlarım, /Asker sahibi iki sultanım iyi mi? /Başında altından tacı, sorgucu, /Kırk bin evli Ersanı'nın ağası, /Aslı Cengiz iki beyin dayısı, /Isfahan'da Bozoğlan Han iyi mi? /İslam için canı kurban eyleyen, /Savaş meydanında

[244] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 534.

cevelan eyleyen, /Kâfirleri yerle bir yeksan eyleyen, /Aşır Bey gibi keskin kılıçlı iyi mi? /İyi mi Harezm yurdunun hepsi, /Büyük küçük ile dede ve nine, /Savaş günü bine değer her biri, /Önünde yiğitler, aslanlar iyi mi? /Hazret-i Âdem aslı hepimiz, /Peygamberin ruhu olacak yârimiz, /Din yolunda bizim biraderimiz, /Ay Han, Gün Han, Nadir Sultan iyi mi? /Gözel Şah der varamadık kendimiz, /Yola bakar iki gözümüz, /Hakikidir bizim peygamberimiz, /Ürgenç'teki bütün beyler iyi mi?"[245]

2.1.6.7. İyilikseverlik

Türkmen destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 59. Türkmen Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "İyilikseverlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Dürüst Olmak"* ve *"Yardımsever Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Türkmen destanlarında "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

[245] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 556-557.

"Elkıssa, bu şiiri söyledikten sonra Tulum Hoca, karara boyun eğip hazırlıklarını yapıp bütün hizmetçilerini azat ederek altınını ve gümüşünü halka dağıttı."[246]

"Burada Tulum Hoca, dedi: -Ey alemlerin padişahı, Allahüteala acıyıp gözyaşımı kabul ederek bir verdi. Daha adını koymadım. Bir toy yapıp ad koysak. Toktamış Padişah, gönülden razı olup hemen toy düzenlensin diye iki bin altın verdi."[247]

"Yiğitlerin içinde olsun şahin, /Bir Allah'ım versin aslanın gücünü, /Dostlarım, düşmandan alsın öcünü, /Yavrum, oğlunun adı Ali Bey olsun. /Savaş meydanında Rüstem gibi kuvvetli, /Saltanatın esası, şahtan şevketli, /Cömertlik yolunda Ali gibi gayretli, /Yavrum, oğlunun adı Ali Bey olsun. /Erenler terbiye etsin kendisini, /Şöhreti yayılsın yeryüzüne, /Kabul edersen Alav Hoca sözünü, /Yavrum, oğlunun adı Ali Bey olsun."[248]

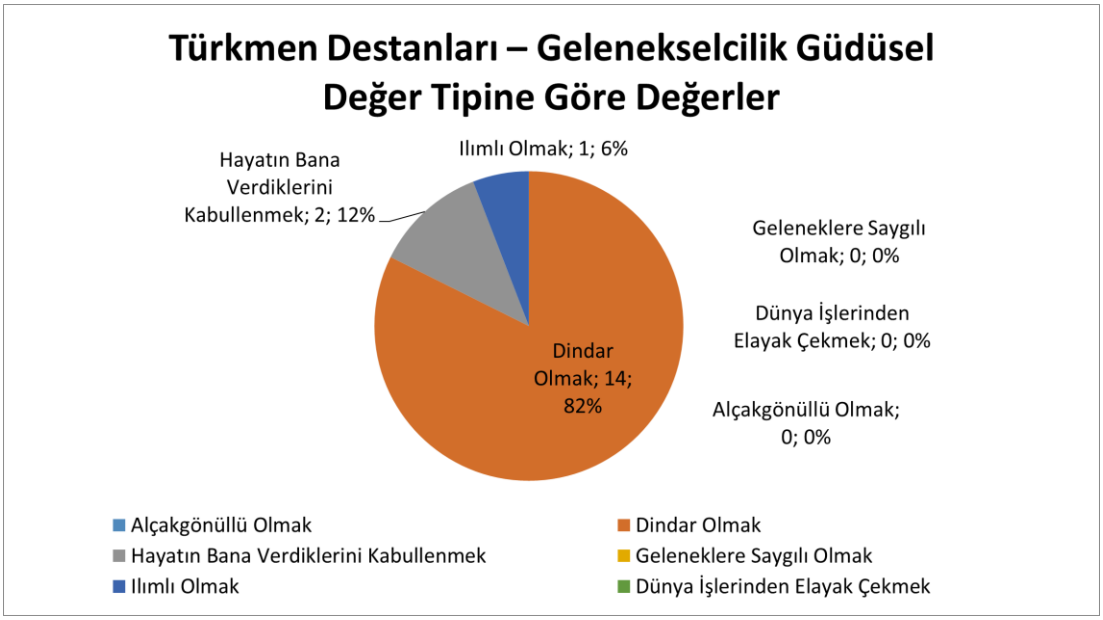
"Elkıssa, Ak Dev, pek çok hileye başvurdu. O, "Aytgeldi can, senin gibi yiğide muhafız olsam daima yanında olurdum. Şimdi benimle gel. Tükeş Şah'ı Yakalayıp sana vereyim. Orada o, burada bu işlerini yapayım." diyerek lafta her şeyi hallediverdi. Yemin etti, çok yalvardı. Bu şekilde Aytgeldi'yi aldatarak atını aldı ve üstüne bindi. Atını dörtnala sürerek uzaklaştı. Orada bütün silahlarını takınarak Aytgeldi'ye yaklaşarak "bak şimdi ben sana neler yaparım" diyerek bir şiir söyledi."[249]

2.1.6.8. Gelenekselcilik

Türkmen destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[246] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 450.
[247] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 464.
[248] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 532.
[249] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 482.

Grafik 60. Türkmen Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Dindar Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Türkmen destanlarında "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Aytgeldi de ona cevap olarak bir şiir söyledi: Dinle doğru sözümü, /Bir serdarım ben. /Tanıtsam sana kendimi, /Bir yiğit pehlivanım ben. /Dileğim daima gazadır, /Müşkül işlerim kolaydır, /Yurdumu sorarsan Gonrat'tır, /O yurdun hanıyım ben. /Kendim bağların gülüyüm, /Yaradan'ın bir kuluyum, /Tulum Bey'in oğluyum /Yurduma sultanım ben. /Buraya yalnız geldim, /Budur yaptığım işim, /Seninle var savaşım, /Senin düşmanınım ben. /Sığındığım bir Huda'dır, /Peygamberim Mustafa'dır, /Aytgeldi der savaşım vardır, /Kanına susayan kişiyim ben."[250]

"Gözel Şah, görüştü, konuştu, Ürgenç ilini, Erali Han'ı, beyleri sordu, beylere bakarak bir gazel söyledi: Ürgenç ilinden gelen canlarım, /Adaletli Erali Han iyi mi? /Mısır iline sefer eden canlarım, /Asker sahibi iki sultanım iyi mi? /Başında altından tacı, sorgucu, /Kırk bin evli Ersanı'nın ağası, /Aslı Cengiz iki beyin dayısı, /Isfahan'da Bozoğlan Han iyi mi? /İslam için canı kurban eyleyen, /Savaş meydanında

[250] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 480-481.

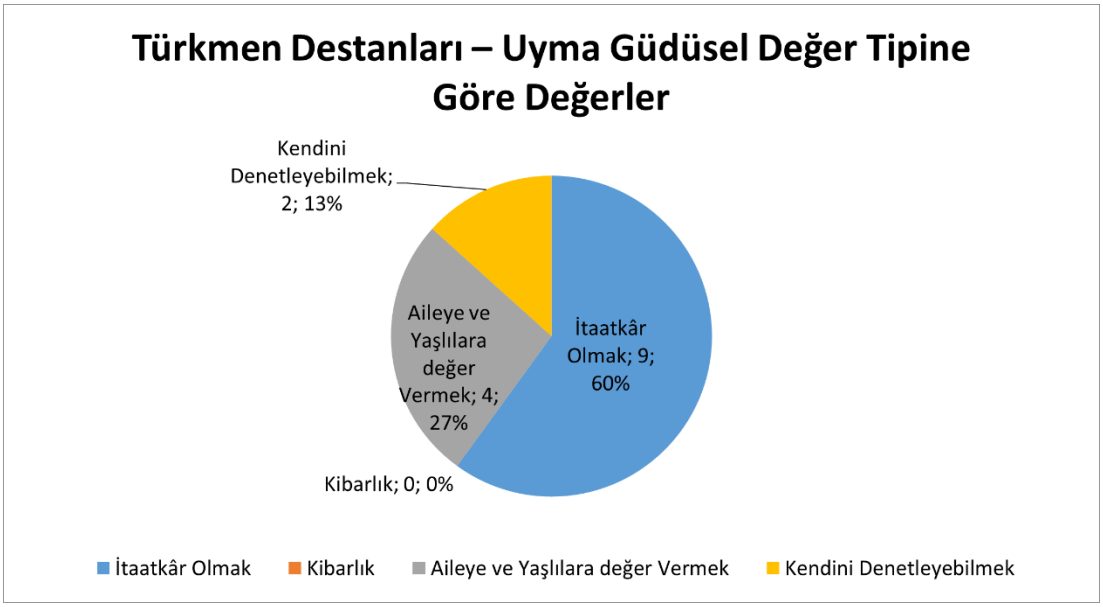
cevelan eyleyen, /Kâfirleri yerle bir yeksan eyleyen, /Aşır Bey gibi keskin kılıçlı iyi mi? /İyi mi Harezm yurdunun hepsi, /Büyük küçük ile dede ve nine, /Savaş günü bine değer her biri, /Önünde yiğitler, aslanlar iyi mi? /Hazret-i Âdem aslı hepimiz, /Peygamberin ruhu olacak yârimiz, /Din yolunda bizim biraderimiz, /Ay Han, Gün Han, Nadir Sultan iyi mi? /Gözel Şah der varamadık kendimiz, /Yola bakar iki gözümüz, /Hakikidir bizim peygamberimiz, /Ürgenç'teki bütün beyler iyi mi?"[251]

"Aygeldi, bir çok gün yol gitti, kırk günlük çöl yolunu yarıladıktan sonra bir yerde konakladı. Aytgeldi hastalandı ve burada üç gün yattı. Gücü kalmayınca dünyadan umudu kesti. Aksluv peri, ne yapacağını bilemeyip Allah'a yalvararak bir şiir söyledi: Yeri, göğü yaratan Tanrım, /Güzel yâre şifa ver Allahım. /Yaman güne uğratma beni, /Sevgili yâre şifa ver Allahım. /Nice zamandır yârimin idim gedası, /Taşları ufalar feryadımın sedası, /Malım, canım olsun ona feda, /Sevgili yâre şifa ver Allahım. /Nice gündür sürdüm zevk u sefayı, /Bugün yarim çeker cebr ü cefayı, /Geldim araya koyup ahd ü vefayı, /Sevgili yâre şifa ver Allahım. /Adem baba, Havva ananın hürmeti /Nuh peygamber, halkın piri, süsü /Yar başından geçer cehennem azabı, /Sevgili yâre şifa ver Allahım. /Perizat'ı ağlatıp etti münacat, /Arzımı sen işit Kazılıl Hacat, /Güzel yâre bugün eyle necat, /Aytgeldi'ye şifa ver Allahım Elkıssa bu sözden sonra Aytgeldi iyileşti."[252]

2.1.6.9. Uyma

Türkmen destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyma" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

[251] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 556-557.
[252] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 498-499.

Grafik 61. Türkmen Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyma" güdüsel değer tipinin içinde *"İtaatkâr Olmak"* ve *"Aileye ve Yaşlılara Değer Vermek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Türkmen destanlarında "Uyma" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Daha sonra babası Tulum Hoca'ya gidi bir şiir söyledi: Hayır duanı ver sevgili evladına, /Sefere çıkıp bugün gidiyorum. /Altı aylık yola, Galmık yurduna, /Sefere çıkıp bugün gidiyorum. /Kahpe felek gör ne işler açtı, /Beni senin hizmetinden ayırdı, /Han atamız bize git diye buyurdu, /İzin verin, bugün gidiyorum. /Sabredin bugün gelen belaya, /Kul olan razı olur kazaya, /Anam babam ben sizlere feda, /İzin verin bugün gidiyorum. /Aytgeldi der kaygılanmadan yaşayınız, /Her ne kasmet varsa onu görünüz, /İhlâs ile hayır duanızı veriniz, /Sefere çıkıp bugün gidiyorum."[253]

"Elkıssa, bu sözden sonra Gözel Şah, önlerine düştü, Ali Bey askeri ile bir yere kondu. Gözel Şah bütün muhafızları ile el bağlayıp: -Hoş geldiniz, şimdi siz Mısır'a padişah olun, bizler karşınızda hizmetkarınız, diyerek bir muhammes okudu: Beylerim siz hepiniz bizim misafirimizsiniz, /Geldiyseniz hoş geldiniz baş üstüne misafirimizsiniz, /Edeyim kurban sana başımı feda bu canımız, /Yanınızda çıksa

[253] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 472.

canımız yok hiç ukdemiz, /Şimdi bizim şehrimizin içinde olun siz canımız. /Bu cihanda daima olsun Allah yârin senin, /Hem yine Allah'ın dostu olsun Allah yârin senin, /Bu Mısır olsun daima önünde hizmetçin senin, /Gezinti yeri olsun sana bu köşk ile eyvanımız. /Yedi ulu, yedi âşık, yedi sultan kollasın, /Server-i sahip eden o Allah'ın aslanı kollasın, /O Harezm şehrinde Hazret-i Pehlivan kollasın, /Mısır'a padişah olan Kenan'ın Yusuf'u kollasın, /Hem kurban canımız olsun sana canımız. /Geldiniz sizler bugün iki sultanın yerine, /Kırk yiğit ile Aşır Bey, Erali Han yerine, /Isfahan'ın padişahı Bozoğlan'ın yerine, /Burada siz padişah olun Kenan'ın Yusuf'u yerine, /Nice yıllar sizinle olsun bizim devranımız."[254]

"Melun dev, bunun korktuğunu anlayarak arkasından bağırdı, "Bu devden kurtulmak mümkün değil mi?" diyerek Allah'a yalvarıp bir şiir söyledi: Dergâhına yüz tuttum, Allah'ım, /Devin elinden kurtar beri aman. /Bu meydanda öleceğim dert çekerek, /Devin elinden kurtar beni aman. /Benim gönlüm dalar yüz bin hayale, /Yalnız başım uğradı bugün eziyete. /Hasret içinde ermedim kemale, /Devin elinden kurtar beni aman. /Aytgeldi der toyluğumu bırakmadım, /O babanın sözlerini saymadım, /Yiğit olup bu dünyaya doymadım, /Er Yaradan, kurtar sen beni aman."[255]

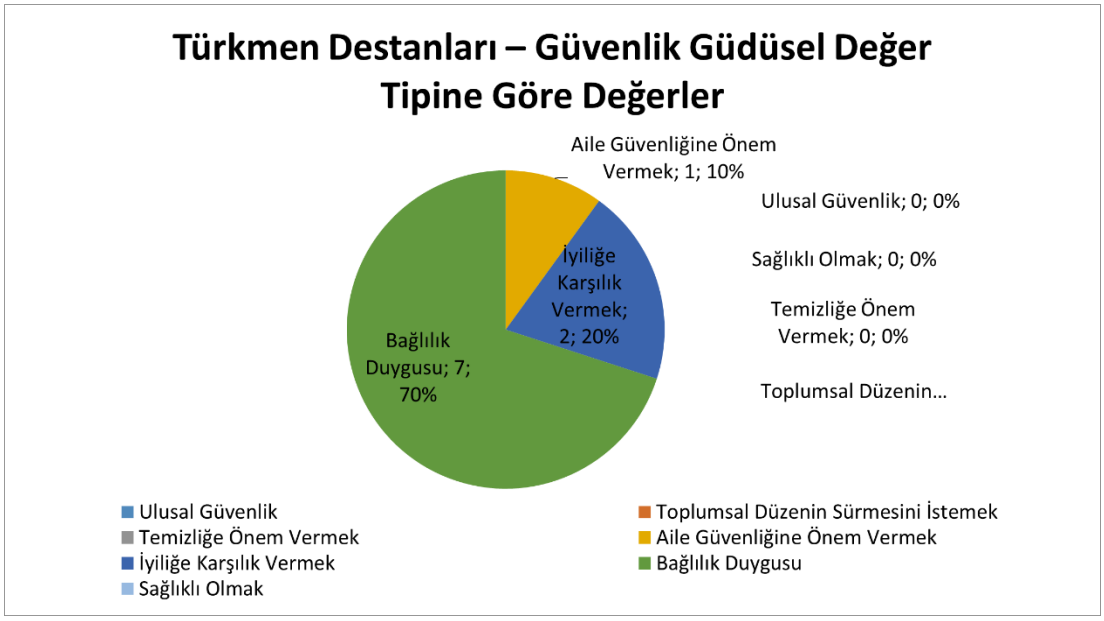
"Nice gündür eşten dosttan ayrıyız, /Bu yüzden yanıp yakılmaktayız, /Kabul edin değerli babamız, /Gidiyorum sevdiceğim hoşça kalın."[256]

2.1.6.10. Güvenlik

Türkmen destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güvenlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[254] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 558.
[255] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 484.
[256] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 497.

Grafik 62. Türkmen Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güvenlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Bağlılık Duygusu"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Türkmen destanlarında "Güvenlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Daha sonra babası Tulum Hoca'ya gidi bir şiir söyledi: Hayır duanı ver sevgili evladına, /Sefere çıkıp bugün gidiyorum. /Altı aylık yola, Galmık yurduna, /Sefere çıkıp bugün gidiyorum. /Kahpe felek gör ne işler açtı, /Beni senin hizmetinden ayırdı, /Han atamız bize git diye buyurdu, /İzin verin, bugün gidiyorum. /Sabredin bugün gelen belaya, /Kul olan razı olur Lazava, /Anam babam ben sizlere feda, /İzin verin bugün gidiyorum. /Aytgeldi der kaygılanmadan yaşayınız, /Her ne kasmet varsa onu görünüz, /İhlâs ile hayır duanızı veriniz, /Sefere çıkıp bugün gidiyorum."[257]

"Sonra hepsi: -Eğer gelirse işte tende canımız, hep birlikte savaşıp ölürüz, asla bu dinden dönmeyiz, dediler."[258]

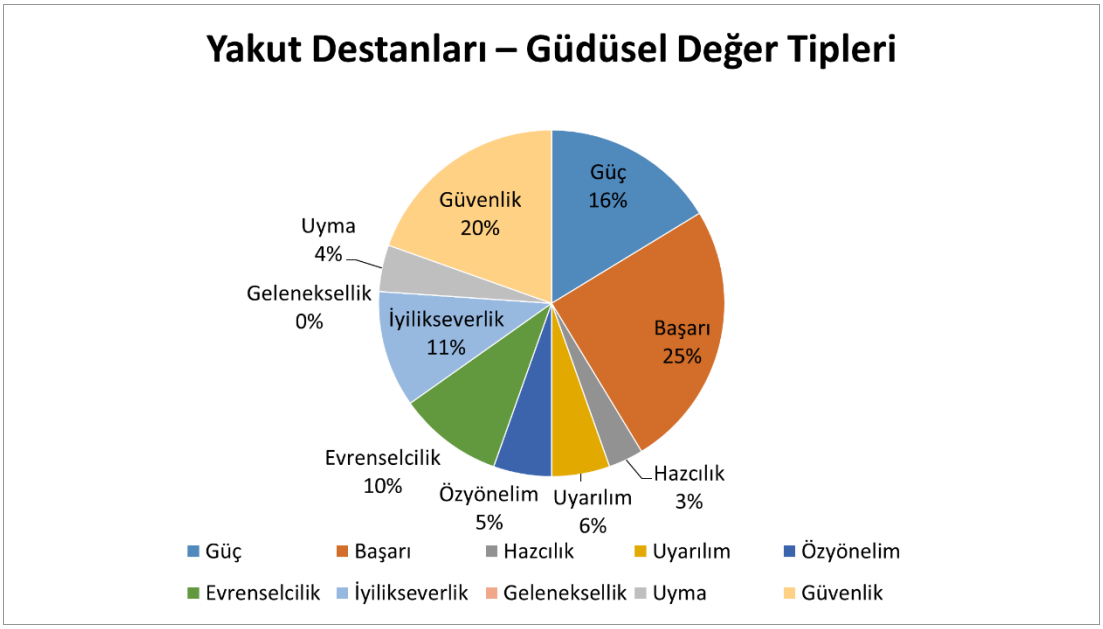
"Ali Bey'in önünde bizler kaleyiz, /Ben savaşayım sizlerle yalnız, /Korkarsa doksanı, gelsin yüz iki yüz, /Kim talep ediyorsa gelsin meydana."[259]

---

[257] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 472.
[258] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 535.
[259] Halil İbrahim Şahin, *a.g.e.*, s. 560.

2.1.7. Yakut Destanları

Yakut destanları hakkında çeşitli ülkelerde yapılan çalışmaları kronolojik olarak değerlendiren Metin Ergun, Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh adlı çalışmasında Yakut destanlarını birçok yönden değerlendirmiştir. Ergun, çalışmasına Yakut destancılık geleneğinde destan anlatımının yalnızca hoşça vakit geçirmek ve eğlendirmek için anlatılmadığına, destanların adeta "ayin" gibi algılandığına dikkat çekmektedir.[260] Yakut destanlarında mitolojiyle kahramanlık konuları birlikte yer almaktadır. Türk dünyası destancılık geleneği bakımından önemli bir yere sahip olan Yakut destan geleneğinde aktarılan değerleri tespit etmek amacıyla Ergun'un ilgili eserinde yer verdiği "Er Sogotoh" destan metni incelenmiştir. Tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 63. Yakut Destanları – Güdüsel Değer Tipleri

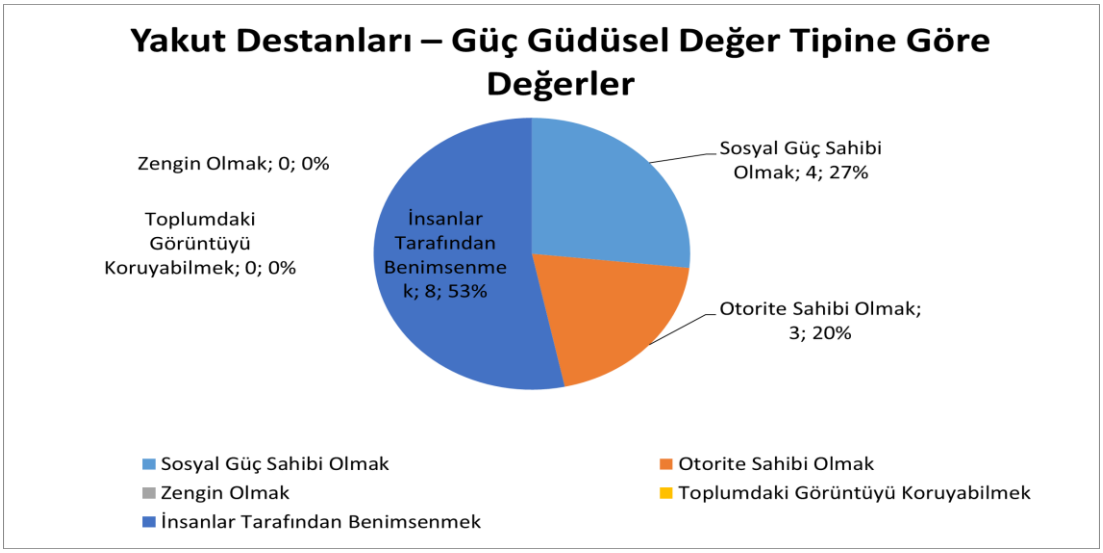
İncelenen destan metninde elde edilen verilere göre *"Başarı"* ve *"Güvenlik"* Güdüsel değer tiplerinin ön planda olduğu gözlenmiştir. Bu durum, diğer destan sahalarında aktarılan değerlerin sıklıklarıyla mukayese yapmamız açısından da önem arz etmektedir. Görüldüğü gibi Yakut destan sahasına ait "Er Sogotoh" destan metninde de Özaşkınlık ve Muhafazacılık değer yönelimlerinin ağırlıkta olduğunu

[260] Metin Ergun, *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh*, TDK Yayınları, Ankara 2013, s. 227.

tespit etmiş durumdayız. İncelediğimiz destan metninde yer alan güdüsel değer tiplerini kapsayan alt değerlerin sıklıkları aşağıdaki alt başlıklarda sunulmaktadır.

2.1.7.1. Güç

Yakut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güç" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 64. Yakut Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güç" güdüsel değer tipinin içinde *"İnsanlar Tarafından Benimsenme", "Sosyal Güç Sahibi Olmak"* ve *"Otorite Sahibi Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Yakut destanlarında "Güç" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Böyle büyük ziyafet verip, /Sırtından dizginli, /İlk ana dünyamızı, /Koruyacak yiğidimiz oldu, diyerek, /Dünyadan rüzgâr esse, /Ayağıyla kapatır, diyerek, /Orta Dünya'dan, /Sert alınlıların, /Güçlü boyunluların /Can sıkar günlerinde, /Üst Dünya'dan, /Üst Dünya'dan, /Mızrak olup düşerlerse, /Eldivenle kapatır. /Güneşli dünyanın halkı, /Bizi koruyan adamımız oldu, diyerek, /Bütün insanlar sevinir oldu"[261]

[261] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 611.

"İki ünlü bahadır, /Ata kabilesinde ünlenmiş. /Kenar yurtlarda namlanmış, /Üst Dünyada /Yaygın namlarından çekinilir, /Heybetli kılıklarından korkulur, /Kudretli Er Sogotoh'la, /Kömüs Kırıktay bahadır, /Bu dünyada, /Birlikte yaşadıklarından, /Üst Dünyadan, /Mızrak olup düşen olmaz; /Alt Dünyadan /Zıpkın olup çıkan olmaz; /Orta Dünyadan, /Güçlü boyunlular, /Sert alınlılar, /Rahatsız etmezler, deyip /Güçlerini birleştirip, /Adlarıyla omuzlarıyla kapatıp /İşte böyle, /Birlikte güzelce, /Yaşamışlar imiş."[262]

"Kutsal sözümüzü kabul etsen /Değerli sözlerimizi reddetmesen, /Rica minnetle, /Kesik yalvarışla, /Üç kara gölgene eğiliyoruz. /Kut belli sana baş eğiyoruz"[263]

"Sevinçle mutlulukla /"Güneşli dünyanın en güçlüsü, /Ayu dünyasının ünlüsü /Adamımız oldu" diye /Büyük sevinçle karşılayıp /"Yaşa" diyerek övmüşler. /"Var ol" diyerek yüceltmişler."[264]

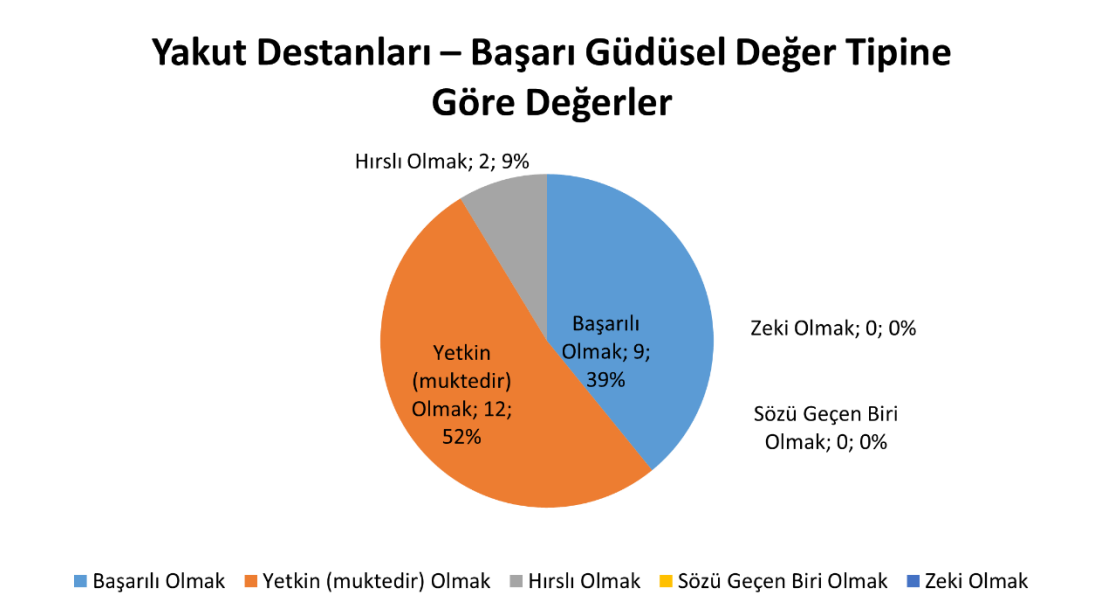
"Şanlı adım, /Üç dünyaya, /Ürkek geyik tüyü olup /Dağılmıştı. /Haydi belki, /İşitmişliğin vardır."[265]

---

[262] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 669.
[263] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 677.
[264] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 813.
[265] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 753.

2.1.7.2. Başarı

Yakut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Başarı" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 65. Yakut Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Başarı" güdüsel değer tipinin içinde *"Başarılı Olmak"* ve *"Yetkin Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Yakut destanlarında "Başarı" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Özgür kara ormanı, /Bir boyun geçer, /Koyu kızılatlı, /Kudretli Er Sogotoh diye /Üstteki Tanrılar yanında, /Bizi kökten yok etmek için, /Ulu bahadır yapıyorlar,"[266]

"Sıcak izini, /İzleyip gidip inine gömdüm. /Soğuk yolunu, /Takip Edip varıp, /uzun kemiğini dağıttım, /Küçük kemiğini tozuttum, / Yerime yurduma, /Dönüp karşında duruyorum"[267]

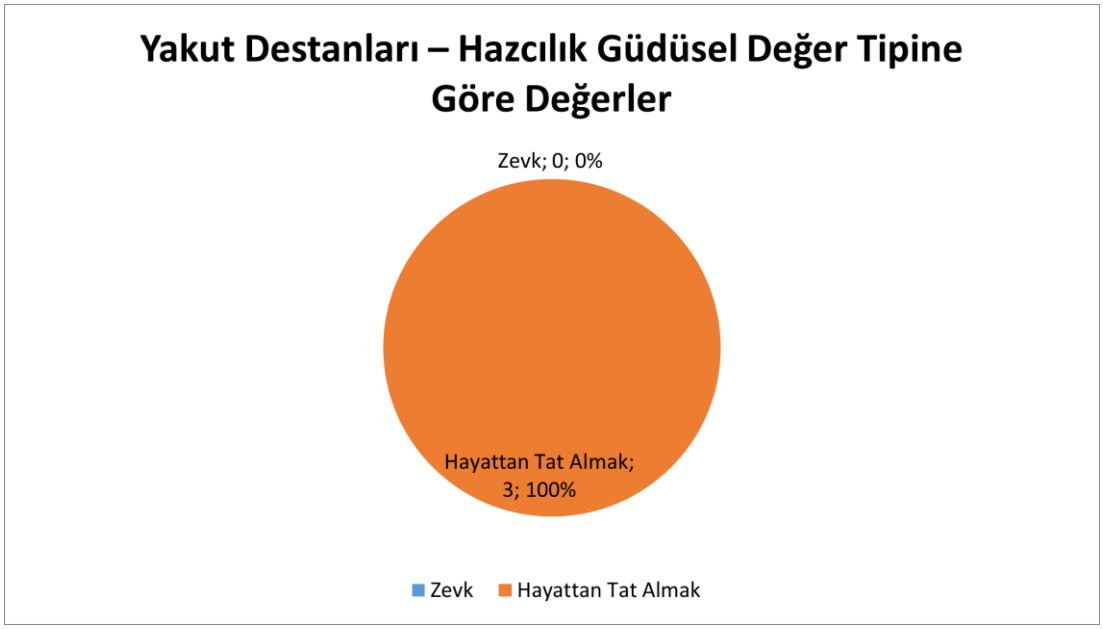
[266] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 571.
[267] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 649.

"Dört köşeli, /Çelik demir zırhlı adam, /Birden sert taş parçasına /Var gücüyle sürtünmüştü. /Onlarca yerden /Yaratığı parçalamıştı. /(Noo!) /Parçalanınca, /O yaratığın /Kalbiyle karaciğeri titreye titreye, /Göveren gök denize doğru, /Uçup uzaklaşmıştı."[268]

"Soğuk yelleri /Eldivenleriyle kapatıp, /Orta Dünyadan /Gelen akınları /Omuzlarıyla kapatıp, /Alt Dünyadan /Mızrak olup çıkanları, /Ayaklarıyla basıp, /Yuva kurup /Yol açıp /İşte böyle yaşamışlar, meğer."[269]

2.1.7.3. Hazcılık

Yakut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Hazcılık" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 66. Yakut Destanlarının Hazcılık Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Hazcılık" güdüsel değer tipinin içinde *"Hayattan Tat Alma"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Yakut destanlarında "Hazcılık" güdüsel değer tipine örnek metinler:

---

[268] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 597-599.
[269] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 819.

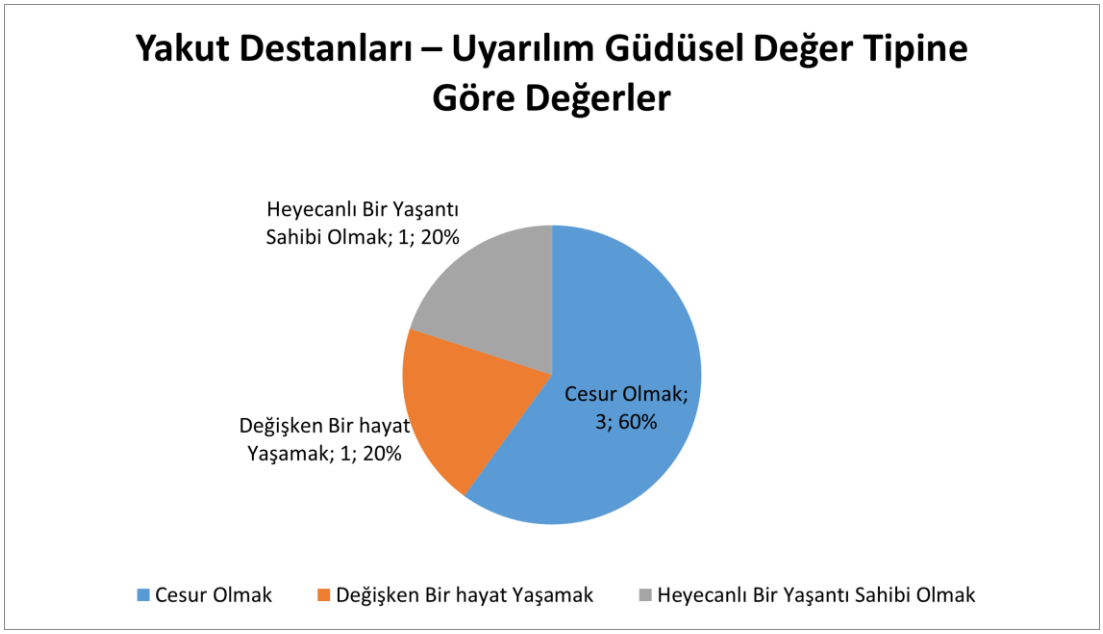
"İlk ana dünyama, /Kovu ölen otu ile beslenerek, /Gök ot ile yayılan, /Kim Böyle /Bol zenginliği, /Çoğaltmış, /Dolu zenginliği, /Artırmış diye, /Yakından dikkatlice baktığımda, /Ayrı toynaklı, /Çatal boynuzlu, /Aaahsıt Ayı Hotun'un yaratıkları, /Semiz sağrılarını sürtüşende /Kan damlamakta, /Hesapsız sürü bu dünyada, /Sıkışmışlar imiş. /Ovayı doldurup /Uzun yeleliler, /Peş peşe koşuşurlarmış, /(Noo!) /Böyle Böyle güzel, /İlk ana dünyama, /Nasıl böyle, /Tabiatlı imiş, diyerek, /Düşünüp taşınıp baktım: /Leylek kuşumun, /Durup yuva kuramadığı, /Sisli uçsuz bucaksız, /Ovalı imiş. /Kuğu kuşumun, /Durmadan geçemediği, /Geniş ak, /Düzlüklü imiş. /Boz tavşanın, /Zıplayıp oynadığı, /Öbek öbek taşlı, /Tepeli imiş. /(Noo!) /Sakatı iyileştirir, /Öleni diriltir, /Suna yumurtasınca, /Sızıp damlar, /Kutsal sarı nimetli, /İlk ana dünyam /Burada bulunmakta imiş."[270]

"Hamile kalıp, karnı şişmiş, /Gebe kalıp, karnı büyümüş, /Ayı gelip karnı sivrilmiş. /Günü gelip karnı sarkmış. /Noo! İşte [Gülüşmeler!] /Yaşlı adam da buna sevinip, /Ömrümün ahirinde, hayatımın sonunda, /Ölür çağımda, ihtiyarlığımda, /Çocuk sahibi olacağım diye, /Şenlenip, coşup sevinerek, /İşte böyle yaşar imiş."[271]

2.1.7.4. Uyarılım

Yakut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyarılım" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

[270] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 559.
[271] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 561.

Grafik 67. Yakut Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyarılım" güdüsel değer tipinin içinde *"Cesur Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Yakut destanlarında "Uyarılım" güdüsel değer tipine örnek metinler:

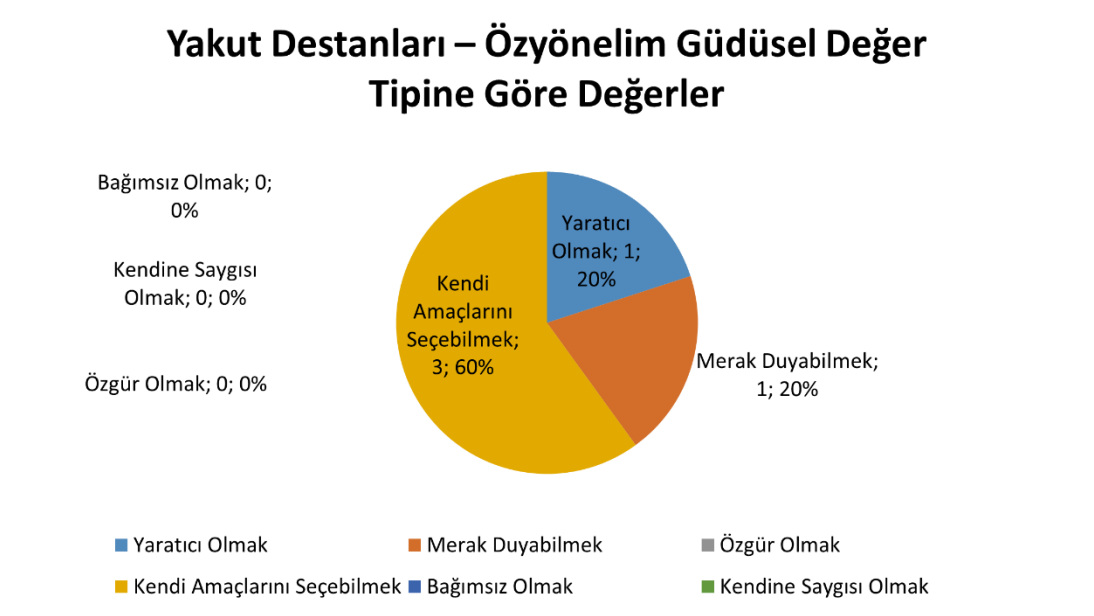
"Öyle gördükten sonra, /Yanlarına yaklaşıp /Atından inmeden /Alacakaranlıkta doğan, /Bataklıkta kutsanan, /Kütüğe tapan, /Töböt Tuuray bahadırı, /Atının üstündeyken /Yakasından tutup kaldırıp, Kaba yerini iyice vurup /Uot Çumulu denizine /Atıvermişti."[272]

"Ayağında zincirli doğmuş, /Tüyü dökük kürkü omzunda doğmuş, /Alt Dünyanın sekiz kabilesini, /Acımasızca yok edip, /Gür kara orman gibi /Geniş akrabalarımı, /Koyu kara orman gibi /Bütün halkımı, /Sırtından dizginli /Gün Han uluslarını, /Kemiklerimden biri, /Sağlam oldukça /Sivri uçlu mızrağımla /Daima koruyacağım."[273]

[272] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 721.
[273] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 815.

2.1.7.5. Özyönelim

Yakut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Özyönelim" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 68. Yakut Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Özyönelim" güdüsel değer tipinin içinde *"Kendi Amaçlarını Seçebilmek"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Yakut destanlarında "Özyönelim" güdüsel değer tipine örnek metinler:

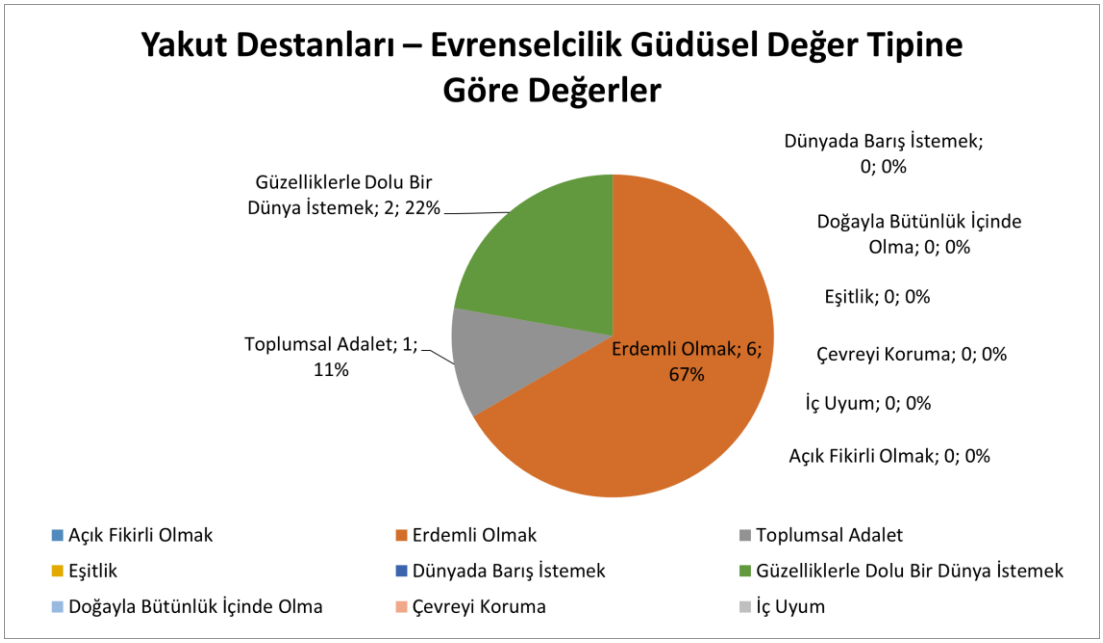
"Alt Dünyada /Zalim bahadırlar, /Kötü kabadayılar /Yaşadıkça /Aile kurup /Ev bark sahibi olup /Çocuk yapıp /Huzurlu evin efendisi olmamız, /Soy sop bırakmamız, /İmkânsız galiba" diye düşünmüştü. /Bu yüzden /Alt Dünyanın gaddarlarını, /En namlı zalimlerini, /Eğer yok edersek /O an yaşanılır" diye düşünmüştü."[274]

"Kara kanımdan /Bir damla kalana kadar, /Ölüm yolunu /Eldivenimle hep tıkayacağım. /Bu büyük andımı, /Tüm halkımın önünde içiyorum."[275]

[274] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 709.
[275] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 815-817.

2.1.7.6. Evrenselcilik

Yakut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 69. Yakut Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Erdemli Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Yakut destanlarında "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Ondan sonra, /Bizim adam: /"Hakikaten /Ünüm kirlenir, /İyi adım yok olur, /Abaası kadın şamanla /Birlikte olmuşluğum var. /Şimdi de onunla /Hamile kadınla, /Dövüşmem, /Gerçekten yalnız kalsın" demiş gibi /Durup kalmış."[276]

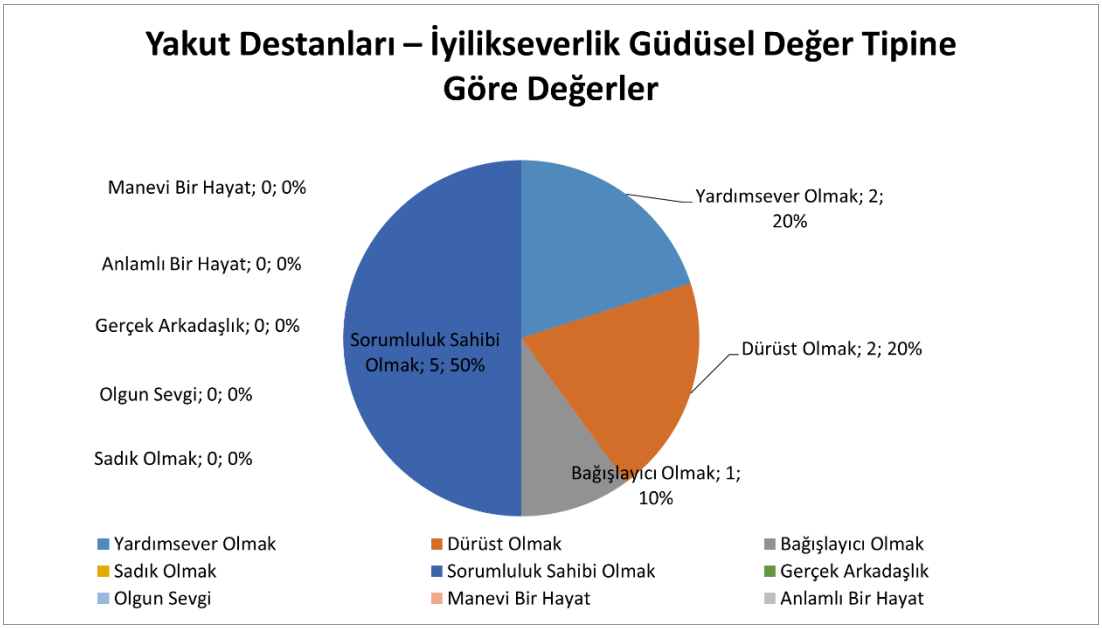
"Bununla birlikte, /Sana katılıyorum, yiğit /Tam üç yıl içinde /Sana kem gözle bakarsam, /İki gören gözümü, /"Çeekey ölüü" bulup akıtsın, /İki ayağımı, /"Itık ölüü" bulup kırsın. /Tutan iki elimi, /"Anaarar ölüü" bulup kassın."[277]

[276] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 683.
[277] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 781.

"Böyle uzanıp uyuyan adamı, /Öldürüp vurup gitsem, /Adilik olur, diye,"[278]

2.1.7.7. İyilikseverlik

Yakut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 70. Yakut Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "İyilikseverlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Sorumluluk Sahibi Olmak", "Dürüst Olmak"* ve *"Yardımsever Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Yakut destanlarında "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Sıcak izini, /İzleyip gidip inine gömdüm. /Soğuk yolunu, /Takip edip varıp, /uzun kemiğini dağıttım, /Küçük kemiğini tozuttum, / Yerime yurduma, /Dönüp karşında duruyorum"[279]

[278] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 603.
[279] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 649.

"Soğuk yelleri /Eldivenleriyle kapatıp, /Orta Dünyadan /Gelen akınları /Omuzlarıyla kapatıp, /Alt Dünyadan /Mızrak olup çıkanları, /Ayaklarıyla basıp, /Yuva kurup /Yol açıp /İşte böyle yaşamışlar, meğer."[280]

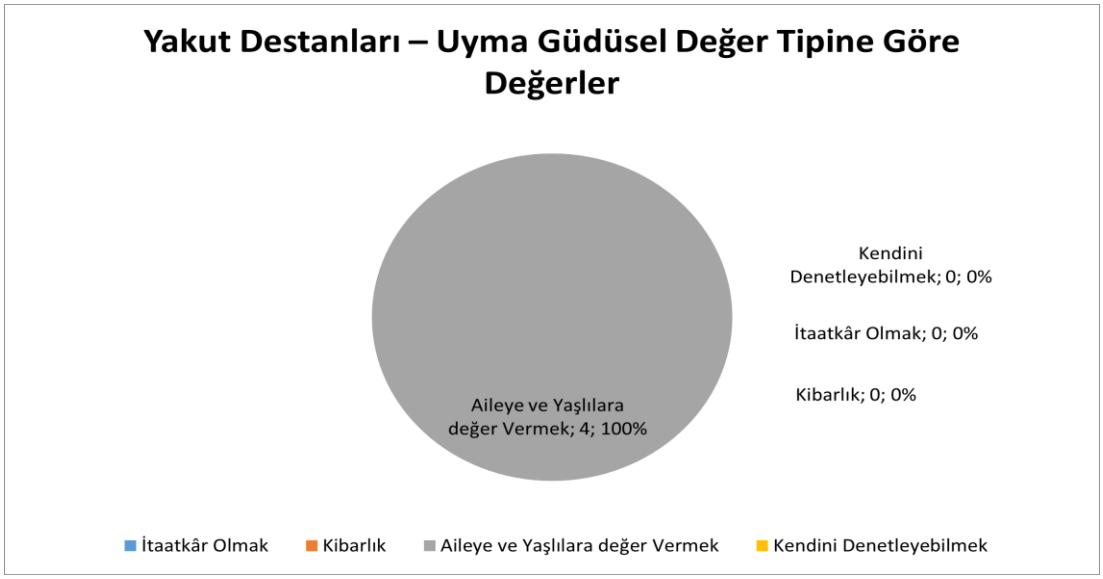
"Ayağında zincirli doğmuş, /Tüyü dökük kürkü omzunda doğmuş, /Alt Dünyanın sekiz kabilesini, /Acımasızca yok edip, /Gür kara orman gibi /Geniş akrabalarımı, /Koyu kara orman gibi /Bütün halkımı, /Sırtından dizginli /Gün han uluslarını, /Kemiklerimden biri, /Sağlam oldukça /Sivri uçlu mızrağımla /Daima koruyacağım."[281]

2.1.7.8. Gelenekselcilik

İncelenen Yakut destanlarında Schwartz'ın değer sınıflamasının "Gelenekselcilik" güdüsel değeri tespit edilememiştir.

2.1.7.9. Uyma

Yakut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyma" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 71. Yakut Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[280] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 819.
[281] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 815.

Elde edilen verilere göre "Uyma" güdüsel değer tipinin içinde *"Aileye ve Yaşlılara Değer Vermek"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

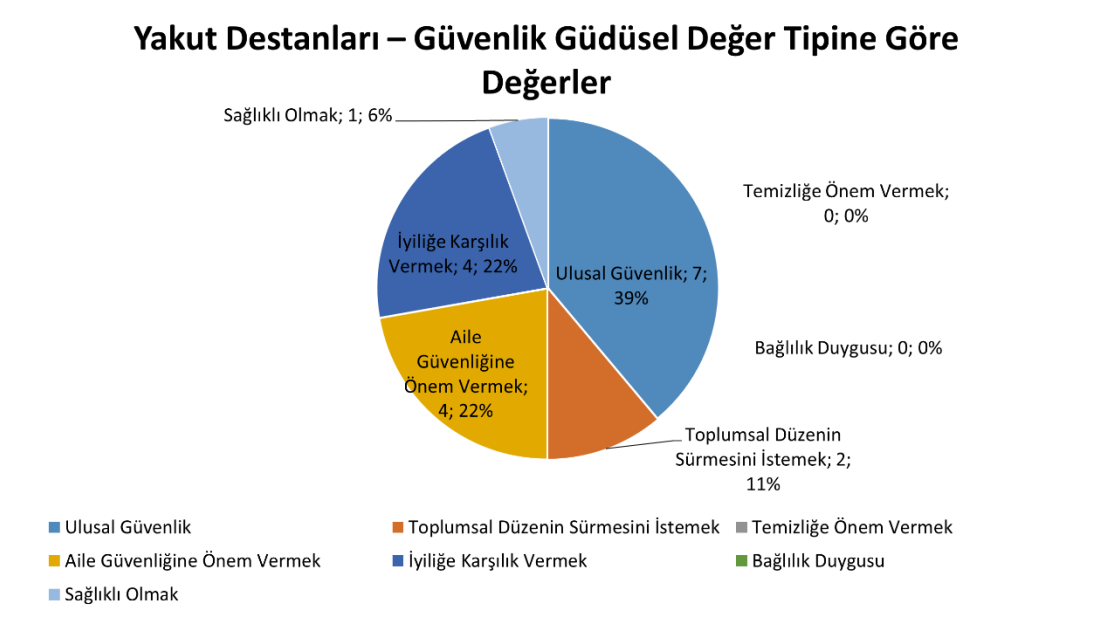
Yakut destanlarında "Uyma" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Ayıı Cangsar Toyon ihtiyar babalı, /Ayıına Sier hotun yaşlı analı, /Dokuz tutam saç örgülü, /Tunalıkaan Kuo'yu /Güneşimin kızı nazlımı, /Eğlendirmeye, /Layık gençmişsin."[282]

"Hayat verip büyüten, /Saygıdeğer babam, /Başımdan artık /Nasihatini verir, /İyi duasını, /Gönderir, diye /Uzun yol aşıp /Adını söyleyip /Ününü sayıklayıp /Çıkıp geldim"[283]

2.1.7.10. Güvenlik

Yakut destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güvenlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 72. Yakut Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[282] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 577.
[283] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 715-717

Elde edilen verilere göre "Güvenlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Ulusal Güvenlik", "İyiliğe Karşılık Vermek"* ve *"Aile Güvenliğine Önem Vermek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Yakut destanlarında "Güvenlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Ayağında zincirli doğmuş, /Tüyü dökük kürkü omzunda doğmuş, /Alt Dünyanın sekiz kabilesini, /Acımasızca yok edip, /Gür kara orman gibi /Geniş akrabalarımı, /Koyu kara orman gibi /Bütün halkımı, /Sırtından dizginli /Gün han uluslarını, /Kemiklerimden biri, /Sağlam oldukça /Sivri uçlu mızrağımla /Daima koruyacağım."[284]

"Ana dünyayı, /Ayağımla karıştırdım, /Topuğumla kabarttım da /Senin gibi, /Heybetli görünüşlü yaratılanı, /Gerçekten de, /Görmemiştim, Yiğit! /Sırtından dizginli, /Ayu kabilesini, /Gerçekten de /Koruyacak kişiymişsin yiğit!"[285]

"Koyu kızıl atlı, /Kudretli Er Sogotoh, /Doğma yavrum, /Üzerinde titrediğim Yavrum, /Ön ayağına, /Engel çıkmasın. /Arka ayağına, /Mânia gelmesin. /Silahlıdan ölme. /Okludan yıkılma. /Kötü dilli vazgeçsin, /Kem gözlü gözünü çeksin"[286]

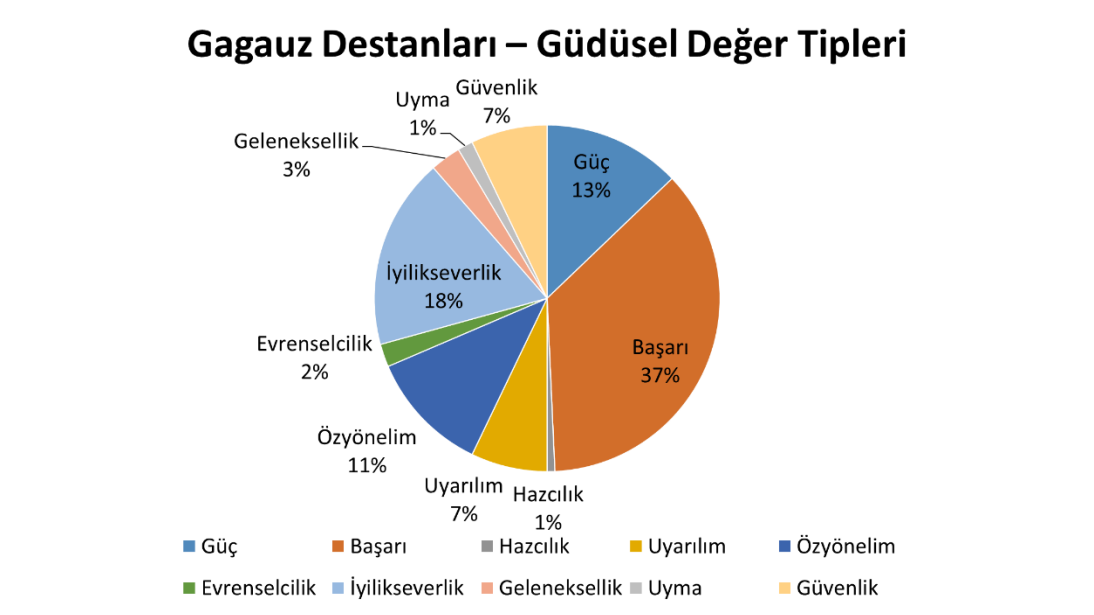
"Benim karım olma, /Niyeti olmayan kadını getirmişim, /Onu alıp, /Doğduğun ana dünyana, /Büyüdüğün vatanına, /Dönüp soy çoğaltıp, /Hayatını düzenleyip yaşa."[287]

2.1.8. Gagauz Destanları

Gagauzlar, Türk toplulukları içerisinde dinî inançları bakımdan farklı bir yere ve öneme sahiptirler. Gagauz destanlarında aktarılan değerlerin ve bu değerlerin sıklıklarının tespiti de bu bakımdan da önem arz etmektedir. Gagauz Destanlarından "Köroğlu" ve "Gan-Kişi" destan metinleri incelenmiştir. Bu metinler Gagauz destanlarındaki kahramanlık konulu destanlar olarak kabul edilmektedir. İncelenen

[284] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 815.
[285] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 576.
[286] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 583.
[287] Metin Ergun, *a.g.e.*, s. 607.

metinlerde tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

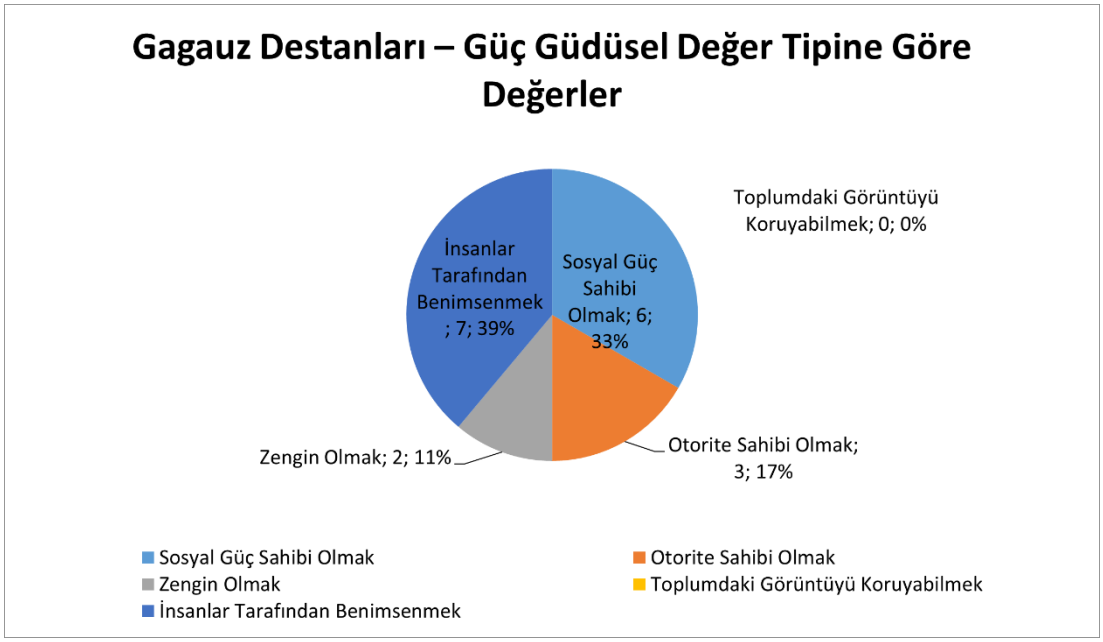

Grafik 73. Gagauz Destanları – Güdüsel Değer Tipleri

İncelenen destan metinlerinde *"Başarı"* ve *"İyilikseverlik"* güdüsel değer tiplerinin ön planda olduğu gözlenmiştir. Görüldüğü üzere incelenen Gagauz destan metinlerinde de Özaşkınlık ve Muhafazacılık değer yönelimlerinin ağırlıkta olduğu ortaya çıkmaktadır. İncelediğimiz destan metinlerinde yer alan güdüsel değer tiplerini kapsayan alt değerlerin sıklıkları aşağıdaki alt başlıklarda sunulmaktadır.

2.1.8.1. Güç

Gagauz destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güç" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 74. Gagauz Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güç" güdüsel değer tipinin içinde *"İnsanlar Tarafından Benimsenmek"* ve *"Sosyal Güç Sahibi Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Gagauz destanlarında "Güç" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Ali geçtiği yerlerde babasının başına gelenleri ve ne niyetle yola çıktığını herkese anlatıyormuş. Pek çok insan onun ardında toplanmış ve ona asker olmuş. Artık Köroğlu askerleriyle de tanınmaya başlamış."[288]

"Ben bir Köroğlu'ydum ormanda gezerdim, /Çalıya çırpıya kelle dizerdim, /Esen rüzgârdan izler seçerdim, /Kimsem yoktu Balkan'da, yalnız gezerdim. /Demir topuzla kelle ezerdim, /Ben yedi dağa hükmederdim. /Geçenden baçını isterdim."[289]

"Bir gün iki gün geçiyor. Babası arkadaşlarına diyor: -Kırk yıllık öküz ve kırk kova şarap getirin. Öküzü kesin, bir ziyafet yapalım. Hepiniz sevgiliniz için kadeh kaldırın, bakalım, o kime kadeh kaldıracak, diyor."[290]

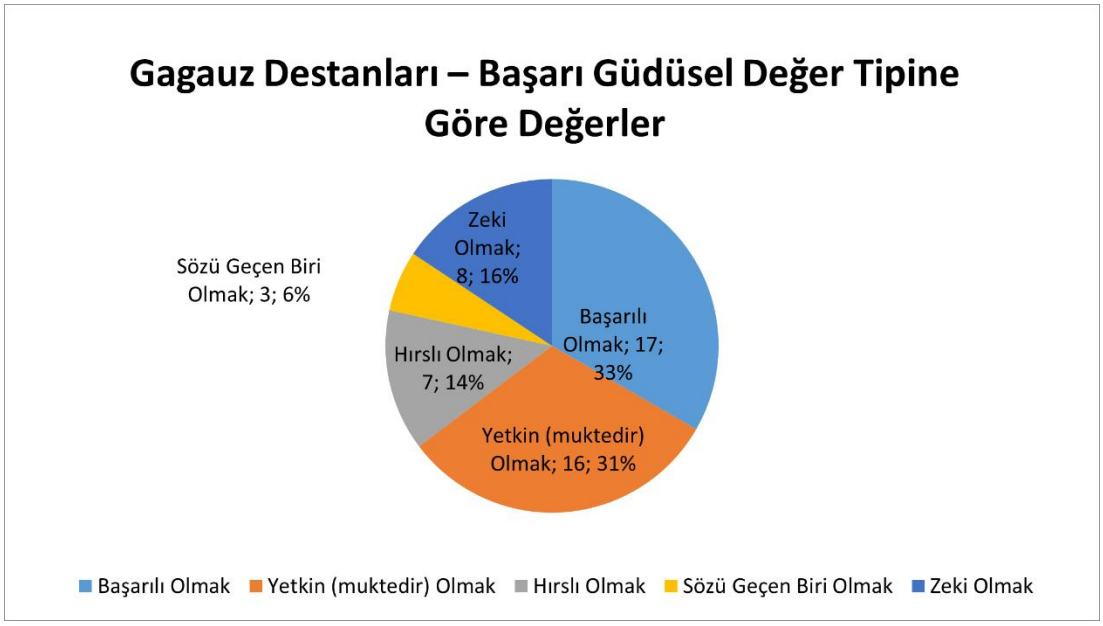
[288] Nevzat Özkan, *Gagavuz Destanları*, TDK Yayınları, Ankara, 2007, s. 179.
[289] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 202-203.
[290] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 197.

"Artık Aydın'ın güzel bir atı, keskin bir kılıcı, iyi bir yayı ve okları var; ayrıca kırk yiğit askeri bulunuyor. Bu şekilde hazırlanan Aydın, intikam almak için yola çıkıyor. İnsanlar onu umutla karşılıyor ve adını Köroğlu koyuyor. İlk olarak hain Bolu Beyi'ni cezalandırmış..."[291]

"Hanlar ve beyler, Köroğlu'nu yakalamak ve yok etmek için çok uğraşıyorlarmış. Ancak onu yakalamak ve yenmek mümkün değilmiş. Halk hep onun tarafındaymış, ayrıca onu oraların en güzel kızıyla evlendirmişler."[292]

2.1.8.2. Başarı

Gagauz destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Başarı" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 75. Gagauz Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Başarı" güdüsel değer tipinin içinde *"Başarılı Olmak"* ve *"Yetkin Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Gagauz destanlarında "Başarı" güdüsel değer tipine örnek metinler:

---

[291] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 182.
[292] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 180.

"Gan-kişi ise kargaya şöyle bağırıyor: Gel, benim kılıcımın ateşini söndür. Gogoman'ın leşini, yemen için sana vereceğim. Karga, Gan-kişi'nin kılıcının ateşini söndürüyor. Gan-kişi Gogoman'ın kafasını kesip yemesi için kargaya veriyor."[293]

"Zâri'yi atının arkasına bindiriyor ve eve yollanıyor. Zâri bu atın başka atlar gibi olmadığını, onlar gibi yürümediğini anlıyor. Şöyle düşünüyor: "Köroğlu'na göklerden bağışlanmış bir atın olduğunu işitmiştim. Bu, o at olmalı". Onlar aylarca gittiler, türlü engeller aştılar. Zâri'nin padişahı onlara yetişti. Zâri'yi geri aldı. Sonra Köroğlu padişaha yetişip Zâri'yi gene geri aldı. Yine Köroğlu'nun yurtluğuna doğru gidiyorlar. Ama bir kalenin sultanı Köroğlu'nu aldatıp ona uyku hapı karıştırılmış bir içki içirmiş. Bunlar ölü gibi uyurken Zâri'yi kavrayıp dağda saklıyor. Köroğlu gene Zâri'yi aramak için yollara düşüyor. İzler dağa doğru gidermiş. Köroğlu o kaleye ulaşıp Zâri'yi kurtardı ve gene eve doğru yollandılar."[294]

"Padişah Köroğlu'nun ardına asker yolladı. Ama Köroğlu'yla dövüşe girişmeye korktular. O zaman padişah, askerlerin başına geçerek Köroğlu'nu yakalamak için yola düşüyor. Dövüş oluyor. Ama Köroğlu becerisi ve çalımları ile tek başına o askeri yeniyor, padişah kaçarak zor kurtuluyor."[295]

"Yedi arşın boylu adam kalkıyor. Karnı yirmi öküzle doluyken hızlı hızlı geziyor. Evin ardına geçince o adam hasırın üstüne basıyor ve derin kuyunun içine düşüyor. Oğlan da kafasına o parlak taşları fırlatmaya başlıyor. Vura vura sersem etmiş o adamı. Yedi arşın boylu adam kuyudan çıkmak için çabalıyor ama çıkamıyor. Bağırıyormuş: -Gan-kişi, sen beni aldattın. Beni ahmak yerine koydun. Teslim oluyorum, yeter ki beni bırak! Gan-kişi gidiyor ve padişaha söylüyor: -Yüce padişahım, yedi arşın boylu adamı yakaladım. Onu ne yapalım? -Bağlayın ve kafesin içine sokun. Ko maymunlarla birlikte dursun. Herkes onu öyle görüp gülsün. Öyle de yapıyorlar. Bugün de o adam kafes içinde duruyor."[296]

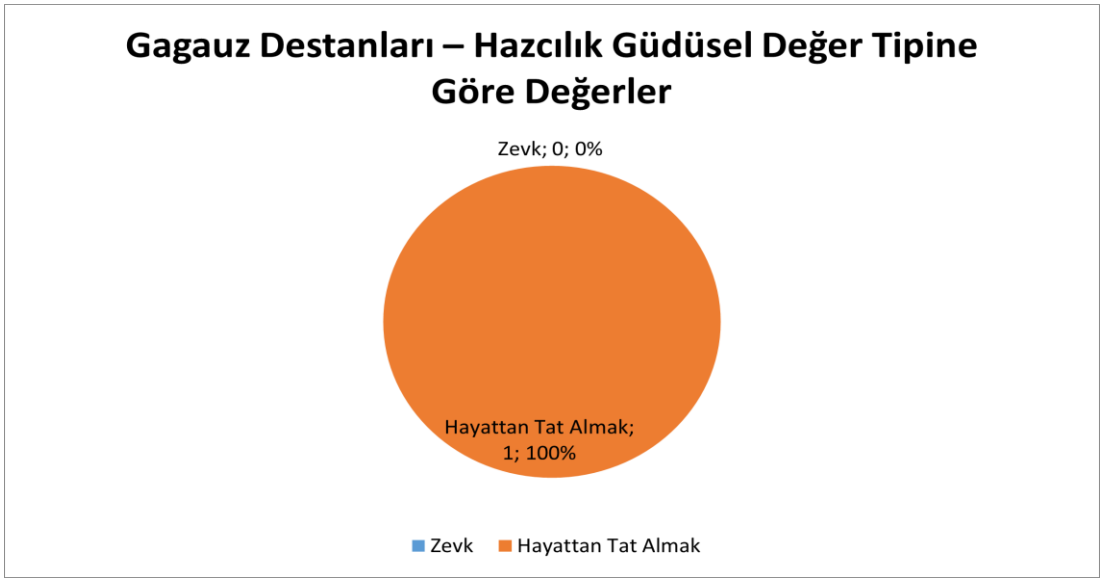
---

[293] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 252.
[294] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 188-189.
[295] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 193.
[296] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 250.

"Buna rağmen ejderha karşı koyuyor. Ancak Köroğlu'nun atı ona korkusuzca yaklaşıyor. Ejderha kızıl alevler saçan diliyle ağzını daha büyük açıyor. Köroğlu, ejderhanın onu atıyla birlikte yutabileceği anı görüp, toprağı alıyor ve ejderhanın ağzına atıyor. O anda ejderha çatırdayarak dağıldı ve kuru bir ağaç oldu."[297]

2.1.8.3. Hazcılık

Gagauz destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Hazcılık" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 76. Gagauz Destanlarının Hazcılık Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Hazcılık" güdüsel değer tipinin içinde *"Hayattan Tat Alma"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Gagauz destanlarında "Hazcılık" güdüsel değer tipine örnek metinler:

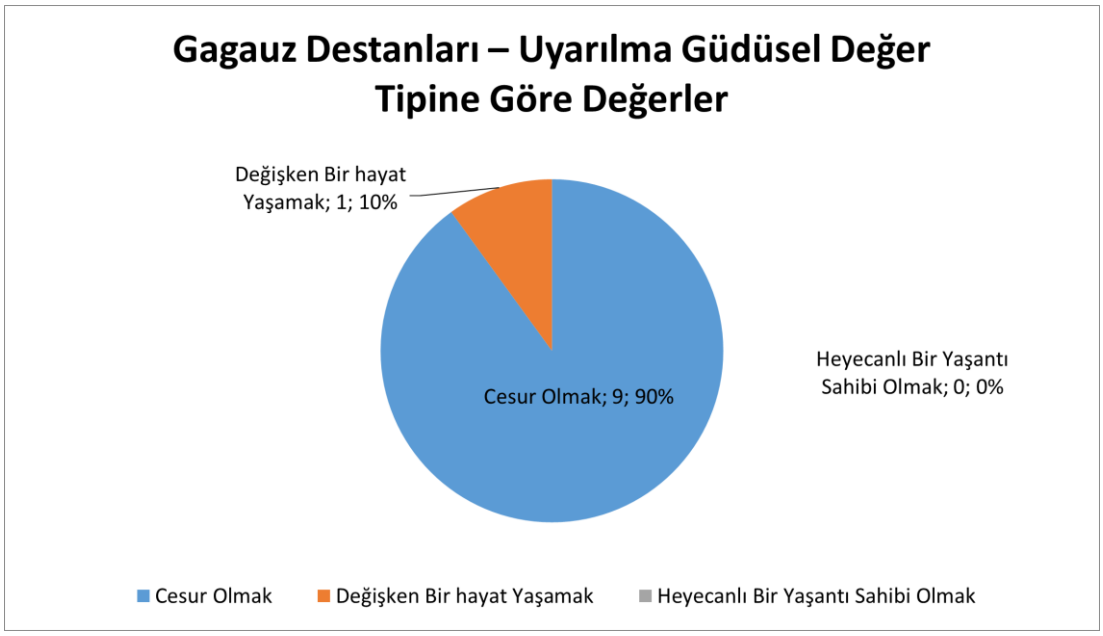
"Çok cömert ve kapısı herkese açık bir adammış. Atlara çok düşkünmüş, keman çalmayı da severmiş. Keman ustaları onun konağında toplanarak çok güzel havalar çalıp türküler söylermişler."[298]

---

[297] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 184.
[298] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 179.

2.1.8.4. Uyarılım

Gagauz destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyarılım" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 77. Gagauz Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyarılım" güdüsel değer tipinin içinde *"Cesur Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Gagauz destanlarında "Uyarılım" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Böylece Ali, dünyadaki bütün fakirlerin düşmanlarına karşı dövüşmek için yola çıkıyor. Halk ona kör Hasan'ın oğlu, Köroğlu demiş."[299]

"Babası diyor: -Nereden gelip-geçiyorsun, be çocuk, /Selamını vermez geçersin, /Öldürürüz seni! Çocuk diyor: Uzak yoldan gelip-geçerdim, /Başımı sevdaya verdim, /Uyukladım geçtim. /Gel affet, a babam. /Sonra babası ona şöyle diyor: Biz kırk kişiyiz, /Sen bir kişisin, /Yolla altından haracı, /Yoksa öldüreceğiz seni, /Çocuk onlara diyor: Siz kırk tane, /Ben bir tane, /Çıkın meydana Dövüşelim kana kana /

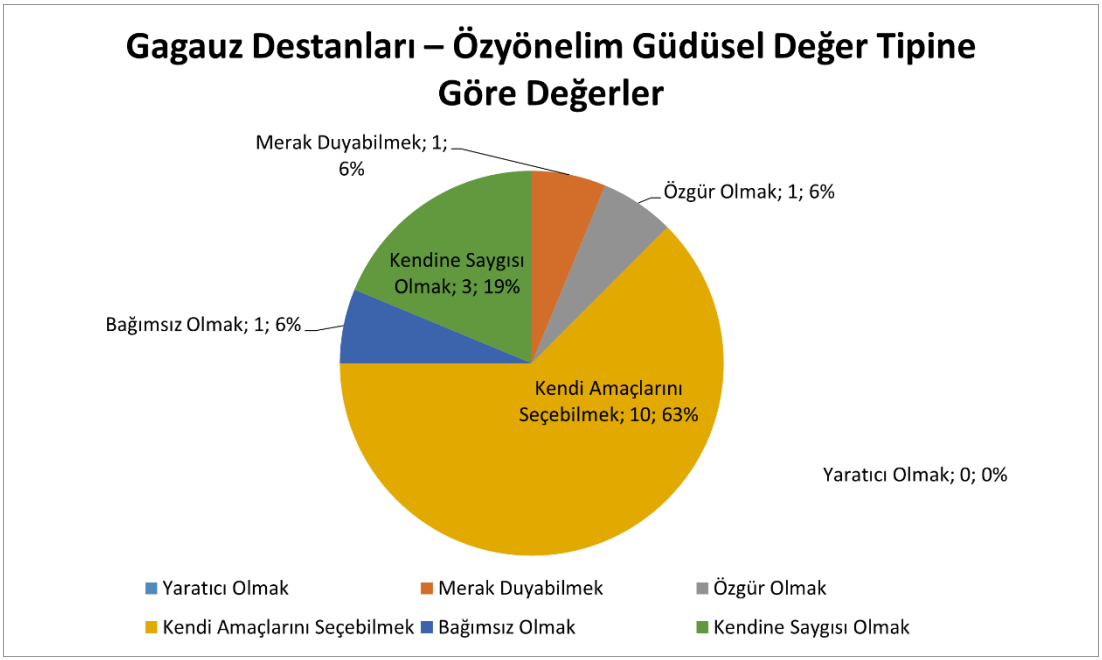
[299] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 179.

Babası diyor: -Ay Ayvaz! /-Başım ağrıyor. /-A-a, Arap! /-Yüreğim ağrıyor. /-Eh diyor, davran gene Köroğlu! /Atına biniyor ve oğlanla dövüşmeye çıkıyor."[300]

"Gan-kişi ona cevap vermiş: Ben senden korkmuyorum! Nereden geldiysen oraya git. O zaman belki sağ kalırsın!"[301]

2.1.8.5. Özyönelim

Gagauz destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Özyönelim" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 78. Gagauz Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Özyönelim" güdüsel değer tipinin içinde *"Kendine Saygısı Olmak"* ve *"Kendi Amaçlarını Seçebilmek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Gagauz destanlarında "Özyönelim" güdüsel değer tipine örnek metinler:

---

[300] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 196-197.
[301] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 251.

"Gan-kişi onlara şöyle diyor: -Tarkuş, Karabuş, bu sefer yılanı ben yendim. Bugün Evrem-yılanı'nın kardeşi çıktı. Artık kendisini arayacağım."[302]

"Köroğlu hiç oyalanmadan o tarafa yollanıyor. Ama Cana-Yunus'un tavsiyesiyle Köroğlu'na hiç benzemeyecek şekilde elbisesini değiştiriyor. Yiğitleri de onunla gitmek istiyor. O bırakmıyor. -Siz işi bozarsınız. Burada sadece kurnazlık lâzım, kuvvet değil. Yalnız mırıldanarak yürüyor: Yalnıza arkadaş Allah'tır"[303]

"Kendisi için sadece dört yaşında soylu bir tay bırakmış. Eşine bir miktar para verdikten sonra nafakasını kazanmak için gurbete çıkmış. Kötü niyetli bir beyin yanında seyis olarak çalışmaya başlamış."[304]

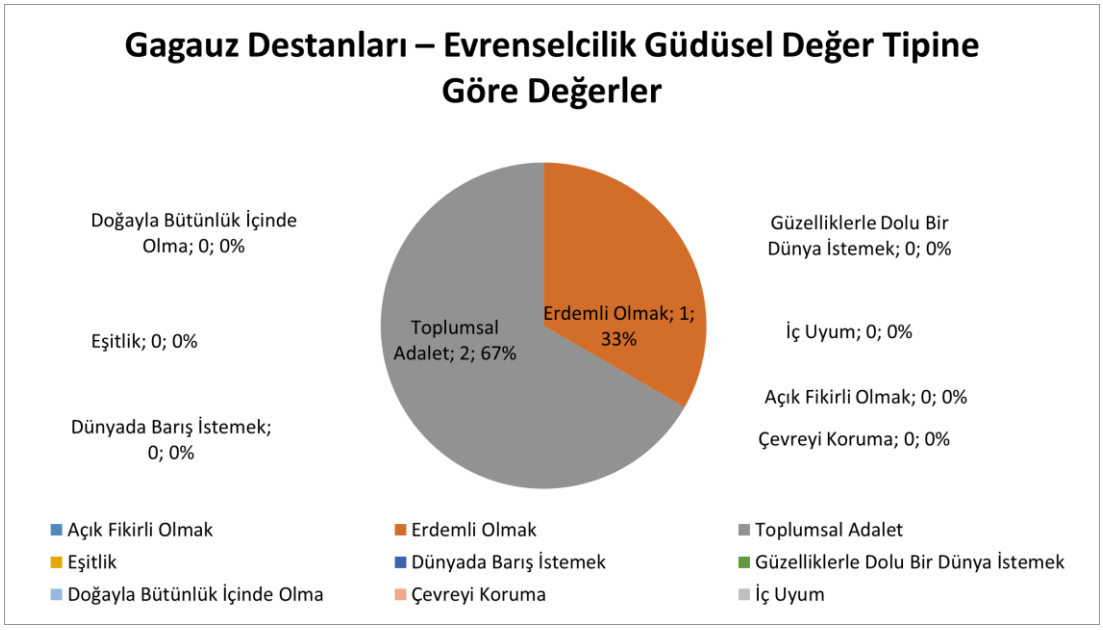
"Onların bir köpeği varmış. Köpeğin yanına kırk köpek daha toplanıp onu boğmaya çalışıyorlar. Babası çocuğa soruyor: -Niye hırıldaşıyor bu köpekler? -Babam, diyor, bizim köpeğin başına kırk köpek toplandı. Onu boğmaya çalışıyorlar. O da onlara teslim olmuyor. -İşte, oğlum diyor. Bir köpek teslim olmuyor. Sen de kuvvetli ol ve kırk kişiye teslim olma."[305]

2.1.8.6. Evrenselcilik

Gagauz destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[302] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 246.
[303] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 192.
[304] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 179.
[305] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 195.

Grafik 79. Gagauz Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Toplumsal Adalet"* ve *"Erdemli Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Gagauz destanlarında "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"İlk önce babasına zulmeden Bolu Beyi'ni bularak cezalandırmış. Sonra değişik yerlere kaleler kurup halk düşmanlarının ansızın tepesine binmiş. Böylece Köroğlu, beylerin, hanların, efendilerin en korkulu düşmanı olmuş."[306]

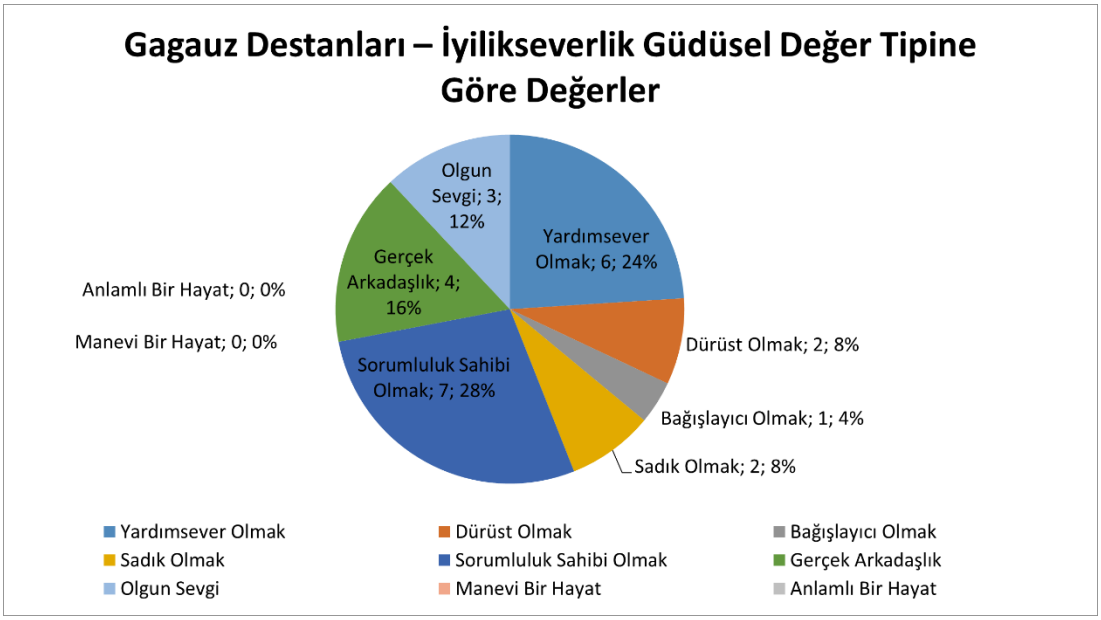
"Ama kör, oğlu Aydın'a bu ata iyi bakmasını, tımar etmesini, hep karanlıkta tutarak yalnızca arpayla beslemesini, biraz büyüyünce de hain Bolu Beyi'nden ve onun gibi, insanlara zulmeden açgözlülerden intikam almak için yola çıkmasını söylemiş."[307]

"Böylece Ali, dünyadaki bütün fakirlerin düşmanlarına karşı dövüşmek için yola çıkıyor. Halk ona kör Hasan'ın oğlu, Köroğlu demiş."[308]

[306] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 179-180.
[307] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 181.
[308] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 179.

2.1.8.7. İyilikseverlik

Gagauz destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 80. Gagauz Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "İyilikseverlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Sorumluluk Sahibi Olmak"* ve *"Yardımsever Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Gagauz destanlarında "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Kendisi için sadece dört yaşında soylu bir tay bırakmış. Eşine bir miktar para verdikten sonra nafakasını kazanmak için gurbete çıkmış. Kötü niyetli bir beyin yanında seyis olarak çalışmaya başlamış."[309]

"Düşman kementle Zâri'yi yakalıyor ve alıp gidiyor. Köroğlu kırk yiğidi ile arkalarından gidiyor. Onlar çok engeller aşıp, çok beceriler gösterdiler. Sonunda o sultanın kalesine ulaşıyorlar. Anlıyorlar ki Zâri o sultana hizmet etmek istemeyince

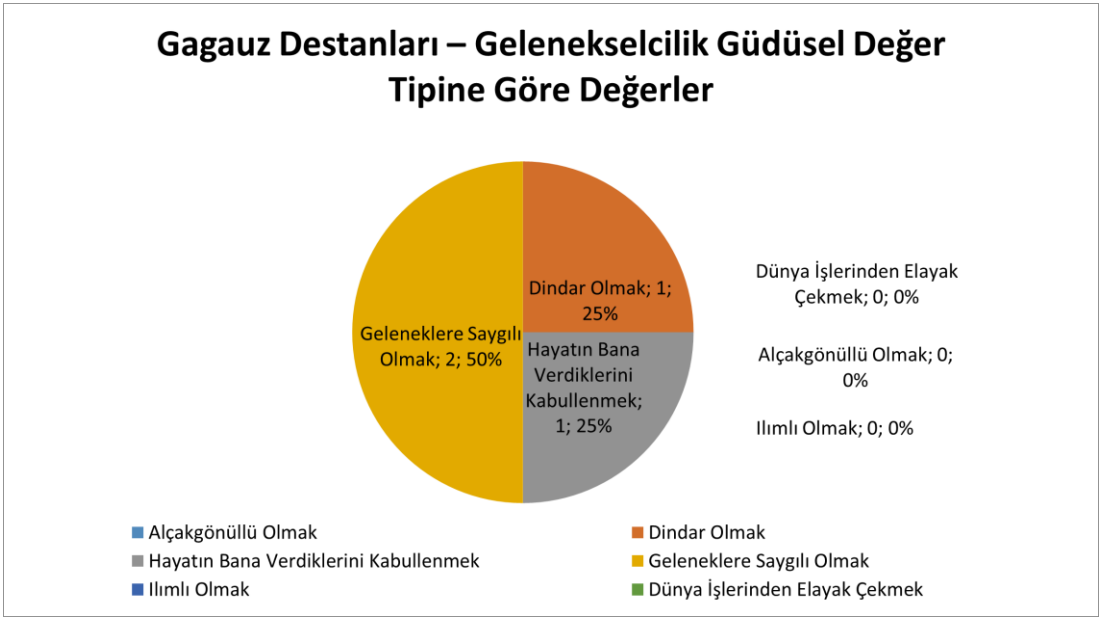
[309] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 179.

sultan onun asılması için emir vermiş. O anda büyük bir ustalıkla onu darağacının altından kapıp gene eve getirdiler."[310]

"Yaşıyor, daha neler yaşıyor da başka bir padişahın ülkesine ulaşıyor. (O zamanlar devletler hem küçük hem de çokmuşlar). Orada öyle akşamüstü küçük bir toprak mutfağa uğruyor. Orada fakir, ihtiyar bir çoban yaşarmış. Köroğlu ona biraz gümüş para veriyor. O dede de ona giyimini değiştirip eski elbiseler giymesi için yardım ediyor."[311]

2.1.8.8. Gelenekselcilik

Gagauz destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 81. Gagauz Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Geleneklere Saygılı Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Gagauz destanlarında "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

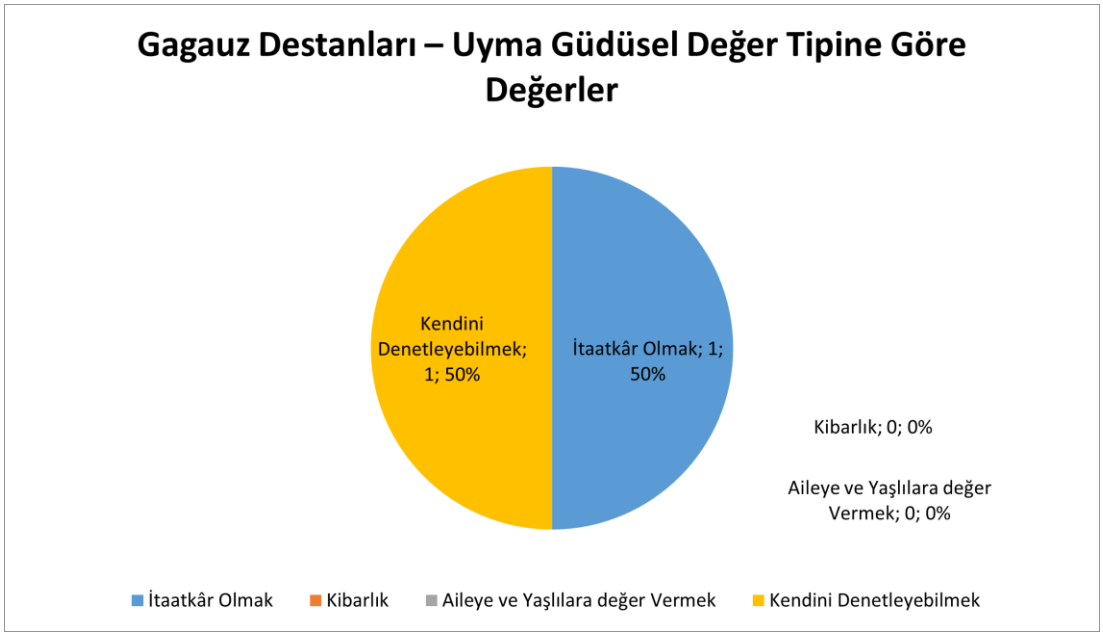
[310] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 189.
[311] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 188.

"-Güzel Menekşe, sana, kız mı yoksa gelin mi olduğunu soruyorum. Kız isen giyin allarını, gelin isen, giyin karalarını. Kıza sevgilisi böyle demiş. Onun kız mı yoksa gelin mi olduğunu, evli olup olmadığını anlamaya çalışıyor. O zamanlar, kızlar bekâr iken renkli elbiseler; evlendiklerinde ise siyah elbiseler giyerlermiş. Eskiden, kızlar duvak da takarlarmış. Hatta yüzlerinde duvakla gezerlermiş. Ama evlenince, duvağı açarlarmış. Türklerde âdet böyleymiş."[312]

"İkisi yalnız kalmış. Birbirlerini beğenip sohbete tutuşmuşlar. Sonra Köroğlu'nun atıyla birlikte bir süre dinlenmesi konusunda anlaşmışlar. Köroğlu ise, yurtluğunu özlemeye başlamış. Birbirlerini beğendikleri bu kızla gelin güveyi olarak gitmek istemiş. Kız razı olmuş, ama şöyle demiş: -Düğünü yapmayınca biz birlikte olmayacağız, sen bana dokunmayacaksın."[313]

2.1.8.9. Uyma

Gagauz destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyma" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 82. Gagauz Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[312] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 205.
[313] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 185.

Elde edilen verilere göre "Uyma" güdüsel değer tipinin içinde *"İtaatkâr Olmak"* ve *"Kendine Denetleyebilmek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Gagauz destanlarında "Uyma" güdüsel değer tipine örnek metinler:

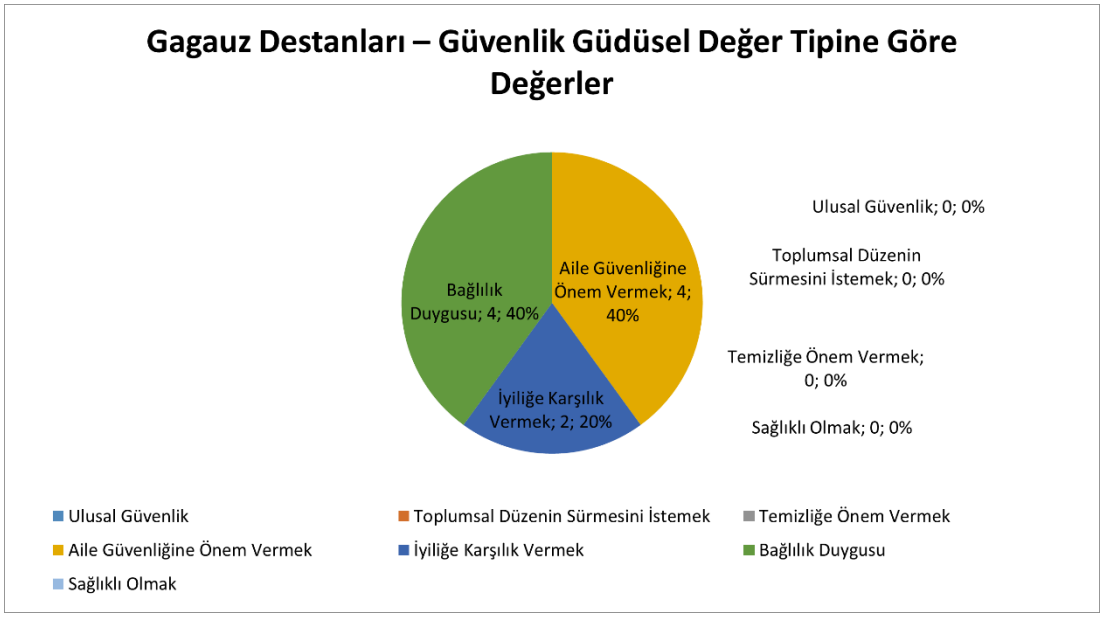
"Yolda bir kara söğüt bulup kendine bir çoban sopası yapıyor ve bir çoban gibi yürüyor: Bakıyor ki bir kaleye gelmiş. Tam da orada pazar günüymüş. Soruşturuyor. Padişahın sarayını ve onun yanındaki Zâri'yi buluyor. Padişahın önünde Köroğlu olduğunu belli etmiyor. Bir çoban gibi davranıyor. Ama padişahla konuşurken çok büyük laflar ediyor. Padişah ondan hoşlanmıyor. Dövmeleri için onu adamlarına bırakıyor. O buna da dayanıyor. -Ko dövsünler, bana Zâri lâzım. Yeter ki onunla yalnız kalayım."[314]

"Adam eve gidiyor ve oğluna diyor: -Oğlum, bir bodrum kaz. Bu atı o bodruma koy. Üstünü ört, birden ışık almasın. Ata orada kırk gün bak. Çocuk ata kırk gün bakıyor. -Oğlum, diyor Nasreddin, indir beni oraya. Bakayım ne oldu o at. Oğlu onu indiriyor. Yoklayınca atın bir yerinin yumuşak olduğunu anlıyor. -Oğlum, diyor, işte buradan bir ışık vuruyor, onu tıka. Çocuk tıkıyor, babası diyor: -Kırk gün daha bak."[315]

2.1.8.10. Güvenlik

Gagauz destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güvenlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

[314] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 188.
[315] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 194.

Grafik 83. Gagauz Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güvenlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Bağlılık Duygusu"* ve *"Aile Güvenliğine Önem Vermek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Gagauz destanlarında "Güvenlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Sen öleceksin, göğe uçacak adın, /O yiğitlerin her biri bir yana dağılacak, /Söner ışığın, sen evlat bırakmadın. /Senin önünde ben ve Kır At'ın /Diz çöküyoruz, sen bilesin… /Ecel şerbetini ben düşmana versem, /Onun da yüreğini yapsam boz kül… /Söyle ben Kır At'ı kime vereyim? /Senin önünde ben ve Kır At'ın /Diz çöküyoruz, sen bilesin..."[316]

"Köroğlu kızın sıkıntısını anlamış ve demiş: -Ey Cana-Yunus, sen bana karşı böyle fikirler taşıma: Adam sözünden dönmez. /O bir karar üzerinde kalır /O sevgilisini korur, ondan hiç bıkmaz, /O nerede durursa ikisi de orada durur."[317]

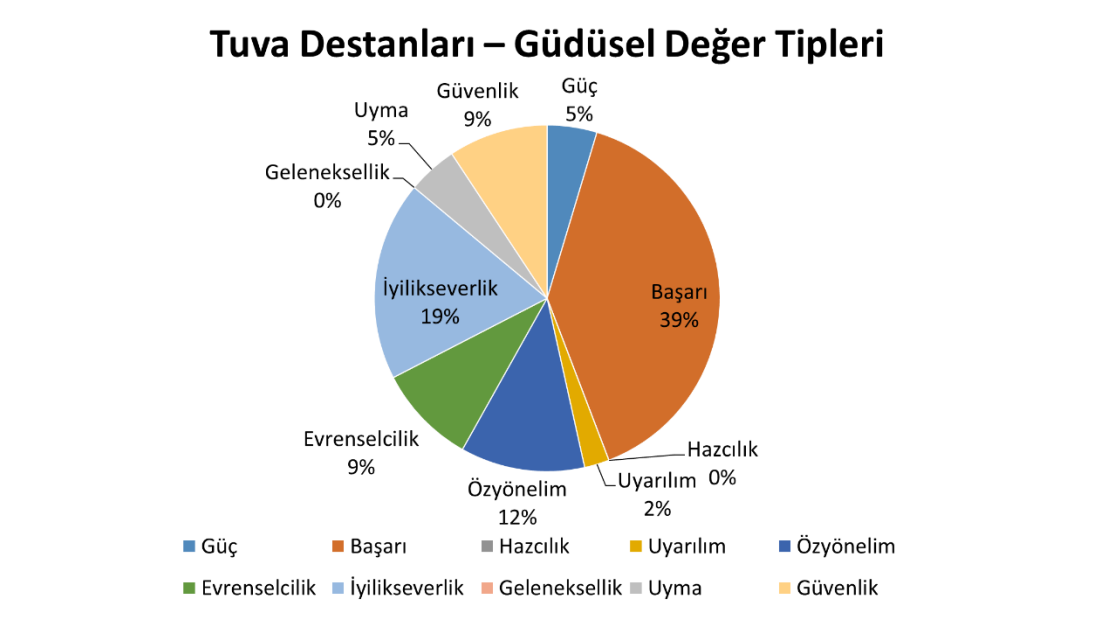
"Vakit geçiyor. O Kör ölüyor. Oğlu kalıyor. Ondan sonra oğlan gitmeye hazırlanıyor. Kadın yakasından tutup diyor: -Sen nereye gideceksin? O diyor: -Eğer

[316] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 190.
[317] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 186.

kız olursa, işte sana bu kadar para, onu büyüt. Ama erkek olursa onu bana yolla. Bilekliğini ve bıçağını bırakıyor. Kadına veriyor. Köroğlu gidiyor."[318]

2.1.9. Tuva Destanları

Tuvaların Sovyetler Birliği'ne diğer Türk topluluklarından çok daha sonraları girmiş olmaları, Tuva kültüründeki Rus egemenliğinin diğer Türk topluluklarına göre daha az olmasını sağlamıştır. Tuva Türklerinin bulunduğu coğrafyanın şartları kültürlerini korumada da etkili olmuştur. Çalışmamızda Tuva kahramanlık destanlarından "Haan-Tögüldür" destan metni incelenmiştir. Destan metinde tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

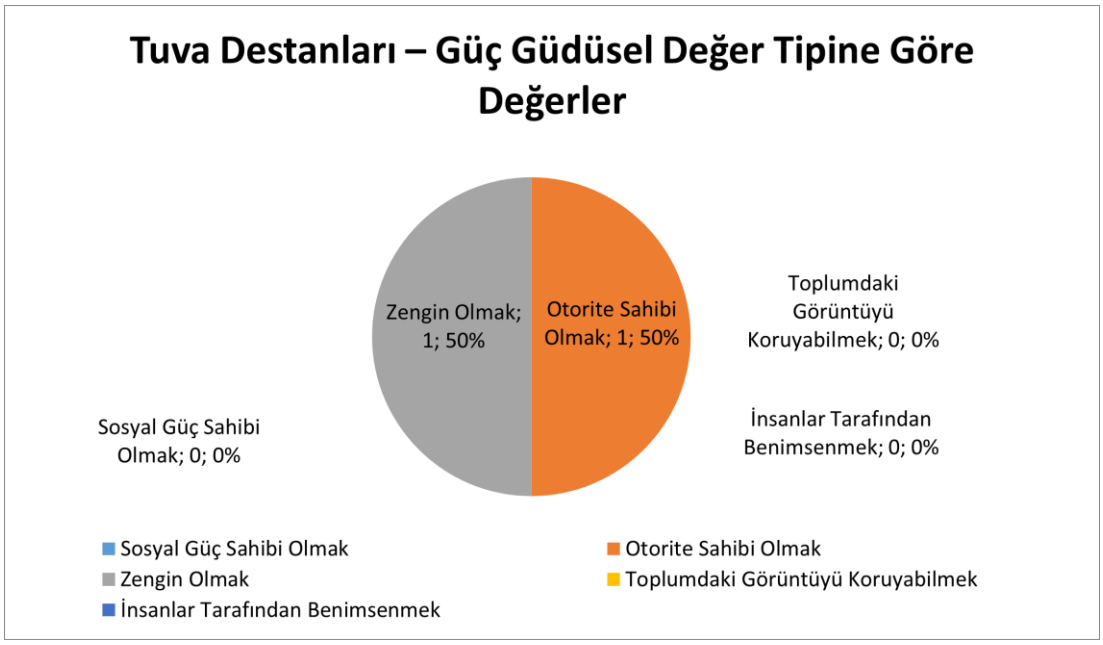
Grafik 84. Tuva Destanları – Güdüsel Değer Tipleri

Elde edilen verilere göre *"Başarı"* ve *"İyilikseverlik"* güdüsel değer tiplerinin ön planda olduğu gözlenmiştir. Tuva destan metni "Haan- Tögüldür"de aktarılan değerlerin de Özaşkınlık ve Muhafazacılık yönlerinde olduğu tespit edilmiştir. İncelediğimiz destan metninde yer alan güdüsel değer tiplerini kapsayan alt değerlerin sıklıkları aşağıdaki alt başlıklarda sunulmaktadır.

[318] Nevzat Özkan, *a.g.e.*, s. 195.

2.1.9.1. Güç

Tuva destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güç" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 85. Tuva Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güç" güdüsel değer tipinin içinde *"Zengin Olmak"* ve *"Otorite Sahibi Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Tuva destanlarında "Güç" güdüsel değer tipine örnek metinler:

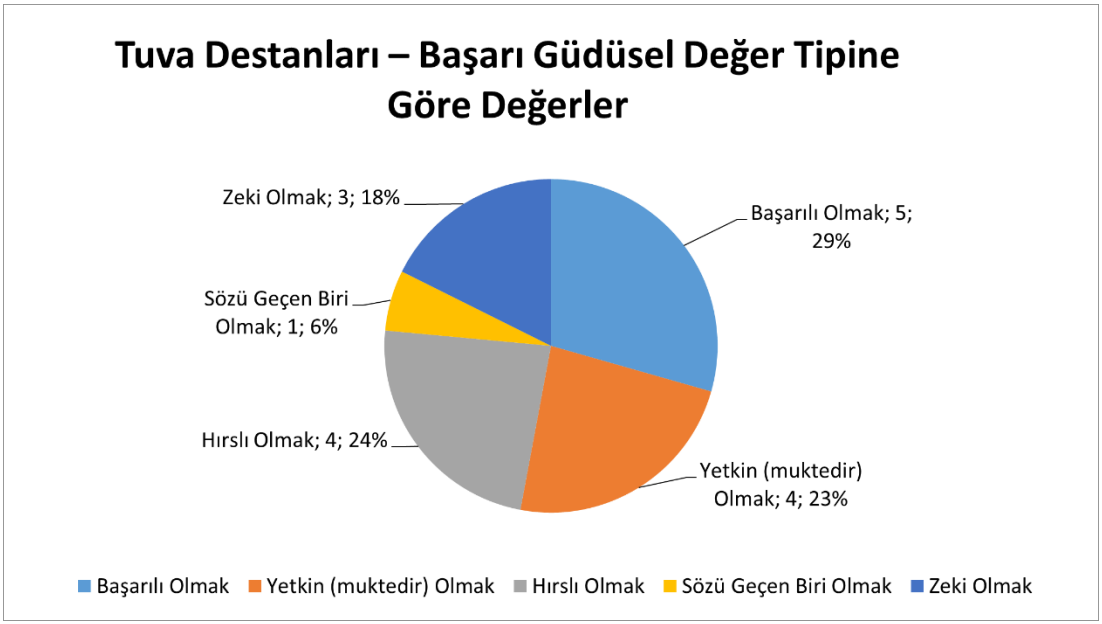
"Haan-Tögüldür üç atanın zamanından beri /Kutsal sayılan, /Arzaytı Dağı'nın üstünde, /Arıun-Şever ovalıymış."[319]

"-Yeri bölük de olsa yurtlu, /Yığın da olsa mal sahibi kişi olayım. /Acele (etmek) gerek, diyen /Haan-Tögüldür'müş."[320]

[319] Salih Mehmet Arçın, *Tuva Destanları II Haan-Tögüldür*, TDK Yayınları, Ankara, 2014, s. 57.
[320] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 95.

2.1.9.2. Başarı

Tuva destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Başarı" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 86. Tuva Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Başarı" güdüsel değer tipinin içinde *"Başarılı Olmak", "Hırslı Olmak"* ve *"Yetkin Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Tuva destanlarında "Başarı" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Ertesi gün üç yüz altmış güreşçinin güreşi /Başlayıvermiş. /Üç gün bir öğle vakti denilen güreşi Haan-Tögüldür /Üç saat otuz dakika içinde /Üç Yüz altmış güreşçiyi /Bir yere yığmış imiş."[321]

"Dinleyin hey, Haan-Tögüldür adında cesur yürekli bir yiğit varmış. /Orta kıtayı istila ederek doğan, /Omurgasının bileşkesi olmayan, /Kaburga kemikleri çok güçlü olan, /Şefkatli Kañ-Hüreñ atlı bir ermiş"[322]

---

[321] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 95.
[322] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 57.

"Evet! İki atını süsleyip /Taş gibi bağlayıp, /Nal gibi soğutup, /Seksen geyik derisi serin yepyeni güzel kıspetlerin /İçine zar zor giymiş, /Doksan geyik derisi doşpuluur yepyeni kıspetin /Dışından zar zor giyinip, /Her iki taraftan kartal dansı yaparak gelen /Erlermiş. /Bir (kez) devrilerek gelen /Boğanın yan bakışı gibi bakışıp /Tutuşamayıp, /İki kez kartal dansı ile gelerek /Devenin vuruşması gibi vuruşup /Durmuşlar, /Üç kez kartal dansı ile gelerek, /Aladoğanın süratiyle, /Kartalın keskinliğiyle /Kap-şak aniden kapışıp /Durmuşlar. /Dinleyin hey! /İki er kapıştıktan sonra /Bir ayın otuz gününde /Hiç durmadan tutuşup güreşmişler. /Üç ayın doksan gününde güreş tutuşmaya devam ettiklerinde, /Alt dünyanın çok sayıda /Kurt karıncası toplanıp, /Üst dünyanın perişan kuşları bir araya geldiğinde, /Haan-Tögüldür Koşkulday- Mergen güreşçinin /Kürek kemiğinin arasından tutup /Yetmiş bir kez etrafında döndüre döndüre /Of çekerek (elinden) bırakıp, düşürmüş(müş). /İki atın arkasına /Ças! Varıp düşürmüş, /Beline binerek: /Öldürmek mi iyi, büyütmek mi iyi? diye /Soran Haan-Tögüldür'müş. /Öldürmek iyi şey olur mu? /Büyütmek- doğurmak gibi iyilik nerededir? /Hanın emrini icra eden kişi /"Şimdi ne yaparım?" diye cevaplayıp /Yatmış. /Bunu söylediğinde /Koşkulday-Mergen'in /Boğazını kesip atmış: /-Tamam, iyi at isen /Sahibini dirilt, /Diriltmeyi başaramazsan. /Geri gelirken seni alırım. /Diriltmeyi başarırsan /Bundan sonra bastığın izlere basmadan /Benim gittiğim yerlere gitmeden /Gidersiniz, deyip gitmiş. /O zaman! Haan-Tögüldür"[323]

2.1.9.3. Hazcılık

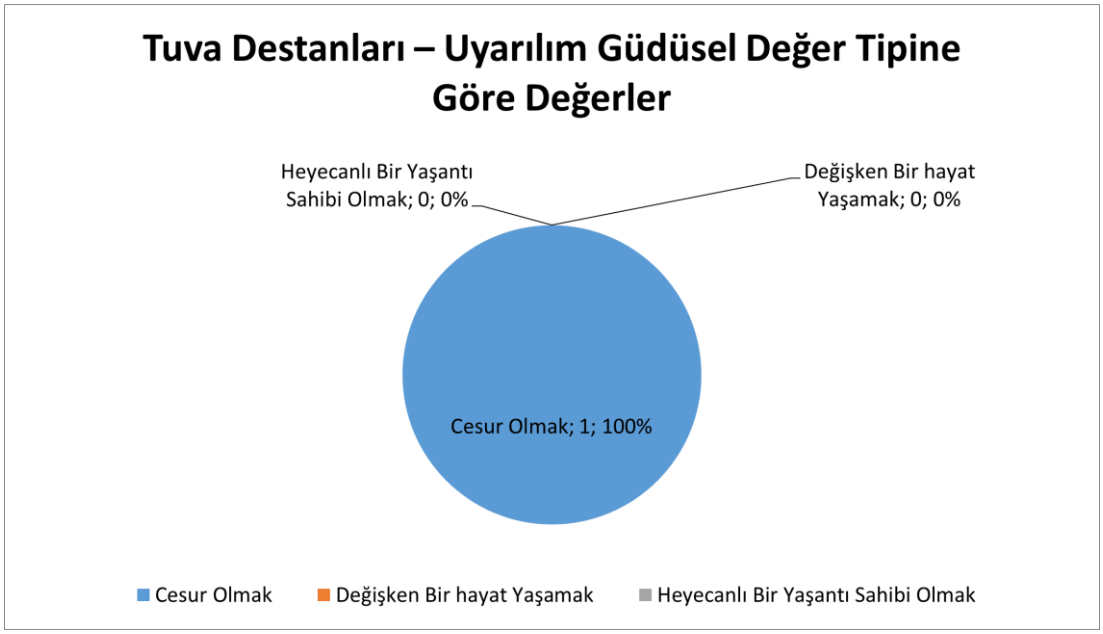
Tuva destanlarında Schwartz'ın değer sınıflamasının "Hazcılık" güdüsel değeri tespit edilememiştir.

2.1.9.4. Uyarılım

Tuva destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyarılım" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[323] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 65-67.

Grafik 87. Tuva Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyarılım" güdüsel değer tipinin içinde *"Cesur Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

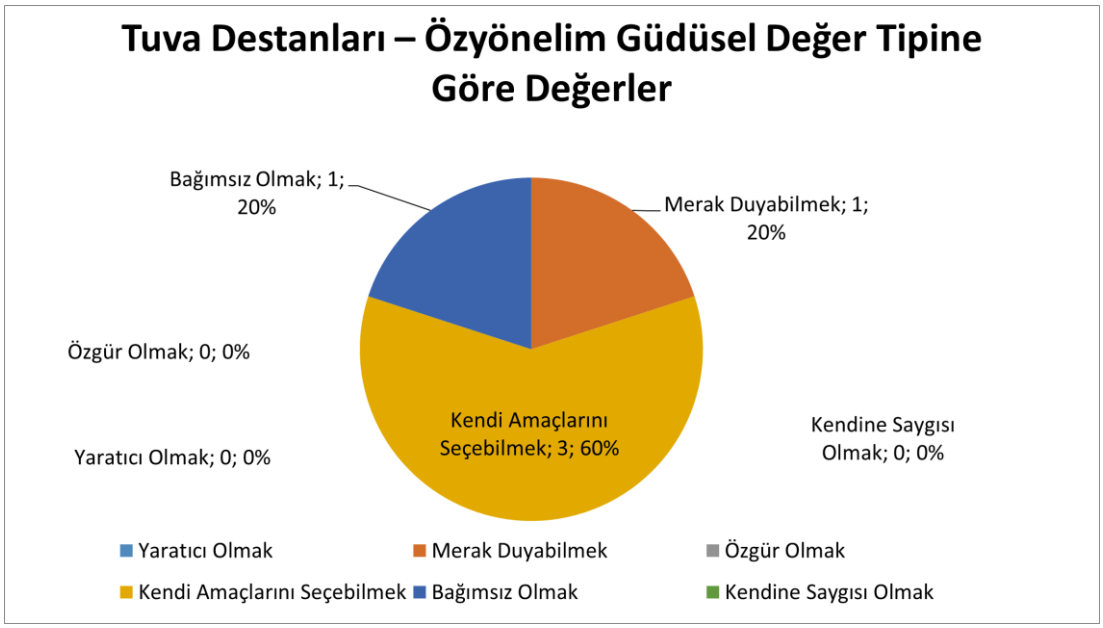
Tuva destanlarında "Uyarılım" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Dinleyin hey, Haan-Tögüldür adında cesur yürekli bir yiğit varmış. /Orta kıtayı istila ederek doğan, /Omurgasının bileşkesi olmayan, /Kaburga kemikleri çok güçlü olan, /Şefkatli Kañ-Hüreñ atlı bir ermiş."[324]

2.1.9.5. Özyönelim

Tuva destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Özyönelim" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

[324] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 57.

Grafik 88. Tuva Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Özyönelim" güdüsel değer tipinin içinde *"Kendi Amaçlarını Seçebilmek"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Tuva destanlarında "Özyönelim" güdüsel değer tipine örnek metinler:

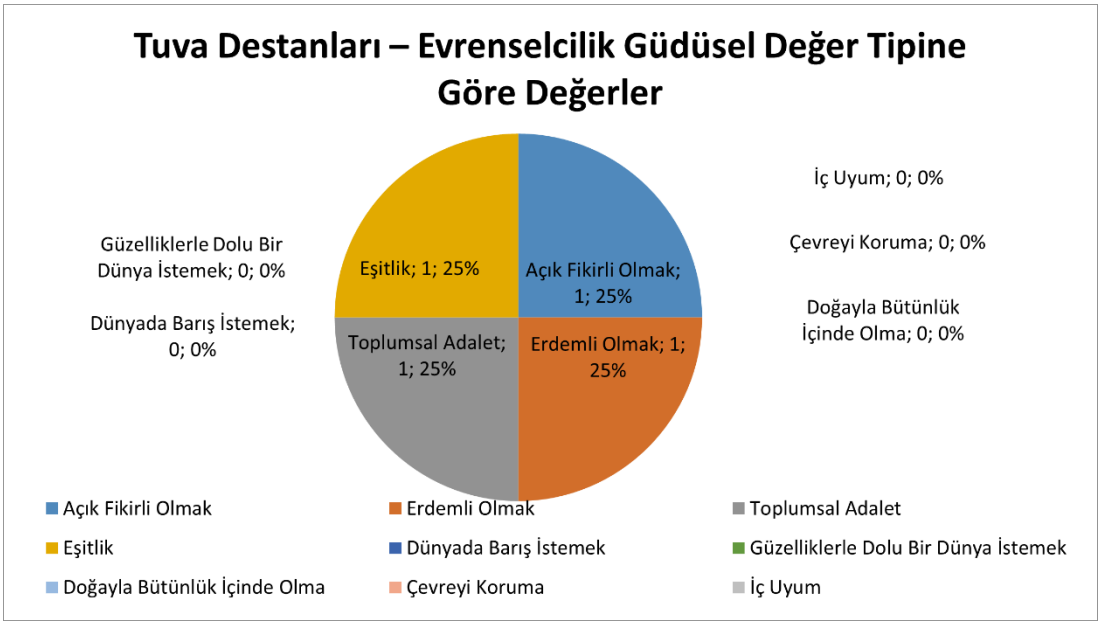
"-Tamam, insan olana insan sorar, hilekâr /Senin aygırlara ayrılan /Vahşi kısrağın değilim ben. /Öyle zorla yaptırmaya kalkarsan, /Tencerenin yağlı siyah ağzından yukarı /Hiçbir şey bırakmadan göçüp /Gidecek kişi odur, /"Haan-Tögüldür" deyip, /Evine gelmiş kız."[325]

"-Tamam, sen ulusu bir araya toplayıp, /Arıınn-Şever ovasına var ve kutsa! /Ben batı baş tarafına ilk defa /Kendisini adamış Demir-Kurlug Han'ın /Toylu-Buduk güzeller güzelinin uğruna /Yarışa salacağı atının, /Güreşe salacağı güreşçilerinin /Dizginini tutuverip göz önünde bulanayım, diyen / diyen Haan-Tögüldür'müş."[326]

[325] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 83.
[326] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 57.

2.1.9.6. Evrenselcilik

Tuva destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 89. Tuva Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Erdemli Olmak", "Eşitlik", "Açık Fikirli Olmak" ve "Toplumsal Adalet"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Tuva destanlarında "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Tamam, Kan-Hüren /Demir-Kurlug Han'ın /Köyündeki saraya girip /Koşarak gelmiş /-Bir yarış benimki oldu, han kayınbabam deyip /İyinin omzuna, kötünün başına /Başını eğen Haan-Tögüldür'müş."[327]

"-Ölmek gibi kötü bir şey nerededir, /Büyümek gibi iyi bir şey nerededir, /Canımı bağışlayıver, /Kulun da olurum ben, diye /Yattığı yerden yalvarıyormuş /İyi arkadaşını nasıl kul yapar ki /Omzunun hakkıyla, hakikatin ortasıyla olalım, diyerek

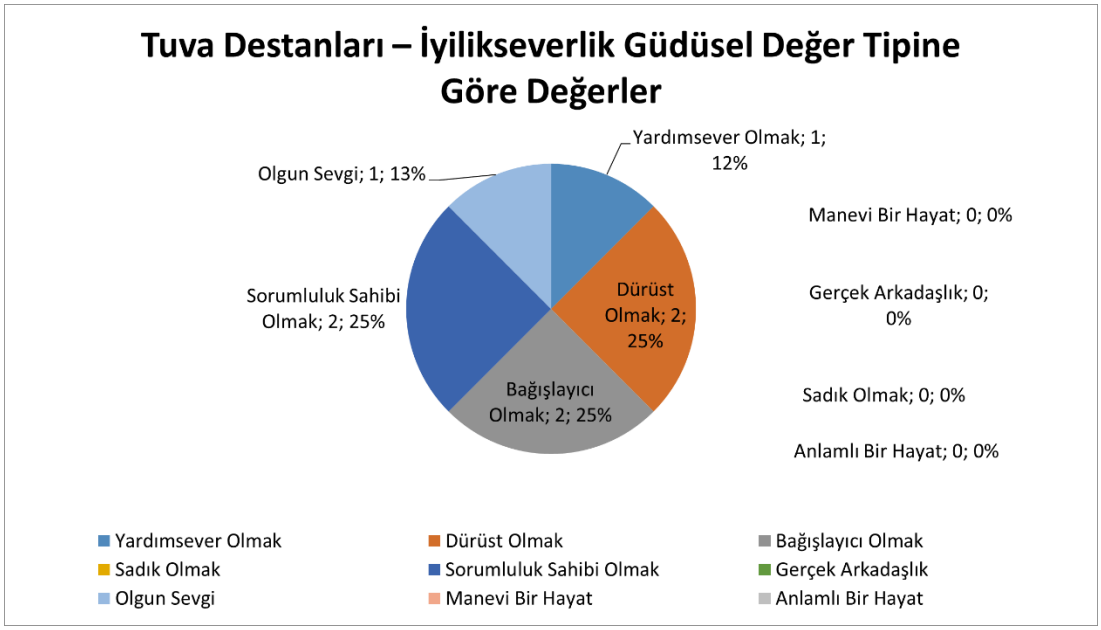
[327] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 95.

/Arkadaşını elinden tutarak kaldırmış. /Kürek kemiğinin toprağını temizleyerek, /Bırakmış.”[328]

“Üç hayvandan oğlağı da fazla noksan olmadan, /Eşyanın da fazlası noksanı olmadan, /Kardeşi ile eşit paylaşan /Haan-Tögüldür'müş.”[329]

2.1.9.7. İyilikseverlik

Tuva destanlarının Schwartz’ın değer sınıflamasının “İyilikseverlik” güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 90. Tuva Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre “İyilikseverlik” güdüsel değer tipinin içinde *“Dürüst Olmak”, “Sorumluluk Sahibi Olmak”* ve *“Bağışlayıcı Olmak”* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Tuva destanlarında “İyilikseverlik” güdüsel değer tipine örnek metinler:

---

[328] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 97.
[329] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 101.

“.-Haydi, ben buradayken üzülme, kardeşim? diyerek, /Yüz on bin ineğinin arasından /Vahşi kara öküzü koşturup getirmiş, /Hepsini erzak yapıp /Kan-Hüreñ'e yükletivermiş.”[330]

“.-Haydi, sağlıklı baldırımdan /Aşık kemiğine kurnazca parçalayarak vurmuş. /Sağlıklı ışığımı kulak mememe kadar, kopartarak sökmüş, /Gemin, uzun dizginini kendine üç kere dolayıp, /Engelli dizgini salıp, /Kutsal yeleden (atın yelesi) tutunup yat, /Kendine dikkat et, sıkı tutun! diye /Duran Kañ-Hüreñ atmış.”[331]

“Bu yazıyı görünce, /Toylu-Buduk tan atana kadar /Pişirip durmuş. /-Tamam, asılan göğün hain düşman casusları /Her türlü kurnazlıkları yapabilirler. /Dikkat et! /"Börek, çörek, al, ye!” deyip geleceklerdir, /"Sizin hileli böreklerinizi, çöreklerinizi yiyecek halim yok, /Toylu-Buduk'un börek-çöreğini yiyorum, /Doydum artık yiyemiyorum, diyeceksin tamam mı?" demiş, /Tavsiyeyi veren Toylu-Buduk güzeller güzeliymiş.”[332]

2.1.9.8. Gelenekselcilik

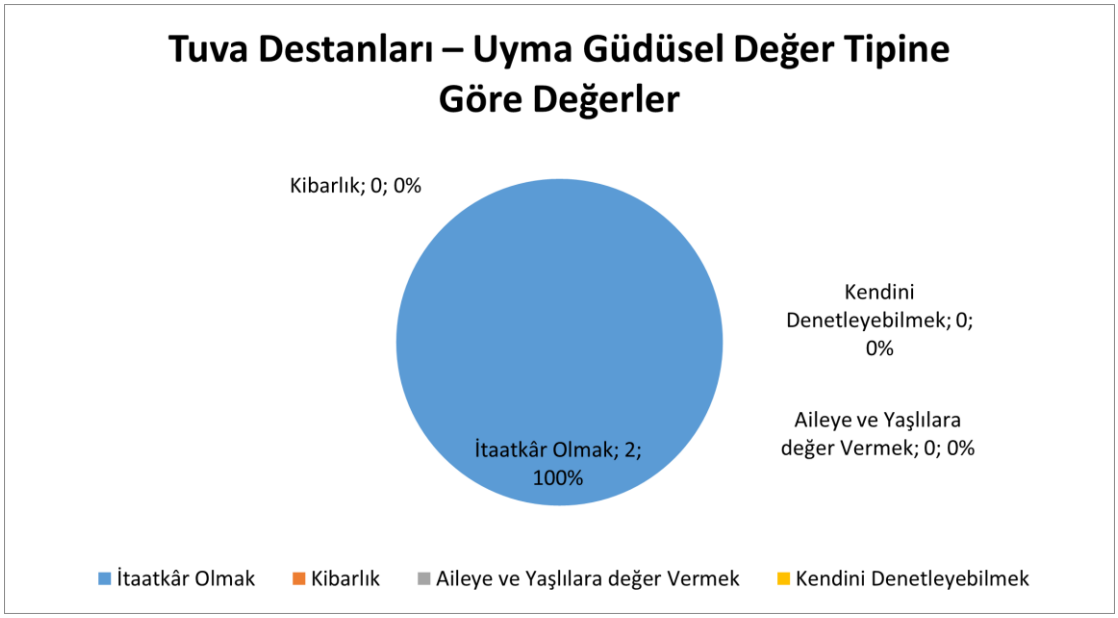
Tuva destanlarının Schwartz’ın değer sınıflamasının “Gelenekselcilik” güdüsel değeri bulunmamıştır.

2.1.9.9. Uyma

Tuva destanlarının Schwartz’ın değer sınıflamasının “Uyma” güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[330] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 87-89.
[331] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 91.
[332] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 87.

Grafik 91. Tuva Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyma" güdüsel değer tipinin içinde *"İtaatkâr Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Tuva destanlarında "Uyma" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Tamam, han: /"-Sizler gençsiniz, oğullarım. /İki er arasında müsabaka, /Atış-yarış yapın, /Hanginiz galip gelirse Toylu-Buduk güzeller güzelliğini /Alır." deyip oturmuş. /-Tamam, öyle bir şey olursa /Han buyruğuna uymayacak hâlim yok, /Düzenlenecek müsabakaya, atış-yarışa /Katılmak zorunda olan kişiyiz biz diyerek /Oturan Demir-Ool güreşçiymiş. /-Ben sekiz ayaklı Belder-Ala at, /Gök renkli Kök-Bora at, /Yetmiş alaca renkli at, /Böyle atları yarışa salacağım, diye /Tekrar söyleyip oturan güreşçi /Demir-Ool'muş. /-Tamam, arkadaşım, sen atını saldığında /Ben köpeğimi mi salacağım. /Omurgasının bileşkesi olmayan, /Kaburga kemiği çok güçlü olan, /Şefkatli Kañ-Hüreñ atımı /Salarım, diye oturan /Haan-Tögüldür'müş."[333]

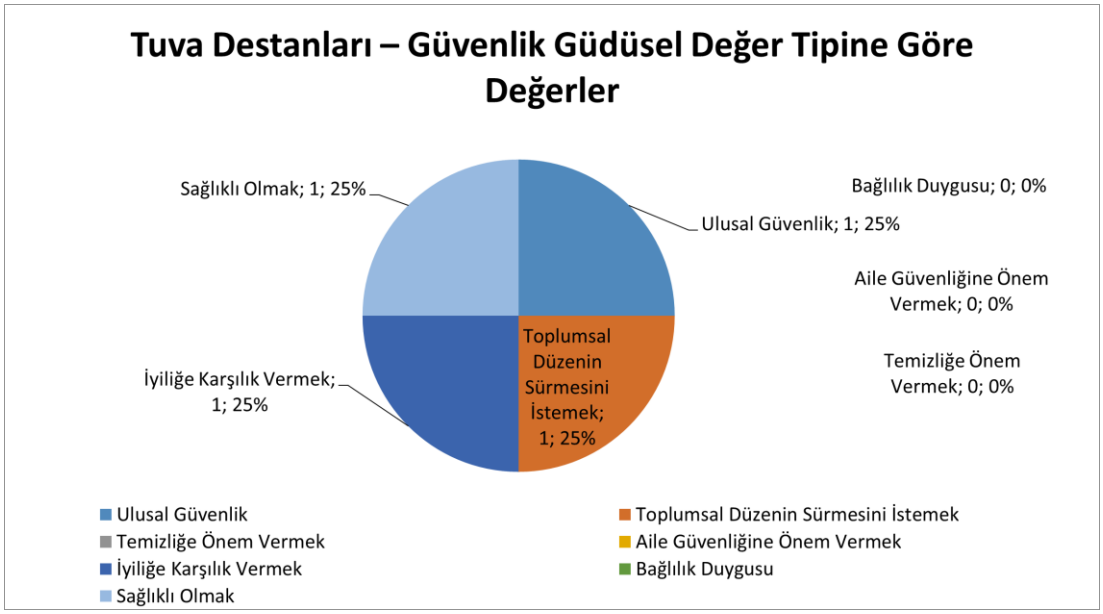
".-Haydi, yemiş-meyveden, börek-çörekten /Yemeyecek misin güzeller güzeli? diye /Belder-Ala ata binen /Casus söylemiş. /Sizin hileli yemiş-meyvenize, /Börek-çöreğinize gerek yok, /Toylu-Buduk güzeller güzelinin /Yemiş-meyvesini,

[333] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 79-81.

börek-çöreğini yiyip /Doydum, artık yiyemiyorum arkadaşlar! deyip /Giden kızmış.”[334]

2.1.9.10. Güvenlik

Tuva destanlarının Schwartz’ın değer sınıflamasının “Güvenlik” güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 92. Tuva Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre “Güvenlik” güdüsel değer tipinin içinde *“Sağlıklı Olmak”, “Ulusal Güvenlik”, “İyiliğe Karşılık Vermek”* ve *“Toplumsal Düzenin Sürmesini İstemek”* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Tuva destanlarında “Güvenlik” güdüsel değer tipine örnek metinler:

“Dinleyin hey, Haan-Tögüldür adında cesur yürekli bir yiğit varmış. /Orta kıtayı istila ederek doğan, /Omurgasının bileşkesi olmayan, /Kaburga kemikleri çok güçlü olan, /Şefkatli Kañ-Hüreñ atlı bir ermiş.”[335]

---

[334] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 89.
[335] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 57.

"Bir sabah Haan-Tögüldür, /On üç yaşındaki kardeşini /(Yanına) çağırmış. /On üç yaşındaki Añgır-Çeçen kardeşi /Yürüyerek gelmiş. /-Haydi kardeşim, babamın babasının zamanından beri /Kutsal sayılan Arıın-Şever ovamızı kutsayalım, /Ulusumuzu on bine kadar /Çoğaltıp bir araya gelmelerini sağlayalım, diyerek, /Haan-Tögüldür oturduğu yerden konuşmuş."[336]

"- Haydi, yalnız kişiye göz olup, /Yaya kişiye at olup hizmet eden, /Bakıştay-Höö'ye bağrımın ödü gibi, /Gözümün bebeği gibi /Añgır-Çeçen kız kardeşimi /Üç işini halledip vereceğim diyerek /Büyüğüne, küçüğüne; çoğuna, azına /Oturduğu yerden söyleyen Haan-Tögüldür'müş. /Tamam, o bayramın üzerine /Añgır-Çeçen kız kardeşinin üç kutsal suyunu saçıp /Üç şenliğini yapıp, Bakıştay-Höö'ye, /Vermiş."[337]

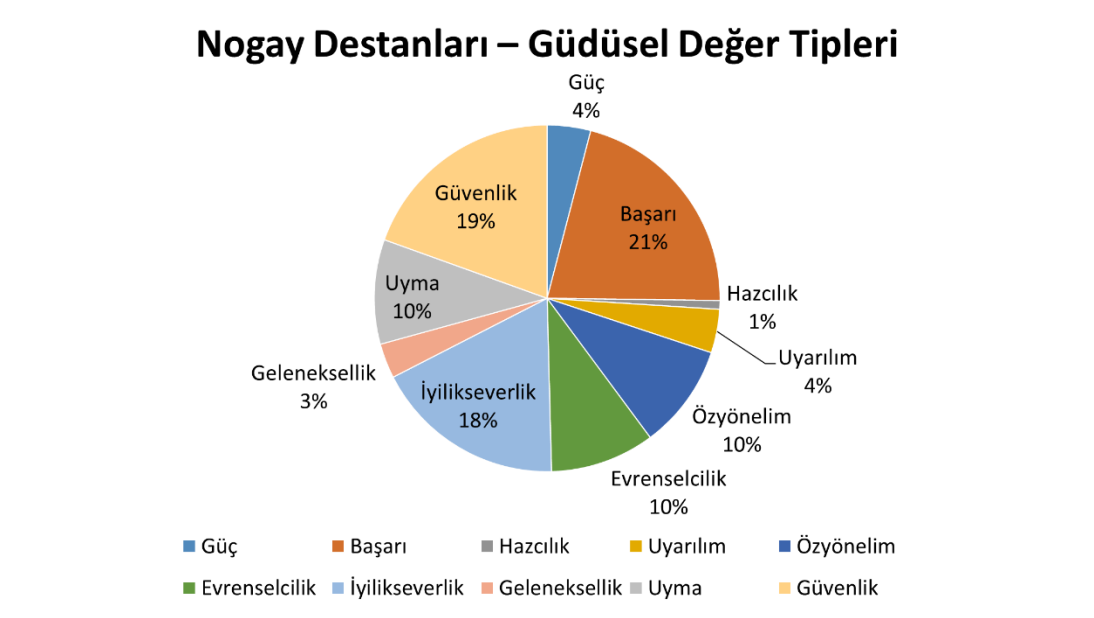
2.1.10. Nogay Destanları

Göçlerle Türk dünyasının geniş bir coğrafyasına yayılan Nogay Türkleri adını Altın Orda Devleti'nde nüfus sahibi olan Nogay'dan almıştır. Nogay Türkleri günümüzde Hazar bozkırlarında, Kuzey Kafkasya'da, Kırım'da, İdil-Ural havzasında, Batı Türkistan'da Litvanya'da, Dobruca'da, Deliorman bölgesinde ve Türkiye'de yaşamaktadırlar. Nogay Türklerinin yaşadıkları coğrafyanın geniş olması onların yazılı ve sözlü edebiyat ürünlerinin tespitini zorlaştırmaktadır. Nogay Türklerinin destan metinlerini derleme çalışmaları günümüzde de devam etmektedir.[338]

Çalışmamıza Nogay destanlarından "Mamay" destan metni incelenmiştir. Tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[336] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 57.
[337] Salih Mehmet Arçın, *a.g.e.*, s. 101.
[338] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *Nogay Destanları*, TDK Yayınları, Ankara 2014, s. 13-24.

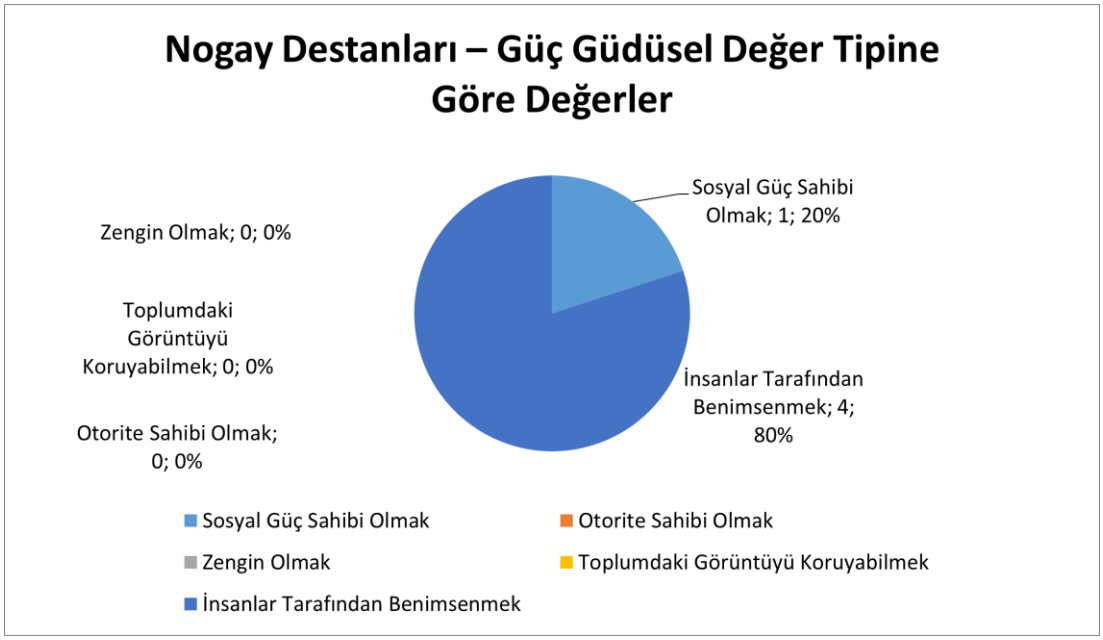

Grafik 93. Nogay Destanları – Güdüsel Değer Tipleri

Çalışmamızda elde edilen verilere göre *"Başarı", "İyilikseverlik"* ve *"Güvenlik"* güdüsel değer tiplerinin ön planda olduğu gözlenmiştir. Nogay destan metinlerinden "Mamay" destan metninde aktarılan değerlerin de diğer destan sahalarında olduğu gibi Özaşkınlık ve Muhafazacılık yönlerinde olduğu tespit edilmiştir. İncelediğimiz destan metninde yer alan güdüsel değer tiplerini kapsayan alt değerlerin sıklıkları aşağıdaki alt başlıklarda sunulmaktadır.

2.1.10.1. Güç

Nogay destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güç" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 94. Nogay Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güç" güdüsel değer tipinin içinde *"İnsanlar Tarafından Benimsenmek"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Nogay destanlarında "Güç" güdüsel değer tipine örnek metinler:

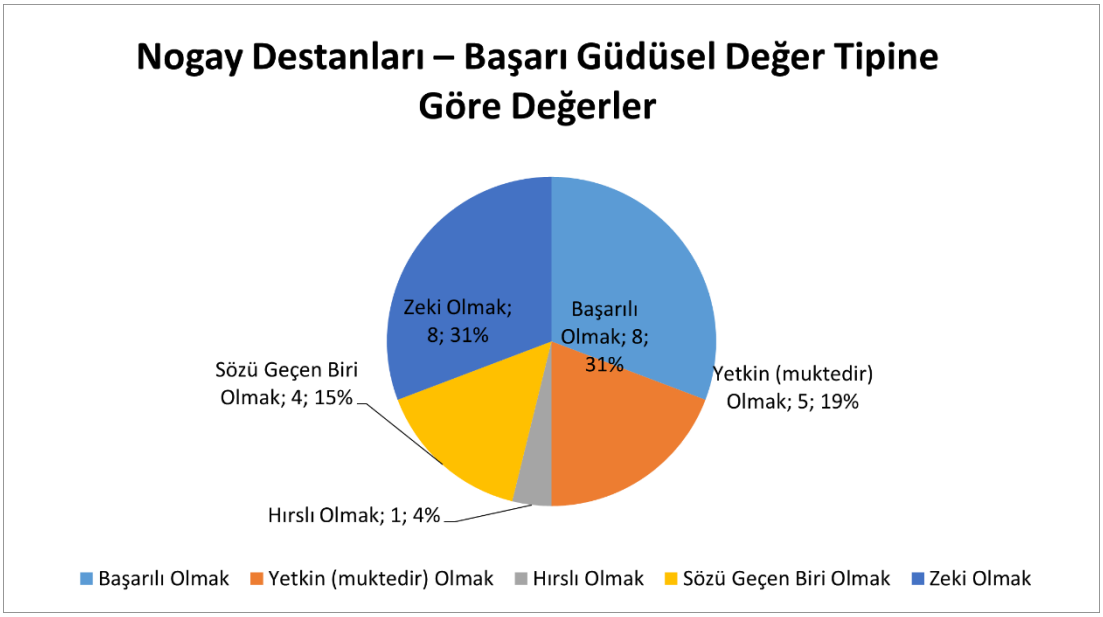
"Asan-Abız: /Asan-Abız babalık, /Orada böyle söyleyip / Yırlar: /Akbugat'ta Mamay doğdu deyip, /Kundakta Mamay yetişti deyip, /Horasan'da asıl kılıç kesildi. /Nogay'da han Mamay oldu deyip, /Buhara'da suvsar börkler biçildi. /Han tahta Mamay oldu deyip, /Han saraylar yaptı deyip, /Hanlık ona kaldı deyip, /Kan dökmeler şimdi oldu deyip, /Kara Nogay'ın çok halkı /Çok kıvandı, sevindi."[339]

"Böylece bir yedi sekiz ay geçti Musa Bey öldü. Sonra bunlar dağıldılar. Musa Bey sağ iken, bütün dostlar, kardeşler, yakınlar Musa Bey'e yanına gelirlerdi. Şimdi yaşı büyük diye, hepsi de Mamay'a geldiler. Mamay'ın halk arasında adı iyi olarak çok anıldı."[340]

[339] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 220.
[340] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 192.

2.1.10.2. Başarı

Nogay destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Başarı" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 95. Nogay Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Başarı" güdüsel değer tipinin içinde *"Başarılı Olmak"* ve *"Zeki Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Nogay destanlarında "Başarı" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Arayna mirza Mamay söyler: /Alabugati denen yerde doğmuşum, /Belime çelik bağlam /Cesaretle yol alıp, /Cebemi kendim atmışım. /Uzaktaki düşmanın /Arkasına ben kendim /Alaca top gibi atmışım. /Kuralay başlı kuğu renkli /Kulan etli, fil dişli, /Fil sağrılı atı /Devamlı ben kendim /Kuğu nişanlıya tutulmuşum."[341]

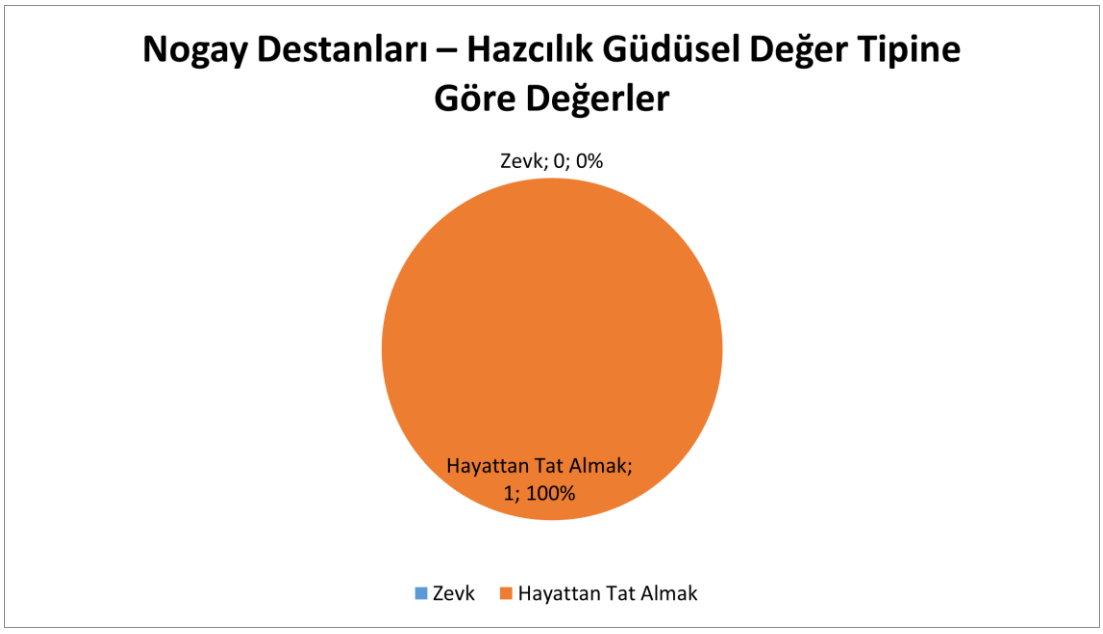
"Var mıydı acaba Mamay gibi /Baştaki ulu hanlardan, /Daimisi Bey Mamay, /Gitmeden yer alan er?"[342]

[341] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 224-225.
[342] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 235.

"Mamay der: 'Bizim Semerkant Han'ı ile kavgamız var. Sen askerinle gelerek, bizim sınırımızı, hududumuzu belirleyip, o han ile ihtilafımızı çözsen.' - İsteğinizi yaparım size! dedi, Kırım Han, yalnız sizin ikiniz de bana söz verin, yüreğinizde kötülük olmadığına. Babalığı Asan Abız düşündü: 'Mamay çareyi kendisi bulur, Orak'a demek gerek, nasıl ant edeceğini.' dedi. Orak'a gidip, döş cebine biz salıp, göğsüne vurur ve eğer kötü niyetim varsa, bize ant etsin.' der de, sonra bizi çıkarırsın.' Mamay da döş cebine elma koydu ve 'eğer kötü niyet varsa elmaya ulaşsın' diye vurdu. Orak da aynı şekilde 'bize ant etsin' dedi. İnandırdılar. Anlaşarak, askerlerini de alarak çıktılar. Yola düştüler."[343]

2.1.10.3. Hazcılık

Nogay destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Hazcılık" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 96. Nogay Destanlarının Hazcılık Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[343] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 213.

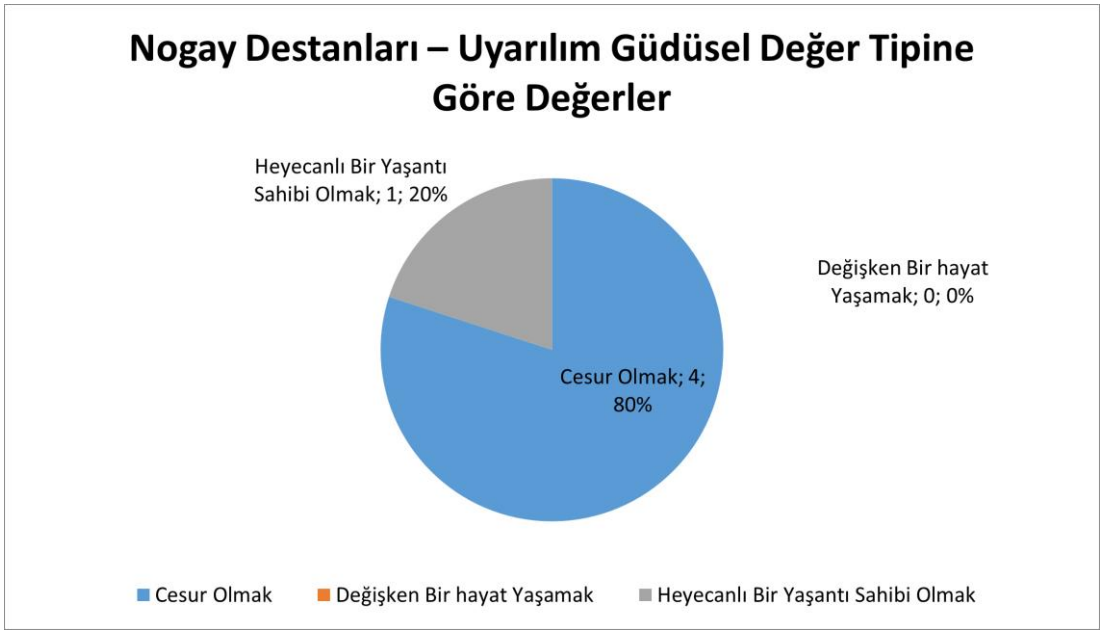
Elde edilen verilere göre "Hazcılık" güdüsel değer tipinin içinde *"Hayattan Tat Alma"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Nogay destanlarında "Hazcılık" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Arayna mirza Mamay /Kendisi söyler: /Diregi yere diktim, /Ters budağı kırılsın deyip /Yapılan demir elbiseyi, /Çok giydim, /Savaşılan günlerde /Derim dışarı çıksın deyip /Demirden kalan kalkanı /Sıkıca giyinmişim /Şahlanan iki at, /Birlikte koşup /Gerektiği günde binmişim /Rakıyı, balı çok içtim, /Boğam tutmaz şarap gibi. /Musa Bey'de çok oğul, /Çok olsa da olan yok /Karşılaşılan abdal orada /Deli doğan Orak gibi."[344]

2.1.10.4. Uyarılım

Nogay destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyarılım" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 97. Nogay Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyarılım" güdüsel değer tipinin içinde *"Cesur Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

---

[344] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 226-227.

Nogay destanlarında “Uyarılım” güdüsel değer tipine örnek metinler:

“Sonra Asan Abız'ın Apay diye büyük kızı var. O üzerine derisinden elbise giyip, öldürse de halkı öldürmesin, beni öldürsün deyip, Orak'ın önüne çıkar.”[345]

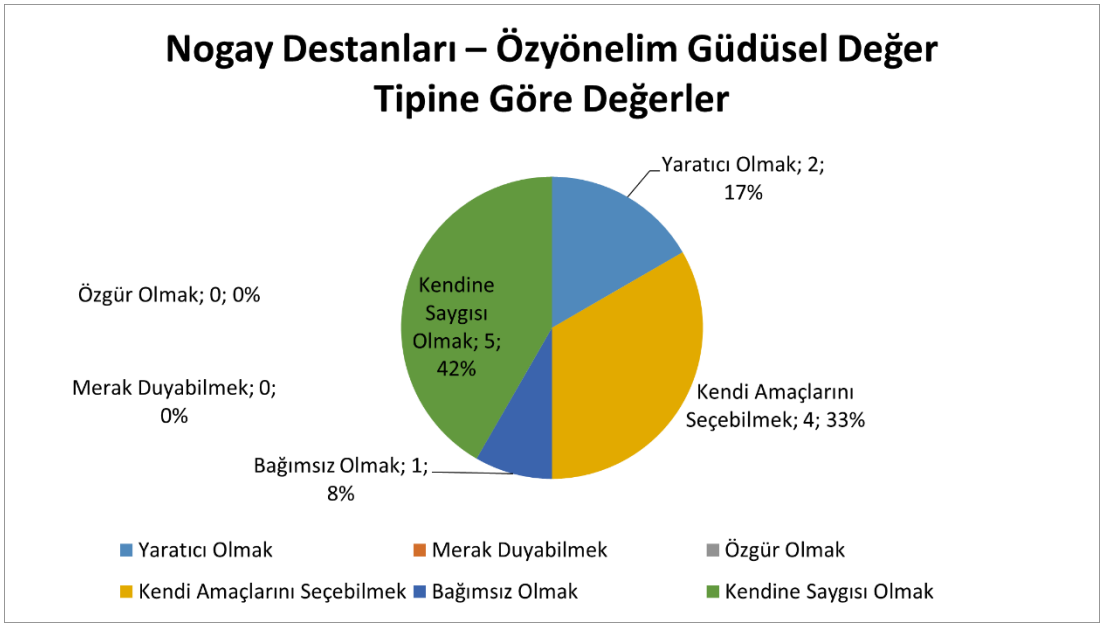
“Mamay: /Arayna Mamay özü söyler /Sahtiyan başlı, /Veren kalıcı o idil, /Konduğun Seker adlı dağ idi. /Eceldeki hanlardan /Gök ala çadır getirip, /Abadan altı bey öldürüp, /Hanları meydana çeken, vuruşan, /Çift kalem mühür bastırıp, /Ala kağıt yazdırıp, /Kırım hanı çağırtıp /Issız kıra çıkartıp, /Satranç oynayıp durduğu gün, /Çağıldayan bulak gibi, /Uluyan abdal kurt gibi, /Sağ elinde ay balta, /Deli Orak derler buna /Abdal olup durduğu gün. /Babalık Asan Abız yardım edip, /Kendisi gözünü kısıp işaret edip, /Benim delim vurduğu gün /Şaşkınlığının çokluğunda /Pehlivan-Sultan Batır-Han /Çadırdan çıkıp, ata binip /Ata yurdu Kırım'a doğru koşturup, /İdil'e doğru kaçtığı gün. /İdil'de göçe duran il görüp, /Hanın kaçıp, beyin kovaladığı gün. /Yenildi, /Eceline acele edip, /Ögiz Dağı’nın başında /Namus edip durdu. /Ay vayına bakmadan, /Pehlivan Sultan Batır Hanların /Benim delim o günde /Baskın verip aldığı gün /Al Şıngız'dan kalan /Hanların da ben kendim /Hayli de başını kesmişim. /Hanlara da ben kendim /Boran olup esmişim. /Amansız başını kesip almışım. /Yurduna, diyorum, ben onun /Helak ve bozgun salmışım!”[346]

2.1.10.5. Özyönelim

Nogay destanlarının Schwartz’ın değer sınıflamasının “Özyönelim” güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[345] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 233.
[346] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 221.

Grafik 98. Nogay Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Özyönelim" güdüsel değer tipinin içinde *"Kendine Saygısı Olmak"* ve *"Kendi Amaçlarını Seçebilmek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Nogay destanlarında "Özyönelim" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Bekmirza oradan dönüp geriye gider. Gidip anası Küse Bike'ye söyler: Benim babam Akmirza'nın gözünü Kırım Han mı çıkartmış? der. -Onu sana söyleyenin dili kopsundu, der, Küse-Bike, evet oğlum çıkarmıştı. Bırak bunu, sen daha gençsin. Kinin varsa, büyüdüğünde alırsın. Bu zamanlarda çocuk dokuz-on yaşlarına gelir. Olur, der Bekmirza, o Kırım Han'ın gözünü ben de çıkaracağım. Ağızdan çıkan söz kalır mı? Haber yayılıp gider. Babalığı Arüv-Ali de işitir."[347]

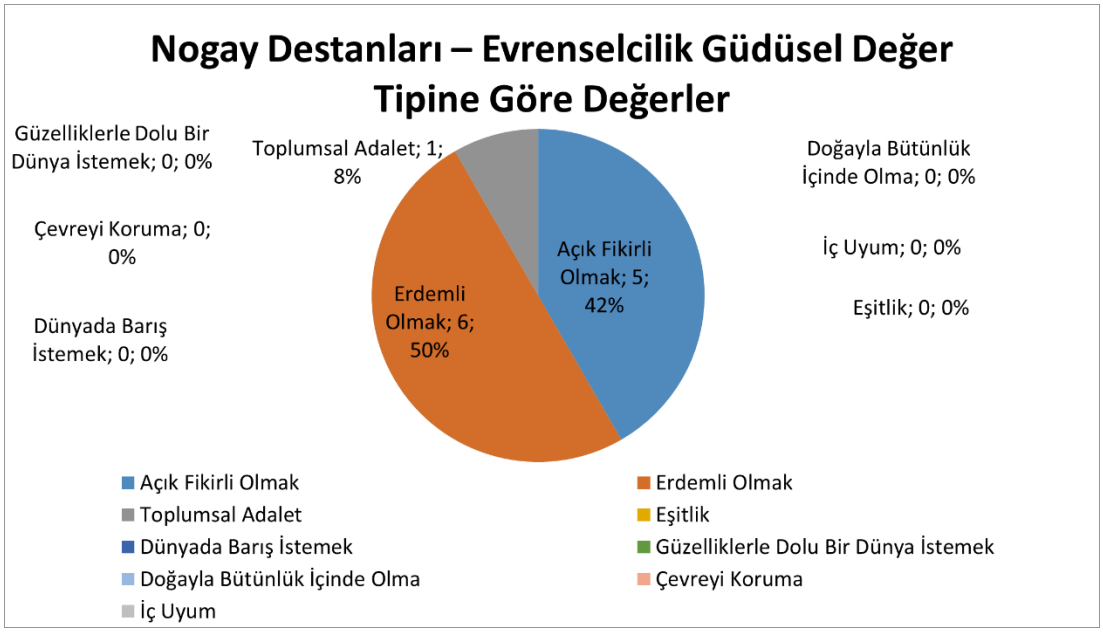
"Mamay da müşavere etti. Bu gece bizim onları öldürmemiz gerek dedi. Orada kamış çoktu. Mamay bir aşçısına dedi: 'Sen, ateş yakmak için gerekli kamışları gidip hanların çadırlarının yanında topla. Saçıp-döküp al getir. Biz geceleyin kamışların izi ile gidip, öldürürüz'. Aşçı öyle yaptı. Gecenin bir yarısında bunlar, iki üç kişi bir arada toplanıp, hanı öldürmek niyetiyle giderler."[348]

---

[347] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 203.
[348] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 217.

2.1.10.6. Evrenselcilik

Nogay destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 99. Nogay Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Erdemli Olmak"* ve *"Açık Fikirli Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Nogay destanlarında "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

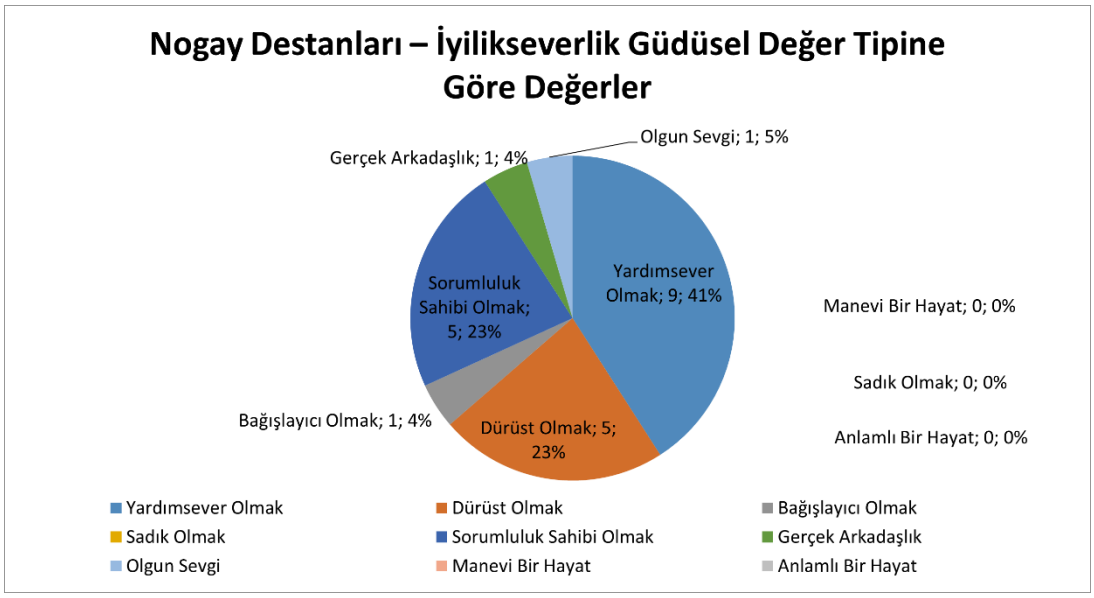
"Orada Mamay söyledi: Ey, kardeşim, senin avcılığın benim hoşuma gitmedi. -Peki, niye hoşuna gitmedi? Kaçan yetişip vurmadan bırakıyor muyum? Yetişip vurmadan bırakıyor muyum? Bırakmıyorum. -Yok, dedi, Mamay, her şeyin de kendine göre bir hünerinin olması gerek. Senden bir şey kurtulmuyor, yalnız azap ediyorsun. Ata da, kendine de azap ediyorsun. Usta olman gerek. -Yok, dedi, Orak, kaçırmasam olur, bana yetmez mi? diyerek, Orak Mamay'a karşı itiraz etti. -Sen niye bana cevap veriyorsun? dedi. Mamay, ben seni koruyup kollayıp adam ettim. Şimdi sen benden daha mı usta olacaksın? -Ben kendim adam olurum! dedi Orak. -Peki dedi, Mamay. Haydi dönelim, köye gidip, karşımıza çıkana sorarız. Töre işlesin. Sen doğruysan,

senin dediğini Yaparım, kardeşim. Benim dediklerim doğruysa, sen benim dediğimi yaparsın."[349]

"Asan-Abız Mamay'ı övdüğü zaman Orak da kendisini över diye bekler. Kendisinin Kırım hanının başını kestiğini, onun askerinden korkmadan yaptığı yiğitliğini söyler diye beklemiş. Orak özü de pek gururlu, inatçı, yanlışa karşı yüreği yanan birisiymiş."[350]

2.1.10.7. İyilikseverlik

Nogay destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 100. Nogay Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "İyilikseverlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Dürüst Olmak", "Sorumluluk Sahibi Olmak"* ve *"Yardımsever Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Nogay destanlarında "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

---

[349] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 198-199.
[350] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 221.

"Musa Bey'den kalan on iki ile, /Babamdan kalan yalnızın, /On ikinin ben kendim, /Halifesi kendim olsam demiştim. /Benim babam Musa'nın /Han olduğu çok idi. /Han olsam da tek olmam /Tek olsam da, böyle yaşamam. /Kalanına, ben canlar, /Örnek olayım demiştim!"[351]

"Mamay: /Arayna mirza Mamay /Kendisi de söylerken: /Azizimden kalan Deli Orak, /Ağzın kanlı börü Orak, /Öldürenin biri Orak, /Öç alanın özü Orak. /Kaburgayı yarıp ok değse, /Dayanmak gerek bu işe. /Kaburgayı sökmeye, /Kepeten gerek bu işe. /Kapaklarını sökmeye, /Erlerin eri gerek bu işe. /Andiden geçen gümüş gibi, /Akıl gerek bu işe. /Çiy demire güvenmeyen, /Doğruyu aldatmayan batırım /Kılıç gerek bu işe /Karşıya gelip dursan, /Bakmamak gerek bu işe."[352]

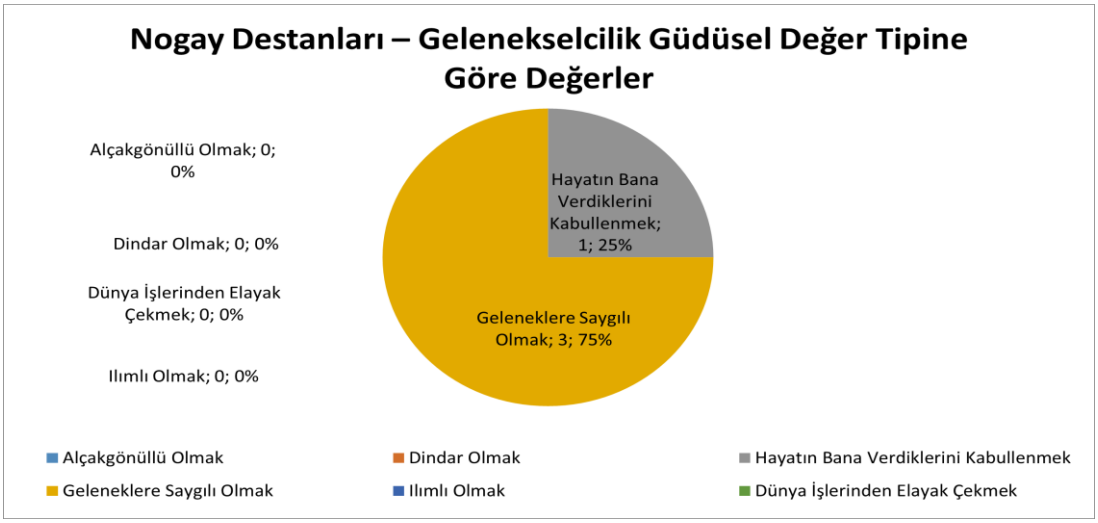
"Sonra, Mamay tepesinin başına çıktı. Halkı da etrafına toplandı. Babalığı Asan Abız'a, Mamay: Böyle böyle atlı geldi. Kırım hanı yiğenimiz Bekmirza'yı öldürmüş. Şimdi, Kırım hanından Bekmirza'nın kanını almak için gitmeliyiz. -Nasıl gitmemiz gerekiyor? dedi, Asan."[353]

2.1.10.8. Gelenekselcilik

Nogay destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[351] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 223.
[352] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, 218-219.
[353] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 209.

Grafik 101. Nogay Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Geleneklere Saygılı Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

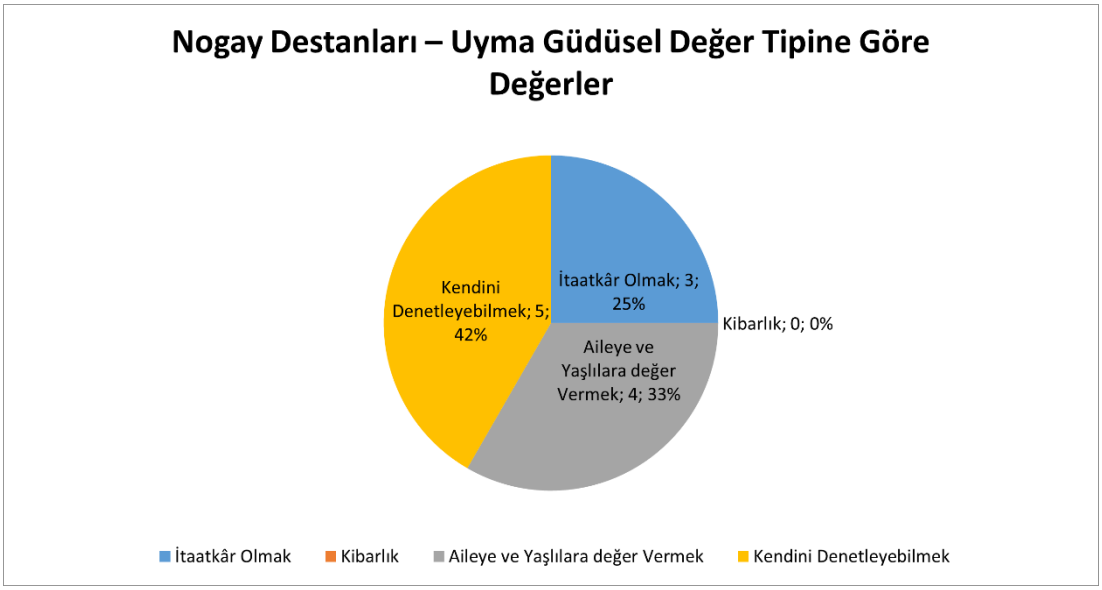
Nogay destanlarında "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Kadehi yine Mamay aldı, der. Mamay: /Töreyi yıkan ağalar /Kendisinden kötüye düçar olur, /Alkara samur elbise giyip, /Çevresini kazanlar, /Bir kötüye düçar olur!"[354]

[354] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 201.

2.1.10.9. Uyma

Nogay destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyma" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 102. Nogay Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyma" güdüsel değer tipinin içinde *"İtaatkâr Olmak", "Kendine Denetleyebilmek"* ve *"Aileye ve Yaşlılara Değer Vermek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Nogay destanlarında "Uyma" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Orada Orak başından börkünü çıkarıp, üç kere başını eğip Mamay'a der: 'Bugünden sonra ben seninim. Senin dediğinden çıkmam.'"[355]

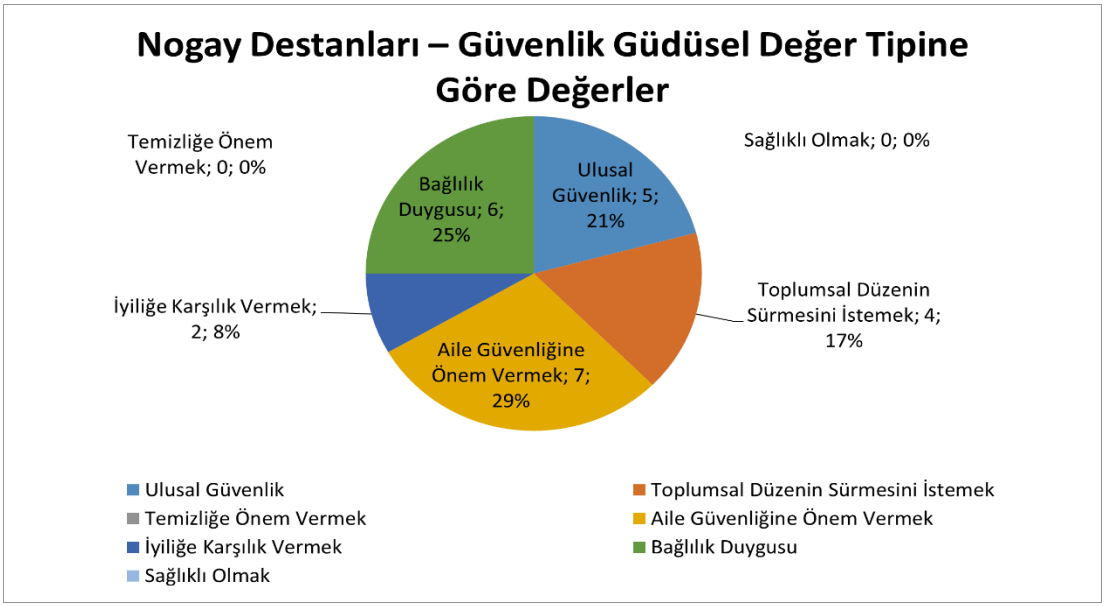
"Babalığın dediğini sen de ben de yapmalıyız. Babamız ölünce bu babamızın yerini aldı. Onun için bunu dinlememiz gerekli. Söylediği sözü, bizim yerde bırakmamamız gerekir. Söylediği gibi insanlar olmalıyız öyle hareket etmeliyiz"[356]

[355] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 199.
[356] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 198.

"Eski öfkesiyle Kırım hanlarından birisi, Bahtı Gerey, gelip kamçıyla Orak' ın başına vurup dedi ki: 'at sineklerini kov' Bu Orak'a çok dokundu."[357]

2.1.10.10. Güvenlik

Nogay destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güvenlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 103. Nogay Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güvenlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Bağlılık Duygusu", "Ulusal Güvenlik"* ve *"Aile Güvenliğine Önem Vermek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Nogay destanlarında "Güvenlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Kırk bin çekiç tütmeyen, /Bir kilidi bin altına bitmeyen, /Hanların bakıp pişirdiği ak kalkan, /İdil'den çelik bulunmaz, /Çekiçlenip, /Yağma olur benden sonra."[358]

"Mamay: /Arayna Mamay özü söyler /Sahtiyan başlı, /Veren kalıcı o idil, /Konduğun Seker adlı dağ idi. /Eceldeki hanlardan /Gök ala çadır getirip, /Abadan

[357] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 216.
[358] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 231.

altı bey öldürüp, /Hanları meydana çeken, vuruşan, /Çift kalem mühür bastırıp, /Ala kağıt yazdırıp, /Kırım hanı çağırtıp /Issız kıra çıkartıp, /Satranç oynayıp durduğu gün, /Çağıldayan bulak gibi, /Uluyan abdal kurt gibi, /Sağ elinde ay balta, /Deli Orak derler buna /Abdal olup durduğu gün. /Babalık Asan Abız yardım edip, /Kendisi gözünü kısıp işaret edip, /Benim delim vurduğu gün /Şaşkınlığının çokluğunda /Pehlivan-Sultan Batır-Han /Çadırdan çıkıp, ata binip /Ata yurdu Kırım'a doğru koşturup, /İdil'e doğru kaçtığı gün. /İdil'de göçe duran il görüp, /Hanın kaçıp, beyin kovaladığı gün. /Yenildi, /Eceline acele edip, /Ögiz Dağı'nın başında /Namus edip durdu. /Ay vayına bakmadan, /Pehlivan Sultan Batır Hanların /Benim delim o günde /Baskın verip aldığı gün /Al Şıngız'dan kalan /Hanların da ben kendim /Hayli de başını kesmişim. /Hanlara da ben kendim /Boran olup esmişim. /Amansız başını kesip almışım. /Yurduna, diyorum, ben onun /Helak ve bozgun salmışım!"[359]

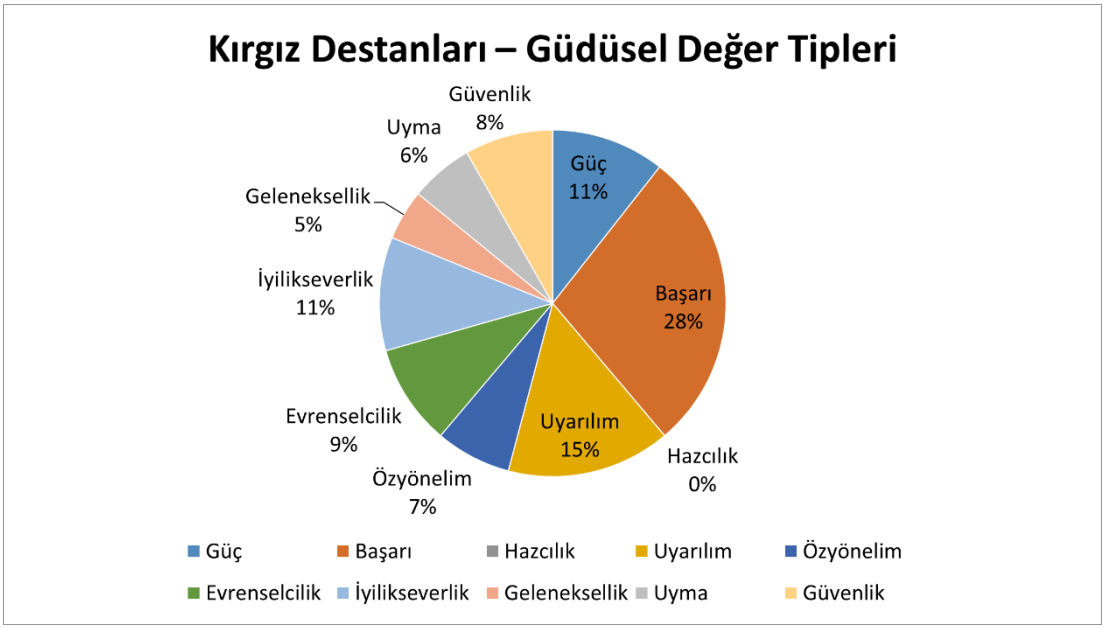
"Diğer taraftan kardeşlerini düşünmektedir. Neticede, Mamay döşekte yatmaktadır."[360]

2.1.11. Kırgız Destanları

Kırgız Türkleri, Türk destancılık geleneğini günümüzde devam ettiren Türk topluluklarından birisi olması sebebiyle önemli bir noktada durmaktadırlar. Kırgız destancılık geleneği dendiğinde şüphesiz akla ilk olarak Manas Destanı gelmektedir. Manas Destanı hacmiyle ve geleneğin canlılığı bakımından başlıca bir çalışmanın konusu olmayı hak etmektedir. Destan sahalarında hacim bakımından dengeyi koruyabilmek için çalışmamıza Manas Destanı dahil edilememiştir. Çalışmamızda Kırgız destanlarından "Cañıl Mirza" destan metni incelenmiştir. Cañıl Mirza destanı kahramanı kadın olan bir destan olması bakımından diğer destan metinleri arasında özel bir yere sahiptir. Destan metninde tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[359] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 221.
[360] İsmail Doğan-Nesrin Güllüdağ, *a.g.e.*, s. 222.

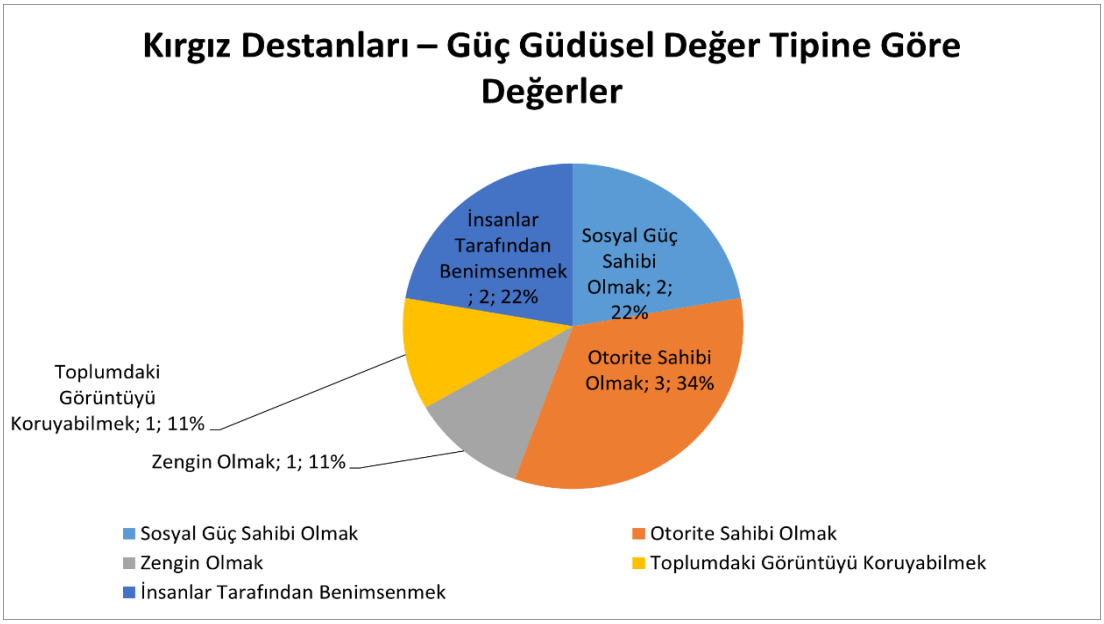

Grafik 104. Kırgız Destanları – Güdüsel Değer Tipleri

Çalışmamızda elde edilen verilere göre *"Başarı"* ve *"Uyarılım"* Güdüsel Değer Tiplerinin ön planda olduğu gözlenmiştir. Metinde diğer destanlarda olduğu gibi Özaşkınlık değer yönünün ağırlıkta olduğu tespit edilirken, öteki boyutta diğer destanlardan farklı olarak Yeniliğe Açıklık ve Muhafazacılık yönelimlerinin pek ayrışmadığı gözlemlenmiştir. İncelediğimiz destan metninde yer alan güdüsel değer tiplerini kapsayan alt değerlerin sıklıkları aşağıdaki alt başlıklarda sunulmaktadır.

2.1.11.1. Güç

Kırgız destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güç" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 105. Kırgız Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güç" güdüsel değer tipinin içinde *"Sosyal Güç Sahibi Olmak", "İnsanlar Tarafından Benimsenmek"* ve *"Otorite Sahibi Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kırgız destanlarında "Güç" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Kıpçak ile Cediger, /Sarbagış var, Sayak var, /Solto, Bugu güzel yurt, /Kırışsa, Kızılayak var. /Kutçu, Saruu, Munduz var, /Nice Kırgız kabilesi var. /Benim hükmettiğim çok yer var. "[361]

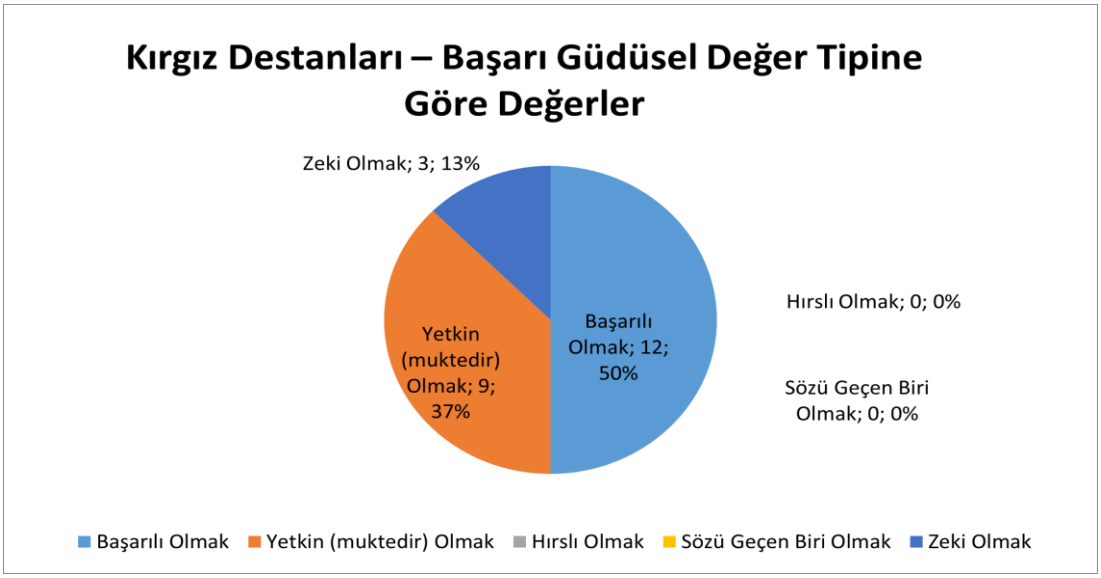
"Mekânı kalabalık bir uruk /Karabagış adlı el imiş. /Sarbagış'a, Sayak'a /Kıpçak, Kızılayak 'a /Kıdırşaa ile Muñguş'a /Küçtü, Saruu, Munduz'a /Kadri ziyade bey imiş"[362]

"Ok atmada kullar arasında /Cañıl gibi avcı yok."[363]

[361] Aynek Caynakova*, Canıl Mirza :(Abdıbalık Çorobayev Varyantı),* TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 94.
[362] Aynek Caynakova, *a.g.e.*, s. 64.
[363] Aynek Caynakova, *a.g.e.*, s. 32.

2.1.11.2. Başarı

Kırgız destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Başarı" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 106. Kırgız Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Başarı" güdüsel değer tipinin içinde *"Başarılı Olmak"* ve *"Yetkin Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kırgız destanlarında "Başarı" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"On, on beş yaşına geldiğinde /Ateş gibi yanıp saldırmış. /Hayatı boyunca yurt için /Azap çekerek gün geçirmiş. /Kapıştığı düşmanından /Sonunda yetip öç almış. /Ayırıp malını mülkünü /Derip toplayıp hepsini almış."[364]

"Fırlat, dedi, fırlattı, /Kara at başını salladı. /Yay çekip ustalaşan er Cañıl /Yayın okunu sapladı. /Cip edince tıp edip, /Kalpağı delip geçti. /Tekrar dönüp düşene dek, /Dönüp yine attı. /Ondan sonra ani hareket edip /İkincisini yine attı. /Iskalamadan /Oku arka arkaya attı. /Üçüncüsünü üç attı, /El başına çıkana kadar /Hiç değilse yüz attı. /Birisini dahi ıskalamadı, /O şöyle dursun, hepsini dağıttı."[365]

[364] Aynek Caynakova, *a.g.e.*, s. 126.
[365] Aynek Caynakova, *a.g.e.*, s. 82-83.

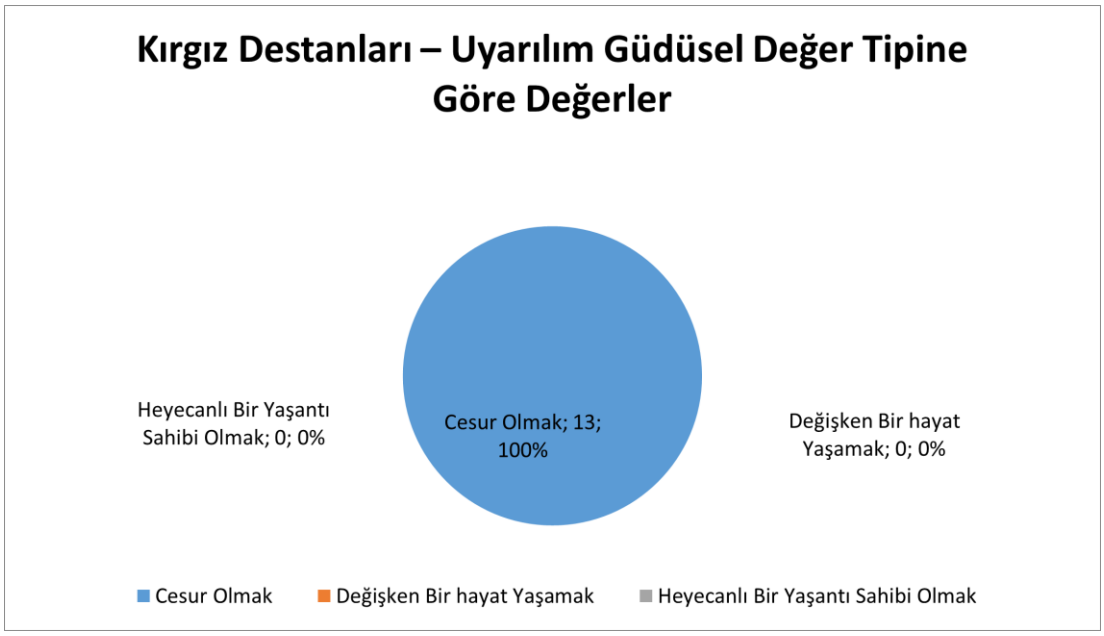
"Ok atmış er Cañıl, /Yakınlaşıp gelince. /Bir yana eğildi de yıkıldı, /Ok kesmişti çilbiri. /Yanındaki ahali gördü, /Eli-ayağı titreyip, /Bahadırlık taslayan Ak-Atan /Ak karlı belde yere yıkıldı. /Birbirlerini kırıp, /Acı acı ağlayıcı yiğitler /Üst üste yıkıldılar."[366]

2.1.11.3. Hazcılık

İncelenen metinde Schwartz'ın değer sınıflamasının "Hazcılık" güdüsel değeri tespit edilememiştir.

2.1.11.4. Uyarılım

Kırgız destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyarılım" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 107. Kırgız Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyarılım" güdüsel değer tipinin içinde *"Cesur Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kırgız destanlarında "Uyarılım" güdüsel değer tipine örnek metinler:

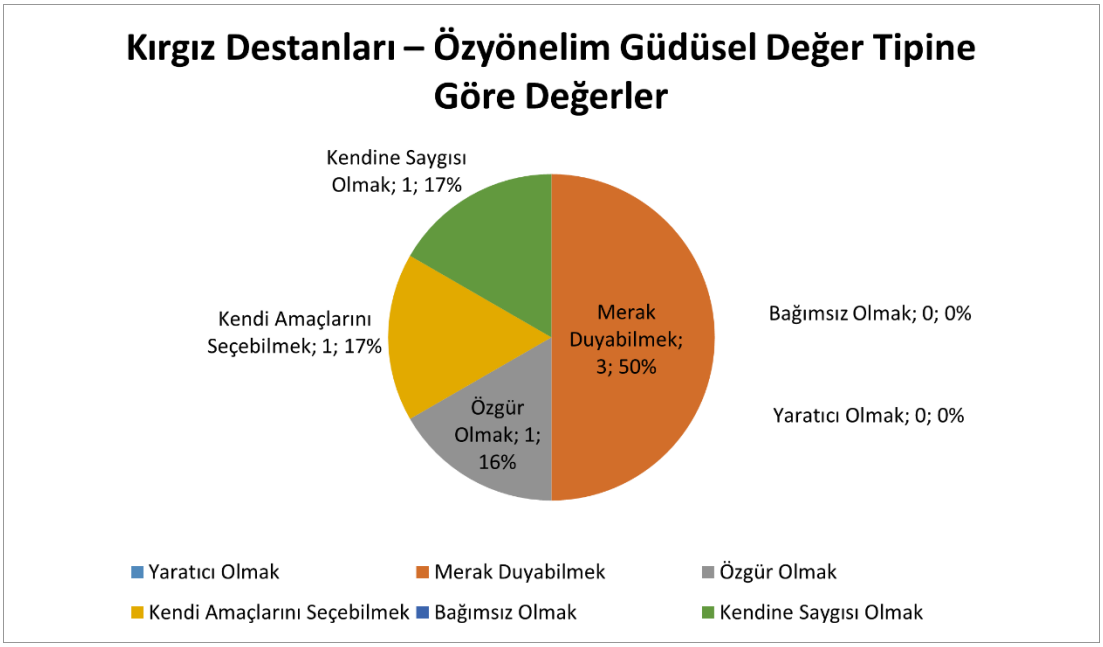
[366] Aynek Caynakova, a.g.e., s. 87.

"Tolga başta, zırhı /Göğse çekip, /Beş cebi olan ve bıçak konulan bir tür kemer /Yayının okunu asıp, /Zırh gömleğini üzerine çekip, /Düşman geldi diye sevinip, /Halkından bir grup asker atlandırıp /Haysiyet için yanıp tutuşup /Obadan çıktı akşama doğru."[367]

"Cañıl, halka söz söyler, /Heycana gelip: /"Ben kapışmaya gidiyorum, /Ölmüş gibi olup. /İki urgan veriniz" /Deyip istedi somurtup. /İki eski kıl urganı /İki ele sarayım, /Vuruş deseniz vuruşayım, /Kaplanın gücünü sınayayım. /Bir çırpı ağaç veriniz, /Kapışıp vuruşayım. /Tanrı yardım ederse kaplanı /Kulağına sarılıp bineyim. /Yetmiş ise ecelim, /Parçalanıp öleyim. /Çare var mı, ben dahi /Tanrı'nın yazdığını göreyim. /Ne olsa da yaban domuzundan /Bütün kanını dökeyim."[368]

2.1.11.5. Özyönelim

Kırgız destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Özyönelim" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 108. Kırgız Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[367] Aynek Caynakova, a.g.e., s. 23-24.
[368] Aynek Caynakova, a.g.e., s. 66-67.

Elde edilen verilere göre "Özyönelim" güdüsel değer tipinin içinde *"Merak Duyabilmek"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

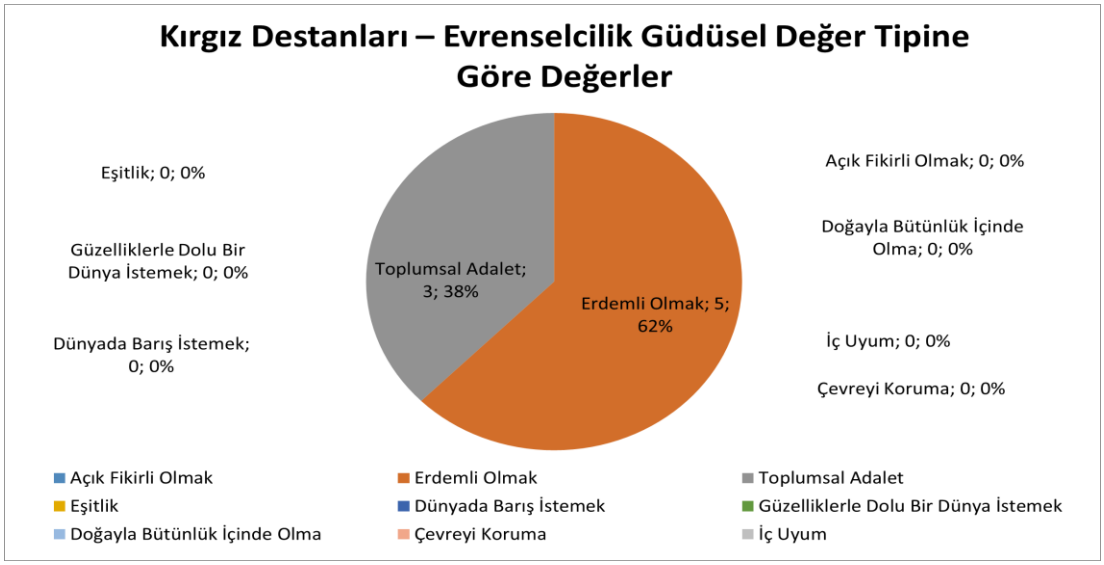
Kırgız destanlarında "Özyönelim" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Yazın Noygut elinde /Yılkıyı yağmalayıp gelen kim? /Uğursuz düşman görünse /Iskalamadan vuran usta avcı kim? /Yurdunuzun bahadırı /Nikâh bozan erler kim? /Halk atası ihtiyar kim? /Noygutların beyi kimdir? /Hükmeden beyi kim, /Göbekli zengini kim?"[369]

"Keşifçiler ne oldu, /Cañil alt üst etmiş mi? /Atakozu ne oldu, /Çabak bahadır ölmüş mü acaba? /Kafese koymuş mu acaba? /Uykuya gönül bölmüş mü acaba? /O zaman Cañıl rast gelip, /Diri diri yere gömmüş mü acaba? /Ülbürçök ile Burguy'un /Bunların başına felaket mi gelmiş acaba? /Görüp kalıp bahtsız /Göz kararıyla ölçüp vurmuş mu acaba?"[370]

2.1.11.6. Evrenselcilik

Kırgız destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 109. Kırgız Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[369] Aynek Caynakova, a.g.e., s. 107-108.
[370] Aynek Caynakova, a.g.e., s. 30.

Elde edilen verilere göre "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Erdemli Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

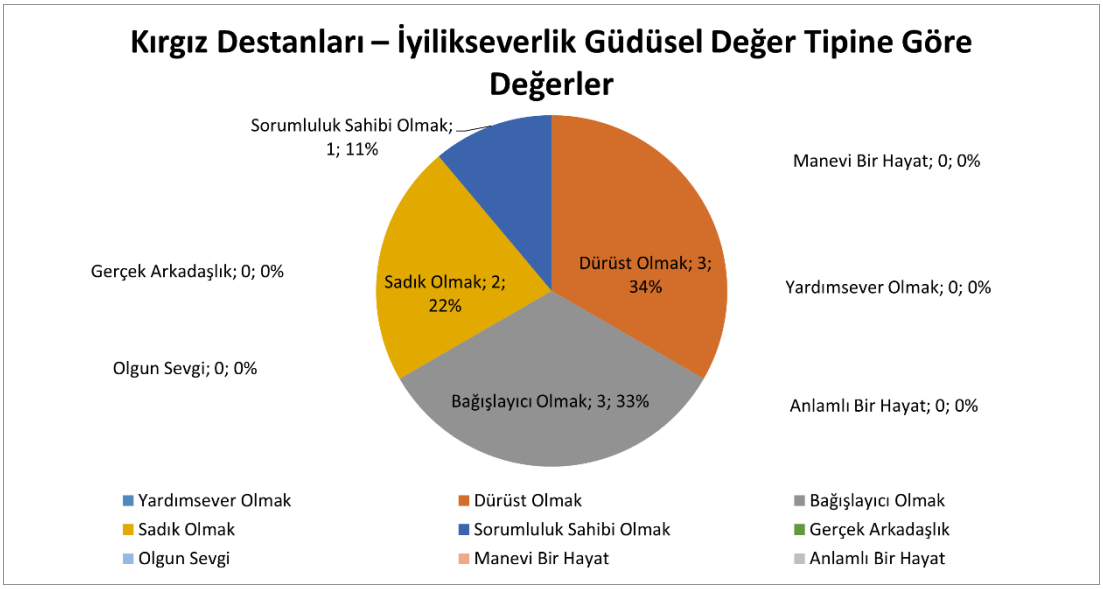
Kırgız destanlarında "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"O zaman çare ne olur /Güçten düşüp kalır mıyım? /Böyle olmaktansa vereyim /Sırdakbek'in kendisine /Erkesinden ayrılıp /Hüngür hüngür ağlayıp durduğu sırada. /Benim ne gibi bir hakkım vardır /Birisinin mahrem malında?"[371]

"Er seçersin yoluna koyup. /Söylediğin sözün kurusun, /Bitti senin işin. /Düşmana acıyanın kendisi yaralanır, /Yeneyim şimdi bunları. /Gücü yeten bahadırlar /Ayağa kalkmadan bakıp durur mu? /Hediyeme ikna olmazsa /Yılkıyı geriye vermezse /Vuruşup öleyim. /Sürüp malı böleyim. /Gelirken öldürdüm, /Yol kesen dördünü, /Haysiyetin yolu budur, /Kendisinden gitti aptallığı /Ben kepaze ettirmem,"[372]

2.1.11.7. İyilikseverlik

Kırgız destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 110. Kırgız Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[371] Aynek Caynakova, a.g.e., s. 193.
[372] Aynek Caynakova, a.g.e., s. 28.

Elde edilen verilere göre "İyilikseverlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Sadık Olmak", "Dürüst Olmak"* ve *"Bağışlayıcı Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kırgız destanlarında "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

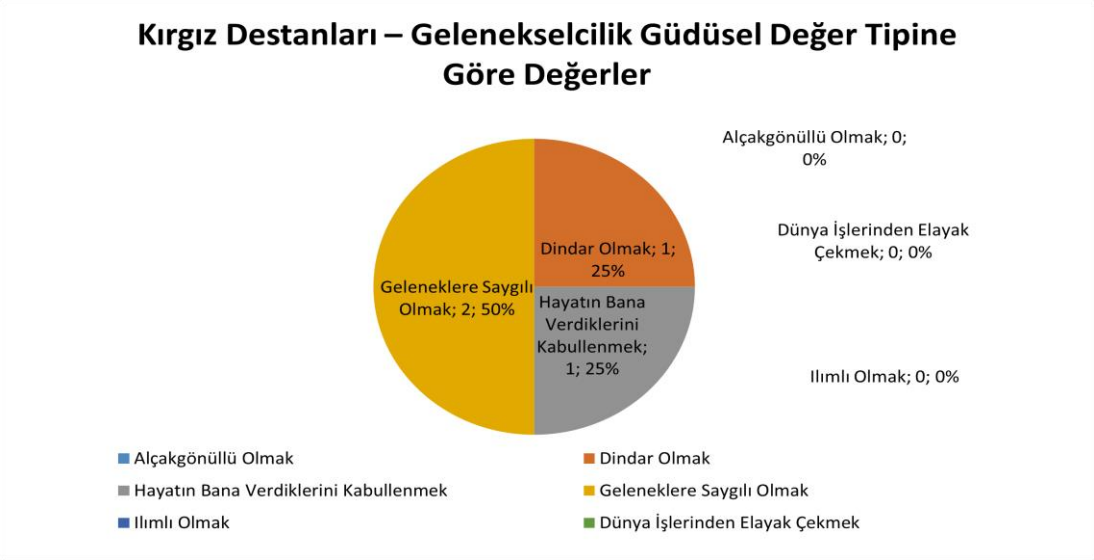
"O zaman Cañıl gerçeği /Söyledi beye bildirip: /-Beni alırken Kalmatay, /İstemiş idim iki işi. /O zaman kabul ettiysen eğer, /Neden söylersin bu işi? /Söz vermiş idin o zaman. /Yansın diye sakalım. /Sözüne sadık kalmadın, /Bununa üzgünüm."[373]

"Kız oyununa gelenin /Hayatını alt üstü etme! /O bir oğlan, sen bir bey, /Beylik yap, bağışla!"[374]

"Nereye gitse Cañıl'ı /Takip edip gelmiş tazısı. /Altın tasma boynunda, /Ardından gelmiş o dahi"[375]

2.1.11.8. Gelenekselcilik

Kırgız destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 111. Kırgız Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[373] Aynek Caynakova, a.g.e., s. 77.
[374] Aynek Caynakova, a.g.e., s. 47.
[375] Aynek Caynakova, a.g.e., s. 30.

Elde edilen verilere göre "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Geleneklere Saygılı Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

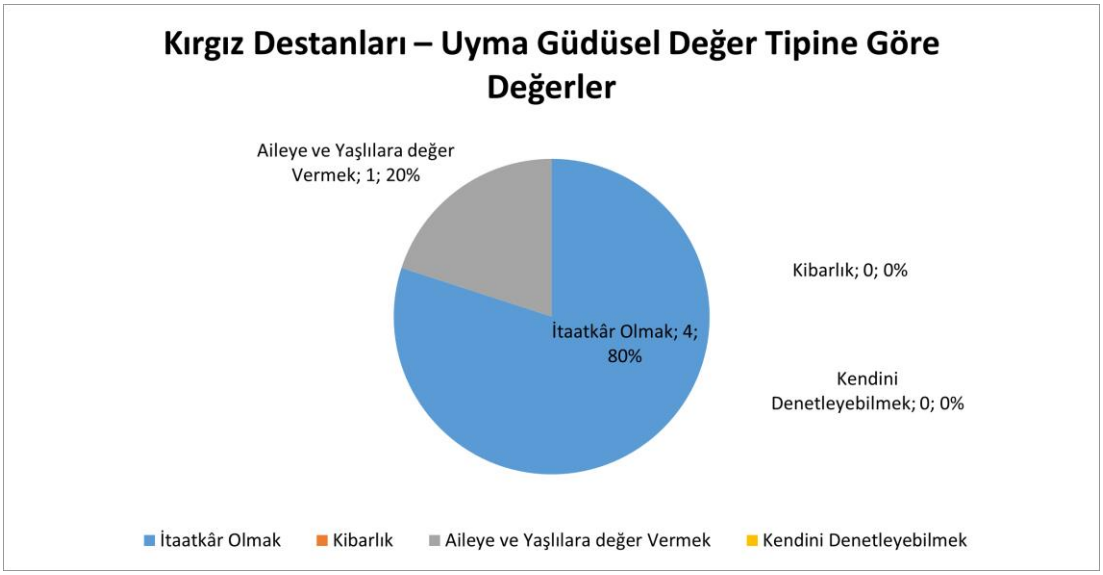
Kırgız destanlarında "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Atını harekete geçirerek bağırdı, /Mızrakla vuruş diye gevezelik edip. /Tuğ hareketsiz durduğunda /Düşmandan kaçış şart değildir, /Bu, Kırgızların geçmişten beri gelen /Bir töresi değildir."[376]

"O zaman Şıgay söz söyler /Müjdelik var mı?, diye sorar. /Şırdakbek'in Erkesi /Küheylanıyla birlikte bendedir"-der. /Ben tutturmam /Korkar mıyım beyinizden? /Buraya kaçıp geleni /Bu da benim törem. /Ele düşen tavşanı /Serbest bırakan onar mı?!"[377]

2.1.11.9. Uyma

Kırgız destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyma" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 112. Kırgız Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[376] Aynek Caynakova, a.g.e., s. 139.
[377] Aynek Caynakova, a.g.e., s. 172-173.

Elde edilen verilere göre "Uyma" güdüsel değer tipinin içinde *"İtaatkâr Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

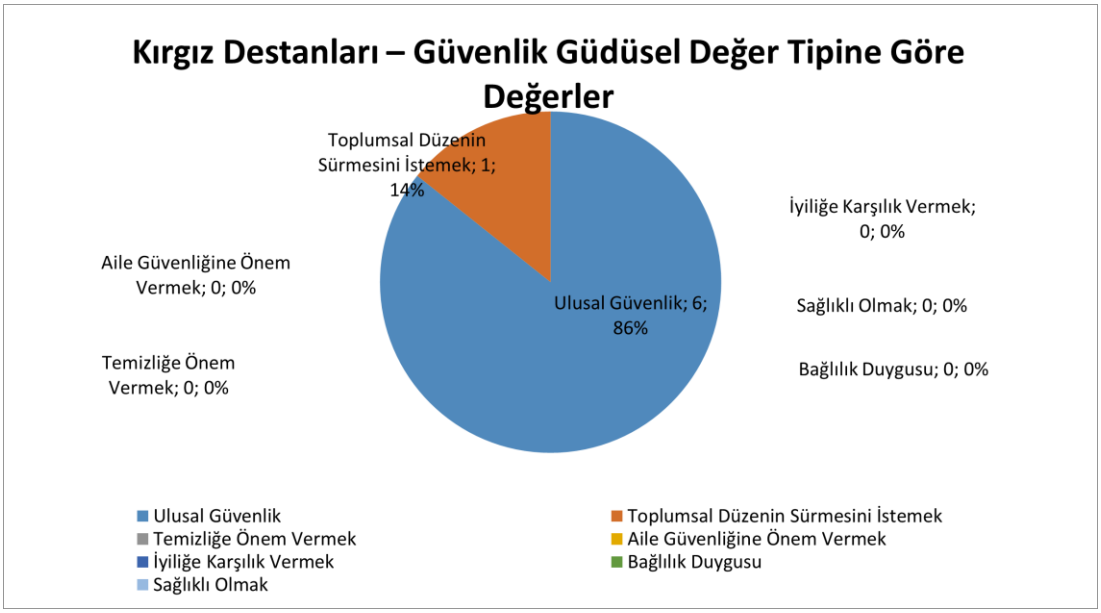
Kırgız destanlarında "Uyma" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"İnip atını yedeğe almış. /"İtaatim vardır bahadır"-deyip, /Acı acı ağlayıp bozulamış."[378]

"Kalmaklar yatar korkuyla. /Cañıl söyler: -Han güveyi, /Kulluğum var özüne, /Kalabalığıma tahammül et, /Kulak ver sözüme."[379]

2.1.11.10. Güvenlik

Kırgız destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güvenlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 113. Kırgız Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güvenlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Ulusal Güvenlik"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

---

[378] Aynek Caynakova, a.g.e., s. 59.
[379] Aynek Caynakova, a.g.e., s. 34.

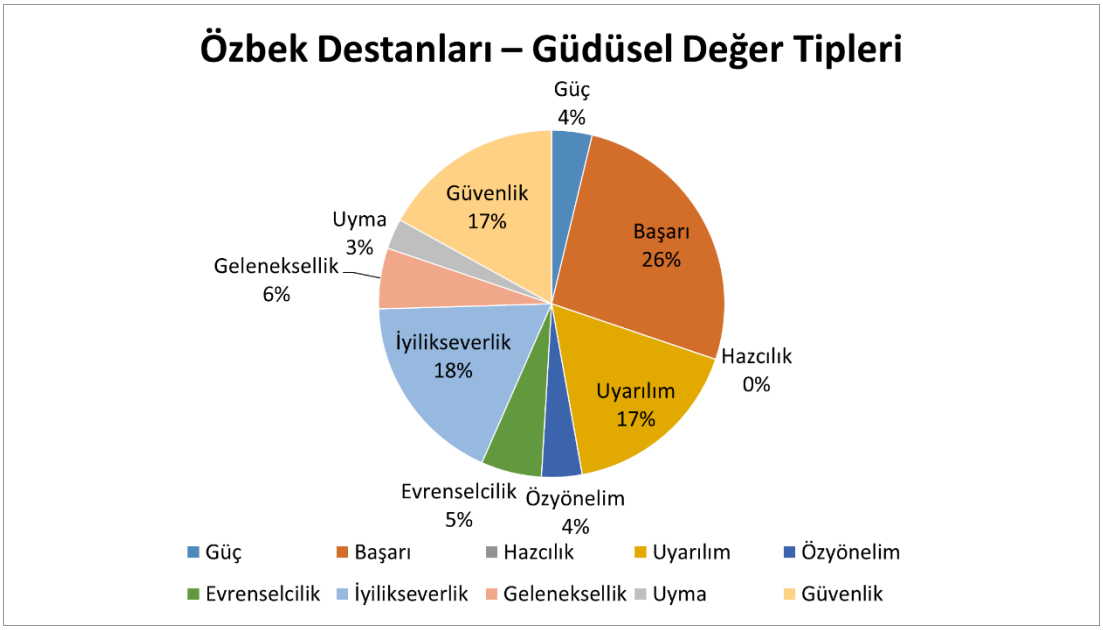
Kırgız destanlarında "Güvenlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Kızıl oba tepe sırıkları yıkılsa, /Kıyamet gibi eziyet etseler /Başkaları gibi yapıp da er Cañıl /Ya da bir asker toplamazsa /Söylenmeden durulacak iş mi imiş, /Haysiyetini düşünmeden sessiz kalacak /Adı Cañıl olduktan sonra, /Ant içmez mi imiş? /Kadınlık bu deyip, /Sessiz sedasız yatmak buna söz mü ki?"[380]

"'Otuz gelin ile otuz kız, /Oynaklaşmadan kalkınız! /Küheylanın peşine düşünüz. /Şırdakbek'e varınız /Geberesiceler yatmayınız, /Yatıp da felakete maruz kalmayınız. /Sarı izini izleyip /Kovalayınız Kaşkar taraflarını."[381]

2.1.12. Özbek Destanları

Çalışmamızda Özbek destanlarından "Huşkeldi" destan metni aktardığı değerler bakımından incelenmiştir. "Huşkeldi" destan metni Türk dünyası destancılık geleneği içinde önemli bir yere sahip olan "Köroğlu" destanının Özbek varyantıdır. Destanda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

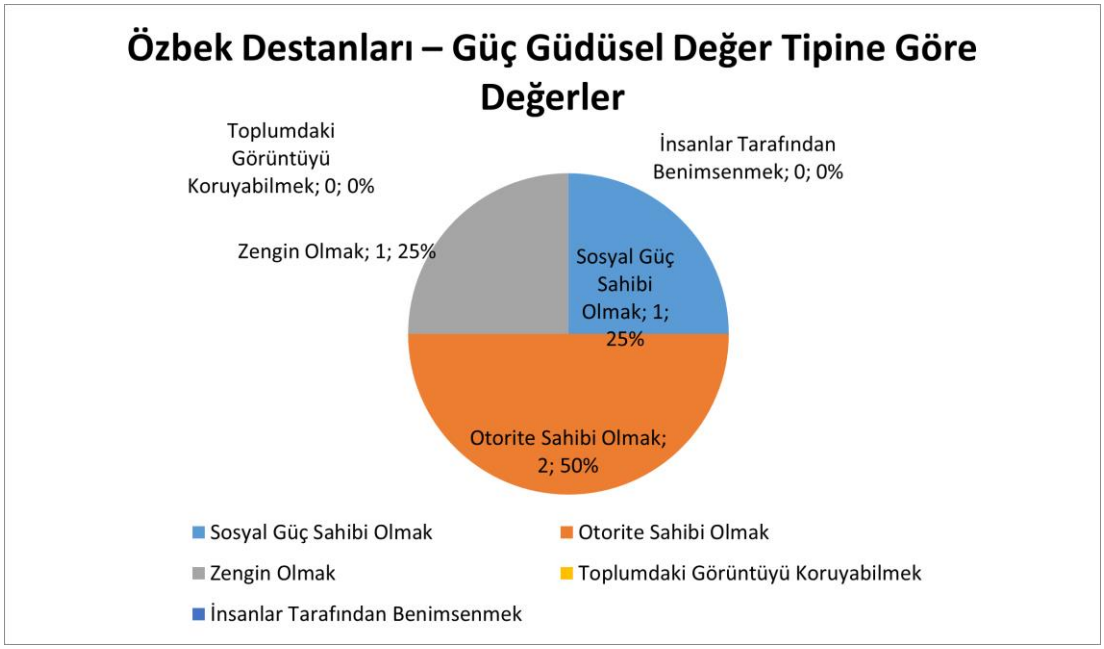
Grafik 114. Özbek Destanları – Güdüsel Değer Tipleri

[380] Aynek Caynakova, a.g.e., s. 22.
[381] Aynek Caynakova, a.g.e., s. 164.

Çalışmada elde edilen verilere göre *"Başarı", "İyilikseverlik", "Güvenlik"* ve *"Uyarılım"* güdüsel değer tiplerinin ön planda olduğu gözlenmiştir. İncelenen destan metninde destanların tamamında olduğu gibi Özaşkınlık değer yönünün ağırlıkta olduğu gözlenmiş, bunun yanında Muhafazacılık ve Yeniliğe Açıklık değer yönlerinin kuvvetli bir şekilde ayrışmadığı tespit edilmiştir. İncelediğimiz destan metninde yer alan güdüsel değer tiplerini kapsayan alt değerlerin sıklıkları aşağıdaki alt başlıklarda sunulmaktadır.

2.1.12.1. Güç

Özbek destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güç" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 115. Özbek Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güç" güdüsel değer tipinin içinde *"Otorite Sahibi Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Özbek destanlarında "Güç" güdüsel değer tipine örnek metinler:

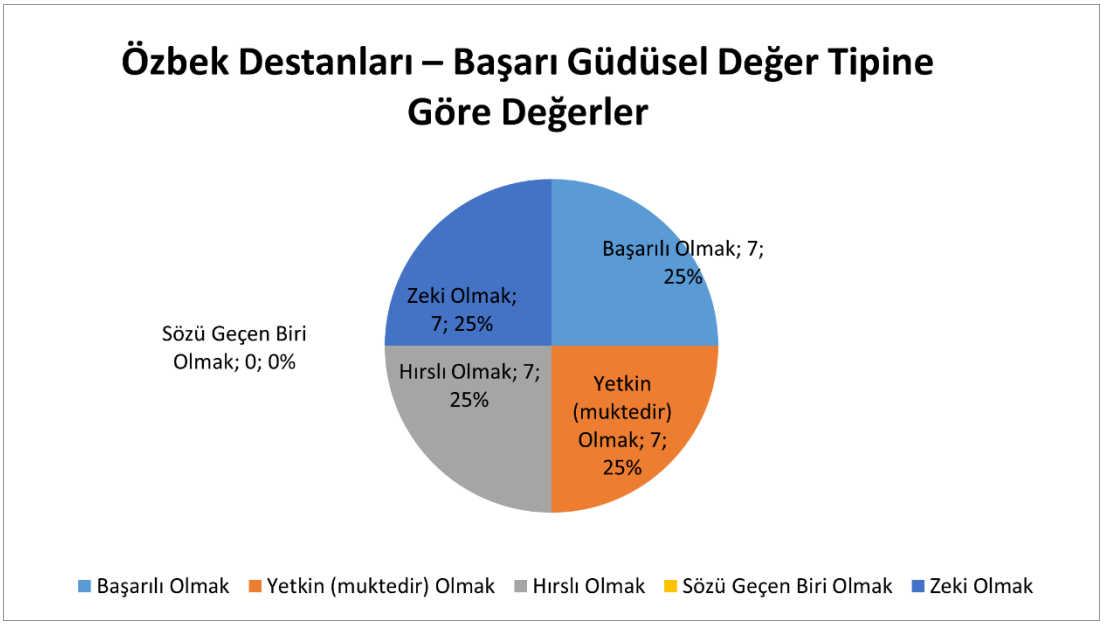
"Teke-Yavmit hepsi kutladı. /Göroğlı bey iş gösterip, er olup, /Er idi, erlikle maksadına yetti. /Bal Avaz'ı alıp gelip Çambil'e, /Eli obayı yığarak toy edip, /Bu toplulukta beylik verip eline, /Evvel ahir halkın âdeti budur: /Beylik verip iki ele

gösterdi, /Ben ölsem yârenler, Avaz'dır oğlum, /Varisim budur, açılan gülüm, /Benden ne kalsa Avaz'ındır, /Neyim varsa, ne kalsa menzilim."[382]

"Hız verip atına, /Dayanamaz gayretine, /Kimse karşı çıkamaz, /Bunların siyasetine."[383]

2.1.12.2. Başarı

Özbek destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Başarı" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 116. Özbek Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Başarı" güdüsel değer tipinin içinde *"Başarılı Olmak", "Zeki Olmak", "Hırslı Olmak"* ve *"Yetkin Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Özbek destanlarında "Başarı" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Kırk yiğidim, azametim, /Sizler gücüm, kuvvetim, /At salın düşmanın üstüne, /Kelle uçup, kan dökülsün, /Bağmazar Dağı'nın eteğine. /Heybetliler at salınız,

---

[382] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, Akt. Rıdvan Öztürk, *Özbek Destanları IV Huşkeldi ve Belagerdan*, TDK Yayınları, Ankara 2011, s. 293.
[383] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 141.

/Çaresiz, geleni kesiniz, /Gelen bulsun cezasını, /Düşmanın gözünü oyunuz. /Arasına dalıp nara atıp, /Tekrar tekrar yine durdurunuz. /Kırk yiğidim, azametim, /Sizler gücüm, kuvvetim, /At salın düşmanın üstüne, /Kelle uçup, kan dökülsün, /Bağmazar dağının eteğine. /Heybetliler, geldi asker, /Vurup onu, kesin başını. /Kana boyayın dağın yamacını, /Gelenler bulsun cezasını. /At salın düşmanın üstüne, /Kelle uçup, kan dökülsün, /Bağmazar dağının eteğine."[384]

"Çok ganimetler alıp gittin kalene, /Gönül uzak kalmış Bal Avaz gibi evladına, /Maşallah edip geldiğin hilene, /Kail oldum giyip geldiğin külahına. /Meydan meydan atın koşturmuşsun, /Avaz diye sen şirin canından olmuşsun, /Mert oğlansın derya gibi olup dolmuşsun. /Ak telek sürtüp ak sakallı olmuşsun, /Maşallah edip geldiğin hilene, /Kail oldum giyip geldiğin külahına. /İşitip al bencileyin cadının dilini, /Ak telek ile gezip Hunhar elini, /Hile ile götürüp Avaz oğlunu, /Bozup gider Hunhar'ın menzilini. /Maşallah edip geldiğin hilene, /Kail oldum giyip geldiğin külahına."[385]

"Ordu gitti bölünüp, /Korkaklığı bilinip, /Öleni ölüp gitti, /Böyle işi dindirdi, /Hunhar şahının askerini, /Avaz böyle sindirdi. /Erliğini bildirdi, /Bindiği atını uçurdu, /Adı yayılmış namlısını, /Pehlivan Avaz öldürdü."[386]

"Avaz baş olup at saldı, /Denk gelenini kesti, /Aç kurt gibi kaçırttı, /Heyheyler meydan içinde. /Sıyırıp keskin kılıcı, /Deh deyip savaşa girdi. /Salladığında kılıcı, /Keser değdiği başı. /Bu vuruşta görenin /Görün aklı kaçtı. /Yığılışıp onlar da, /Koymayın diye çığrıştı."[387]

2.1.12.3. Hazcılık

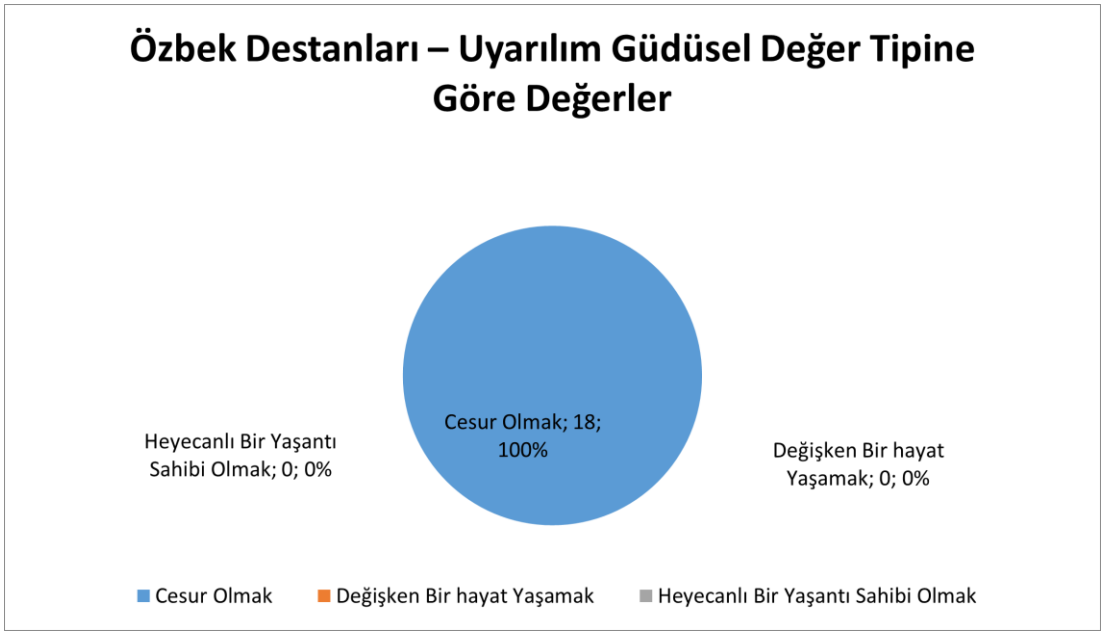
İncelenen Özbek destan metninde Schwartz'ın değer sınıflamasının "Hazcılık" güdüsel değeri tespit edilememiştir.

---

[384] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 96-97.
[385] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 221
[386] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 123.
[387] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 115.

2.1.12.4. Uyarılım

Özbek destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyarılım" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 117. Özbek Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyarılım" güdüsel değer tipinin içinde *"Cesur Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Özbek destanlarında "Uyarılım" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Deh deyip atına vurur, /Kuş gibi uçup varır, /İki yana sermez, /Tümünü kırar. /Göroğlı'yı görenler, /Ha deyip kaçıp gider. /Gırkök ağzını açar, /Kanını su gibi saçar, /Keskin kılıç kan döküp, /Kabzasından kan akar. /Göroğlı bey at saldı, /Eceli geleni kıydı, /Gidedurur kırıp geçirip, /Ölüye gözü doydu. /Vur ha vur diye nara saldı, /Bey Göroğlı öcünü aldı, /Her kim görse razı oldu, /Nara sal meydan içinde."[388]

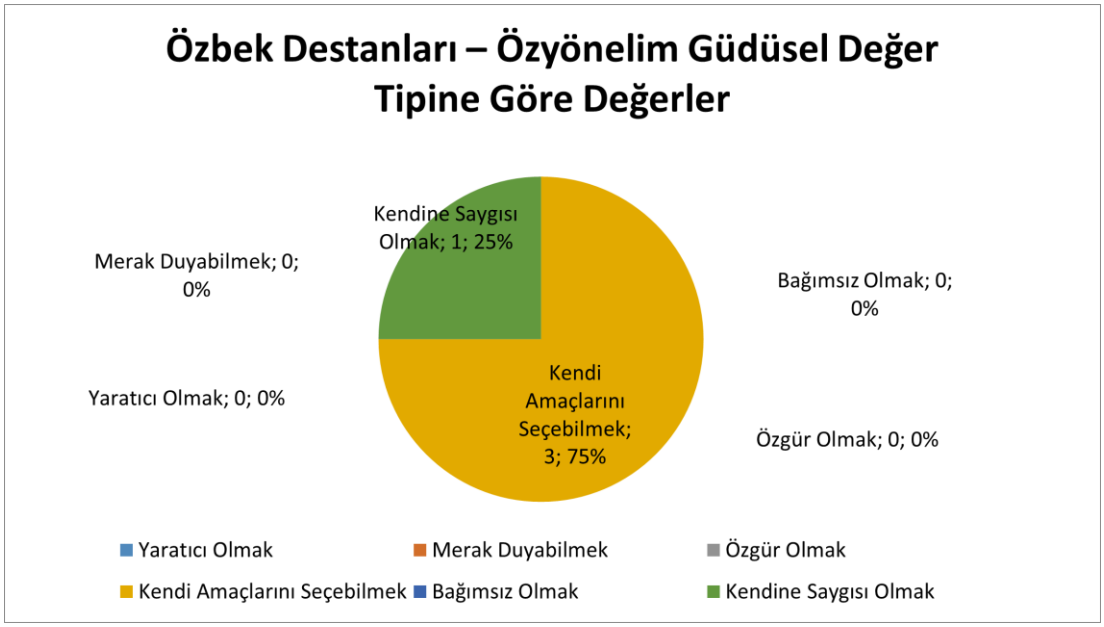
"Kamçı vurdu atına, /Karga gibi göğe uçtu, /On yiğidi ile Haldarhan, /Deh deyip meydana üşüştü, /İsfahani kılıç elinde, /Keser sayısız başı, /On heybetli deh dedi, /Sıyırıp keskin kılıcı, /Bu kırgını gördü de, /Ziyan etti aklı şuuru, /Haldarhan'ın atları,

[388] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 283-285.

/Kenger gibi ağzını açtı, /Kırgın kızışıp savaşta, /Topuğuna kadar kana battı. /On yiğit ile Haldarhan, /Deh deyip meydana üşüştü. /Böyle savaş az olmuş, /Kırgın haddinden aştı. /On yiğit de kükreyip, /Kaynar kazan gibi taştı. /Haldarhan'dan eksik değil, /On yiğit yardımlaştı. /Niceleri öldük dediler, /Çığrışır meydan içinde. /Haldar işini kolayladı, /Safları boşalttı, /Tuğunu tuğa tokuşturup, /Bayraklarını parçaladı, /Düşmanların ölüsünü, /İp kilim gibi döşetti, /Bahadır olup gelenler, /Toy delikanlı gibi titreşti, /Nara atınca meydan içinde."[389]

2.1.12.5. Özyönelim

Özbek destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Özyönelim" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 118. Özbek Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Özyönelim" güdüsel değer tipinin içinde *"Kendi Amaçlarını Seçebilmek"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Özbek destanlarında "Özyönelim" güdüsel değer tipine örnek metinler:

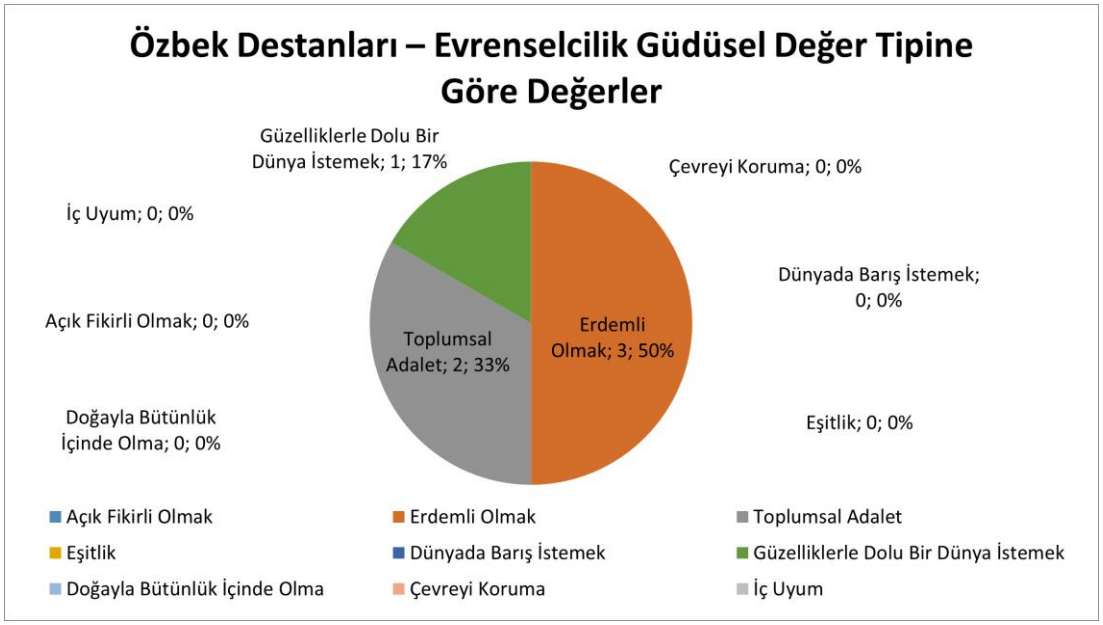
[389] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 167.

"At koşturmaya yaraşır Hızır'ın kını, /Hızır İlyas daim merdin yoldaşı, /Talep edince vazgeçer mi mert kişi, /Talep edip dönmek, kadının işidir. /Baba merhamet et gözyaşıma, /Dost düşman razı olsun işime, /Şöyle baba, ben gazaya varmazsam, /Kadının peçesi olsun başıma."[390]

"Çöllerde koşturur Arap atını, /Temaşa edin Avaz'ın gayretini /İşte, Avaz bakmaz hiçbir yana, /Düşman tutsam diye tutmuş niyetini."[391]

2.1.12.6. Evrenselcilik

Özbek destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 119. Özbek Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Erdemli Olmak"* ve *"Toplumsal Adalet"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Özbek destanlarında "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

[390] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 29.
[391] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 81.

"Bunun üzerine o yiğitler Haldarhan'a söylediler: -Hey Haldarhan, İnsan ejderhanın ağzına varsa da eceli gelmemişse, nasıl ölür. Bizler sen gibi meydan merdini saf saf bırakıp gitmeyiz. Bizler onlar gibi namert değiliz."[392]

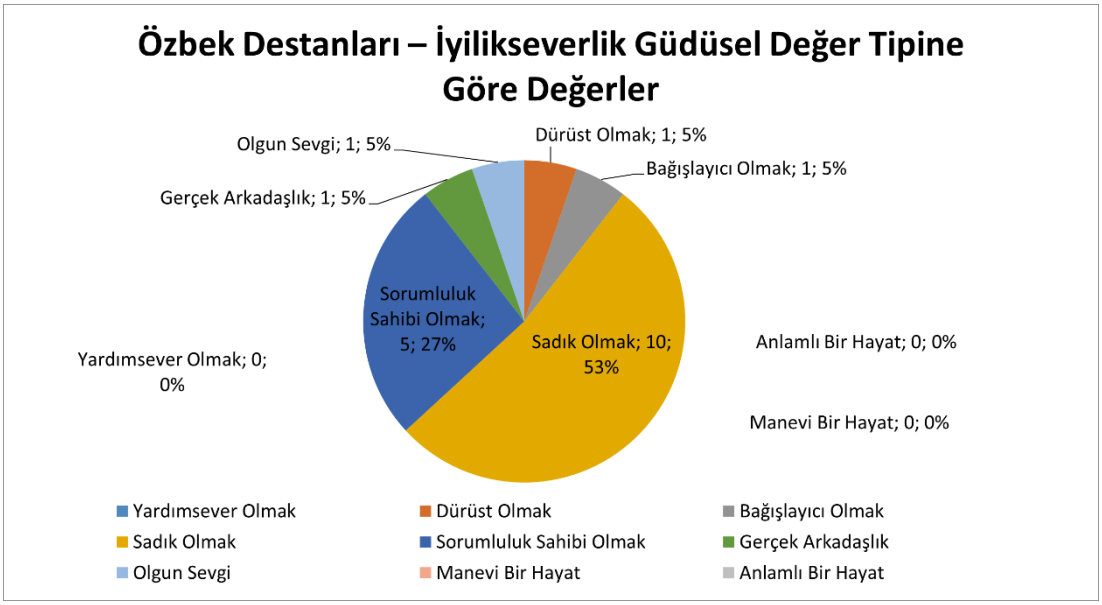
"Ölürüm diye mert kavlinden caymaz, /Yoksulluk cömerdin gözünü korkutmaz, /Gençsin diye döndürme baba arzumu, /Velinimetim Gırat'ını esirgeme."[393]

"Kulak verip işit şair dilini, /Gelip soran elin hâlini, /Kaçıp saklanıp kalmış bunda kalanı, /Alıp gitmiş adamını, malını. /Gelip görse çok perişan olmuş, /Duran ele kara günü salmış, /Çoluk çocuk ovalarda kalmasa, /El boyundan biraz adam kalmamış. /Baksa kalmamış zenginlerin malı, Yaman olmuş biçarelerin ahvali, /Çok yaman olmuş kötü talan edilmiş, /Nasıl olmuş böyle tebaanın hâli. /Düşüne düşüne pek çok üzüldü şimdi, /Kalanların hâlini ahvalin bildi şimdi, /Gidici oldu askerin ardından, /Kalan askerini toparladı şimdi."[394]

2.1.12.7. İyilikseverlik

Özbek destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

[392] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 157.
[393] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 29.
[394] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 147.

Grafik 120. Özbek Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "İyilikseverlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Sadık Olmak"* ve *"Sorumluluk Sahibi Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Özbek destanlarında "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"At olur yiğit kanadı, /Er yiğidin at muradı, /Oyna Göroğlı'nın atı, /Aslı Türkmen yoldaşı. /Sensin atların sultanı, /Sensin Göroğlı'nın canı, /Seyrine mertler yığılmış, /Gırkök isen oyna haydi. /Oyna Göroğlı'nın atı, /Aslı Türkmen yoldaşı."[395]

"Dostumu ağlatıp, düşmanımı güldürme, /Dostlarımın gönlünü asla kaldırma, /Periler, senin, kalanın hepsi, /Karılık edip yokluğumu bildirme. /Ben sana ısmarladım memleketimi, /Çambilbel gibi elimi, memleketimi, /Her neyim varsa nazlım, sana ısmarladım, /Elimi, halkımı, hazinemi, hükümetimi /Katarımda, kervanımda nar devemi, /Nar devemin üstündeki altınımı, /Ben sana ısmarladım bütün varımı, /Yerime geçirip senin gibi yârimi. /Bu görünürde elvan elvan yürüyelim, /Ölmeyelim, dünyada devran sürelim, /Gider oldum ben Hunhar'a esen kal, /Esenlikle, sağ selamet görüşelim. /Cihanın bağında sensin bostanım, /Senin yüzün ile aydınlık vatanım, /Peri hanım esen kal görünceye kadar, /Şimdi senindir menzilim mekânım.

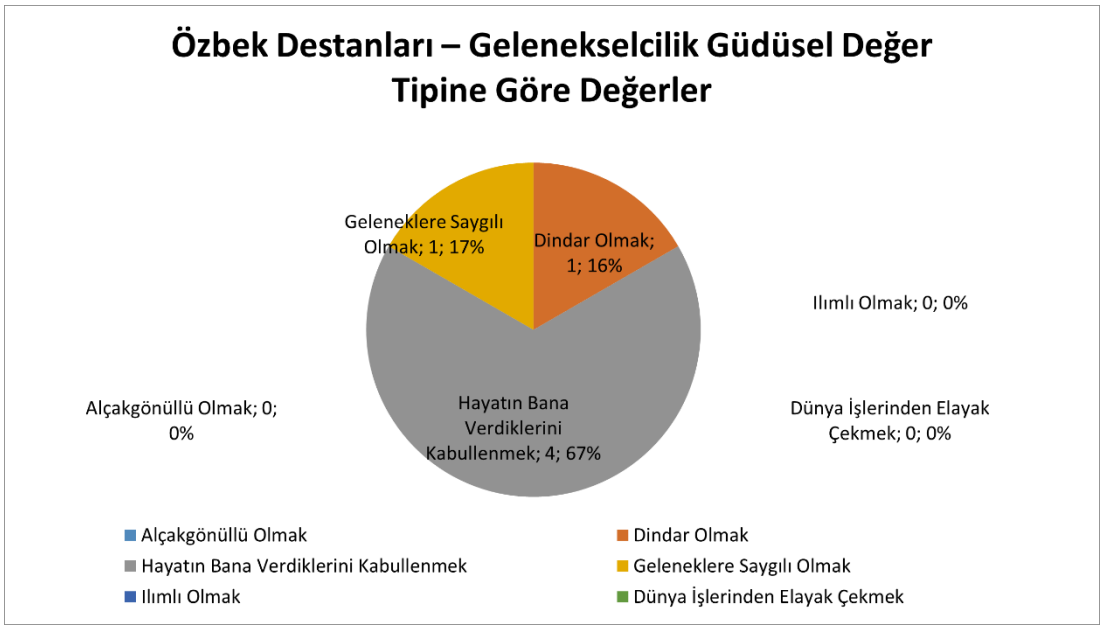
[395] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 263.

/Al şimdi ben gittim, kaldın peri han, /Ben sana ısmarladım, hepsi emanet, /Varıp Bal Avaz'ı alıp gelinceye kadar, /İnşallah olacaksın sağ selamet."[396]

"Dostumu ağlatıp, düşmanımı güldürme, /Açılmamış taze gülümü soldurma, /Ben sana ısmarladım bütün varımı, /Senemcan, düşmana sırrını bildirme."[397]

2.1.12.8. Gelenekselcilik

Özbek destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 121. Özbek Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Hayatın Bana Verdiklerini Kabullenmek"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Özbek destanlarında "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Öldürsen ölürüm, bunu almam, /Şimdi evine karaltımı salmam, /İşte şimdi söylüyorum padişahım, /Öldürsen sen bilirsin, ölsem almam."[398]

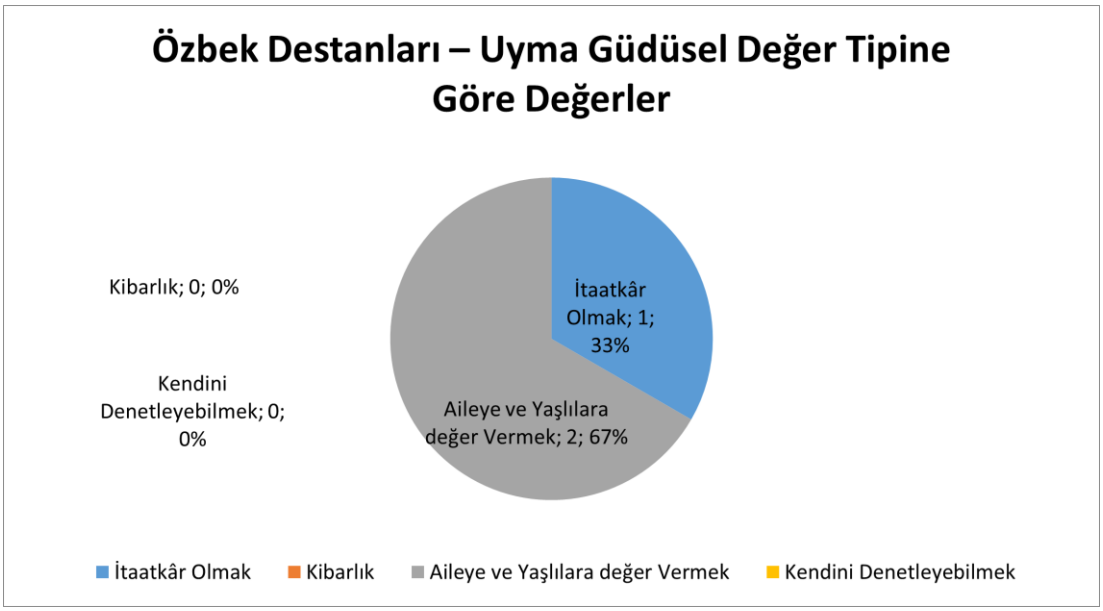
---

[396] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 201.
[397] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 199.
[398] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 231.

"Hasanhan'ı alıp gelip, /Bal Avaz'ı oğlum yapıp, /Göroğlı'dan ad kalır, /Âleme nam salıp, /Geçtim, arzum kalmadı."[399]

2.1.12.9. Uyma

Özbek destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyma" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 122. Özbek Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyma" güdüsel değer tipinin içinde *"Aileye ve Yaşlılara Değer Vermek"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Özbek destanlarında "Uyma" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Sevda düşer mert oğlanın başına, /İyi kötü çıkar merdin karşısına, /Atlan Avaz, Şorbulak'ı kurusun, /"Baba sözü arştan yüce" kişiye"[400]

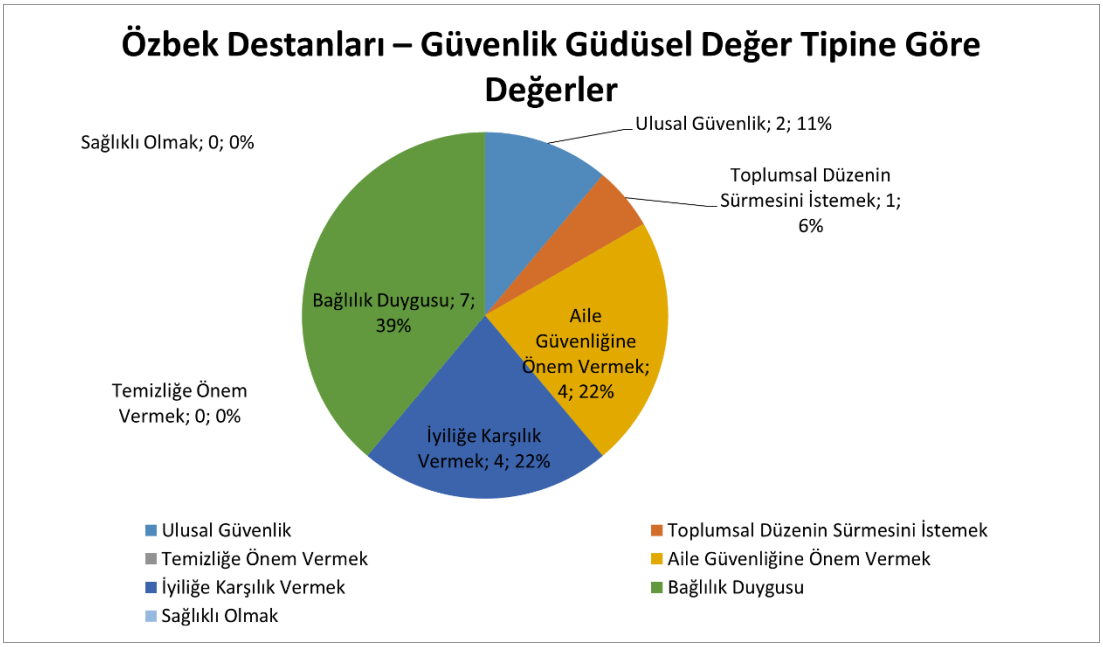
"İşte Gırat'ın baba alıp var, /Senin gibi merde böyle geliş namus ar. /Atın işte, kederlenme ol bahtiyar, /Meşhur ozanım, size yol olsun."[401]

---

[399] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 297.
[400] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 127.
[401] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 51.

2.1.12.10. Güvenlik

Özbek destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güvenlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 123. Özbek Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güvenlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Bağlılık Duygusu", "İyiliğe Karşılık Vermek"* ve *"Aile Güvenliğine Önem Vermek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Özbek destanlarında "Güvenlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Ey Haldar Mahrem, bırakıp gitmeyiz, /Seni unutup, sırrını açık etmeyiz, /Seni bırakıp kaçma yolunu tutmayız, /Savaşıp dalaşıp kaçıp gitmeyiz. /Haldarhan, üzülme, /Irmak gibi dolup taşma, /Bizler senden ayrılmayız, /Gider diye endişe etme, /Bütün meydan merdi sana. /Kırıp geçirip düşmanını, /İyi anlayıp dediğimi, /Bizler senden ayrılmayız, /Meydanda mertlik edip, /Hiç arzun kalmasın sende."[402]

"Her gün sabah pilavıma gelenler, /Hizmet etmeden güzel pilav yiyenler, /Atıma binip giysimi giyen kırk nankör, /Hani bana düşmanı göster diyenler. /Bey olup

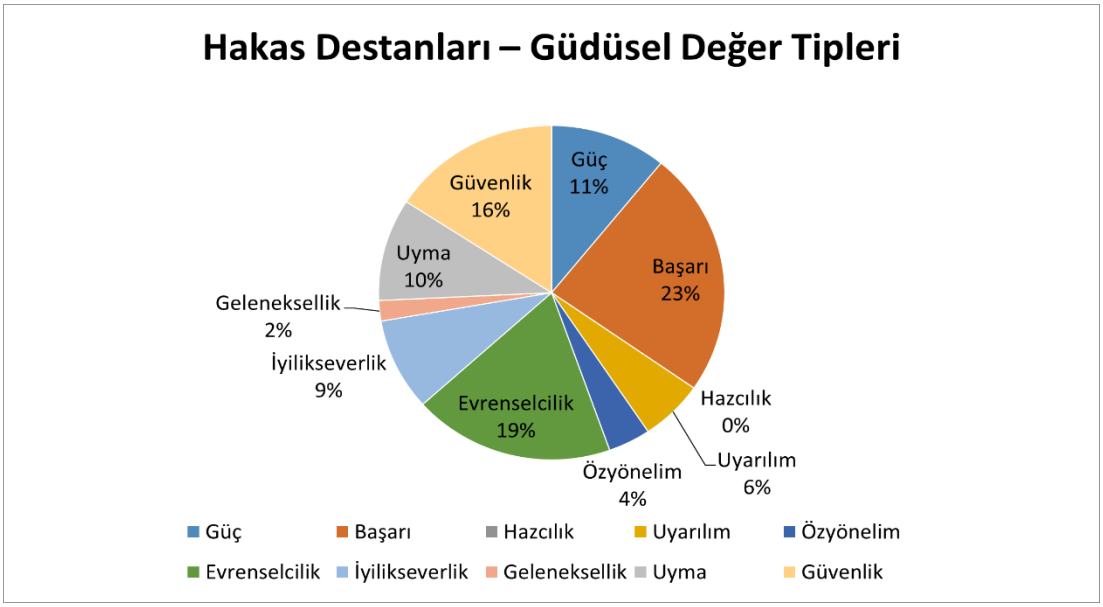
[402] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 159.

Çambil'de yerleştin, /Samur elbise, altın kemer bağladın, /Atıma binip, giysimi giyip, kırk namert, /Bal Avaz ile Gırat'ımı neyledin?"[403]

"İşitin ikiniz söylediğim sözümü, /Hizmet edip, hak edin verdiğim tuzumu, /Henüz toy daha, Avaz cahil bilmez, /Sizlere emanet ettim Avaz kuzumu. /Akıtmayınız gözümden kanlı selimi, /İşitiniz siz ikiniz feryadımı, /Henüz Avaz genç daha, kendinde değil, /Sizlere emanet ettim cahil yavrumu."[404]

2.1.13. Hakas Destanları

Hakas destanları, Hakas Türklerinin Güney Sibirya Türk topluluklarından olması, dinî inançları bakımından Türk dünyasının genelinden ayrı bir yerde bulunması açısından önem arz etmektedir. Çalışmamızda Hakas destanlarından "Han Orba" destan metni incelenmiştir. İncelenen destan metninin kahramanının Kırgız destanı "Cañıl Mirza" metnindeki gibi kadın olması çalışmamız açısından onu önemli kılmaktadır. İncelememiz sonucu tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

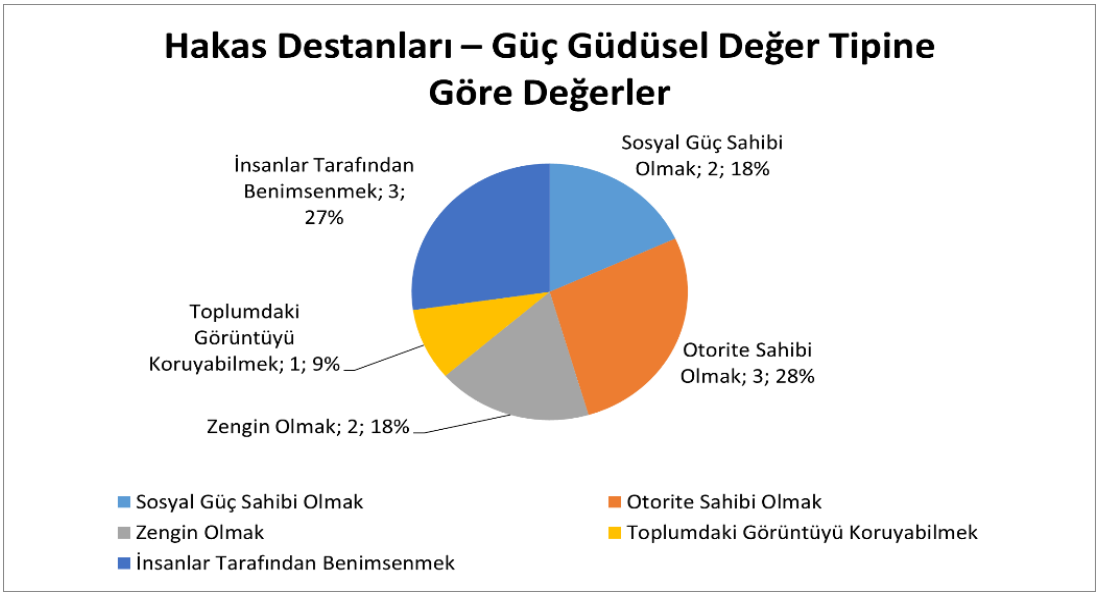
Grafik 124. Hakas Destanları – Güdüsel Değer Tipleri

[403] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 187.
[404] Töre Mirzayev-Cabbar İşankul, a.g.e., s. 55.

Elde edilen verilere göre *"Evrenselcilik"* ve *"Başarı"* güdüsel değer tiplerinin ön planda olduğu gözlenmiştir. Metinde aktarılan değerlerin yönlerinin ağırlıklı olarak destanların genelinde olduğu gibi Özaşkınlık ve Muhafazacılık yönünde olduğunu gözlemlemekteyiz. İncelediğimiz destan metninde yer alan güdüsel değer tiplerini kapsayan alt değerlerin sıklıkları aşağıdaki alt başlıklarda sunulmaktadır.

2.1.13.1. Güç

Hakas destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güç" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 125. Hakas Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güç" güdüsel değer tipinin içinde *"İnsanlar Tarafından Benimsenmek"* ve *"Otorite Sahibi Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Hakas destanlarında "Güç" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Yiğit Han Orba türkü tutturdu: /-Bizim gittiğimiz güzel ovalarda /Dallı otlar büyüyecek. /Biz yiğitlerin koştuğu ovalarda /Ekin başlı otlar bitecek. /Bizim geçtiğimiz yüksek tepelerde /Koca ağaçlar sallanacak. /Yiğit atların geçtiği sular /Eskisi gibi

akacak. /Ulu çiçekler kokularını verse, /Kokuları uçsuz bucaksız ovada kalacak. /Yiğit olan bizler ölüp kalsak, /Adımız boyun milletin içinde yaşayacak."[405]

"Hara Han'ın yurdunda /Onu sevmeyen kişi yokmuş."[406]

"Han Mirgen ona cevap verdi: /"Üç gün içinde gideceğiz. /Giyilmeyen ayakkabılarını giysinler, /Yenilmeyen aşlarını yesinler. /Duvarlarla örülü evlerini /Kara toprağa indireceğiz, /Rahatça yaşadıkları evlerini /Kara nehre dökeceğiz. /Kara toprağın üstünde /Biz iki kardeşten /Daha güçlü yiğit yoktur. /Tüm dünyanın üzerinde /Bizim elimize dayanabilecek /Hiçbir yiğit yaratılmamış."[407]

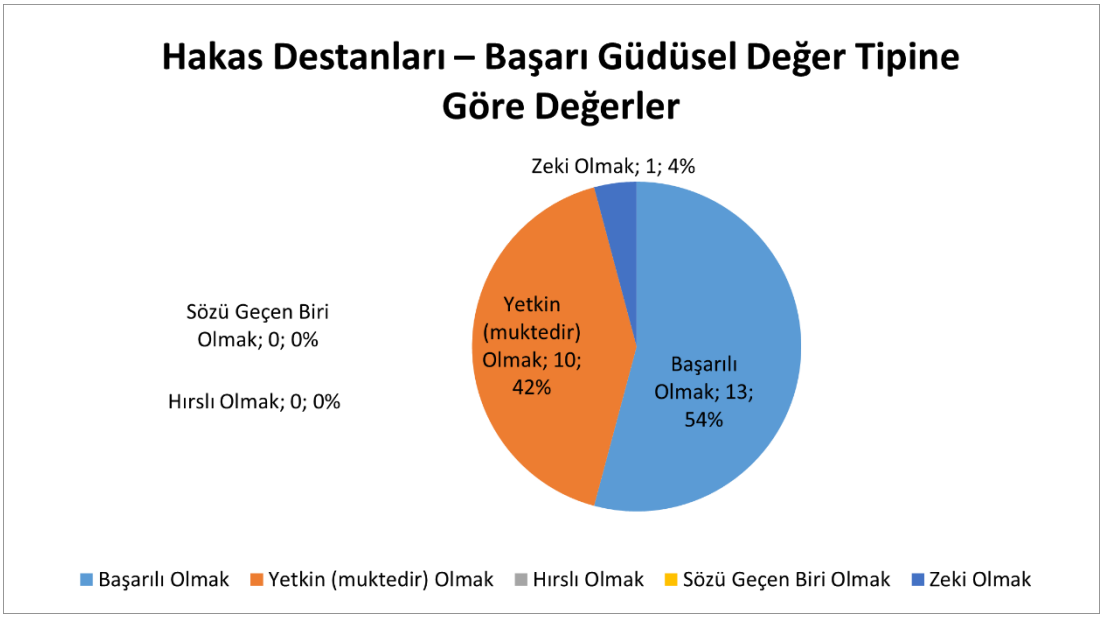
"Kara doru atlı Hara Han'mış. /Aldığı karısı Hara Tarğah'mış. /Bahadır Hara Han, tüm halkıyla /İl boyunca birlikteymiş. /Hiç kimseyi yaya yürütmezmiş /Hiçbirini aç bırakıp, susatmazmış, /Hepsine aşı eşitçe pay edermiş. /Tüm halkı hayvanlı imiş. /Hiçbiri ben fazlayım demeden, /Hepsi acı çekmeden yaşarmış. /Hara Han'ın yurdunda"[408]

2.1.13.2. Başarı

Hakas destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Başarı" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[405] Erhan Aktaş, *Hakas Destanları III Han Orba*, TDK Yayınları, Ankara 2011, s. 240.
[406] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 27.
[407] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 184.
[408] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 27.

Grafik 126. Hakas Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Başarı" güdüsel değer tipinin içinde *"Başarılı Olmak"* ve *"Yetkin Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Hakas destanlarında "Başarı" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Han Mirgen ona cevap verdi: /"Üç gün içinde gideceğiz. /Giyilmeyen ayakkabılarını giysinler, /Yenilmeyen aşlarını yesinler. /Duvarlarla örülü evlerini /Kara toprağa indireceğiz, /Rahatça yaşadıkları evlerini /Kara nehre dökeceğiz. /Kara toprağın üstünde /Biz iki kardeşten /Daha güçlü yiğit yoktur. /Tüm dünyanın üzerinde /Bizim elimize dayanabilecek /Hiçbir yiğit yaratılmamış". "[409]

"Pişman olup, dediler: /"Kara doru atlı Hara Han'ın /İki evladı buraya gelmiş. /Ölmeyen bizler şimdi öleceğiz, /Yok olmayan bizler şimdi yok olacağız. /İki kardeşin elini savuran, /Aydınlık yerde yiğit yoktur. /Onlar ki pek güçlü yiğitlerdir, /Öleceğimiz gün geldi. /Onlar ki ulu güçlü yiğitlerdir, /Ölüp yok olacağımız vakit geldi. "[410]

[409] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 184.
[410] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 114.

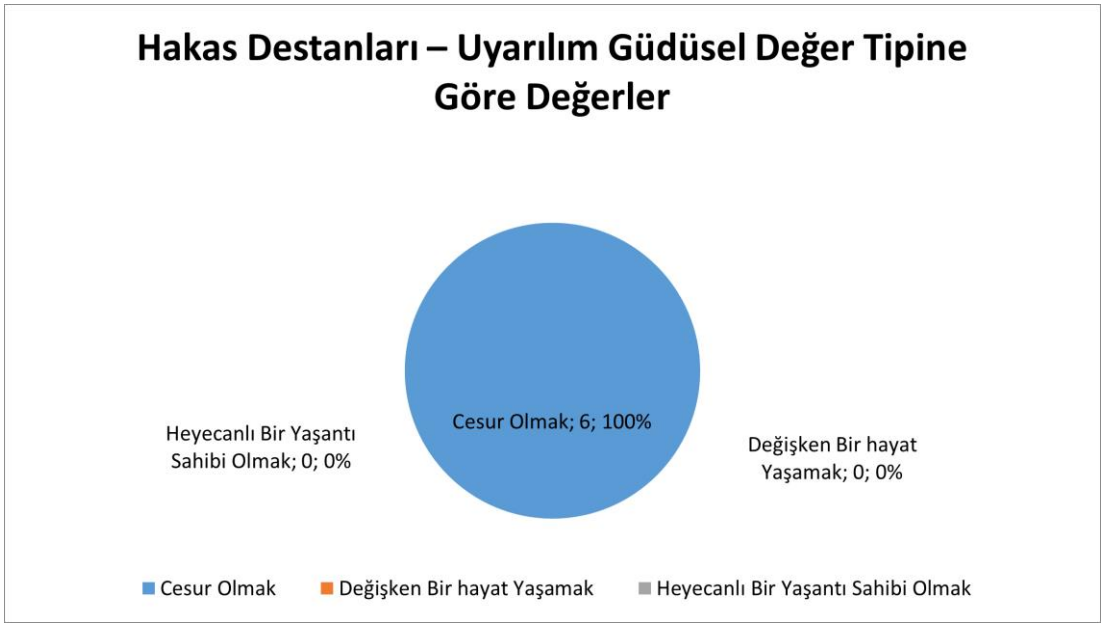
"Yiğit vuran demirden kılıcını /Han Mirgen, çıkarıp, /Göğe doğru kaldırdı; /Şiddetli savaşın arasına girip, / Oraya varıp altmış yiğidin, /Buraya geldiğinde yetmiş yiğidin /Başını koparıyor."[411]

2.1.13.3. Hazcılık

İncelenen Hakas destanlarında Schwartz'ın değer sınıflamasının "Hazcılık" güdüsel değeri tespit edilememiştir.

2.1.13.4. Uyarılım

Hakas destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyarılım" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 127. Hakas Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyarılım" güdüsel değer tipinin içinde *"Cesur Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Hakas destanlarında "Uyarılım" güdüsel değer tipine örnek metinler:

---

[411] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 141.

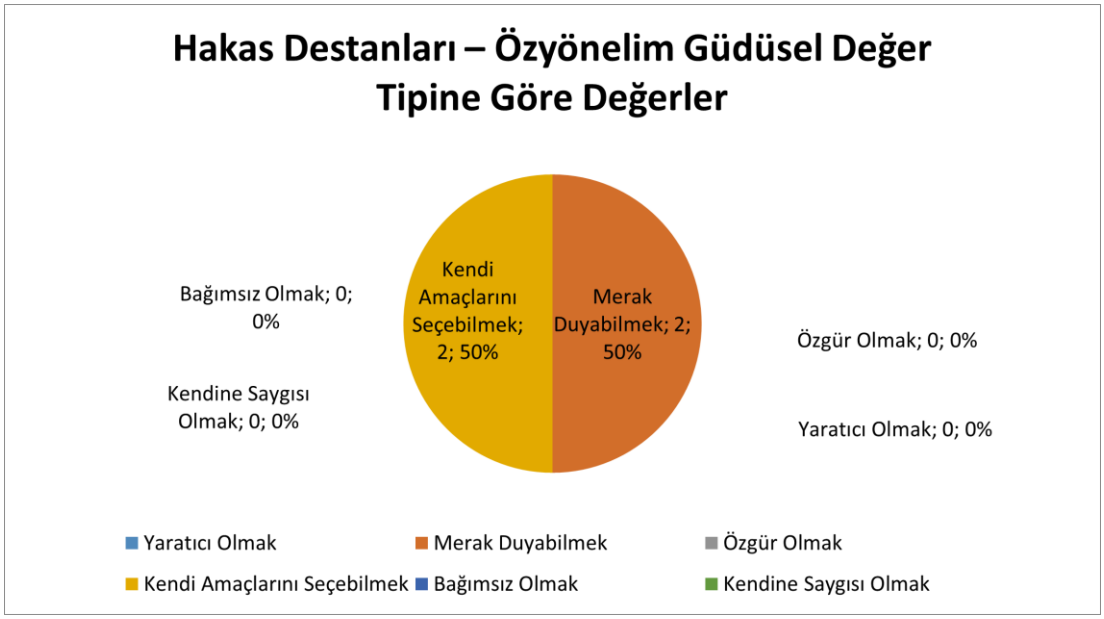
"Kardeşi Han Orba'ya diyor: /-Biricik kardeşim, bugün, /Ata bineceğim gündür, /Kızıl doru ata atlanıp, /Babam Hara Han'ın yurdundan çıkıp, /Malın davarın ardından gidiyorum, /Halkın peşinden gidiyorum. /Hara Molat'ın yurduna /Eziyet çekmeye gidiyorum. /Saf gücüm yeterse, /Hara Molat'ı yok edeyim, /Malı davarı alıp geleyim. /Saf gücüm yetmezse, /Orada ölüp kalırım."[412]

"Han Orba kız, onu görüp, /Han öfkeden kendini kaybedip, /Yiğit Kök Hartığa'yı alıp /Eğri kayalıklara vurup /Saf canını alıp, /Tüm kemiklerini un ufak etti, /Kum kemiklerini kuma kattı."[413]

"Kara doru atlı Hara Han /Çelik kılıcını çekti, /Savaşla gelen yiğitleri vurarak geçti /Oraya geldiğinde, altmış başı koparıyor, /Buraya geldiğinde, yetmiş başı parçalıyor, /Yiğit bedeni kaya yığını, /Er bedeni eğri kaya yığını oluyor."[414]

2.1.13.5. Özyönelim

Hakas destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Özyönelim" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 128. Hakas Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[412] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 46.
[413] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 236.
[414] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 28.

Elde edilen verilere göre "Özyönelim" güdüsel değer tipinin içinde *"Merak Duyabilmek"* ve *"Kendi Amaçlarını Seçebilmek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Hakas destanlarında "Özyönelim" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Şimdi ben, yani Han Mirgen /Yiğitlik vaktime erişip, /Mal-davarın ardından geldim. /Onları ata yurduna döndüreceğim. /Kötü niyetli Hara Molat'ın /Senin saf canına ulaşacağım. /Yiğitlik vaktime ulaştığımda, /Tüm halkımı geri çevirip, /Ana yurduma alıp götüreceğim. /Fazla düşünceli Hara Molat, yurdunu /Tamamen yok etmeye geldim. /Olgunluğunda günah işleyen /Hara Molat'ın yurdunu /Tamamen yok etmeye geldim. /Genç yaşımda, fenalık eden /Hara Molat'ın yurdunu, /Yıkıp dağıtıp yok edeceğim."[415]

"Han Mirgen, Altın Tas'a soruyor: /Ak kır atlı Altın Tas, /Yürümez yiğit, sen yürüdün, /Gelmez yiğit, sen geldin. /Ne sebeple geldin? /İhtiyacın yoksa, /Ak kır atına atlayıp /Çekinip gelmezdin. /Yiğit olan Altın Tas, /Eziyet görüp, gelmezdin. /Bizden aldığın haraç var mı? /Yoksa bize verdiğin mi var?"[416]

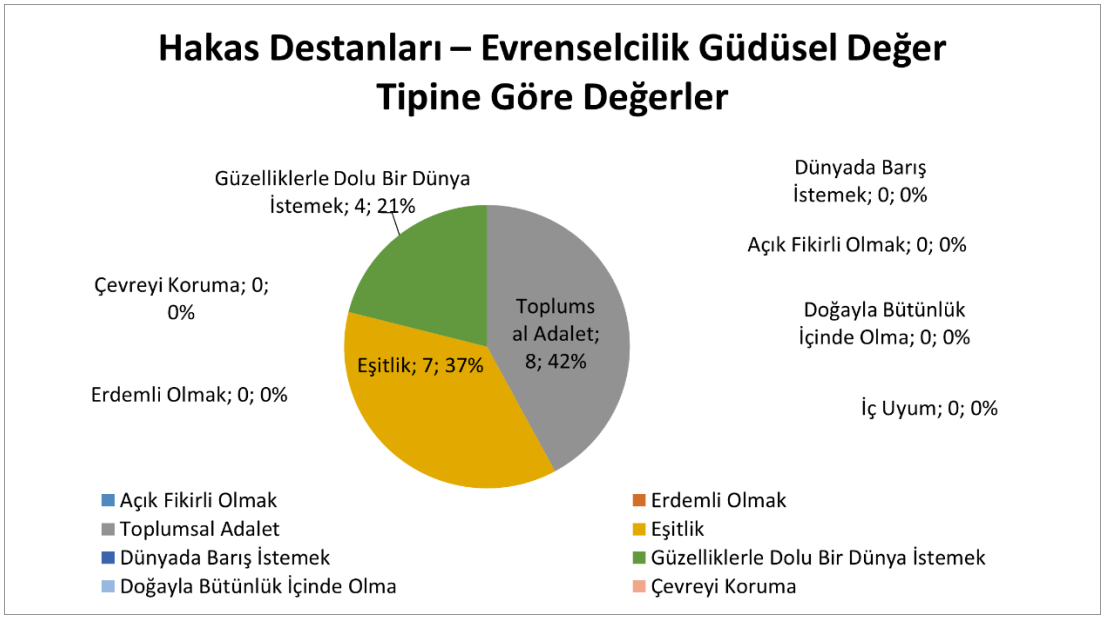
"Ayağından başına dek baktı: /Benim yurduma hiçbir vakit /Yiğit girmiş değildir. /İzin almadan nasıl /Benim yurduma girdin? /Nereden gelmektesin? /Hangi hanın soyundansın? /Kimin evladısın?"[417]

2.1.13.6. Evrenselcilik

Hakas destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[415] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 55.
[416] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 183.
[417] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 53.

Grafik 129. Hakas Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Toplumsal Adalet"* ve *"Eşitlik"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Hakas destanlarında "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Babası Hara Han diyor: /"Tüm malı ve halkı, /Şimdi biz nasıl tuttuysak, /Size de öyle tutmak olsun. /Halka eziyet etmeden. /Açı aç bırakmadan, susuzu susatmadan, /Eşitçe doyurup, /Yayan yürütmemek olsun. /İki evladım, ben size /Böyle deyip vasiyet ettim."[418]

"Elin malını hiçbir zaman sürmem /Halkını hiçbir zaman almam, /Hiçbir zaman kul köle etmem. /Milletinin gücüne katlanıp, /Doyuncaya kadar yiyeceksiniz. /Doyuncaya kadar içeceksiniz. /Biz ulaşınca, aşlarını /Doyuncaya dek yiyeceksiniz. /Elbiselerini giyecek /Giyinmiş olacaksınız. /Rahat yaşadıkları yurtlarında /At leşleri dolacak."[419]

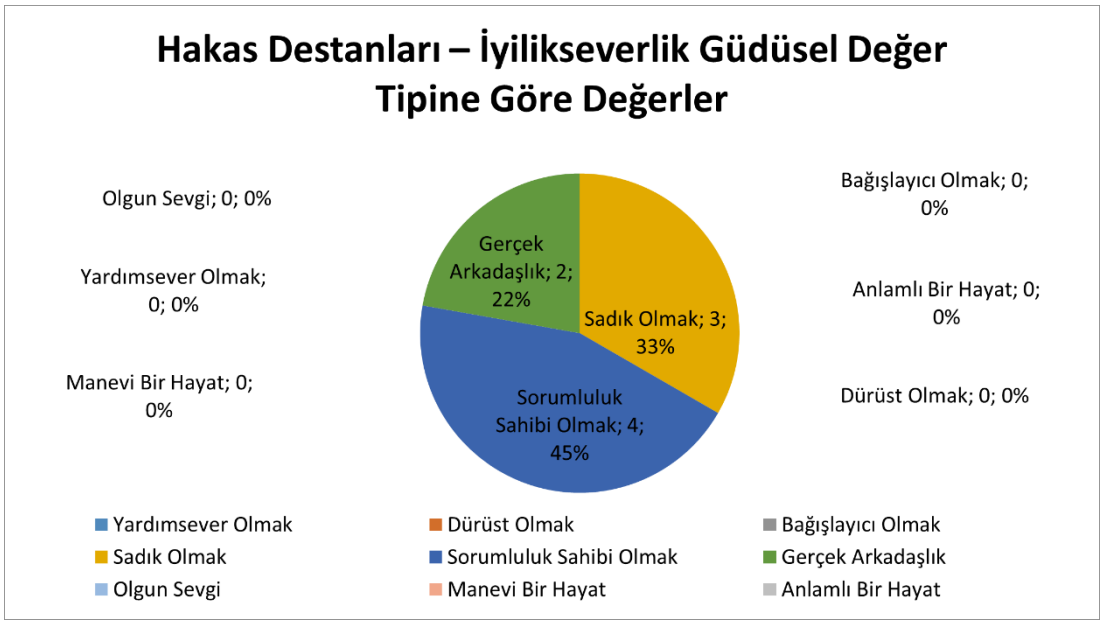
[418] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 99-100.
[419] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 216-217.

"Ölünceye dek bırakmadan, /Mal-davarı acıktırmadan, /Halkı üzmeden, /Onları bayındır kılacaksınız, deyip, /Han Mirgen kardeşini, Han Çibek'i /Unutmamacasına kucakladı, /Bitmemecesine yüreğine bastı."[420]

"Altın Harlıh konuşmuş: "Han Mirgen kardeşimin /İlk büyük toyu oluyor. /Burada tüm halk eşit olsun. /Kişiden üstün kişi olmasın, /Tüm halka toy yapılıyor"[421]

2.1.13.7. İyilikseverlik

Hakas destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 130. Hakas Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "İyilikseverlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Sadık Olmak", "Sorumluluk Sahibi Olmak"* ve *"Gerçek Arkadaşlık"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Hakas destanlarında "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

[420] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 191.
[421] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 132.

"Altın Harlıh kardeşleri geliyor. /Dönerek uçup, konuşuyor: /"Benim kıymetli kardeşlerim, /Bu dünya üstünde yiğit kişiye /Rahat hayat yokmuş. /Şimdi biz gideceğiz /Kan içici ve kötü niyetli /Kara doru atlı Hara Mool'un yurduna."[422]

"Hara Tarğah iki evladını, /Yiyeceklerle besledi, /Düzenli olmasını öğretti: /"Suya girsen, Han Mirgen oğlum, /Dayanak olacak Han Orba kardeşin. /Dağa çıksan, Han Mirgen oğlum, /Dayanağın olacak biricik kardeşin /İki kardeş her zaman /Birbirine yardım etsin."[423]

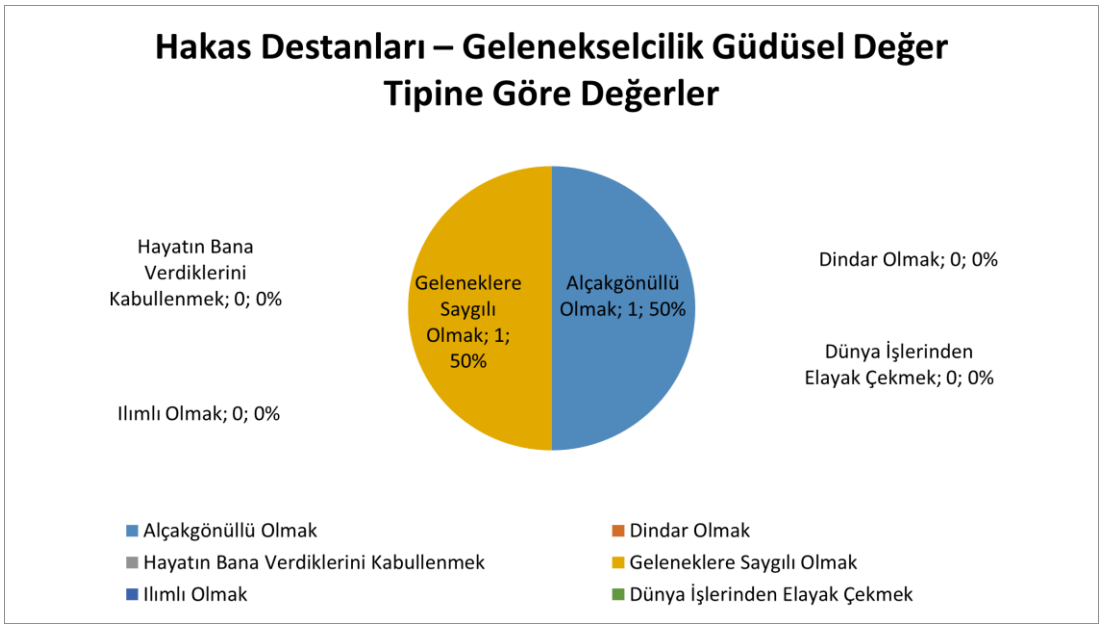
"Sana yardım eden Ay Arığ kız /Ah Han'ın oluyor. /Ah Han ile baban Hara Han /Çok yakın dosttu. /Yarımı paylaşıp içtiler. /Bütünü bölüp yediler. /Kanlı savaşa gitseler. /İkisi bir olurdu. /Sıkıntı ve cefa görseler, /Acıyı birlikte çektiler. /Sıkıntıyla karşılaştıklarında, /İkisi birlikte dayanırlardı. /Hara Han babanla yiğit Ah Han, /Altın kitapta yazı yazılıp, /Her daim başvurdular. /Kitapta şöyle yazardı: /Hara Han'ın çocuğu olunca, /Ah Han sıkıntıya düşünce, /Gelip, yardım edivermeğe. /Han'dan çocuk olup büyüse, /Hara Han cefa çekse, /Gelip, birlikte katlansın."[424]

---

[422] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 207.
[423] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 98.
[424] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 97.

2.1.13.8. Gelenekselcilik

Hakas destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 131. Hakas Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Alçakgönüllü Olmak"* ve *"Geleneklere Saygılı Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Hakas destanlarında "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Altın Harlıh nasıl dediyse, /Öylece yazılmış. /Ay Arığ'ın da olduğunu. /Üç kardeşe söyledi: /"Babamın yaptığı büyük işi /Ezip geçmek yakışmaz, /Anamın yaptığı bu büyük işin /Karşısında durmak olmaz, /Büyüklerin töresinin /Karşısında durmam. /Kitaptaki yazılmışları /Tekrar yazmam. /Nasihat edilen sözlere /İtiraz edemem."[425]

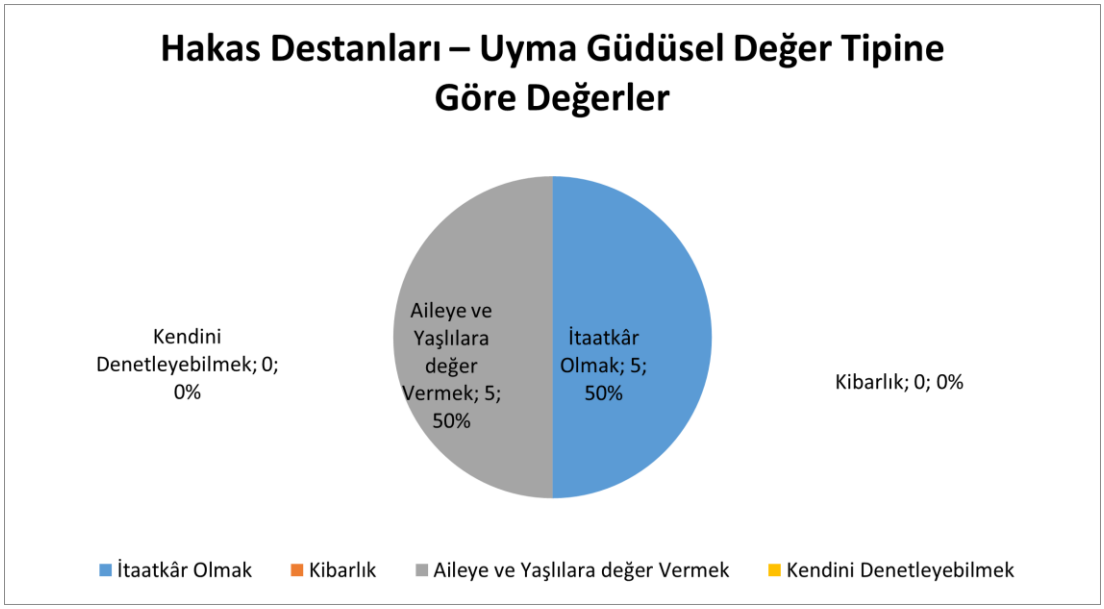
"Ak sarı atlı Ay Arığ analı /Kara doru ata binecek olan /Han Çibek sen olacaksın. /Yaratılışın büyük olsun, /Senin yaşın uzun olsun. /Kimsesize alçak gönüllü ol, /Öksüze yumuşak ciğerli ol, Tuttuğu eli bırakmaz /Bağladığın bağ çözülmez /Yiğit

[425] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 127.

olacaksın, kardeşim. /Kara doru at genç olmaz /Hiçbiri küçük kalmasın. /Han Çibek'in yürümediği /Yer üstünde yer kalmasın."[426]

2.1.13.9. Uyma

Hakas destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyma" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 132. Hakas Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyma" güdüsel değer tipinin içinde *"İtaatkâr Olmak"* ve *"Aileye ve Yaşlılara Değer Vermek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Hakas destanlarında "Uyma" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Benim iki güzel yavrum, /Ayrılmadan ilerleyin. /Biricik ablanız Han Orba'yı /Hiçbir zaman bırakmadan, /Sıcak sözünü dinleyin."[427]

"Han Çibek'in evdeşi Kök Nincil, /Mavi ipekten örtüyü /Sağ eline bağladı ve konuştu: /El yurduna gitsen /Çok güç günler geçirip. /Saf gücün yetmiyorsa, /Aldığın eşini unutmadan yaşa. /El yurdunda, Han Çibek erim, /Bu gücünü muhafaza edemesen

[426] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 153.
[427] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 219.

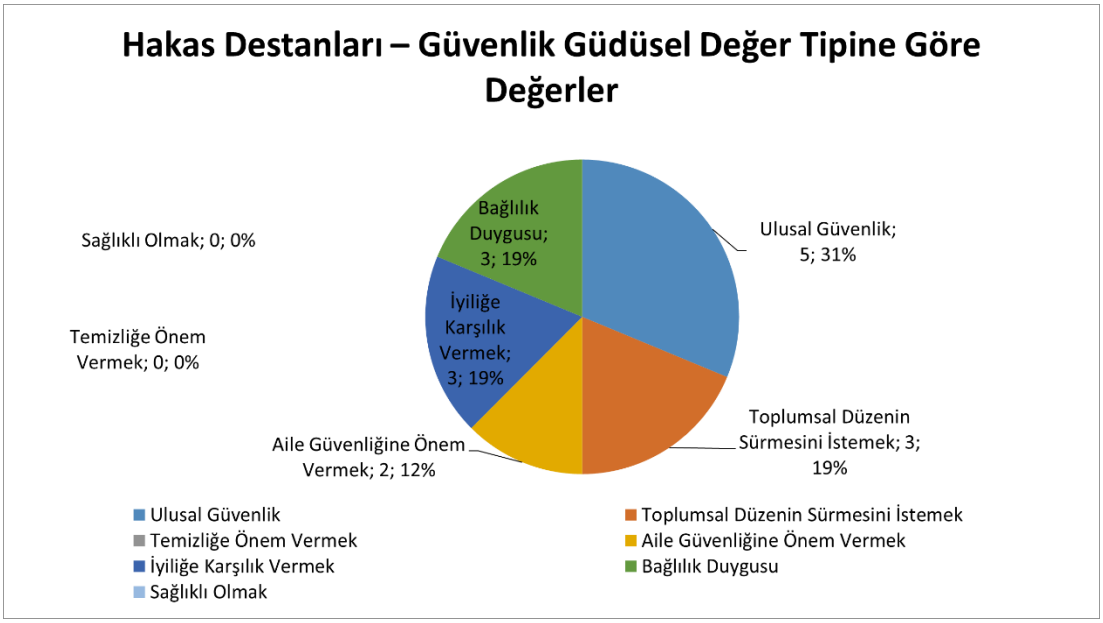
bile, /Evdeşin Kök Nincil'i /Sakın ola aklından çıkarma. /Küçük yavrum Han Sağın ile rastlaştığında, /Onu koruyup saklayasın."[428]

"Ana-babanın dediklerini, /Unutmayıp, düşüneceksin. /Ulu sözü dinlemezsen, /Tek başına yaşar gideceksin. /Saf gücün çıksa, /Şiddetli kasırgaya kapılacaksın. /Ulu gücünü yitirince, /Kuvvetli rüzgâra kapılırsın /Ana-babanın sözünü dinlersen, /Ak dünyada insan olacaksın."[429]

"Bunu görüp, Han Mirgen konuştu: /Babamın yaptığı işin /Olmasına karşı değilim, /Büyüklerin düşündüğü fikri, /Unutup, bir tarafa atamam."[430]

2.1.13.10. Güvenlik

Hakas destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güvenlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 133. Hakas Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[428] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 231.
[429] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 98.
[430] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 124.

Elde edilen verilere göre "Güvenlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Ulusal Güvenlik", Bağlılık Duygusu", "Toplumsal Düzenin Sürmesini İstemek"* ve *"İyiliğe Karşılık Vermek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Hakas destanlarında "Güvenlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Halka nasihat etti: /"Uzak yurdun sahibi olarak, /Han Orba kız kardeşim kalıyor, /Onun sözünü dinleyin, /Ondan daha iyi düşünen yiğit yoktur, /Aşı eşitçe bölüşün, /Hiç kimse aç kalmasın. /Tüm halkım iyi yaşasın /Halkım sağlıklı olsun /Ala gözleriyle bakıştılar"[431]

"Bu yerden baba yurduna /Hiçbir yiğit geri dönemez, /El yurdunda geçip öleceğiz. /Ana yurduna şimdi buradan /Hiçbir alp geri dönmez /El yurdunda aşıp öleceğiz. /Babamızın yurdu yalnız kalıyor /Anamızın yurdu sahipsiz kalıyor."[432]

"Eziyet ve ezayı görüp, /Ulu güçleri yetmediğinde, /Ulu gücünü verip, /Onlar gibi direnirsin, /İyilikte bulunanlara /Gerisin geri iyilik gerek. /Yardım eden yiğitlere /Gerisin geri yardım etmek gerek."[433]

"Altın Harlıh konuşur: /-Önceden nasıl rahat yaşadıysanız /Şimdi de öyle yaşayın. /Er şeyi eşit bölüşün. /Attan yaya kimse olmasın."[434]

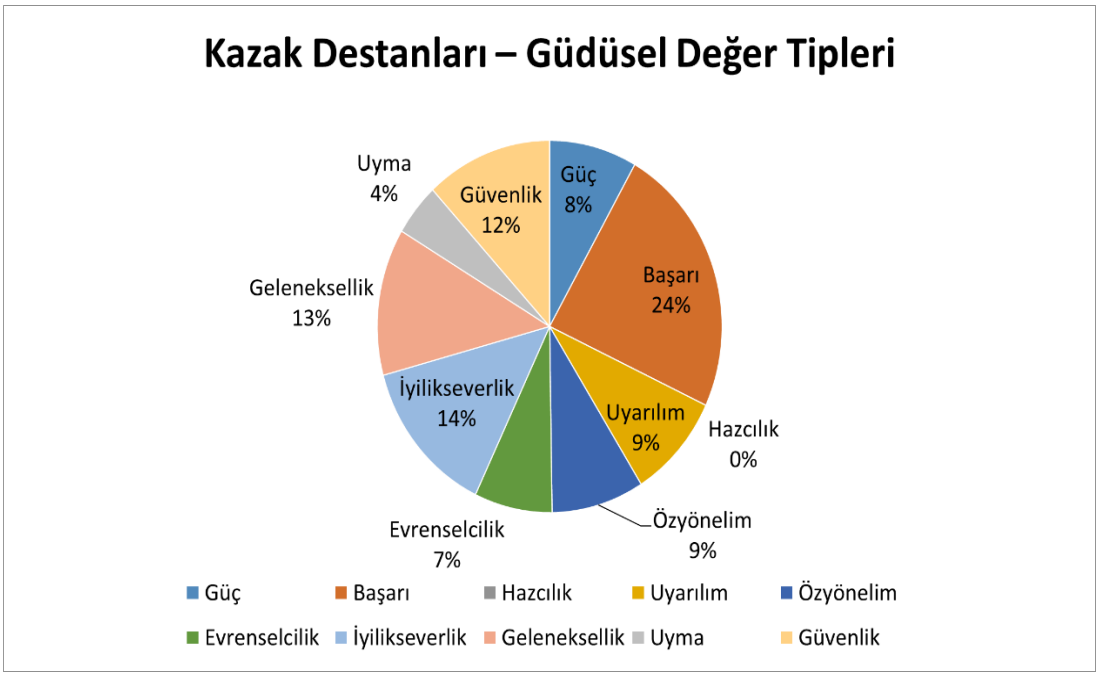
"Hara Tarğah iki evladını, /Yiyeceklerle besledi, /Düzenli olmasını öğretti: /"Suya girsen, Han Mirgen oğlum, /Dayanak olacak Han Orba kardeşin. /Dağa çıksan, Han Mirgen oğlum, /Dayanağın olacak biricik kardeşin /İki kardeş her zaman /Birbirine yardım etsin."[435]

---

[431] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 48-49.
[432] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 114.
[433] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 96-97.
[434] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 45.
[435] Erhan Aktaş, a.g.e., s. 98.

2.1.14. Kazak Destanları

Çalışmamızda Kazak destanlarından "Şora Batır" destanının Molla Musa Varyantı incelenmiştir. Şora Batır destan metni Türk destancılık geleneğinde geniş bir sahaya yayılmış olması özelde ise Kazak halkının çok sevdiği kahramanlık destanlarından olması bakımından önemlidir. Şora Batır destanının Rusları düşman olarak göstermesi gerekçesiyle Sovyetler Birliği Dönemi'nde yasaklanması onun şöhretini engelleyememiştir.[436] Destan metninde tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 134. Kazak Destanları – Güdüsel Değer Tipleri

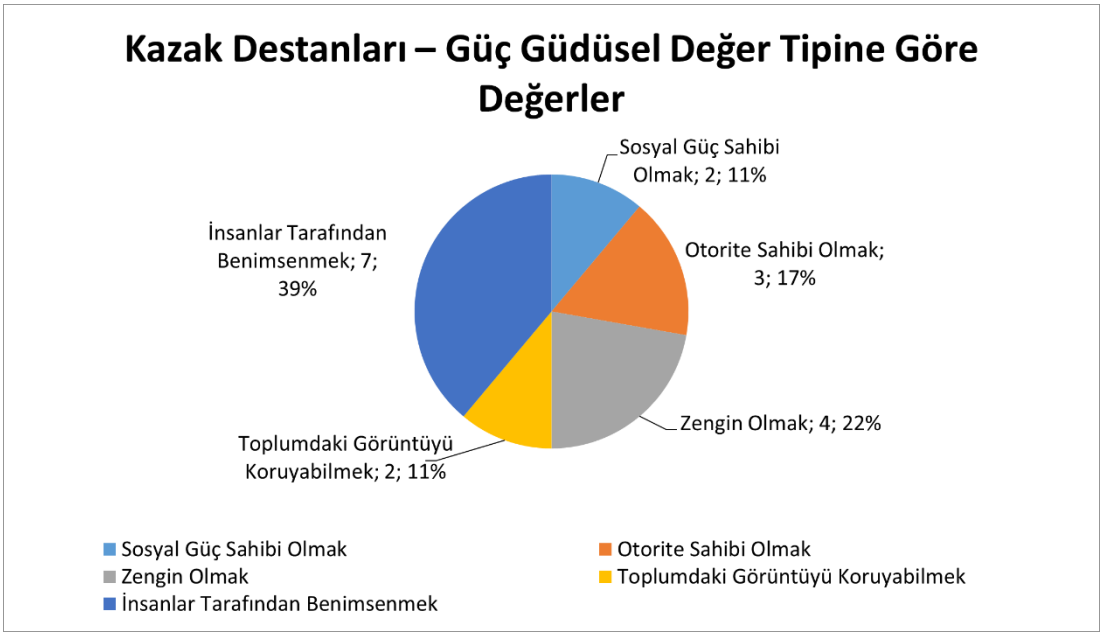
Çalışmada elde edilen verilere göre destan metninde *"Başarı", "İyilikseverlik", "Gelenekselcilik"* ve *"Güvenlik"* güdüsel değer tiplerinin destan metninde ön planda olduğu gözlenmiştir. Metinde aktarılan değerlerin yönlerinin ağırlıklı olarak destanların genelinde olduğu gibi Özaşkınlık ve Muhafazacılık yönünde olduğunu gözlemlemekteyiz. İncelediğimiz destan metninde yer alan güdüsel değer tiplerini kapsayan alt değerlerin sıklıkları aşağıdaki alt başlıklarda sunulmaktadır.

---

[436] Bolat Korgonbekov, *Kazak Destanları V: Şora Batır*, Akt. İsmail Turan Kallimci TDK Yayınları, Ankara 2010, s. 15.

2.1.14.1. Güç

Kazak destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güç" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 135. Kazak Destanlarının Güç Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güç" güdüsel değer tipinin içinde *"İnsanlar Tarafından Benimsenmek"* ve *"Zengin Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kazak destanlarında "Güç" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"O vakitlerde Tamalar'a /Hanlık kılan Alimhan idi. /Soylusunu avamını yöneten de, /Esim adlı bir yiğitti. /Kendi gücüyle mest olup, /Ocaktaki ateş gibi tavına gelmişti. /Kalmuklarla savaşıp, /Pek çok yerde çarpışıp. /Uğruna savaştığı onun /Kazakların namusu şerefiydi."[437]

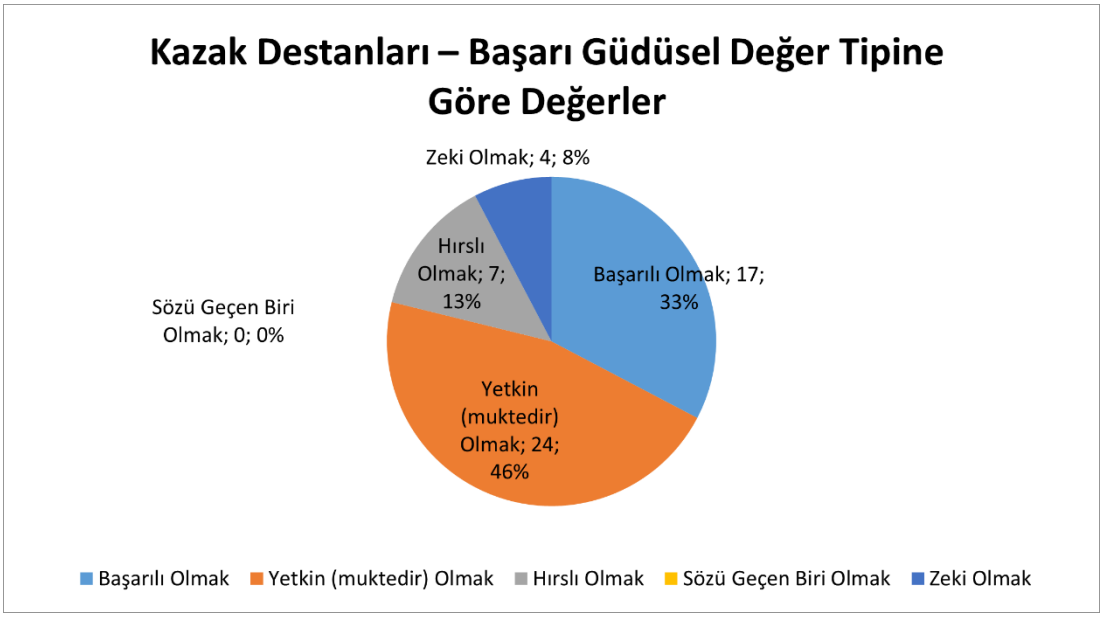
[437] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 26-27.

"Esim Er o zaman söyler: /Senindir artık, halkım yurdum, /Dizginlerini eline vereyim. /Nerede olsan ben artık, /Yanında olup göreyim. /Gel yanıma, çocuk, /Ak yanağından öpeyim."[438]

"Kazan adlı şehirde, /Kırk bin evli Tama uruğunda, /Narikbay adında zengin bir bey vardı. /Dört çeşit büyükbaş maldan hepsi var, /Kızıl ala sığırları, /Ak boz koyunları, /Doksan çit dolusu yılkıyı, /At başı kadar altınları, /Koyun başı kadar gümüşleri, /Gümüş akçenin her çeşidi, /Devleti hesapsız çok zengindi, /Hazinesinde çoktu mali mülkü. /Kıvırcık sakallı kullarından, /Saçı topuz cariyelerinden, /Dünya malına gönlü toktu."[439]

2.1.14.2. Başarı

Kazak destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Başarı" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 136. Kazak Destanlarının Başarı Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Başarı" güdüsel değer tipinin içinde *"Başarılı Olmak"* ve *"Yetkin Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

---

[438] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 123.
[439] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 26.

Kazak destanlarında "Başarı" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Kendisine doğru geleni, /Bir kaplan gibi yere çalar. /Arkasından çıkana da, /Çift ayağıyla tekme atar. /Birinin elini kırıp, /Diğerinin kafasını yarar. /Kâh tırıs gidip, kâh yavaşlayıp, /Yakalatmaz Şubar At, /Kırk yiğit iyice yorulur."[440]

"Görünüşü bir başkaydı Şubar'ın, /Kanat çırpıp yükselinceye kadar, /Basar ayağına targaklarla kuğuların. /Gözleri Çoban Yıldızı gibi, /Yünü su samuru kunduzunki gibi. /Yapışamıyor yetişip sırtına, /Toz toprak Şubar At'ın. /Narikbay o zaman der: /Ey, güzel hayvancağız Şubar At, /Pahalı kadifeden torba asayım, /Sırtına senin binecek, /Sahibin için Hakk'a yalvarayım. /Gösterirse Hüda bir ışık, /Onun duacısı olayım. /Vermezse Hüda ne çare; /Yaşlansam da kendim bineyim."[441]

"Buraya Şora gelince, /Dövüşün hâlini görünce, /Er Şora şimdi kudurdu, /Eteğini kolunu kıvırıp, /Börkünün kulaklarını çekti. /Bir köşeden saldırıp, /Onları ak doğan gibi süpürdü. /Karşılaşanı önüne, /Kökpar gibi yatırıyor. /Koyunlara saldıran kurt gibi, /Kırıp dökerek geçiyor. /Kamışa düşen alev gibi, /Yerle bir ederek gidiyor. /Bunu görüp kırk çocuk, /Sevinip cesaretlerini toplarlar. /Sayesinde Şora'nın /Hepsi aslan kesilirler."[442]

"Yuvalı yılanlarla karşılaştığında, /Hepsini kırar geçer. /Gölden kalkan ördeği, /İki üç atışta düşürür. /Duman katıp dumana, /Fitili sönmeden yanar durur. /Şora'nın görüp karartısını, /Hesapladı bulunduğu yeri. /Korkusuz nasıl biri bu, /Tekin değil böyle dolaşması."[443]

2.1.14.3. Hazcılık

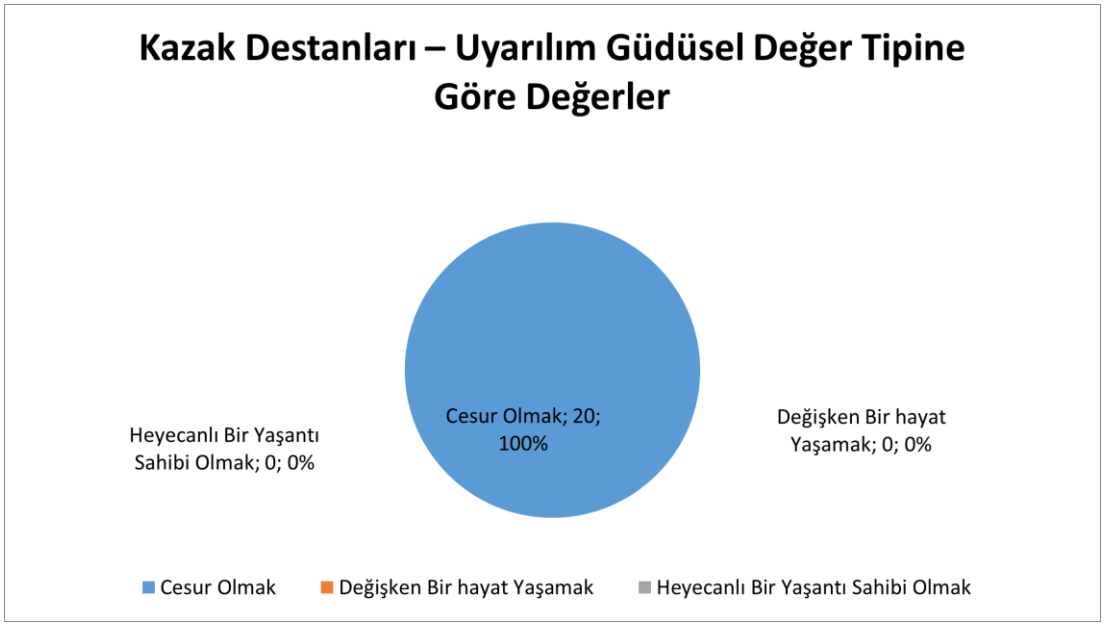
İncelenen metinde Schwartz'ın Değer sınıflamasının "Hazcılık" güdüsel değeri tespit edilememiştir.

---

[440] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 35.
[441] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 28.
[442] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 68-69.
[443] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 93.

2.1.14.4. Uyarılım

Kazak destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyarılım" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 137. Kazak Destanlarının Uyarılım Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyarılım" güdüsel değer tipinin içinde *"Cesur Olmak"* değerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kazak destanlarında "Uyarılım" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Öfkelenip Er Şora /Çocuklara bakar. /Öfke ateşi bedenini sarıp, /Kaşı çatılıp neşesi kaçar. /"Kötü alışmış bin çocuk, /Korkak yapıp sizi dayaktan. /Bu kadar eziyet çekmişsin, /Ayrı gezip kalabalıktan. /Çıkmaz can ecelsiz, /Korkmayın dayaktan. /Düşünmeyin azız diye, /Vazgeçmeyin gayretten. /Bulmuş onlar yemek için /Kemiksiz eti nereden? /Acele etmezlerse ben gidip, /Öldürüp hepsini yok edeyim. /Sizin çektiğinizi çekmem, /Beni de Hüda yaratmış. /Şimdi siz burada durmayıp, /O bin çocuğa gidiniz. /Ortasında o bozkırın, /Aşık atıp oynayınız. /Başlarsa eski alışkınlığına, /Sindirmek isterse korkutup çokluğuyla, /Çekinmeyip siz de, /Karşısına dikiliveriniz. /Çok gecikmeden ben de gelirim. /Haksız yere ettiği zorbalığı, /Gözümle bir göreyim. /Gelirse eğer elimden, /Eşitlik sağlayayım. /Yardım ederse Yaradan, /Sizi çoğunlukla eşit kılarım. /Eğer gücüm yetmezse, /Bu eziyeti çekmektense, /Daha iyi

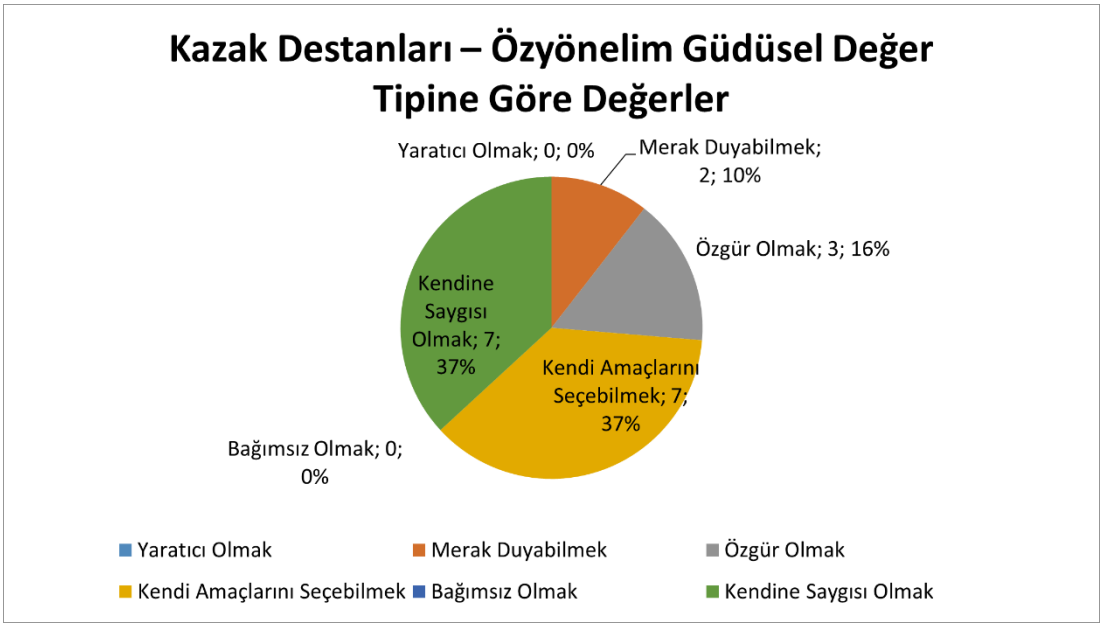
insan olmaktansa ölmek. /Halkım için bir kurbanlığım, /Can derdinde değilim." /Böyle deyip Er Şora, /Köye doğru koşar."[444]

"Şereftir layıktır, ölecek olursak, dedi /Alaş yurdunun halkı kızgın ve kararlı. /Hiddetlenip Kazaklar, /Kollarını sıvadılar. /Gazaya karar verip, /Yola çıkmaya niyet etti. /Padişahları Alimhan, /Takip etti onu üç bin insan. /Batur Şora da aralarında, /Hepsinde de bilgili. /Altı Arıs'ın çocukları, /Hakk yolunda birleştiler."[445]

"Şehir ahalisi karşı koyamaz, /İşte bu Şora balaya. /Düşman olup kimse onu yenemez. /Halkın yurdun olur yağma, /Öfkelenirse Er Şora, /Ben bilmem, ey Türkmenler, /Yeryüzünde soyun, /Kalır mı, kalmaz mı acaba?"[446]

2.1.14.5. Özyönelim

Kazak destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Özyönelim" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 138. Kazak Destanlarının Özyönelim Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[444] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 62-63.
[445] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 188.
[446] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 101.

Elde edilen verilere göre "Özyönelim" güdüsel değer tipinin içinde *"Kendine Saygısı Olmak"* ve *"Kendi Amaçlarını Seçebilmek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kazak destanlarında "Özyönelim" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Narikbay o zaman dedi: /"Saçmalama, git buradan, /Şubar'ı kimseye vermem. /Başka mal gözüme, /Kırağı kadar görünmez. /Şubar At'ı elimden /Çıkarmamaya ben bahtsız, /Yemin etmiştim ben diyorum."[447]

"Gümüş kuyruklu Şubar At, /Kişiye verilmez tayımız. /Han istediyse ne yapayım, /Vermeye durum el vermez. /Budur benim cevabım, /Tekrar Hana gidiniz, /Bizim için bir sözü, /Anlatıp ona iletiniz /Bıraksın bize Şubar'ı, /Hanındır başka malımız. /Bizim için iletip bu sözü, /Şubar'ı kurtarıp bize bırakınız. /Hanı aracı kılmadan, /Kendi gücünüzle alınız."[448]

"Şora o zaman söyledi: /Beni evden kovma fikri, /Hepinizin hoşuna gitmiş. /Alacağım diye bir atı. /Hiçbir düşmandan korkmam, /Yalnız Allah terazidir. /İki kişi bir araya geldiğinde, /Şora kaçmış deseler, /Ölmek daha iyidir bundan. /Düşünüyorum ben utancı."[449]

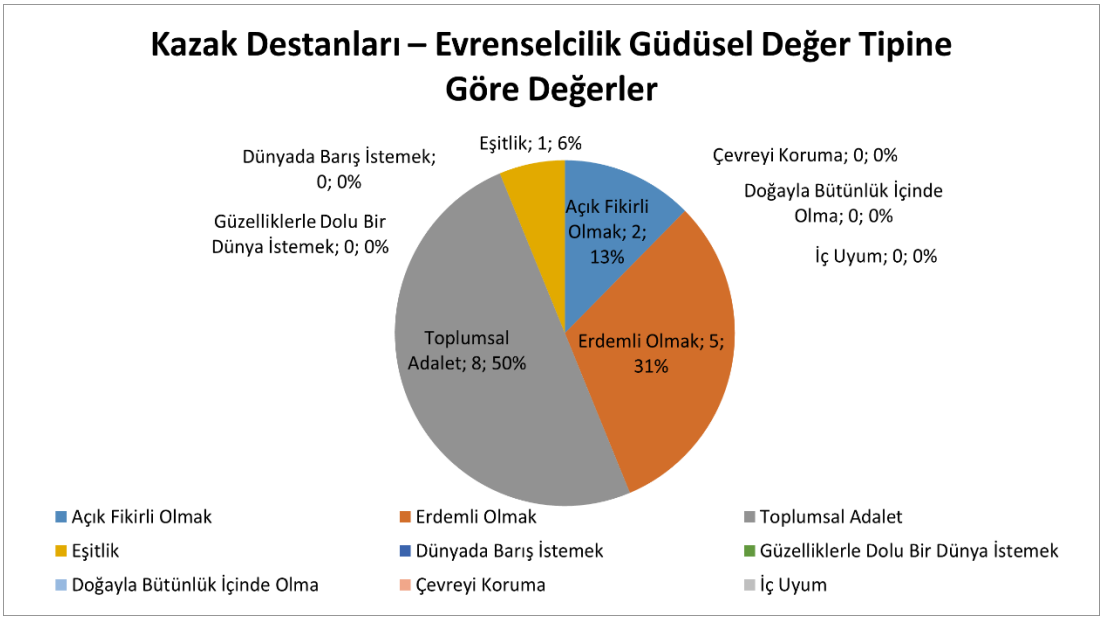
"Narikbay'a adamın bu sözü /Dokundu daha ağır olup baltadan, /Kalbe saplanan kurşun gibi, /Çıktı sanki delip arkasından. /Ne söyleyeceğini bilemeyip, /Kalakaldı başı eğik. /Göz yaşları sel gibi akıp, /Bayılıp düştü sırt üstü. /Yerleşti tasa sızarak girip."[450]

2.1.14.6. Evrenselcilik

Kazak destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[447] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 29.
[448] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 78-79.
[449] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s .87.
[450] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 21.

Grafik 139. Kazak Destanlarının Evrenselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Toplumsal Adalet"* ve *"Erdemli Olmak"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kazak destanlarında "Evrenselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Öfkelenip Er Şora /Çocuklara bakar. /Öfke ateşi bedenini sarıp, /Kaşı çatılıp neşesi kaçar. /"Kötü alışmış bin çocuk, /Korkak yapıp sizi dayaktan. /Bu kadar eziyet çekmişsin, /Ayrı gezip kalabalıktan. /Çıkmaz can ecelsiz, /Korkmayın dayaktan. /Düşünmeyin azız diye, /Vazgeçmeyin gayretten. /Bulmuş onlar yemek için /Kemiksiz eti nereden? /Acele etmezlerse ben gidip, /Öldürüp hepsini yok edeyim. /Sizin çektiğinizi çekmem, /Beni de Hüda yaratmış. /Şimdi siz burada durmayıp, /O bin çocuğa gidiniz. /Ortasında o bozkırın, /Aşık atıp oynayınız. /Başlarsa eski alışkınlığına, /Sindirmek isterse korkutup çokluğuyla, /Çekinmeyip siz de, /Karşısına dikiliveriniz. /Çok gecikmeden ben de gelirim. /Haksız yere ettiği zorbalığı, /Gözümle bir göreyim. /Gelirse eğer elimden, /Eşitlik sağlayayım. /Yardım ederse Yaradan, /Sizi çoğunlukla eşit kılarım. /Eğer gücüm yetmezse, /Bu eziyeti çekmektense, /Daha iyi insan olmaktansa ölmek. /Halkım için bir kurbanlığım, /Can derdinde değilim." /Böyle deyip Er Şora, /Köye doğru koşar."[451]

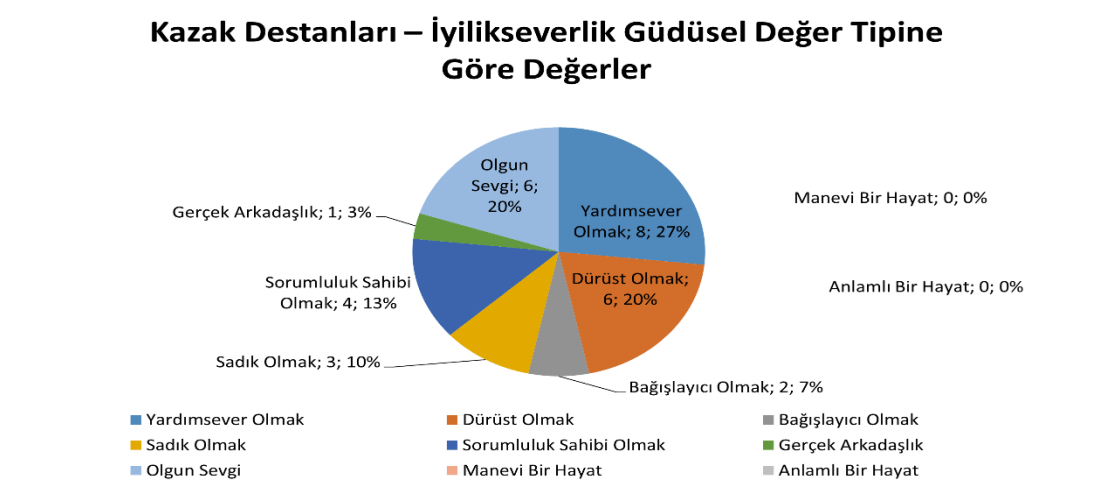
[451] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 62-63.

"Şora o zaman söyledi: /"Otlak kıldın, Taseke, /Kenarını Tas Bulak'ın. /Ak tüfek alıp eline, /Yol kesmiş duruyorsun. /Susayıp gelen hayvanları, /Hiçbirini sağ bırakmayıp öldürüyorsun. /Düşünmüyorsun vebaldir diye, /Tüfekle vurup tüketince rahatlıyorsun. /Ağabeyinim diyerek beni kandırıp, /Sözün doğrusunu söylemiyorsun. /İşte şimdi kestim başını, /Var mı bir çaren bana karşı?""[452]

"Allah tepesine vurup Tasır'ın, /Fitili tutuşmayıp söner. /Ak fitilini silkeletmeden, /Hileye zaman bırakmadan, /Tasır'a nihayet ulaşır. /Eğilip Şora Tasır'ı, /Yakasından tutup çeker, /Dizinin altına, atının sırtına, /Boz teke gibi yatırıp, /Kökpar yapıp götürüyor. /O zaman Er Şora, /Tasır'a bakıp söyler: /"Has yüğrükle yarışırsan, /Geçip önüne uzaklaşır. /İnsandan doğmuş sen fesatçı, /Halkın karışıp birliğin bozulmasını ister, /Saygı göstersen de anlamaz. /Vurmayı sen düşündün, /Ak fitilini eline alıp, /Boyun eğecek kolay avı. /Yolunda pusu kurup vuracağın, /İnsan bir kulan değil. /Küçümserdin sen, /Kendini üstün görürdün, /Dizimin dibinde yatarken, /Taseke, nicedir şimdi hâlin?"[453]

2.1.14.7. İyilikseverlik

Kazak destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 140. Kazak Destanlarının İyilikseverlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

[452] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 98.
[453] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 95-96.

Elde edilen verilere göre "İyilikseverlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Yardımsever Olmak", "Dürüst Olmak"* ve *"Olgun Sevgi"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kazak destanlarında "İyilikseverlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Biyi görüp Tamalar, /Şaşırıp telaşa düşerler. /Altı kanatlı ak orda, /Diğer çadırlardan ayrı dikerler. /İçine pahalı halılar serdirip, /Kuş tüyünden döşeğin üstüne, /Yumuşacık yastıkları dizerler. /İkramdır diyerek konuğa, /Bir kısrak getirip keserler."[454]

"Sevinip çok mutlu oldular. /"Handan müjde iste." diyerek, /Adamlarından birine emretti. /Hesapsız çok mal alıp, /Bir Tama baştan ayak, /Pahalı giysiler giydi. /Sevinçle coşup taşıp, /Karahan da sevindi."[455]

"Geride kalanlar için endişelenip. /Ak sungur gibi dalar düşünceye. /"Ne yaptı Türkmenler, Geride kalan kırk ev Tama'ya? /Nasıl bir duruma düştüler?" deyip, /Endişelenip arkasında kalanları düşünür. /Aklına gelip anasıyla babası, /Onların bilemeyip ahvalini, /Endişeyle sararıp, /Uzun gece boyunca uyku yok, /Yatağında Şora dört dönüyor. /"Ne oldu acaba ahval, /Arkamda kalan insanlar?" /Diyerek tenhaya çekilip ağlar."[456]

"Allah tepesine vurup Tasır'ın, /Fitili tutuşmayıp söner. /Ak fitilini silkeletmeden, /Hileye zaman bırakmadan, /Tasır'a nihayet ulaşır. /Eğilip Şora Tasır'ı, /Yakasından tutup çeker, /Dizinin altına, atının sırtına, /Boz teke gibi yatırıp, /Kökpar yapıp götürüyor. /O zaman Er Şora, /Tasır'a bakıp söyler: /"Has yüğrükle yarışırsan, /Geçip önüne uzaklaşır. /İnsandan doğmuş sen fesatçı, /Halkın karışıp birliğin bozulmasını ister, /Saygı göstersen de anlamaz. /Vurmayı sen düşündün, /Ak fitilini eline alıp, /Boyun eğecek kolay avı. /Yolunda pusu kurup vuracağın, /İnsan bir kulan

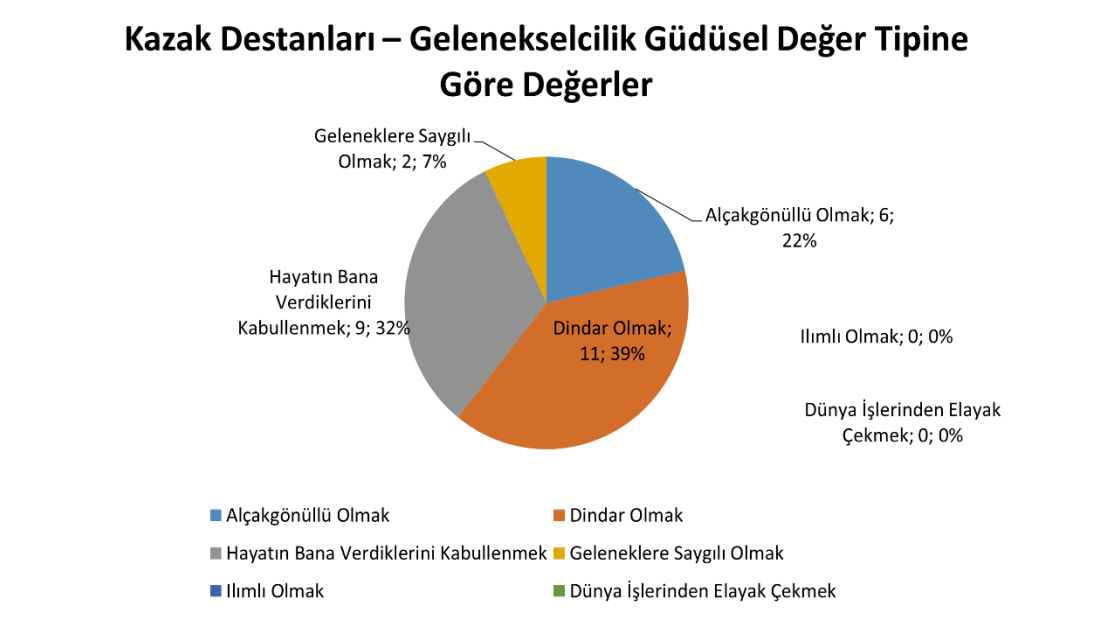
---

[454] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 35-36.
[455] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 58.
[456] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 143-146.

değil. /Küçümserdin sen, /Kendini üstün görürdün, /Dizimin dibinde yatarken, /Taseke, nicedir şimdi hâlin?"[457]

2.1.14.8. Gelenekselcilik

Kazak destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 141. Kazak Destanlarının Gelenekselcilik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipinin içinde *"Dindar Olmak"* ve *"Hayatın Bana Verdiklerini Kabullenmek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kazak destanlarında "Gelenekselcilik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Görünüşü bir başkaydı Şubar'ın, /Kanat çırpıp yükselinceye kadar, /Basar ayağına targaklarla kuğuların. /Gözleri Çoban Yıldızı gibi, /Yünü su samuru kunduzunki gibi. /Yapışamıyor yetişip sırtına, /Toz toprak Şubar At'ın. /Narikbay o zaman der: /"Ey, güzel hayvancağız Şubar At, /Pahalı kadifeden torba asayım, /Sırtına

[457] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 95-96.

senin binecek, /Sahibin için Hakk'a yalvarayım. /Gösterirse Hüda bir ışk, /Onun duacısı olayım. /Vermezse Hüda ne çare; /Yaşlansam da kendim bineyim."[458]

"Yanına yaklaşamayıp, /Hiçbir çare bulamayıp, /Pirlerini anıp dua etti: /"Evvela Hüda Kudret, /Ben zavallı kuluna, /Yaradan Allah merhamet et. /Ümmetim diye destekleyesin, /Ey Allah dostu Muhammet. /On iki imam, dört şehriyarla. /Dua ettim sizi anıp, ver medet. /Gelmiş geçmiş bütün peygamberler, /Gücüme benim nazar et. /Otuz üç bin sahabe, /İstiyorum sizden iyilik. /Gelmiş geçmiş bütün şeyhler, /Hepinizi anıp dua ettim. /Alamayıp istediğimi boş dönersem, /Ölümden daha kötü olur bana. /Heybetinden korkuyorum, /Bu aslanının çehresi pek soğuk, /Kılıç savurup, atmaya ok, /Yetmez benim gücüm. /Medet ver diye pirlere, /Yalvarıyorum sırayla. /Bir çare bulamayıp. /Kötü günde destek olan, /Babay Tükti Şaştı Aziz, /Şimdi sizden yardım istiyorum. /Destekler misin, ey dedem /Elden bir şey gelmiyor, /Pirimden medet umuyorum. /Narikbay'ı gördükten sonra, /Yerinden aslan kalktı. /Koşarak geldi kükreyerek, /Ama ulaşamayıp yolda düştü. /Saplanınca pirlerin oku, /Yere cansız seriliverdi. /Ağırlığıyla toz olup, /Kaburgaları kırılıverdi."[459]

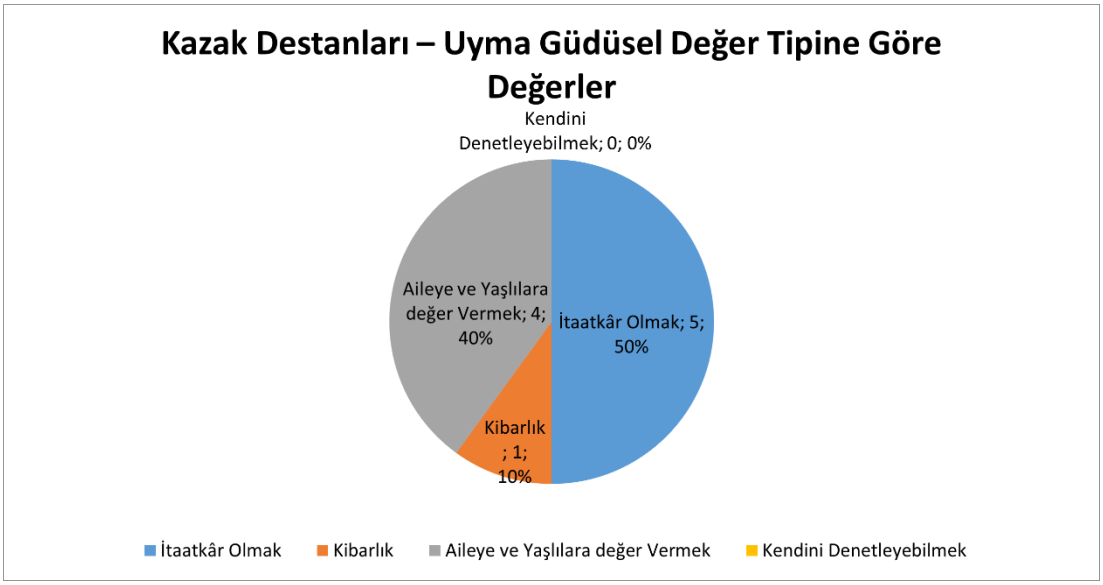
"Er Alıp o zaman söyler: /Bırak, ana, ağlama, /Göz yaşlarını akıtma. /İyi kötü, her türlü işi, /Hepsini Allah yapar. /Ölüm için eşittir ihtiyarla genç, /Eceli gelmişse kalır mı? /Yazılmıştır ta başta bu iş, /Olmayacak bir iş isteme. /Düşününüz kendiniz, /Yaş döker boşuna gözleriniz, /Ecel olmadan can çıkar mı? /Eceli gelmişse insanoğlu, /Bir saat bakarak durur mu? /Anacığım, beni emanet et, /Yoktan var edip Yaratan. /On sekiz bin âlemin /Padişahı Hüda'ya!"[460]

2.1.14.9. Uyma

Kazak destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Uyma" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

---

[458] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 28.
[459] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 55-56.
[460] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 165-166.

Grafik 142. Kazak Destanlarının Uyma Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Uyma" güdüsel değer tipinin içinde *"İtaatkâr Olmak"* ve *"Aileye ve Yaşlılara Değer Vermek"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kazak destanlarında "Uyma" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Şora o zaman söyler: /"Ben kovalayayım o atı, /Arkasından siz gidiniz. /Sırrımı söyleyip gidiyorum, /Kim olduğumu iyice belleyiniz. /Eğer ölürsem Kalmukların elinden, /Ölümü almak için saldırınız. /Karaman'ın köyünün, /Ahırından bulunuz."'"[461]

"Ağabeyinin bu sözünü, /Makul buldu Esim Er, /Birini hemen yolladı: /- Kalmuklara elçi olarak git de gel, /Düşmanlığı bırakalım, /Anlaşıp barışalım."[462]

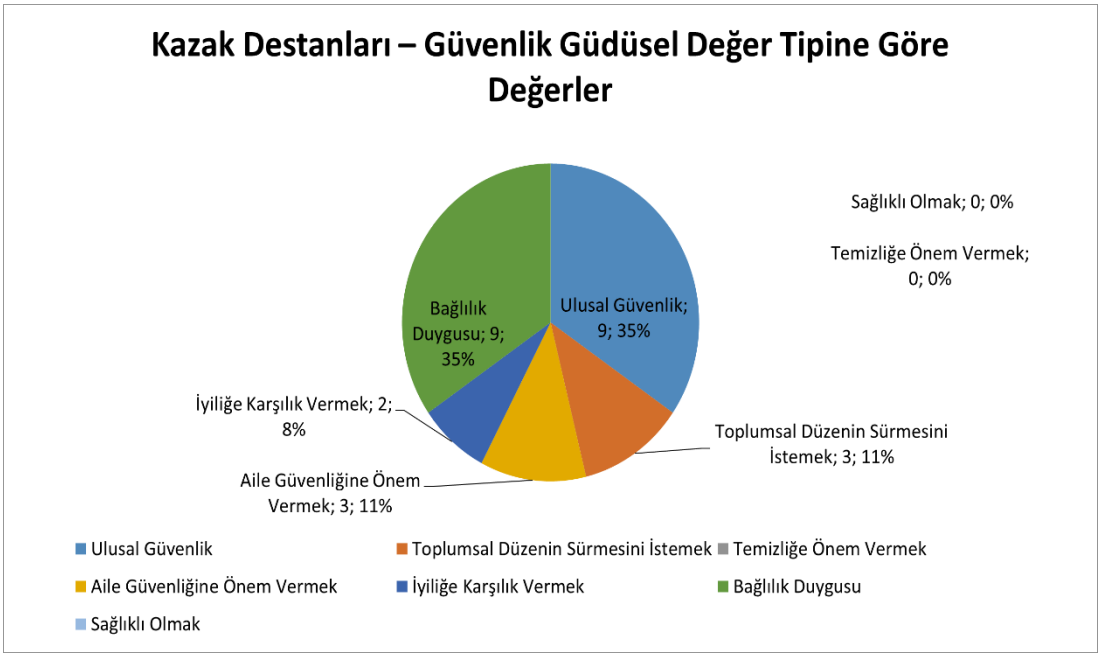
"Geride kalanlar için endişelenip. /Ak sungur gibi dalar düşünceye. /"Ne yaptı Türkmenler, Geride kalan kırk ev Tama'ya? /Nasıl bir duruma düştüler?" deyip, /Endişelenip arkasında kalanları düşünür. /Aklına gelip anasıyla babası, /Onların bilemeyip ahvalini, /Endişeyle sararıp, /Uzun gece boyunca uyku yok, /Yatağında Şora

[461] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 135.
[462] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 170.

dört dönüyor. /"Ne oldu acaba ahval, /Arkamda kalan insanlar?" /Diyerek tenhaya çekilip ağlar."[463]

2.1.14.10. Güvenlik

Kazak destanlarının Schwartz'ın değer sınıflamasının "Güvenlik" güdüsel değer tipine göre incelenmesi sonucunda tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 143. Kazak Destanlarının Güvenlik Güdüsel Değer Tipine Göre Değerleri

Elde edilen verilere göre "Güvenlik" güdüsel değer tipinin içinde *"Bağlılık Duygusu"* ve *"Ulusal Güvenlik"* değerlerinin ön planda olduğu gözlenmiştir.

Kazak destanlarında "Güvenlik" güdüsel değer tipine örnek metinler:

"Gaip erenleri Kırklar, /Savaşa Esim gittiğinde, /Dizgininde gezen yâr idi. /O Esim ile Narikbay. /Kardeşlerdi doğan bir anadan. /Çekinirdi Esim'den, /Yurdundaki herkes, tüm halkı. /Böbürlenerek gelen yiğitlerin, /Nicesini yakalayıp bağlamıştı. /El atmayıp düşman yakasına, S/ayardı Esim ağabeylerini"[464]

---

[463] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 143-144.
[464] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 27.

"Şora o zaman söyledi: /"Üzülmeyiniz, hanımız, /Biz daima hizmetindeyiz. /Sağ olursa canımız, /Yüzüne perde tutamaz, /Başında durursa talih kuşun. /İntikamın kalmaz kimsede, /Heybetli doğmuş Esim gibi, /Hayatta olursa aslanınız. /Çekmezsin eziyet hiçbir insandan, /Yaradan olursa yardımcınız. /Kalmuk bir yana Kazak'a, /Namusunuzu elden vermeyiz. /Yılkıyı götüren Kalmuk'un. /İzine bizi salınız."[465]

"Şereftir layıktır, ölecek olursak, dedi /Alaş yurdunun halkı kızgın ve kararlı. /Hiddetlenip Kazaklar, /Kollarını sıvadılar. /Gazaya karar verip, /Yola çıkmaya niyet etti. /Padişahları Alimhan, /Takip etti onu üç bin insan. /Batur Şora da aralarında, /Hepsinde de bilgili. /Altı Arıs'ın çocukları, /Hakk yolunda birleştiler."[466]

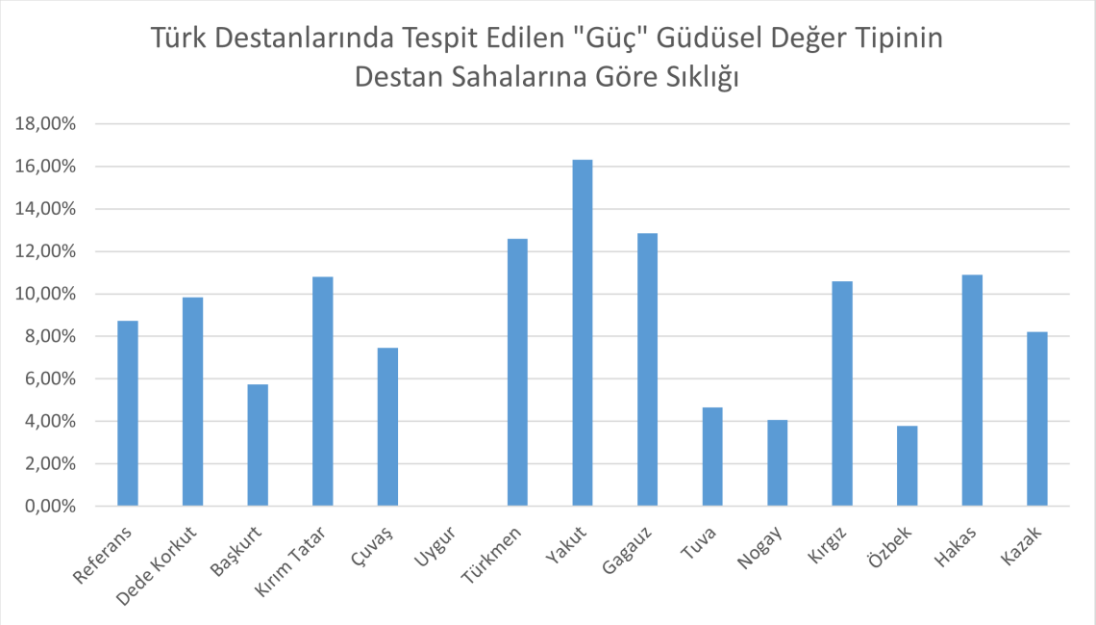
"Geceleyip yedi gün orada savaşıp, /Kalmukları kılıçtan geçirip, /Kurtarıp ellerinden alırlar, /Tama'nın esir düşen insanlarını. /Hevesle gelen yiğitler, /Savaşa bir güzel doyarlar."[467]

[465] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 130.
[466] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 188.
[467] Bolat Korgonbekov, *a.g.e.*, s. 128.

2.2. Elde Edilen Bulguların Schwartz'ın Güdüsel Değer Tiplerine Göre Analizi

2.2.1. Güç Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar

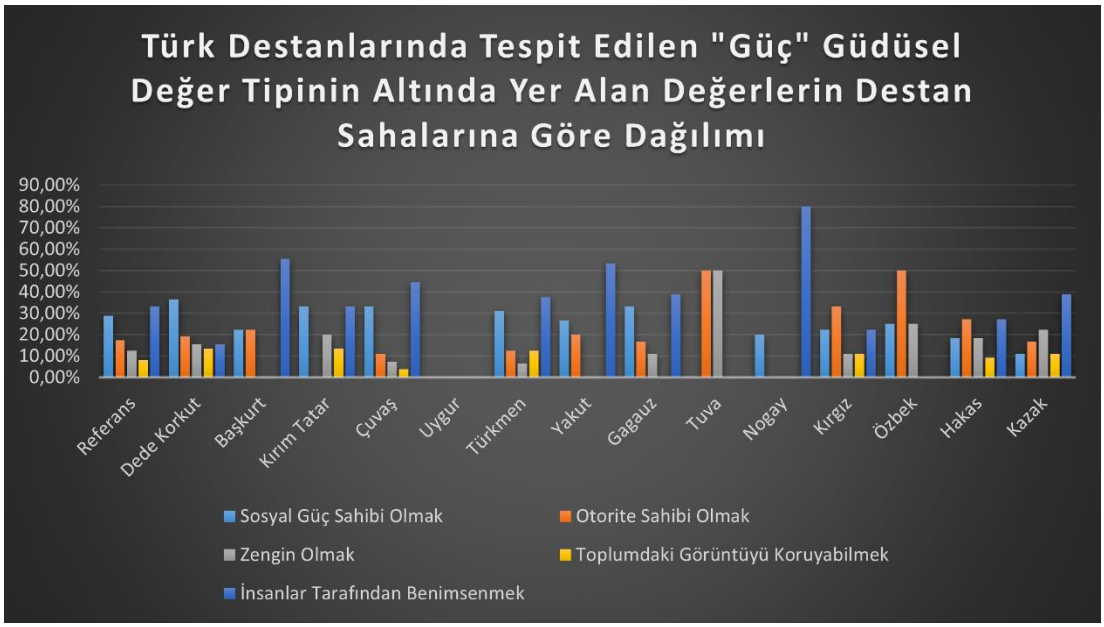
"Güç" güdüsel değer tipi "Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü" olarak açıklanmıştır. Bu güdüsel değer tipinin altında "Sosyal Güç Sahibi Olmak", "Otorite Sahibi Olmak", "Zengin Olmak", "Toplumdaki Görüntüyü Koruyabilmek" ve "İnsanlar Tarafından Benimsenmek" değerlerine yer verilmiştir.

Grafik 144. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Güç" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı

İncelenen metinlerde elde edilen bulgulara göre "Güç" güdüsel değer tipinin diğer güdüsel değer tiplerine göre oranı %8,74 olarak tespit edilmiştir. Bu oran referans olarak alınmış olup "Güç" güdüsel değer tipinin Türk destan sahalarına göre ayrı ayrı oranları; Dede Korkut destanlarında %9,83, Başkurt destanlarında %5,73, Kırım Tatar destanlarında %10,79, Çuvaş destanlarında %7,46, Uygur destanlarında %0,00, Türkmen destanlarında %12,60, Yakut destanlarında %16,30, Gagauz destanlarında %12,86, Tuva destanlarında %4,65, Nogay destanlarında %4,07, Kırgız destanlarında %10,59, Özbek destanlarında %3,77, Hakas destanlarında %10,89, Kazak destanlarında %8,22 olarak tespit edilmiştir. Bu değer tipi en fazla sıklıkta

Gagauz ve Türkmen destanlarında; en az sıklıkta ise Uygur ve Özbek destanlarında tespit edilmiştir. Bu güdüsel değer tiplerinin altında yer alan değerlerin destan sahalarına göre dağılımı aşağıdaki grafikte verilmiştir.

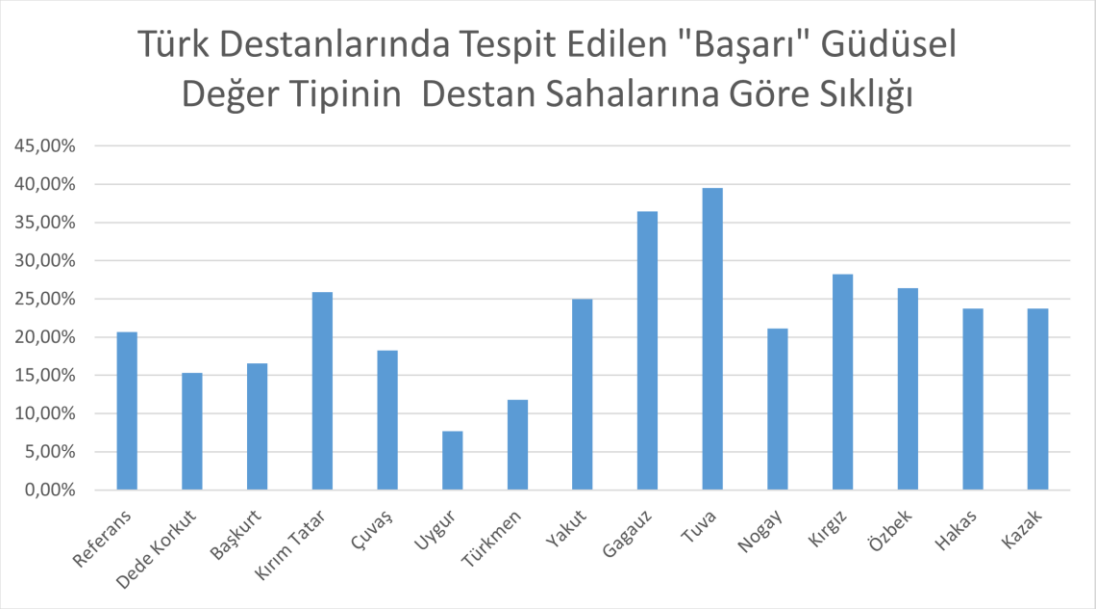

Grafik 145. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Güç" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı

İncelenen metinlerde "Güç" güdüsel değer tipinin altında yer alan değerlerden "İnsanlar Tarafından Benimsenmek" ve "Sosyal Güç Sahibi Olmak" değerlerinin en fazla sıklıkta yer aldığı tespit edilmiştir.

2.2.2. Başarı Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar

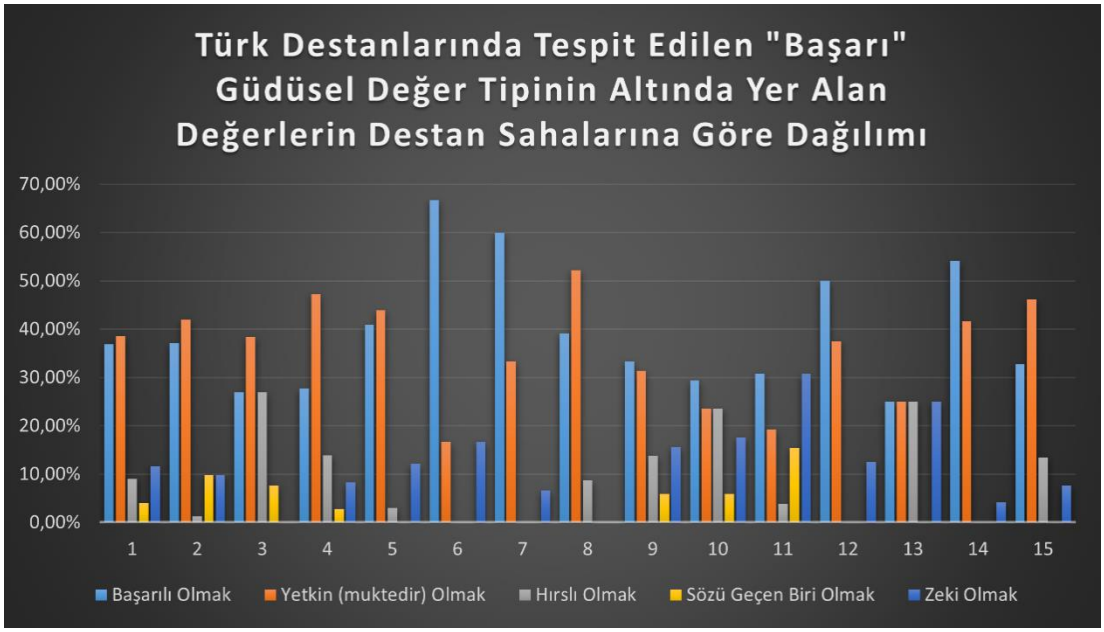
"Başarı" güdüsel değer tipi "Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi" olarak açıklanmıştır. Bu güdüsel değer tipinin altında "Başarılı Olmak", "Yetkin (muktedir) Olmak", "Hırslı Olmak", "Sözü Geçen Biri Olmak" ve "Zeki Olmak" değerlerine yer verilmiştir.

Grafik 146. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Başarı" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı

İncelenen metinlerde elde edilen bulgulara göre "Başarı" güdüsel değer tipinin diğer güdüsel değer tiplerine göre oranı %20,64 olarak tespit edilmiştir. Bu oran referans olarak alınmış olup "Başarı" güdüsel değer tipinin Türk destan sahalarına göre ayrı ayrı oranları; Dede Korkut destanlarında %15,31, Başkurt destanlarında %16,56, Kırım Tatar destanlarında %25,90, Çuvaş destanlarında %18,23, Uygur destanlarında %7,69, Türkmen destanlarında %11,81, Yakut destanlarında %25,00, Gagauz destanlarında %36,43, Tuva destanlarında %39,53, Nogay destanlarında %21,14, Kırgız destanlarında %28,24, Özbek destanlarında %26,42, Hakas destanlarında %23,76, Kazak destanlarında %22,74 olarak tespit edilmiştir.

Bu değer tipi en fazla sıklıkta Tuva ve Gagauz destanlarında; en az sıklıkta ise Uygur ve Türkmen destanlarında tespit edilmiştir. Bu güdüsel değer tiplerinin altında yer alan değerlerin destan sahalarına göre dağılımı aşağıdaki grafikte verilmiştir.

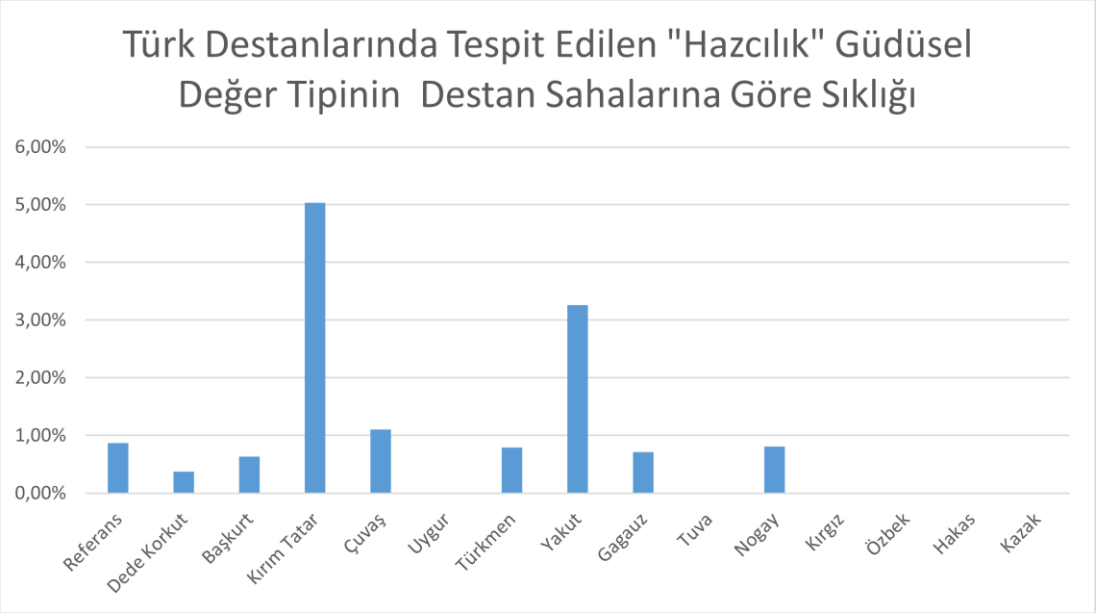

Grafik 147. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Başarı" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı

İncelenen metinlerde "Başarı" güdüsel değer tipinin altında yer alan değerlerden "Yetkin (Muktedir) Olmak" ve "Başarılı Olmak" değerlerinin en fazla sıklıkta yer aldığı tespit edilmiştir.

2.2.3. Hazcılık Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar

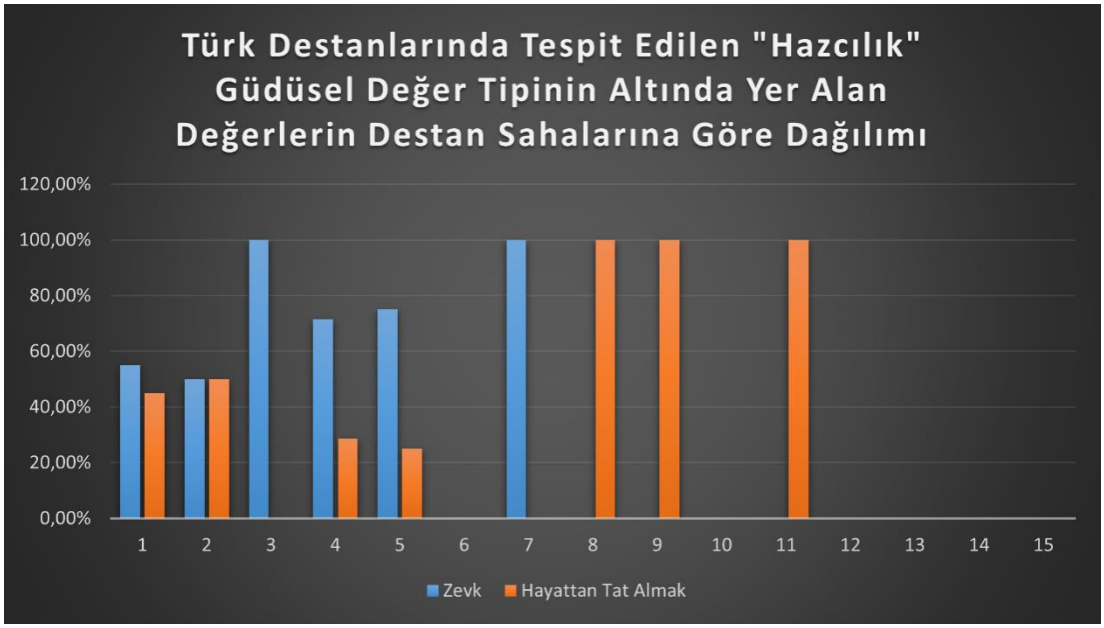
"Hazcılık" güdüsel değer tipi "Bireysel zevke, hazza yönelim" olarak açıklanmıştır. Bu güdüsel değer tipinin altında "Zevk" ve "Hayattan Tat Almak" değerlerine yer verilmiştir.

Grafik 148. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Hazcılık" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı

İncelenen metinlerde elde edilen bulgulara göre "Hazcılık" güdüsel değer tipinin diğer güdüsel değer tiplerine göre oranı %0,87 olarak tespit edilmiştir. Bu oran referans olarak alınmış olup "Hazcılık" güdüsel değer tipinin Türk destan sahalarına göre ayrı ayrı oranları; Dede Korkut destanlarında %0,38, Başkurt destanlarında %0,64, Kırım Tatar destanlarında %5,04, Çuvaş destanlarında %1,10, Uygur destanlarında %0,00, Türkmen destanlarında %0,79, Yakut destanlarında %3,26, Gagauz destanlarında %0,71, Tuva destanlarında %0,00, Nogay destanlarında %0,81, Kırgız destanlarında %0,00, Özbek destanlarında %0,00 Hakas destanlarında %0,00, Kazak destanlarında %0,00 olarak tespit edilmiştir.

Bu değer tipi en fazla sıklıkta Kırım Tatar ve Yakut destanlarında tespit edilmiş olup; Uygur, Tuva, Kırgız, Özbek, Hakas ve Kazak destanlarında ise hiç tespit edilememiştir. Bu güdüsel değer tiplerinin altında yer alan değerlerin destan sahalarına göre dağılımı aşağıdaki grafikte verilmiştir.

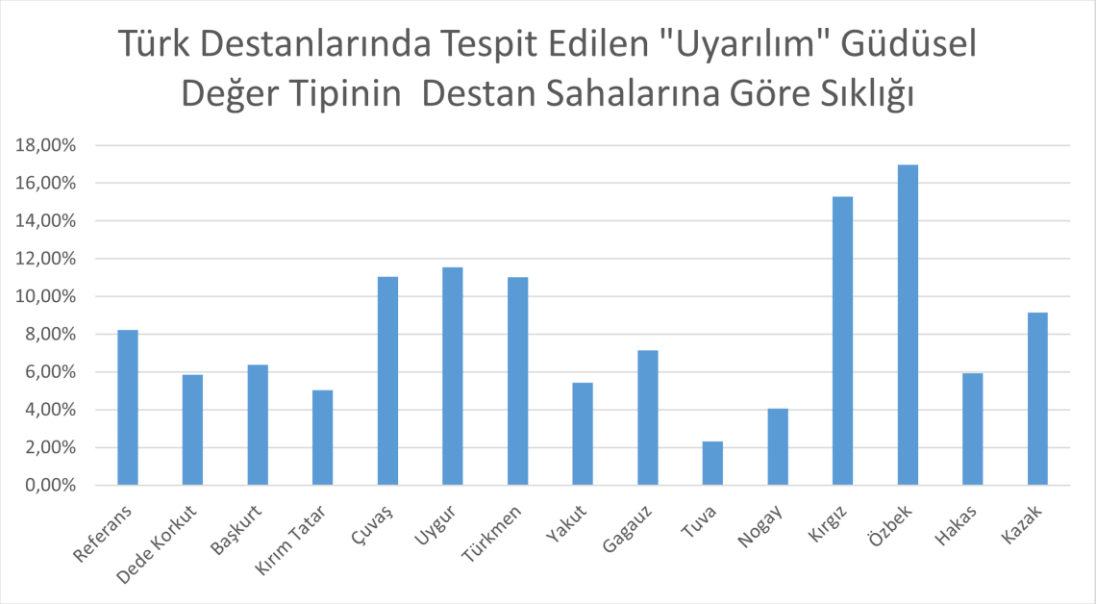

Grafik 149. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Hazcılık" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı

İncelenen metinlerde "Hazcılık" güdüsel değer tipinin çok düşük bir sıklıkta bulunduğunu, bu güdüsel değer tipinin altında yer alan iki değerden "Zevk" ve "Hayattan Tat Almak" değerlerinin genel anlamda birbirlerine yakın sıklıkta olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu değerler bazı destan sahalarında hiç tespit edilememiştir.

2.2.4. Uyarılım Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar

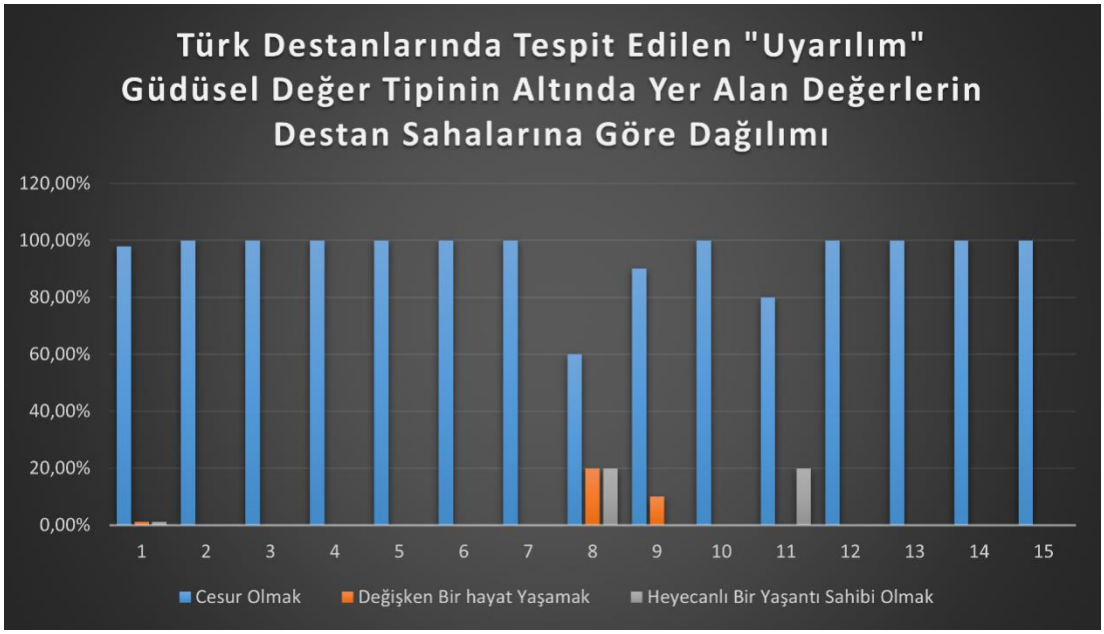
"Uyarılım" güdüsel değer tipi "Heyecan ve yenilik arayışı" olarak açıklanmıştır. Bu güdüsel değer tipinin altında "Cesur Olmak", "Değişken Bir hayat Yaşamak" ve "Heyecanlı Bir Yaşantı Sahibi Olmak" değerlerine yer verilmiştir.

Grafik 150. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Uyarılım" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı

İncelenen metinlerde elde edilen bulgulara göre "Uyarılım" güdüsel değer tipinin diğer güdüsel değer tiplerine göre oranı %8,21 olarak tespit edilmiştir. Bu oran referans olarak alınmış olup "Uyarılım" güdüsel değer tipinin Türk destan sahalarına göre ayrı ayrı oranları; Dede Korkut destanlarında %5,86, Başkurt destanlarında %6,37, Kırım Tatar destanlarında %5,04, Çuvaş destanlarında %11,05, Uygur destanlarında %11,54, Türkmen destanlarında %11,02, Yakut destanlarında %5,43, Gagauz destanlarında %7,14, Tuva destanlarında %2,33, Nogay destanlarında %4,07, Kırgız destanlarında %15,29, Özbek destanlarında %16,98, Hakas destanlarında %5,94, Kazak destanlarında %9,13 olarak tespit edilmiştir.

Bu değer tipi en fazla sıklıkta Kırgız ve Özbek destanlarında; en az sıklıkta ise Tuva ve Nogay destanlarında tespit edilmiştir. Bu güdüsel değer tiplerinin altında yer alan değerlerin destan sahalarına göre dağılımı aşağıdaki grafikte verilmiştir.

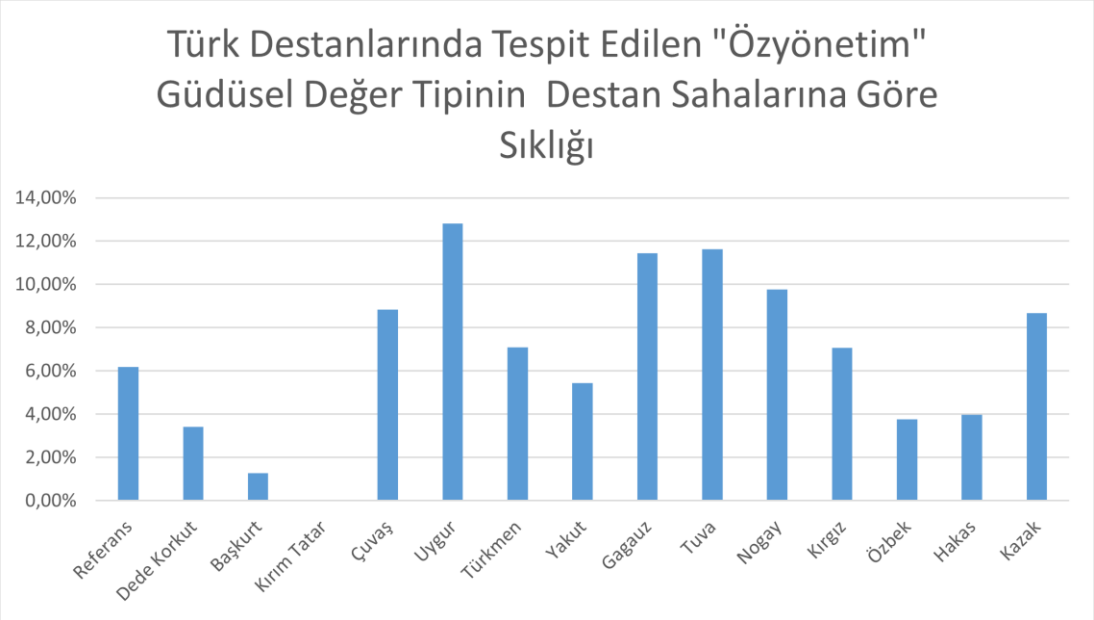

Grafik 151. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Uyarılım" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı

İncelenen metinlerde "Uyarılım" güdüsel değer tipinin altında yer alan değerlerden "Cesur Olmak" değerinin bütün destan sahalarında en fazla sıklıkta yer aldığı tespit edilmiştir.

2.2.5. Öz Yönelim Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar

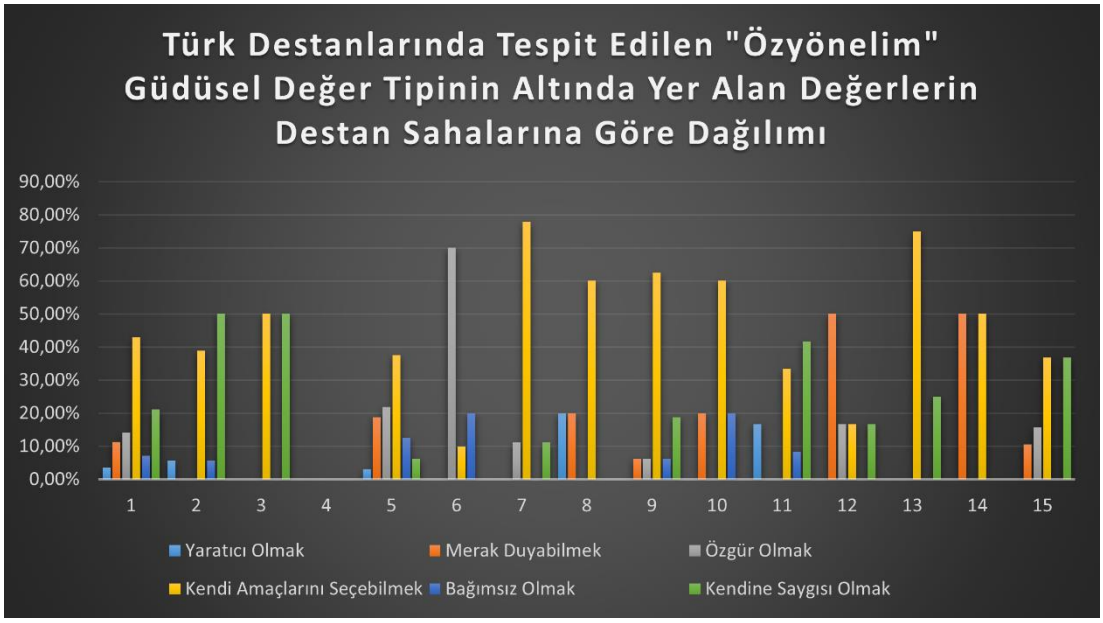
"Özyönelim" güdüsel değer tipi "Düşünce ve eylemde bağımsızlık" olarak açıklanmıştır. Bu güdüsel değer tipinin altında "Yaratıcı Olmak", "Merak Duyabilmek", "Özgür Olmak", "Kendi Amaçlarını Seçebilmek", "Bağımsız Olmak" ve "Kendine Saygısı Olmak" değerlerine yer verilmiştir.

Grafik 152. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Özyönetim" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı

İncelenen metinlerde elde edilen bulgulara göre "Özyönelim" güdüsel değer tipinin diğer güdüsel değer tiplerine göre oranı %6,17 olarak tespit edilmiştir. Bu oran referans olarak alınmış olup "Özyönelim" güdüsel değer tipinin Türk destan sahalarına göre ayrı ayrı oranları; Dede Korkut destanlarında %3,40, Başkurt destanlarında %1,27, Kırım Tatar destanlarında %0,00, Çuvaş destanlarında %8,84, Uygur destanlarında %12,82, Türkmen destanlarında %07,09, Yakut destanlarında %5,43, Gagauz destanlarında %11,43, Tuva destanlarında %11,63, Nogay destanlarında %09,76, Kırgız destanlarında %7,06, Özbek destanlarında %3,77, Hakas destanlarında %3,96, Kazak destanlarında %8,68 olarak tespit edilmiştir.

Bu değer tipi en fazla sıklıkta Uygur ve Tuva destanlarında; en az sıklıkta ise Kırım Tatar ve Başkurt destanlarında tespit edilmiştir. Bu güdüsel değer tiplerinin altında yer alan değerlerin destan sahalarına göre dağılımı aşağıdaki grafikte verilmiştir.

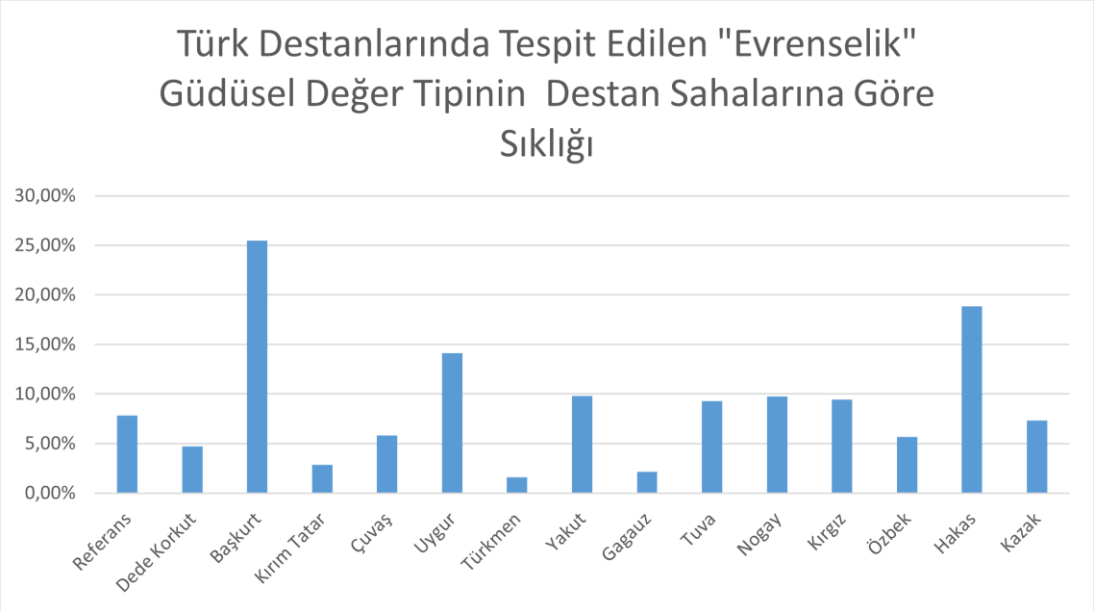

Grafik 153. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Özyönelim" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı

İncelenen metinlerde "Özyönelim" güdüsel değer tipinin altında yer alan değerlerden "Kendi Amaçlarını Seçebilmek" değerinin en fazla sıklıkta yer aldığı tespit edilmiştir.

2.2.6. Evrenselcilik Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar

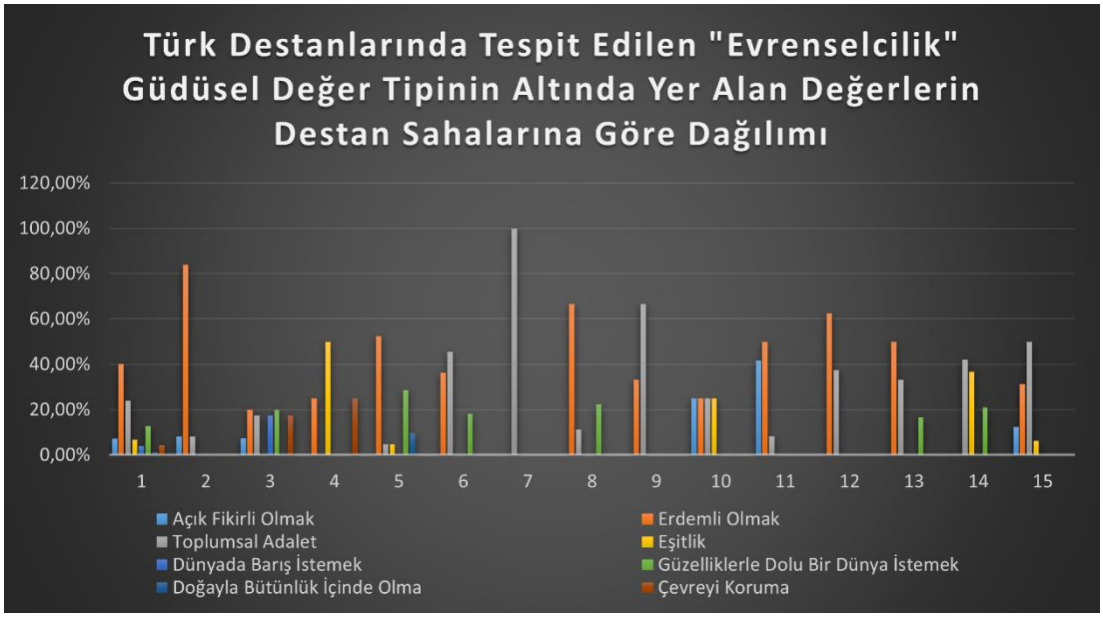
"Evrenselcilik" güdüsel değer tipi "Anlayışlık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek" olarak açıklanmıştır. Bu güdüsel değer tipinin altında "Açık Fikirli Olmak", "Erdemli Olmak", "Toplumsal Adalet", "Eşitlik", "Dünyada Barış İstemek", "Güzelliklerle Dolu Bir Dünya İstemek", "Doğayla Bütünlük İçinde Olma", "Çevreyi Koruma" ve "İç Uyum" değerlerine yer verilmiştir.

Grafik 154. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Evrenselcilik" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı

İncelenen metinlerde elde edilen bulgulara göre "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin diğer güdüsel değer tiplerine göre oranı %7,82 olarak tespit edilmiştir. Bu oran referans olarak alınmış olup "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin Türk destan sahalarına göre ayrı ayrı oranları; Dede Korkut destanlarında %4,73, Başkurt destanlarında %25,48, Kırım Tatar destanlarında %2,88, Çuvaş destanlarında %5,80, Uygur destanlarında %14,10, Türkmen destanlarında %1,57, Yakut destanlarında %9,78, Gagauz destanlarında %2,14, Tuva destanlarında %9,30, Nogay destanlarında %9,76, Kırgız destanlarında %9,41, Özbek destanlarında %5,56, Hakas destanlarında %18,81, Kazak destanlarında %7,13 olarak tespit edilmiştir.

Bu değer tipi en fazla sıklıkta Başkurt ve Hakas destanlarında; en az sıklıkta ise Türkmen ve Gagauz destanlarında tespit edilmiştir. Bu güdüsel değer tiplerinin altında yer alan değerlerin destan sahalarına göre dağılımı aşağıdaki grafikte verilmiştir.

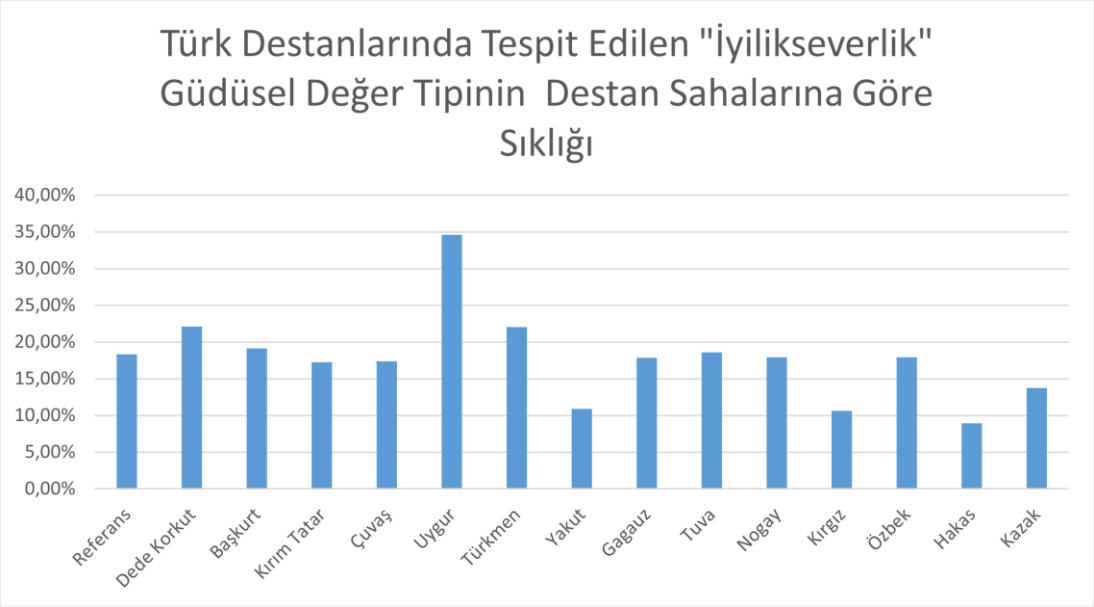

Grafik 155. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Evrenselcilik" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı

İncelenen metinlerde "Evrenselcilik" güdüsel değer tipinin altında yer alan değerlerden "Erdemli Olmak" değerinin en fazla sıklıkta yer aldığı tespit edilmiştir.

2.2.7. İyilikseverlik Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar

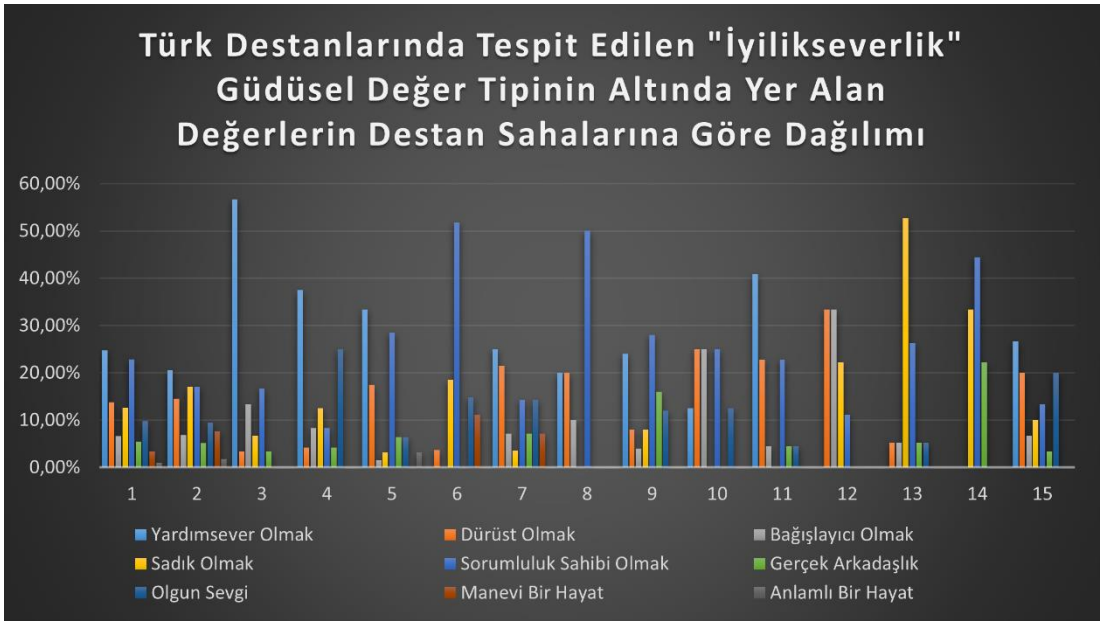
"İyilikseverlik" güdüsel değer tipi "Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme" olarak açıklanmıştır. Bu güdüsel değer tipinin altında "Yardımsever Olmak", "Dürüst Olmak", "Bağışlayıcı Olmak", "Sadık Olmak", "Sorumluluk Sahibi Olmak", "Gerçek Arkadaşlık", "Olgun Sevgi", "Manevi Bir Hayat" ve "Anlamlı Bir Hayat" değerlerine yer verilmiştir.

Grafik 156. Türk Destanlarında Tespit Edilen "İyilikseverlik" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı

İncelenen metinlerde elde edilen bulgulara göre "İyilikseverlik" güdüsel değer tipinin diğer güdüsel değer tiplerine göre oranı %18,30 olarak tespit edilmiştir. Bu oran referans olarak alınmış olup "İyilikseverlik" güdüsel değer tipinin Türk destan sahalarına göre ayrı ayrı oranları; Dede Korkut destanlarında %22,12, Başkurt destanlarında %19,11, Kırım Tatar destanlarında %17,27, Çuvaş destanlarında %17,40, Uygur destanlarında %16,42, Türkmen destanlarında %22,05, Yakut destanlarında %10,87, Gagauz destanlarında %17,86, Tuva destanlarında %18,60, Nogay destanlarında %17,89, Kırgız destanlarında %10,59, Özbek destanlarında %17,92, Hakas destanlarında %8,91, Kazak destanlarında %13,70 olarak tespit edilmiştir.

Bu değer tipi en fazla sıklıkta Uygur ve Dede Korkut destanlarında; en az sıklıkta ise Kırgız ve Hakas destanlarında tespit edilmiştir. Bu güdüsel değer tiplerinin altında yer alan değerlerin destan sahalarına göre dağılımı aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Grafik 157. Türk Destanlarında Tespit Edilen "İyilikseverlik" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı

İncelenen metinlerde "İyilikseverlik" güdüsel değer tipinin altında yer alan değerlerden "Yardımsever Olmak" değerinin en fazla sıklıkta yer aldığı tespit edilmiştir.

2.2.8. Gelenekselcilik Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar

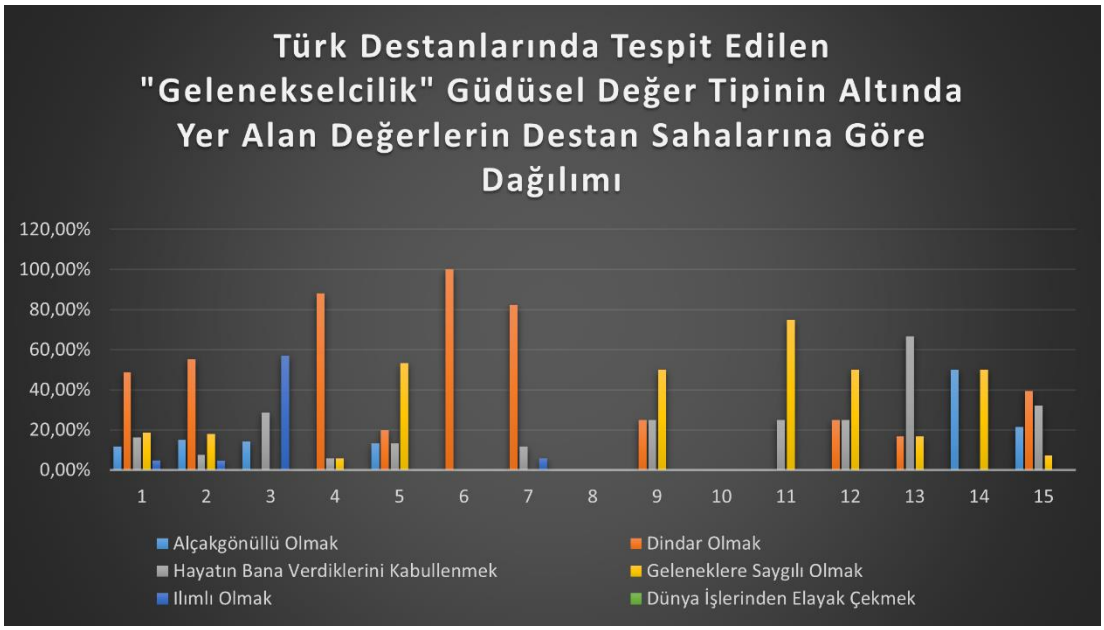
"Geleneksellik" güdüsel değer tipi "Kültürel ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık" olarak açıklanmıştır. Bu güdüsel değer tipinin altında "Alçakgönüllü Olmak", "Dindar Olmak", "Hayatın Bana Verdiklerini Kabullenmek", "Geleneklere Saygılı Olmak", "Ilımlı Olmak" ve "Dünya İşlerinden El Ayak Çekmek" değerlerine yer verilmiştir.

Grafik 158. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Gelenekselcilik" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı

İncelenen metinlerde elde edilen bulgulara göre "Geleneksellik" güdüsel değer tipinin diğer güdüsel değer tiplerine göre oranı %7,48 olarak tespit edilmiştir. Bu oran referans olarak alınmış olup "Geleneksellik" güdüsel değer tipinin Türk destan sahalarına göre ayrı ayrı oranları; Dede Korkut destanlarında %12,67, Başkurt destanlarında %4,46, Kırım Tatar destanlarında %12,23, Çuvaş destanlarında %4,14, Uygur destanlarında %1,28, Türkmen destanlarında %13,39, Yakut destanlarında %0,00, Gagauz destanlarında %02,86, Tuva destanlarında %0,00, Nogay destanlarında %3,25, Kırgız destanlarında %4,71, Özbek destanlarında %05,66, Hakas destanlarında %1,98, Kazak destanlarında %12,79 olarak tespit edilmiştir.

Bu değer tipi en fazla sıklıkta Türkmen ve Kazak Korkut destanlarında edilmiş olup; Yakut ve Tuva destanlarında ise hiç tespit edilememiştir. Bu güdüsel değer tiplerinin altında yer alan değerlerin destan sahalarına göre dağılımı aşağıdaki grafikte verilmiştir.

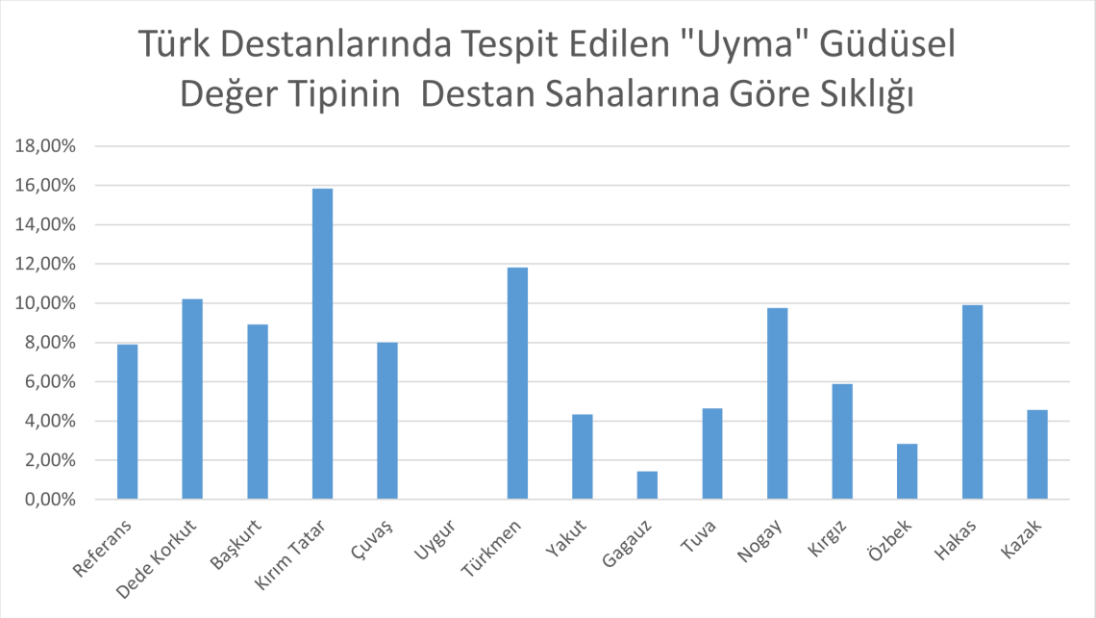

Grafik 159. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Gelenekselcilik" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı

İncelenen metinlerde "Geleneksellik" güdüsel değer tipinin altında yer alan değerlerden "Dindar Olmak" değerinin en fazla sıklıkta yer aldığı tespit edilmiş, bununla birlikte bu değer kimi destan sahalarında az oranda tespit edilse de Başkurt, Yakut, Tuva, Nogay ve Hakas destanlarında hiç tespit edilememiştir.

2.2.9. Uyma Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar

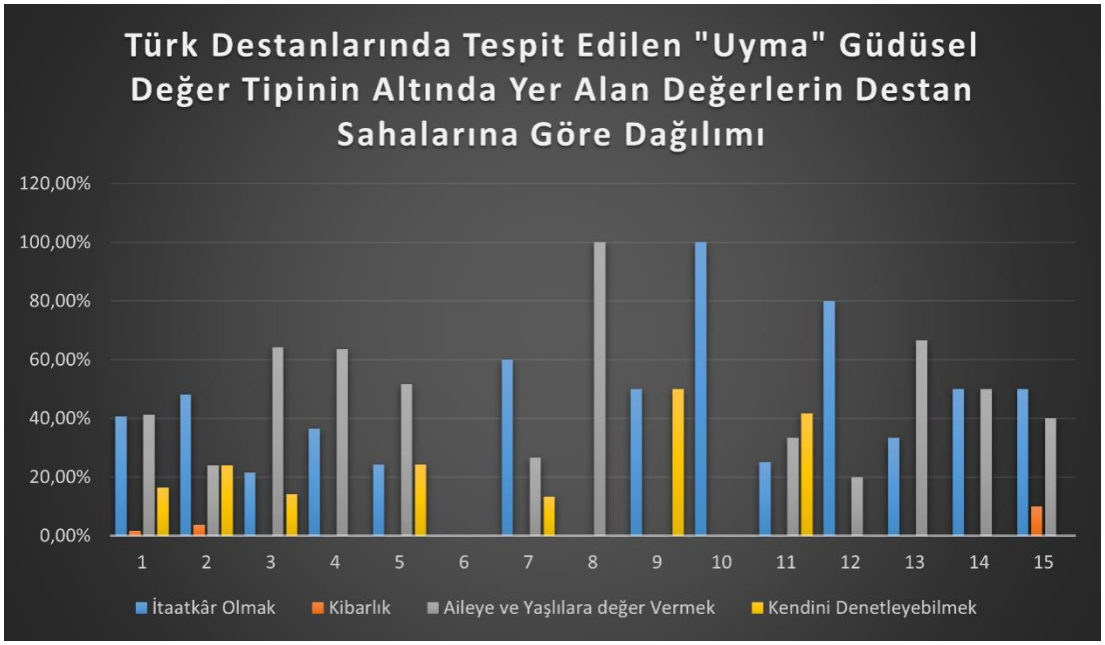
"Uyma" güdüsel değer tipi "Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlanması" olarak açıklanmıştır. Bu güdüsel değer tipinin altında "İtaatkâr Olmak", "Kibarlık", "Aileye ve Yaşlılara değer Vermek" ve "Kendini Denetleyebilmek" değerlerine yer verilmiştir.

Grafik 160. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Uyma" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı

İncelenen metinlerde elde edilen bulgulara göre "Uyma" güdüsel değer tipinin diğer güdüsel değer tiplerine göre oranı %7,91 olarak tespit edilmiştir. Bu oran referans olarak alınmış olup "Uyma" güdüsel değer tipinin Türk destan sahalarına göre ayrı ayrı oranları; Dede Korkut destanlarında %10,21, Başkurt destanlarında %8,92, Kırım Tatar destanlarında %15,83, Çuvaş destanlarında %8,01, Uygur destanlarında %0,00, Türkmen destanlarında %11,81, Yakut destanlarında %4,35, Gagauz destanlarında %1,43, Tuva destanlarında %4,65, Nogay destanlarında %9,76, Kırgız destanlarında %5,88, Özbek destanlarında %2,83, Hakas destanlarında %9,90, Kazak destanlarında %4,57 olarak tespit edilmiştir.

Bu değer tipi en fazla sıklıkta Kırım Tatar ve Türkmen destanlarında tespit edilmiş olup; Uygur destanlarında hiç tespit edilememiş olmakla birlikte Gagauz destanlarında ise en az sıklıkta tespit edilmiştir. Bu güdüsel değer tiplerinin altında yer alan değerlerin destan sahalarına göre dağılımı aşağıdaki grafikte verilmiştir.

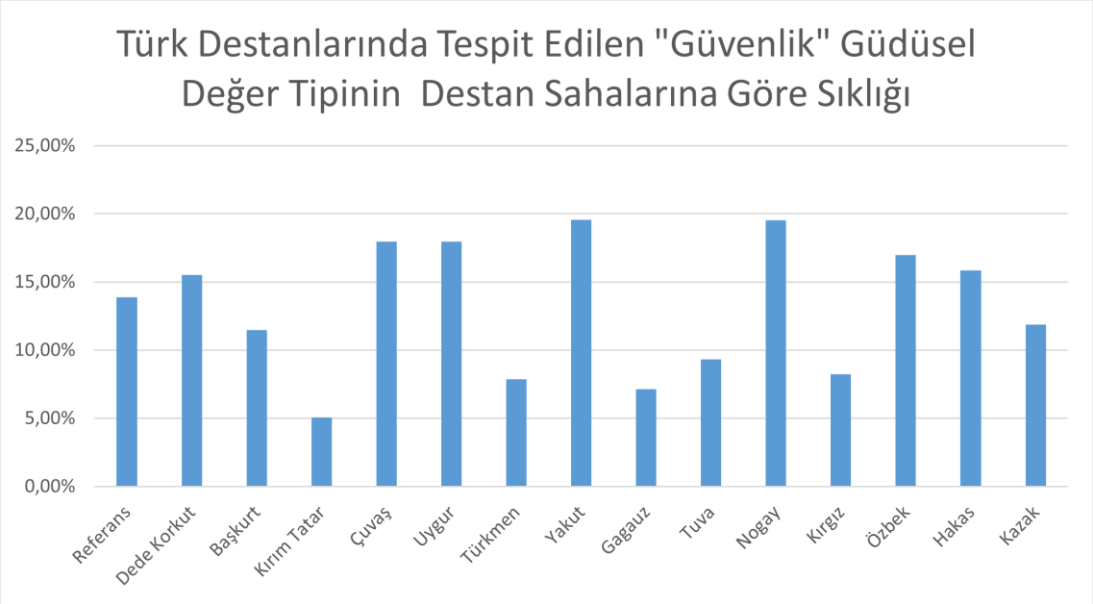

Grafik 161. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Uyma" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı

İncelenen metinlerde "Uyma" güdüsel değer tipinin altında yer alan değerlerden "Aile ve Yaşlılara Değer Vermek" ve "İtaatkâr Olmak" değerlerinin en fazla sıklıkta yer aldığı tespit edilmiştir.

2.2.10. Güvenlik Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar

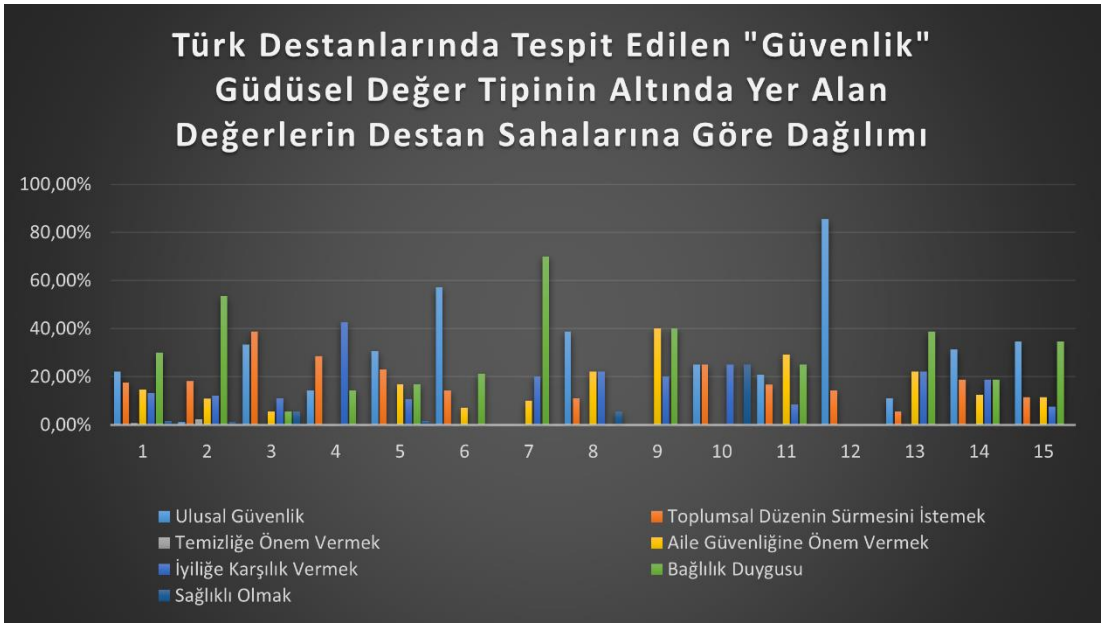
"Güvenlik" güdüsel değer tipi "Toplumun, var olan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği" olarak açıklanmıştır. Bu güdüsel değer tipinin altında "Ulusal Güvenlik", "Toplumsal Düzenin Sürmesini İstemek", "Temizliğe Önem Vermek", "Aile Güvenliğine Önem Vermek", "İyiliğe Karşılık Vermek", "Bağlılık Duygusu" ve "Sağlıklı Olmak" değerlerine yer verilmiştir.

Grafik 162. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Güvenlik" Güdüsel Değer Tipinin Destan Sahalarına Göre Sıklığı

İncelenen metinlerde elde edilen bulgulara göre "Güvenlik" güdüsel değer tipinin diğer güdüsel değer tiplerine göre oranı %13,86 olarak tespit edilmiştir. Bu oran referans olarak alınmış olup "Güvenlik" güdüsel değer tipinin Türk destan sahalarına göre ayrı ayrı oranları; Dede Korkut destanlarında %15,50, Başkurt destanlarında %11,46, Kırım Tatar destanlarında %5,04, Çuvaş destanlarında %17,96, Uygur destanlarında %17,95, Türkmen destanlarında %7,87, Yakut destanlarında %19,57, Gagauz destanlarında %7,14, Tuva destanlarında %9,30, Nogay destanlarında %19,51, Kırgız destanlarında %8,24, Özbek destanlarında %16,98, Hakas destanlarında %15,84, Kazak destanlarında %11,87 olarak tespit edilmiştir.

Bu değer tipi en fazla sıklıkta Yakut ve Nogay destanlarında; en az sıklıkta ise Kırım Tatar ve Gagauz destanlarında tespit edilmiştir. Bu güdüsel değer tiplerinin altında yer alan değerlerin destan sahalarına göre dağılımı aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Grafik 163. Türk Destanlarında Tespit Edilen "Güvenlik" Güdüsel Değer Tipinin Altında Yer Alan Değerlerin Destan Sahalarına Göre Dağılımı

İncelenen metinlerde "Güvenlik" güdüsel değer tipinin altında yer alan değerlerden "Bağlılık Duygusu" ve "Ulusal Güvenlik" değerlerinin en fazla sıklıkta yer aldığı tespit edilmiştir.

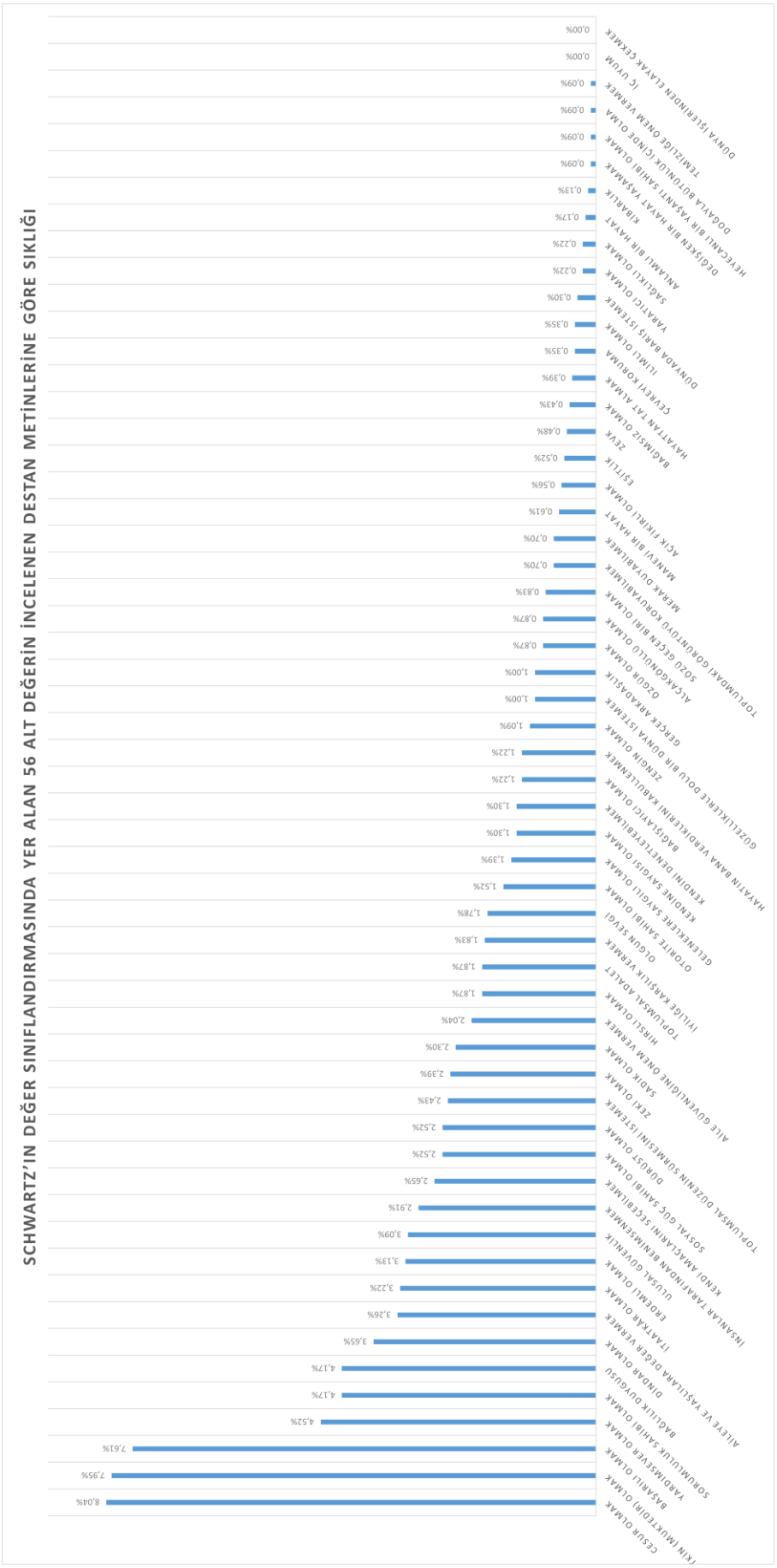
3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmada elde edilen bulguların doğrultusunda tartışma, sonuç ve öneriler başlıklarına yer verilmiştir.

3.1. Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesine aktarılmış olan Dede Korkut Kitabı'nda yer alan "Mukaddime" bölümü, "12 Boy" ve Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası'nda yer alan "13. Boy" ve "Soylamalar"; Başkurt destanlarından "Ural Batır"; Kırım Tatar destanlarından "Tülek", "Tülek Kitabı", "Tülek Susılu", "Tülek Kitabı'nın Ahırı", "Zayatülek Birle Susılu", "Yirtöşlik", "Altayin Sayin Süme", "Mişek Alıp", "Yestey Mönki", "Kara Kükel", "Alıpmemşen", "Alpamşa"; Çuvaş destanlarından "Ulıp"; Uygur destanlarından "Nozugum" ve "Abdurrahman Hoca"; Türkmen destanlarından "Tulum Hoca" ve "Ali Bey-Balı Bey"; Yakut destanlarından "Er Sogotoh"; Gagauz destanlarından "Köroğlu" ev "Gan-Kişi"; Tuva destanlarından "Haan-Tögüldür", Nogay destanlarından "Mamay"; Kırgız destanlarından "Cañıl Mirza"; Özbek destanlarından "Hüşkeldi"; Hakas destanlarından "Han Orba" ve Kazak destanlarından "Şora Batır" destan metinleri Schwartz'ın değer sınıflandırması esas alınarak incelenmiştir.

Schwartz'ın değer sınıflandırmasında yer verilen 56 değerin incelenen destanlarda elde edilen bulgulara göre sıklıklarının oransal sıralanışı şu şekilde tespit edilmiştir:

Grafik 164. Schwartz'ın Değer Sınıflandırmasında Yer Alan 56 Alt Değerin İncelenen Destan Metinlerine Göre Sıklığı

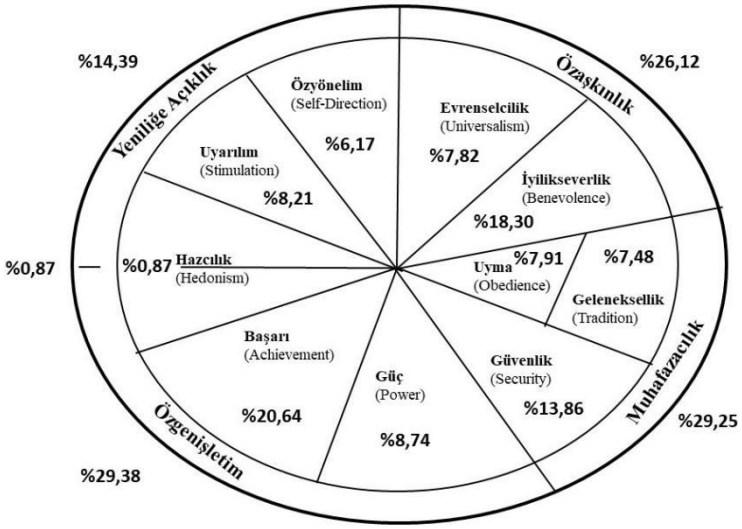
İncelenen Türk destanları dahilinde Cesur Olmak (%8,04), Yetkin (muktedir) Olmak (%7,95) ve Başarılı Olmak (%7,61) değerlerinin diğer değerlerden pozitif yönde ayrıştığı tespit edilmiştir. Bu oranlar, Türk toplumunun ihtiyaç duyduğu ideal insan tipinin Türk destan kahramanında somutlaşmış biçimini yansıtmaktadır. Diyebiliriz ki incelenen destan metinleri çerçevesinde elde edilen bulgulara göre Türk destancılık geleneğinde ön plana çıkan ve toplumun bireylerden beklediği değerlerin başında "Cesur Olmak", "Yetkin (muktedir) Olmak" ve "Başarılı Olmak" değerleri gelmektedir. İncelenen destan metinlerinin epik destanlar olması ve içeriklerinin daha çok bozkır kültürünün özelliklerini yansıtmaları bakımından elde edilen bulgular tutarlı bulunmuştur. Ayrıca Yardımsever Olmak (%4,52), Sorumluluk Sahibi Olmak (%4,17) ve Bağlılık Duygusu (%4,17) değerlerine de destan metinlerinde sıkça yer verildiği tespit edilmiştir. Toplumun devamlılığı açısından bu değerlerin önemi dikkate alındığında Türk destanlarında bu değerlere sıklıkla yer verilmesinde bir tutarlılık olduğu söylenebilir.

Destanlarda %3,00 ile %4,00 bandı arasında sırasıyla Dindar Olmak (%3,65), Aileye ve Yaşlılara Değer Vermek (%3,26), İtaatkâr Olmak (%3,22), Erdemli Olmak (%3,13) ve Ulusal Güvenlik (%3,09); %2,00 ile %3,00 bandı arasında ise sırasıyla İnsanlar Tarafından Benimsenmek (%2,91), Kendi Amaçlarını Seçebilmek (%2,65), Sosyal Güç Sahibi Olmak (%2,52), Dürüst Olmak (%2,52), Toplumsal Düzenin Sürmesini İstemek (%2,43), Zeki Olmak (%2,39), Sadık Olmak (%2,30) ve Aile Güvenliğine Önem Vermek (%2,04) değerlerine yer verildiği tespit edilmiştir. Destan metinlerinde tespit edilen bu değerler de Türk toplumunun bütünlüğü ve devamı açısından destan yaratıcıları tarafından önem verilen değerler olarak kabul edilebilir görünmektedir.

İncelenen destan metinlerinde İç Uyum ve Dünya İşlerinden El-Ayak Çekmek değerleri hiç tespit edilememiştir. Bu bulgular Türk toplum yapısının bir yansıması olarak düşünülebilir. Türk insanının dışa dönük oluşu ve yaşam şartlarının sürekli mücadeleyi gerektirmesi göz önünde bulundurulduğunda elde edilen bulgular bu durumla çelişmemektedir. Bununla birlikte metinlerde en az yer alan değerler Temizliğe Önem Vermek (%0,09), Doğayla Bütünlük İçinde Olmak (%0,09), Heyecanlı Bir Yaşantı Sahibi Olmak (%0,09), Değişken Bir Hayat Yaşamak (%0,09),

Kibarlık (%0,13), Anlamlı Bir Hayat (%0,17), Sağlıklı Olmak (%0,22), Yaratıcı Olmak (%0,22), Dünyada Barış İstemek (%0,30), Ilımlı Olmak (%0,35), Çevreyi Korumak (%0,35), Hayattan Tat Almak (%0,39) gibi toplumdan çok bireye yönelik olan değerlerdir. İncelenen destan metinlerinde bu değerlere yer verilse de bu değerlerin ön planda yer almadıkları tespit edilmiştir.

Schwartz'ın dairesel değer sınıflandırmasında 56 değerin gruplandığı 10 güdüsel değer tipinin, incelenen Türk destanlarında elde edilen bulgulara göre oransal dağılımı şu şekilde tespit edilmiştir:

Şekil 3. Schwartz'ın 10 Güdüsel Değer Tipinin, İncelenen Türk Destanlarında Elde Edilen Bulgulara Göre Oransal Dağılımı

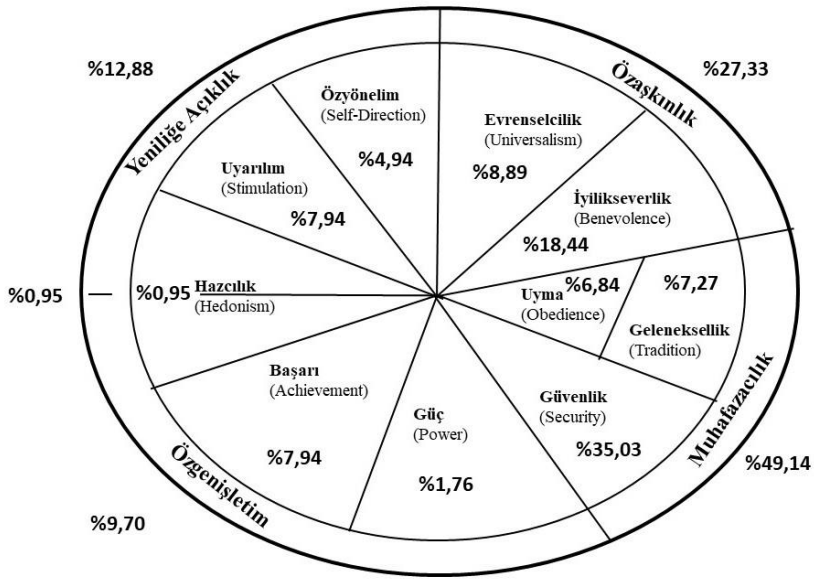
Schwartz'ın dairesel modelinde birbirleriyle uyumluluk ve zıtlıklarına göre konumlandığı 10 güdüsel değerin, incelenen metinlerdeki değer sıklıkları göz önünde bulundurulduğunda "Yeniliğe Açıklık ve Muhafazacılık" boyutunun anlamlı olarak birbirleriyle zıtlık oluşturdukları tespit edilmiştir. "Uyma", "Geleneksellik" ve "Güvenlik" güdüsel değer tiplerinin yer aldığı "Muhafazacılık" ucu ile "Özyönelim" ve "Uyarılım" güdüsel değer tiplerinin yer aldığı "Yeniliğe Açıklık" ucu anlamlı bir biçimde birbirinden ayrışmakta ve zıtlık oluşturmaktadır. Fakat elde edilen bulgulara göre "Özgenişletim ve Özaşkınlık" boyutunda zıtlık tespit edilememiştir. "Başarı" ve "Güç" güdüsel değer tiplerinin yer aldığı "Özgenişletim" ucu ile "Evrenselcilik" ve

İyilikseverlik" güdüsel değer tiplerinin yer aldığı "Özaşkınlık" ucunun diğer boyuttaki gibi bir zıtlık oluşturmadığı görülmüştür.

Destan metinlerinde "Başarılı Olmak", "Yetkin(muktedir) Olmak", "Hırslı Olmak", "Sözü Geçen Biri Olmak" ve "Zeki Olmak" değerlerini kapsayan "Başarı" güdüsel değer tipi altında en çok öne çıkan değerler "Yetkin (muktedir) Olmak" (%37,00) ve "Başarılı Olmak" (%36,00) değerleridir. "Başarı" güdüsel değer tipi içerisinde toplamda %73.00 oranla bu iki değer ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bu iki değer, "Özgenişletim-Özaşkınlık" boyutunun "Özgenişletim" ucunun %51,00'lik oranını oluşturmaktadır. Aynı zamanda "Sosyal Güç Sahibi Olmak", "Otorite Sahibi Olmak", "Zengin Olmak" ve "Toplumdaki Görüntüyü Koruyabilmek" değerlerini kapsayan "Güç" güdüsel değer tipi altında en çok öne çıkan değerler "Sosyal Güç Sahibi Olmak" (%43.00) ve "Otorite Sahibi Olmak" (%26,00) değerleridir. "Güç" güdüsel değer tipi içerisinde toplamda %69,00 oranla bu iki değer ön plana çıkmaktadır. Bu iki değer ise "Özgenişletim-Özaşkınlık" boyutunun "Özgenişletim" ucunun %12,00'lik oranını oluşturmaktadır. Bu dört değer, toplamda "Özgenişletim" ucunda %63,00'lük bir ağırlığa sahiptir.

Destan kahramanı üzerinden aktarılan bu değerler "Özaşkınlık" ucundan daha çok "Muhafazacılık" ucunun kapsamında, "Güvenlik" güdüsel değer tipi içerisinde değerlendirilebilir. Nitekim savaşçı ve sürekli hareket halinde olan bir toplumda otoriter, sosyal güç sahibi, aynı zamanda kişisel başarılarıyla ve kabiliyetiyle ön plana çıkan karizmatik lider tipi, toplumun sevk ve idaresi, bir bakıma toplumun muhafazası bakımından önemli görülebilir. Schwartz'ın "Özgenişletim" ucunda yer verdiği "Yetkin (muktedir) Olmak", "Başarılı Olmak", "Sosyal Güç Sahibi Olmak" ve "Otorite Sahibi Olmak" değerleri "Muhafazacılık" ucunda "Güvenlik" güdüsel değer tipi içerisinde değerlendirildiğinde İki boyutun iki ucunda oransal olarak zıtlık meydana gelmektedir. Her iki boyutta oluşan bu zıtlık Schwartz'ın kuramını doğrulamaktadır.[468]

[468] Çalışmada güdüsel değer tipleri ve kapsadıkları değerler Demirutku ve Sümer'in Türkiye'de yaptıkları çalışmalarda elde ettikleri sonuçlara göre yeniden konumlandırılmıştır. Nitekim destanlar ait olduğu toplumun değer sistemine göre incelenmelidir. Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde yapılacak

Şekil 4. İncelenen Türk Destanlarında Elde Edilen Bulguların Schwartz'ın 10 Güdüsel Değer Tipinin Türk Tipi Alt Değerlere Göre Yeniden Sınıflandırması Sonucunda Oluşan Oransal Dağılımı

İncelenen Türk destan metinlerinde aktarılan toplumsal değerler, destanların icra edildiği zamanlarda ve ortamlarda toplumun ihtiyaç duyduğu insanda aranan özelliklere göre şekillenmiştir. Cinsiyet ve sosyal konum bakımından birbirinden farklı gruplar ve değişik kültürler üzerinde yapılan çalışmalarda sapmalar görülmekle birlikte Schwartz'ın kuramı genel olarak tutarlı sonuçlar vermiştir. Elde edilen bulgulara göre bu durumu incelenen Türk destanları üzerinde de gözlemek mümkün olmuştur.

Değerlerin ve değer önceliklerinin zaman, mekân ve sosyal şartlara göre değişebilir oluşunu Türk destanları üzerinden de gözlemek mümkündür. Sözgelimi "Başarı" değerini ele alacak olursak toplumların başarı algısının zaman içinde değiştiğini gözleyebiliriz. Dede Korkut, Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı'nda, Ters Uzamış'ın Eğrek'e: *"Bre Uşun Koca oğlu bu oturan beyler her biri oturduğu yeri kılıcı ile, ekmeği ile almıştır, bre sen baş mı kestin kan mı döktün, aç mı doyurdun, çıplak mı donattın?"* sorusu üzerine Eğrek'in *"Bre Ters Uzamış baş kesip kan dökmek hüner midir?" diye sorması,* Ters Uzamış'ın: *"Evet hünerdir ya!"* şeklindeki cevabı, bunun üzerine Seğrek'in Kazan Bey'den akın dilemesi ve akın için akıncıları toplamasıyla

toplumsal gruplar ölçeğindeki çalışmalar verilerin tekrar gözden geçirilmesine imkân sağlayacaktır. Konu ile ilgili bkz. s. 39.

baş kesip kan dökmenin bir yetkinlik, bunun sonucunun da başarı olduğu sezdirilir. Destan metinlerinde kılıçla düşmanı mağlup ederek elde edilen başarı, destanın teşekkül ettiği dönemin ihtiyacını yansıtır. Toplumun ve buna bağlı olarak insanın hayatta kalması için yaşam tarzının gerektirdiği beceriler zamana ve coğrafyaya göre değişmekle birlikte değerler de -örneğin başarıdan kastedilen anlam- buna bağlı olarak değişebilmektedir. Örneğin birçok destan metninde çeşitli oyunlarla kazanılan veya günlük işlerin yerine getirilmesindeki başarı ön planda yer alır. Nogay destanlarından Mamay destanında Mamay oyunda rakibini alt eder. Destanda söz konusu müsabakada At koşturan mirzaların atının geçmesi, satranç oyununda mirzaların kazanması üzerine Batır-Sultan öfkelenir ve Orak'a, *"Niye böyle oldu? At yarıştırdık, sizinki kazandı. Kâğıt oynadık, siz yendiniz. Satranç oynadık, siz kazandınız?"* der. Orak da Batır-Sultan'a, *"Bilen kişi kazanır, atın yüğrüğü atı geçer, niye buna kızıyorsun?" diye cevap verir*. Bir başka örnek olarak Çuvaş destanı Ulıp'ta, Ulıp hem düşmanı yenerek hem de halka yardımcı olarak başarı kazanır. Ulıp halkıyla birlikte ormanda, iki uzun yol arasında kollarını çevirip işe başlar ve yüzlerce yıllık çamları tutarak adeta bir keten gibi kökler ve sabahtan akşama kadar çalışarak ormandaki işi bitirir. Toplumdaki güvenlik endişesi azaldıkça başarı değerinin kapsamı değişmektedir. Bunun yanında değer önceliklerinin de destan bazında veya destan sahaları ölçeğinde değiştiğini elde edilen bulgular göz önüne sermektedir.

3.2. Tartışma

Çalışmamızda elde edilen bulguların tespitinde Doküman incelemesi yönteminin kullanılması ve nitel araştırma yöntemi esas alındığından bizim çalışmamız gruplar arasında yapılan anket çalışmalarından farklılık arz etmektedir. Schwartz'ın bu kuramı daha çok sosyal psikoloji alanında yapılan çalışmaların konusu olmuştur. Çalışmada Schwartz'ın ortaya koyduğu sınıflandırma esas alınmış, bu sınıflandırmayla Türk destanlarında aktarılan değerler ve bu değerlerin hiyerarşisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bilimin yanlışlanabilirlik ilkesi uyarınca Türk destanları üzerinde yapılan daha kapsamlı çalışmalar bu alanda daha güvenilir sonuçlar elde edilmesine imkân sağlayacaktır.

Destan metinlerinin sadece bir kişi tarafından okunmasından ve öznel değerlendirmelerden kaynaklanan hata ve eksiklikler, gelecekte aynı metinlerin birden fazla okuyucu tarafından değerlendirilmesiyle giderilebilecek, bu doğrultuda yapılacak çalışmalar daha güvenilir sonuçlara ulaşılabilmesi bakımından faydalı olacaktır. Schwartz'ın ortaya koyduğu değer sınıflandırmasının daha önce yapılan çalışmalarda kullanılmış olması, tutarlı veriler sağlaması ve kuramsal bir temele dayanması bakımından Türk destanlarındaki değerleri tespit ve tasnif etmede de kolaylık ve fayda sağlamaktadır.

Türk destanlarının icra ortamları ve metin içerikleriyle toplumsal değerleri içermesi açısından toplumsallaşmaya katkı sağladığı, bunun Türk destanlarının temel işlevlerinden birisi olduğu söylenebilir. Sözlü anlatı geleneğin en kadim mirası olan destanlar, bir gelenek dahilinde belirli kurallara uyularak icra edilen anlatılar olması bakımından halk muhayyilesini en açık şekilde yansıtan, toplumsal değerleri en etkili şekilde aktaran metinler olarak kabul edilebilirler. Toplumu bir arada tutmaya yarayan toplumsal değerler destan metinleri üzerinden aktarılır. Değerlerin öğrenilip kabul edilmesinde destanlar işlev görür. Birey bu değerleri özümser ve toplumlaşır, toplum bireyi kazanarak sağlamlaşır.

Sözlü edebiyat geleneğimizin en önemli hazinesi olan epik destanların günümüz insanının ihtiyacı olan toplumsal değerlerin aktarılmasına ne derecede katkı sağlayabileceği hususunda bizlere somut bir veri sağlaması açısından elde edilen veriler ışığında bir değerlendirme yapılabilir. Nitekim günümüzde Türk destancılık geleneği yerini görselliğin ön plana çıktığı sinema ve dizilere bırakmış görünmektedir. Türk destancılık geleneğinin değer aktarmadaki işlevi aslında günümüzde de devam etmektedir. Destan kahramanları ve tarihte iz bırakan şahsiyetler günümüzde destancılık geleneğiyle değil de daha çok sinema filmleri ve diziler aracılığıyla aktarılmaktadır. Ortak toplumsal değerlere atıfta bulunan film ve diziler özellikle Türk kültür coğrafyasında daha çok izlenmektedir. Türk destancılık geleneği ve destanlarda aktarılan değerlerin bütüncül olarak değerlendirilmesi geleneğin bu yolla devam etmesi bakımından da önem arz etmektedir.

Toplumsal değerlerin öncelikleri zamana ve coğrafyalara göre değişiklik gösterse de Türk kültür coğrafyasının çeşitli sahalarından seçilen destan metinleri özelinde yaptığımız bu çalışmada toplumsal değerlerin önceliklerinde muazzam bir farklılık olmadığını söylemek mümkündür.

Folklor, sadece geçmişin nostaljik hatıralarını yaşatmak için bir araç olmaktan öte dinamik, sürekli kendini yenileyen bir yapıya sahiptir. Folklor ürünleri aynı zamanda toplumsal değerleri de içinde barındırırlar ve bu değerlerin aktarımına önemli katkıda bulunurlar. Folklorun ve toplumsal değerlerin dinamik oluşları, teşekkülleri için en az iki kişinin etkileşimde bulunmasının gerekli oluşu, imge ve imgesel düşüncenin ürünleri oluşları iki kavramın ortak noktalarını teşkil etmektedir.

3.3. Öneriler

Bilimin yanlışlanabilir oluşu gerçeğinden ve çalışmamızda elde edilen bilgilerden hareketle bu alanda yapılacak yeni çalışmalara yol göstermesi bakımından bu konuda çalışacak araştırmacılara sunmak istediğimiz öneriler şunlardır:

1. Türk destanları içinde barındırdığı değerler bakımından bir bütün olarak ele alınmalıdır. Nitekim bütüncül yaklaşım Türk toplumunun ortak değerlerinin tespit edilmesi ve elde edilen verilerin daha verimli bir şekilde kullanılması için fayda sağlayacaktır.

2. İncelediğimiz destan metinlerin farklı sahalardan derlenen metinler eklenerek birden çok okuyucu tarafından tekrar okunması ve elde edilen veriler in yeniden değerlendirilmesi sonuçların tutarlı olup olmadığını belirlemek için faydalı olacaktır.

3. Shalom H. Schwartz'ın değer sınıflandırması esas alınarak folklorun diğer yaratmalarında aktarılan değerlerin tespiti ve yorumlanması Türk destanları ve diğer folklor ürünlerinin değerler bakımından karşılaştırılmasına fayda sağlayacaktır.

4. Çalışmamızda elde edilen ve sonraki çalışmalarda elde edilecek bulguların özellikle Türk dünyası ölçeğinde, sosyal bilimlerin sosyoloji, sosyal psikoloji gibi diğer alanlarında yapılan çalışmalarla birlikte değerlendirilmesi, Türk

toplumunun değerlerini tespit etmeye ve ortak kültürün kuvvetlendirilmesine yönelik projelere veri sağlayacaktır.

5. Türk Destanlarında aktarılan değerler aynı sınıflandırma esas alınarak diğer milletlere ait destan metinleriyle karşılaştırılmalıdır. Bu minvalde yapılacak çalışmalar uzak ve yakın milletlerin değer önceliklerinin destanlarında aktarılan toplumsal değerler bakımından değerlendirilmesine imkân sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Açа, Mehmet, "Türk Halk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi", *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, 1. Baskı, Kriter Yayınları, İstanbul 2009.

Akkaya, Nevin, "Keloğlan Masallarında Yer Alan Değerlerin İncelenmesi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Yıl:2, Sayı:2/1, Haziran 2014.

Akkaya, Nevin, "Kıbrıs Türk Masallarında Değerler", *folklor/edebiyat,* Cilt 23, Sayı 90, 2017.

Aktaş, Erhan, *Hakas Destanları III Han Orba,* TDK Yayınları, Ankara 2011.

Arçın, Salih Mehmet, *Tuva Destanları II Haan-Tögüldür*, TDK Yayınları, Ankara, 2014.

Aristoteles, *Poetika*, Çev. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.

Arslan, Durmuş Ali- Sözer, Zehra, "Eğitim ve Toplum", *Sosyoloji Günlük Yaşamı Anlamak,* ed. Durmuş Ali Arslan ve Mustafa Çağlayandereli, Paradigma Akademi, İstanbul 2016.

Atatürk, Kemal, Nutuk, Cilt I, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1989.

Bacanlı, Hasan, *Değer Bilinçlendirme Yaklaşımı*, Çizgi Kitabevi, Konya 2017.

Bascom, William R., "Folklorun Dört İşlevi", *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, Çev. Ferya Çalış, 3. Baskı, Geleneksel Yayınları, Ankara 2014.

Başgöz, İlhan, "Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu)", *Prof. Dr. Umay Günay Türkeş Armağanı,* Ankara 1996.

Bayram, Bülent, *Ulıp Çuvaş Destanı (Şuyın Hivetiri),* Türksoy, Ankara 2013.

Benedict, Ruth, *Kültür Örüntüleri*, Çev. Mustafa Topal, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

Bolat, Yavuz, "Sosyal Değerleri ve Değerler Eğitimini Anlamak", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 4, Sayı 29, 2016.

Caynakova, Aynek, *Cañıl Mirza :(Abdıbalık Çorobayev Varyantı),* TDK Yayınları, Ankara 2004.

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Anlara 2007.

Dağı, Fatih- Alptekin, Mehmet-Kaplan, Tuba, "Türk Dünyası Hayvan Masallarında Tespit Edilen Değerler", *SUTAD,* Sayı 43, 2018.

Demirutku, Kürşad, Sümer, Nebi, temel Değerlerin Ölçümü: Portre Değerler Anketinin Türkçe Uyarlaması, Türk Psikoloji Yazıları, Cilt 13, Sayı 25, 2010.

Doğan, İsmail- Güllüdağ, Nesrin, *Nogay Destanları*, TDK Yayınları, Ankara 2014.

Ekici, Metin, *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası Soylamalar ve 13. Boy Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020.

Ercilasun, Ahmet Bican, "Dede Korkut Kitabı'nın Yeni Nüshası ve Üzerindeki Yayınlar", *Milli Folklor,* Sayı 123, 2019.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı,* 33. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2005.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I*, 9. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 2014.

Ergun, Metin, *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh*, TDK Yayınları, Ankara 2013.

Fichter, Joseph, *Sosyoloji Nedir*, Çev. Prof. Dr. Nilgün Çelebi, 9. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara 2009.

Gökalp, Ziya, *Türk Medeniyeti Tarihi*, 4. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.

Güngör, Erol, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.

Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, 24. Baskı, İstanbul 2018.

İlhan, M. Emir, *Kültürel Bellek Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama,* Doğu Batı Yayınları, Ankara 2018.

İnayet, Alimcan, *Uygur Destanları I*, TDK Yayınları, Ankara 2004.

Karakulak, Bedia, *"Bir Genç Kızın Gizli Defteri"nde ve "Bir Genç Kızın Günlüğü"nde İdealize Edilen Genç Kız*, (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2018.

Korgonbekov, Bolat, *Kazak Destanları V: Şora Batır*, Akt. İsmail Turan Kallimci, TDK Yayınları, Ankara 2010.

Kuçuradi, İoanna, *İnsan ve Değerleri (Değer Problemi)*, Yankı Yayınları, İstanbul 1971.

Kuşdil, M. Ersin- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, "Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı", *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt 15, Sayı 45, 2000.

Lévi-Strauss, Claude, *Mit ve Anlam*, Çev. Gökhan Yavuz Demir, İthaki Yayınları, İstanbul 2013.

Malinowski, Bronislaw, *Büyü Bilim ve Din*, Çev. Saadet Özkal, 1. Baskı, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2014.

Malinowski, Bronislaw, *İlkel Toplum*, Çev. Hüseyin Portakal, Öteki Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 1998.

Maxwell, Bruce, "Değerler", *Değerler Eğitimi Ansiklopedisi*, Çev. Tülin Şenmerdan Uçar, Edam Yayın, İstanbul 2018.

Mirzayev, Töre- İşankul, Cabbar, *Özbek Destanları IV Huşkeldi ve Belagerdan*, TDK Yayınları, Ankara 2011.

Nar, Mehmet Şükrü, "Günümüz Toplumunda mitler: Anadolu Halk Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Folklor/Edebiyat*, Cilt: 20, Sayı:79, 2014.

Oskay, Yeliz, *Sanat Eğitiminde İmge ve İmgelemin Yeri*, (Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2004.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi: Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar*, 6. Baskı, AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Cilt, Anlara 2014.

Özensel, Ertan, "Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Sayı 1, Cilt 3, Konya 2003.

Özkan, Nevzat, *Gagavuz Destanları*, TDK Yayınları, Ankara, 2007.

Reichl, Karl, *Türk Boylarının Destanları*, Çev. Metin Ekici, 3. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 2014.

Schwartz, Shalom H., "Are there universal aspects in the structure and content of human values?", *Journal of Saocial Issues*, 50, 4, 1994.

Schwartz, Shalom H., "Les valeurs de base de la personne: Théorie, mesures et applications (Basic Human Values: Theory, Measurement, and Applications)", *Revue française de sociologie*, 47, 4, 2006.

Süleymanov, Ahmet- İbrahimov, Gaynislam – Ergun, Metin, *Başkurt Destanları I Mitolojik Destanlar*, TDK Yayınları, Ankara, 2014.

Şahin, Halil İbrahim, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, 2. Baskı, Kömen Yayınları, Konya 2011.

Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara 2011.

Urmançı, Fatih, *Tatar Destanları I*, TDK Yayınları, Ankara 2007.

Yıldırım, Dursun, "Sözlü Kültür ve Folklor Kavramı Üzerine Düşünceler", *Türk Bitiği-Araştırma/İnceleme Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

Yolcu, Mehmet Ali, *Halk Bilimi El Kitabı*, ed. Mustafa Açа, 1. Baskı, Kömen Yayınları, İstanbul 2016.

DİZİN

1

13. Boy, 7, 43, 257, 268

A

Aahsıt Ayı Hotun, 138
Abaası, 141
Abdurrahman Hoca, 7, 106, 108, 116, 257
Açık Fikirli Olmak, 38, 166, 179, 246
Ahmet Han, 107, 109
Aile Güvenliğine Önem Vermek, 38, 145, 159, 184, 207, 254, 259
Ak-Atan, 189
Akbugat, 173
Akbüz, 79, 87
Akmirza, 178
Aksluv, 129
Alaş, 227, 236
Alav Hoca, 118, 127
Alçakgönüllü Olmak, 38, 218, 250
Alıpmemşen, 7, 76, 257
Ali Bey, 7, 116, 118, 120, 121, 122, 127, 130, 132, 257
Ali Bey-Balı Bey, 7, 116, 257
Alimhan, 223, 227, 236
alp tipi, 12
Alpamşa, 7, 76, 79, 257
Altayin Sayin Süme, 7, 76, 87, 257
Altı Arıs, 227, 236
Altın Harlıh, 216, 217, 218, 221
Altın Orda, 171
Altın Tas, 214
Ambal, 115
Anaarar ölüü, 141
Añgır-Çeçen, 171
Anlamlı Bir Hayat, 38, 248, 260
Anne-babaya ve yaşlılara değer vermek, 38
antropoloji, 9, 26
Apay, 177
Aramşi, 93
Arığ, 217, 218
Arıın-Şever, 161, 165, 171
Aristoteles, 2, 18, 267
Arşuriler, 93
Arüv-Ali, 178
Arzaytı Dağı, 161
Asal Dağ, 120
Asan-Abız, 173, 180
Aşır Bey, 118, 120, 126, 129, 131
atasözleri, III
av merasimi, 17
Avaz, 197, 199, 202, 205, 206, 208
Ay Han, 126, 129
Aydın, 148, 154
Ayıı Cangsar Toyon, 144
Ayıına Sier hotun, 144
Aytgeldi, 119, 122, 123, 127, 128, 129, 130, 131, 132
Ayvaz, 152
Azerbaycan, 43

B

Babay Tükti, 233
Bağımsız Olmak, 38, 244
Bağışlayıcı Olmak, 38, 68, 167, 193, 248
Bağlılık Duygusu, 38, 57, 115, 132, 159, 184, 207, 221, 235, 254, 256, 259
Bağmazar Dağı, 198
Bahaeddin Ögel, 13
Bahtı Gerey, 184
Bakıştay-Höö, 171
Balı Bey, 120, 121

Banu Çiçek, 57
Basat, 45, 58
Başarı, 15, 37, 38, 41, 44, 59, 61, 62, 76, 78, 79, 90, 92, 93, 107, 119, 133, 136, 146, 148, 160, 162, 172, 174, 186, 188, 197, 198, 209, 210, 211, 222, 224, 225, 238, 239, 240, 260, 261, 262
Başarılı Olmak, 38, 44, 61, 79, 93, 107, 119, 136, 148, 162, 174, 188, 198, 211, 224, 238, 240, 259, 261
Başkurt, 7, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 237, 239, 241, 243, 245, 247, 249, 251, 252, 253, 255, 257, 270
Batır-Han, 177, 185
Baya Dağı, 120
Bayındır, 42, 43, 49, 55
bayram, 4, 17
Begil, 49
Bekmirza, 178, 181
Belder-Ala, 169
biçim, 10
Bolu Beyi, 148, 154
Bozat, 62, 70
Bozoğlan, 118, 125, 128, 131
Bronislaw Malinowski, 19, 34
Bruce Maxwell, 27, 30
Bugu, 187
Buhara, 173
Burguy, 191
Burla Hatun, 51

C

Cana-Yunus, 153, 159
Cañıl, 7, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 195, 196, 208, 257, 267
Cediger, 187
Cengiz, 125, 128
Cesur Olmak, 38, 47, 64, 81, 96, 109, 122, 139, 151, 164, 176, 189, 200, 212, 226, 242, 244, 259
cırav, 12
Claude Lévi-Strauss, 34

Ç

Çambil, 197, 208
Çambilbel, 204
Çeekey ölüü, 141
Çevreyi Koruma, 38, 82, 246
Çikeş, 102
Çuvaş, 7, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 237, 239, 241, 243, 245, 247, 249, 251, 253, 255, 257, 263, 267

D

davranış örüntüleri, 20, 21, 32
Dede Korkut, IV, 7, 8, 13, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 237, 239, 241, 243, 245, 247, 249, 251, 253, 255, 257, 262, 268
Değer aktarımı, I
değer hiyerarşisi, 8
değerler sistemi, 30
Değişken Bir Hayat Yaşamak, 38, 259
Deliorman, 171
Demir-Kurlug Han, 165, 166
Demir-Ool, 169
destan anlatıcısı, 16, 17
destancılık geleneği, III, 106, 185, 264
Destanlar, III, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 23, 24, 60, 61, 269, 270
Destanların İşlevleri, 16
deyimler, III
Dindar Olmak, 38, 53, 85, 101, 114, 128, 232, 250, 252, 259

dinsel inançlar, 13
Dirse Han, 47
Dobruca, 171
Doğayla Bütünlük İçinde Olma, 38, 246
Don Irmağı, 105
Dotey, 115
Dövdeş, 120, 121
Dulkadir, 43
Dursun Yıldırım, 10, 11
Duvañ, 112, 113
düğün, 4, 17, 60, 108, 110
Dünya İşlerinden El Ayak Çekmek, 38, 250
Dünyada Barış İstemek, 38, 246, 260
Dürüst Olmak, 38, 126, 142, 167, 180, 193, 231, 248, 259
dürüstlük, 28

E

efsane, 12, 16
Eğitim, 9, 17, 21, 24, 26, 35, 267, 269
Eğrek, 52, 262
ekonomi, 26
Er Sogotoh, 7, 133, 135, 136, 145, 257, 268
Erali, 118, 125, 128, 131
Erdemli Olmak, 38, 50, 66, 82, 98, 111, 141, 154, 166, 179, 192, 202, 229, 246, 248, 259
Erol Güngör, 26
Ertunga, 108, 116
Erzeke, 62, 67
Esim, 223, 224, 234, 235, 236
estetik, 12, 16
Eşitlik, 38, 82, 166, 215, 226, 229, 246
Evrenselcilik, 37, 38, 50, 59, 66, 67, 82, 83, 98, 106, 111, 125, 141, 153, 154, 166, 179, 191, 192, 202, 209, 214, 215, 228, 229, 246, 247, 248, 260
Eymür, 43

F

felsefe, 26
Folklor, III, 7, 10, 19, 25, 265, 268, 269, 270
formel, 1, 21, 22

G

Gagauz, 7, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 237, 239, 241, 243, 245, 247, 249, 251, 253, 255, 257
Galmık, 130, 132
Gan-kişi, 149, 152, 153
gelenek, III, 4, 6, 16, 20, 21, 32, 264
Geleneklere Saygılı Olmak, 38, 53, 101, 156, 182, 194, 218, 250
Gelenekselcilik, 28, 37, 38, 53, 70, 71, 84, 85, 101, 102, 114, 117, 127, 128, 143, 156, 168, 181, 182, 193, 194, 205, 218, 222, 232, 250
Gerçek Arkadaşlık, 38, 216, 248
Gırkök, 200, 204
Gogoman, 149
Gonrat, 123, 128
Gökçe Deniz, 46
görenek, 20, 32
Göroğlı, 197, 200, 204, 206
Gözel Şah, 118, 120, 121, 123, 124, 125, 128, 130
Güç, 10, 16, 19, 25, 37, 38, 42, 60, 62, 64, 69, 77, 91, 92, 101, 105, 107, 108, 116, 117, 134, 146, 147, 161, 172, 173, 186, 187, 197, 209, 219, 223, 237, 238, 259, 260, 261
güdüsel değer tipi, 8, 237, 238, 240, 242, 244, 246, 248, 250, 252, 254, 261
Gün Han, 126, 129, 139
Güney Sibirya, 208
Güvenlik, 28, 37, 38, 41, 56, 57, 73, 74, 88, 90, 104, 106, 115, 131, 132, 133, 144, 145,

158, 159, 170, 172, 184, 195, 196, 197, 207, 220, 221, 222, 235, 254, 255, 256, 259, 260, 261, 263
Güzelliklerle Dolu Bir Dünya İstemek, 38, 66, 98, 246

H

Haan-Tögüldür, 7, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 257, 267
Hakas, 7, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 237, 239, 241, 242, 243, 245, 247, 249, 251, 252, 253, 255, 257, 267
Hakmar, 74
Haldar, 200, 201, 203, 207
Halk, III, 9, 10, 11, 19, 61, 148, 151, 154, 191, 267, 269, 270
Halk Bilimi, 9, 270
halk hikâyeleri, III
Han Çibek, 216, 218, 219
Han Mirgen, 210, 211, 212, 214, 216, 217, 220, 221
Han Orba, 7, 208, 209, 210, 213, 217, 219, 221, 257, 267
Han Sağın, 220
Hara Han, 210, 211, 213, 215, 217
Hara Molat, 213, 214
Hara Mool, 217
Hara Tarğah, 210, 217, 221
Harezm, 118, 120, 126, 129, 131
Hasan Bacanlı, 26, 32, 37
Hasanhan, 206
Havva, 129
Hayatın Bana Verdiklerini Kabullenmek, 38, 71, 205, 232, 250
Hayattan Tat Almak, 38, 240, 242, 260
Hazcılık, 38, 46, 63, 79, 80, 94, 95, 108, 120, 121, 137, 150, 163, 175, 176, 189, 199, 212, 225, 240, 241, 242
Heyecanlı Bir Yaşantı Sahibi Olmak, 38, 242, 259
heykel, 3
Hırslı Olmak, 38, 61, 162, 198, 238, 261
Hızır, 58, 202
Hızır İlyas, 58, 202
Horasan, 173
Hoten, 108, 109, 113, 115, 116
Huma, 63
Hunhar, 199, 204
Hurbat Müsür, 123
Huşkeldi, 7, 196, 198, 257, 269
Hüseyin, 34, 113, 116, 269

I

Ilımlı Olmak, 38, 71, 250, 260
Isfahan, 118, 125, 128, 131
Itık ölüü, 141

İ

icra, 4, 9, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 21, 22, 29, 32, 163, 262, 264
İç Uyum, 38, 246, 259
İdil, 74, 171, 177, 184, 185
İdil-Ural, 171
ilahiyat, 26
iletişimsel bellek, 18
İlhan Başgöz, 9, 10, 17, 24, 25
İmam Hasan, 113, 116
imgesel düşünme, 3, 33, 34
informel, 1, 21, 22
İnsanlar Tarafından Benimsenmek, 38, 60, 91, 147, 173, 187, 209, 223, 237, 238, 259
İslam, 3, 40, 43, 120, 125, 128

İsmail, 2, 116, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 222, 267, 268, 269
İşlevselci Okul, 9
İşlevselcilik, 9
itaat, 28
İtaatkâr Olmak, 38, 55, 72, 86, 103, 130, 158, 169, 183, 195, 219, 234, 252, 254, 259
İyiliğe Karşılık Vermek, 38, 88, 145, 170, 207, 221, 254
İyilikseverlik, 37, 38, 41, 51, 52, 59, 68, 76, 83, 84, 90, 99, 100, 106, 112, 113, 117, 126, 142, 146, 155, 160, 167, 172, 180, 192, 193, 197, 203, 204, 216, 222, 230, 231, 248, 249, 250, 261

K

kahramanlık, 12, 76, 106, 116, 133, 145, 160, 222
Kalay Han, 101
Kalmaklar, 195
Kan Turalı, 44
Kan-Hüren, 166
Kañ-Hüreñ, 162, 164, 168, 169, 170
Kara Dev, 120
Kara Han, 88
Kara Kükel, 7, 76, 82, 87, 257
Karabuş, 153
Karaman, 234
Kaşkar, 196
Kazak, 7, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 241, 242, 243, 245, 247, 249, 251, 252, 253, 255, 257, 269
Kazan Bey, 49, 52, 55, 262
Kenan, 118, 131
Kendi Amaçlarını Seçebilmek, 38, 48, 65, 97, 124, 140, 152, 165, 178, 201, 214, 228, 244, 246, 259
Kendine Saygısı Olmak, 38, 48, 65, 152, 178, 228, 244
Kendini Denetleyebilmek, 38, 252
Kerbelâ, 113, 116
Keyküt, 124
Kıdırşaa, 187
Kıpçak, 187
Kır At, 159
Kırgız, 7, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 208, 237, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 249, 251, 253, 255, 257
Kırım, 7, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 171, 175, 177, 178, 180, 181, 184, 185, 237, 239, 241, 242, 243, 245, 247, 249, 251, 253, 255, 257
Kırım Han, 175, 178
Kıyan Selçük, 57
Kızılayak, 187
Kibarlık, 38, 252, 260
kimlik, 1, 12, 18, 21, 22
kişilik, 1
Korkut Ata, 43
Koşkulday- Mergen, 163
Kök Hartığa, 213
Kök Nincil, 219
Kök-Bora, 169
Kökpar, 225, 230, 231
Kömüs Kıırıktay, 135
Köroğlu, 7, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 196, 257
Kur'an-ı Kerim, 13, 14, 15
Kutçu, 187
Küçtü, 187

Kültür, XXIII, 1, 2, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 21, 29, 31, 264, 265, 267, 270
kültürel bellek, 18
Küse Bike, 178

L

Lala Kılbaş, 53
Lat, 124

M

Mamay, 7, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 257, 263
Manas, 13, 185
Manevi Bir Hayat, 38, 248
manzum, 12
masal, 13, 16, 35
matematik, 26
Mehmet Açа, 11, 12
Menat, 124
Menekşe, 157
mensur, 12
Merak Duyabilmek, 38, 191, 214, 244
Mısır, 118, 120, 123, 125, 128, 130
mimarî, 3
Mişek Alıp, 7, 76, 84, 88, 89, 257
mit, 16, 33, 34
mitsel düşünce, 3, 33
Muhafazacılık, 37, 40, 41, 59, 76, 90, 106, 117, 133, 146, 160, 172, 186, 197, 209, 222, 260, 261
Muhammed, 40, 44, 50, 54, 58
muhteva, 10, 11
Mukaddime, 7, 41, 257
Munduz, 187
Muñguş, 187
Musa Bey, 173, 176, 181
Mustafa, 1, 9, 21, 24, 54, 123, 128, 267, 270
Muzrap, 120, 121
müzik, 12, 14, 17

N

Nadir Sultan, 126, 129
nakdi değer, 27
Narikbay, 224, 225, 228, 232, 233, 235
ninniler, III
Nogay, 7, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 237, 239, 241, 243, 244, 245, 247, 249, 251, 252, 253, 255, 257, 263, 268
norm, 4, 28
Noygut, 191
Nozugum, 7, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 257
Nögöş, 72, 74
Nuh, 129
Nuhrat, 96

O

Oğuz, 13, 40, 42, 43, 49, 52, 56, 57, 58
Olgun Sevgi, 38, 84, 113, 231, 248
Orak, 98, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 263
Orta Dünya, 134
Otorite Sahibi Olmak, 38, 42, 60, 134, 161, 187, 197, 209, 237, 261
ozan, 12, 52, 55

Ö

Ögiz Dağı, 177, 185
Örgün eğitim, 4
Özaşkınlık, 37, 40, 41, 59, 76, 90, 106, 117, 133, 146, 160, 172, 186, 197, 209, 222, 260, 261
Özbek, 7, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 237, 239, 241,

242, 243, 244, 245, 247, 249, 251, 253, 255, 257, 269
Özgenişletim, 37, 260, 261
Özgür Olmak, 38, 97, 110, 244
Özkul Çobanoğlu, 13
Özyönelim, 37, 38, 48, 65, 82, 96, 97, 110, 123, 124, 140, 152, 164, 165, 177, 178, 190, 191, 201, 213, 214, 227, 228, 244, 245, 246, 260

P

Pay Püre Bey, 42
Perizat, 129
Piyalma, 110, 113, 116
poetik, 15, 16
Poetika, 2, 267
psikoloji, 5, 26, 263, 265

R

Rahimverdi, 124
Ramazan, 17
Resim, 3
Roma İmparatorluğu, 3
Rüstem, 118, 119, 120, 127

S

Sadık Olmak, 38, 52, 113, 193, 204, 216, 248, 259
Sağlıklı Olmak, 38, 170, 254, 260
Salahana Kayası, 58
Salur, 43, 46, 57, 268
sanatsal değer, 27
Sandugaç, 79
Sarbagış, 187
Saruu, 187
Sayak, 187
Schwartz Değer Sınıflaması, I
Seker, 177, 184
Semerkant, 175
Shalom H. Schwartz, I, II, III, 5, 7, 28, 33, 35, 36, 38, 265
Sır Suyu, 93
Sırdakbek, 192
Siğeri Şirpü, 92
Silpi, 96
Solto, 187
Sorumluluk Sahibi Olmak, 38, 52, 68, 100, 113, 142, 155, 167, 180, 204, 216, 248, 259
Sosyal Güç Sahibi Olmak, 38, 42, 60, 77, 91, 117, 134, 147, 187, 237, 238, 259, 261
sosyoloji, 5, 9, 26, 27, 265
Soylamalar, 7, 8, 43, 257, 268
Sözlü edebiyat, 4, 6, 264
sözlü edebiyat geleneği, III
sözlü kültür, 11, 12, 19
Sözü Geçen Biri Olmak, 38, 238, 261

Ş

Şapolat Şah, 124
Şıgay, 194
Şırdakbek, 194, 196
Şiir, 2, 3
Şirögüven, 46
Şora, 7, 222, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 234, 236, 257, 269
Şorbulak, 206
Şubar, 225, 228, 232
Şülgen, 58, 62, 63, 72, 73, 74
Şülgen Gölü, 74

T

Tama, 224, 231, 234, 236
Tamalar, 223, 231
Tarkuş, 153
Tas Bulak, 230
Taseke, 230, 232

Tasır, 230, 231
Tatar, 7, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 237, 239, 241, 242, 243, 245, 247, 249, 251, 253, 255, 257, 270
Tebene Kuga, 88
Teke-Yavmit, 197
Tekür, 44
Temizliğe Önem Vermek, 38, 254, 259
Tepegöz, 45, 58
Ters Uzamış, 52, 262
Timir Alp, 87
Toktamış, 118, 127
Toplum, 1, 18, 21, 34, 267, 269
Toplumdaki görüntümü koruyabilmek, 38
Toplumsal Adalet, 38, 111, 125, 154, 166, 202, 215, 229, 246
toplumsal değerler, IV, 6, 15, 262, 264, 266
Toplumsal Düzenin Sürmesini İstemek, 38, 57, 74, 88, 104, 170, 221, 254, 259
toplumsallaşma, 4, 5
Toylu-Buduk, 165, 168, 169
Töböt Tuuray, 139
Töre, 4, 20, 21, 32, 38, 102, 179, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 250, 269
Tulum Hoca, 7, 116, 127, 130, 132, 257
Tunalıkaan Kuo, 144
tutum, 23, 28, 36
Tuva, 7, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 237, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 249, 251, 252, 253, 255, 257, 267
Tüke Şah, 119, 122
Tükeş Şah, 127
Tülek, 7, 76, 78, 80, 85, 86, 87, 257
Tülek Kitabı, 7, 76, 257
Tülek Kitabı'nın Ahırı, 7, 257
Tülek Susılu, 7, 76, 257
Türk destanları, I, III, 4, 5, 6, 8, 11, 16, 20, 21, 22, 32, 35, 259, 262, 263, 265
Türk dünyası, III, 1, 4, 7, 11, 15, 17, 22, 133, 171, 196, 208, 261, 265
Türk dünyası destancılık geleneği, III, 4, 7, 133, 196
Türkistan, 7, 43, 106, 171, 257, 268
Türkiye, I, IV, XXIII, 7, 8, 24, 39, 40, 76, 171, 257, 261
Türkmen, 7, 43, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 204, 237, 239, 241, 243, 245, 247, 249, 251, 252, 253, 255, 257, 268, 270
türküler, III, 150

U

Ulenke, 103
Ulıp, 7, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 101, 257, 263, 267
Ulusal Güvenlik, 74, 104, 115, 145, 170, 184, 195, 221, 235, 254, 256
Uot Çumulu, 139
Ural Batır, 7, 58, 59, 72, 257
Urtem, 96
Uruz, 50, 55
Uslati, 92, 105
ussal düşünce, 33
Uşun Koca Oğlu Segrek, 262
Uyarılım, 37, 38, 47, 64, 81, 95, 96, 108, 109, 121, 122, 138, 139, 151, 163, 164, 176, 177, 186, 189, 197, 200, 212, 226, 242, 243, 244, 260
Uygur, 7, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 237, 239, 241, 242, 243, 245, 247, 249, 251, 253, 255, 257, 268
Uyma, 28, 37, 38, 39, 55, 71, 72, 76, 86, 87, 102, 103, 114, 129, 130, 143, 144, 157,

158, 168, 169, 183, 194, 195, 206, 219, 233, 234, 252, 253, 254, 260

Ü

Ülbürçök, 191
Ürgenç, 120, 125, 128
Üst Dünya, 134

W

William R. Bascom, 9, 17, 19, 23

Y

yaban düşünce, 34
Yakut, 7, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 237, 239, 241, 242, 243, 245, 247, 249, 251, 252, 253, 255, 257, 268
yapı, 10, 11, 12
Yaratıcı Olmak, 38, 244, 260
Yardımsever Olmak, 38, 52, 68, 84, 100, 126, 142, 155, 180, 231, 248, 250, 259
Yayık, 74
Yelkanat, 97
Yeniliğe Açıklık, 37, 186, 197, 260
Yestey Mönki, 7, 76, 81, 83, 84, 257
Yetkin Olmak, 38, 44, 61, 79, 93, 119, 136, 148, 162, 188, 198, 211, 224
Yilbegen, 81
Yirtöşlik, 7, 76, 257
Yusuf, 118, 120, 131

Z

Zâri, 149, 155, 158
Zayatülek, 7, 76, 78, 79, 87, 257
Zayatülek Birle Susılu, 7, 76, 257
Zeki Olmak, 38, 174, 198, 238, 259, 261
Zengin Olmak, 38, 161, 223, 237, 261
Zerkum, 69
Zevk, 38, 46, 63, 80, 95, 121, 240, 242
Ziya Gökalp, 3